

Jelen kötet az azonos címmel megrendezett nemzetközi szimpóziumon elhangzott előadások szerkesztett változatát tartalmazza, s egyúttal annak a kapcsolati hálónak a sokszínűségét reprezentálja, amely a Pécsi Tudományegyetemet a határon túli magyarsághoz kapcsolja. *A Múltból a jövő felé. A pécsi felsőoktatás első száz esztendeje (1923–2023)* című centenáriumi programsorozat szerves részeként megrendezett konferenciát hagyományteremtő szándékkal szerveztük, ugyanis Magyarország első egyetemének egyik stratégiai célja, hogy 2030-ra a világmagyarság tudományos és kulturális központjává váljon. E gyűjteményes kötet jelzett törekvésünk kézzel fogható jele, amelyet reményeim szerint továbbiak fognak követni mielőbb.

Fedeles Tamás
Pécsi Tudományegyetem
rektorhelyettes

A szervezők egy óriási feladatra vállalkoztak e nemzetközi és egyben diszciplínaközi konferencia megszervezésével, ugyanakkor kiválóan támogatták a fenntartó Universitas Quinqueecclesiensis Alapítvány és a PTE világ magyarsága network tudományos szolgálata érdekében tett lépéseit. E kötet hílynyomatát adja, hogy a konferencia sikeresen elérte célját. A hagyományteremtés reményében köszönöm meg Orbán Jolánnak, Jarjabka Ákosnak és munkatársaiknak azt a munkát, amit közös sikerünk érdekében végeztek.

Szili Katalin
Universitas Quinqueecclesiensis
Alapítvány kurátor

Diaszpóra 2023 - Határtalan közösségek - Nemzetközi és diszciplínaközi konferenciakötet 1.
Diaspora 2023 - Communities Beyond Borders - International and Interdisciplinary Conference Volume 1

Diaszpóra 2023

Határtalan közösségek

Nemzetközi és diszciplínaközi konferenciakötet 1.

Diaspora 2023

Communities Beyond Borders

International and Interdisciplinary Conference Volume 1

Szerkesztők – Editors
Gúti Erika – Jarjabka Ákos – Orbán Jolán – Szamosi Gertrud

DIASZPÓRA KÖNYVEK 1.

**DIASZPÓRA 2023 – HATÁRTALAN KÖZÖSSÉGEK
1. KÖTET**

**DIASPORA 2023 – COMMUNITIES BEYOND BORDERS
VOLUME 1**

DIASZPÓRA 2023 HATÁRTALAN KÖZÖSSÉGEK

Nemzetközi és diszciplínaközi konferencia előadásai
Pécs, 2023. 05. 04–06.

1. KÖTET

Szerkesztők:

**GÚTI ERIKA – JARJABKA ÁKOS – ORBÁN JOLÁN –
SZAMOSI GERTRUD**

DIASPORA 2023 COMMUNITIES BEYOND BORDERS

International and Interdisciplinary Conference Papers
Pécs, Hungary, 4–6 May, 2023.

VOLUME 1

Editors:

**ERIKA GÚTI – ÁKOS JARJABKA – JOLÁN ORBÁN –
GERTRUD SZAMOSI**

**PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
2024**

A kötet megjelenését
a Pécsi Tudományegyetem *Centenáriumi Bizottsága* támogatta

A kötetet tanulmányait lektorálták:
Ács Marianna, Gúti Erika, Orbán Jolán, Szamosi Gertrud

© Szerzők és szerkesztők, 2024
© Kiadó: Pécsi Tudományegyetem
Technikai szerkesztő: Acél Róbert

ISSN 3004-1872 (Nyomtatott)
ISSN 3004-2623 (Digitális)

össz-ISBN: 978-963-626-234-1ö (Nyomtatott)
1. köt. ISBN: 978-963-626-235-8

össz-ISBN: 978-963-626-237-2ö (Digitális)
1. köt. ISBN: 978-963-626-238-9

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	7
PREFACE	9
PLENÁRIS ELŐADÁS	11
KONTRA MIKLÓS: Mit lehet tudni a Kárpát-medencei szórványban élő magyarok nyelvéről?	11
DIASZPÓRAPOLITIKA, DIASZPÓRAELMÉLET, HÁLÓZATOSODÁS, INTÉZMÉNYESÜLÉS	33
GAZSÓ DÁNIEL: A diaszpórakutatás elméleti és módszertani keretei	33
KALMÁR FERENC: A magyar közösségépítő diplomata (MKD) hálózat működése	45
GYURICZA GÁBOR: Mi hazát jöttünk építeni (A visszidensek története)	51
JARJABKA ÁKOS – DUKAI EDIT – RIEDELMAYER BERNADETT: Múlt, jelen és a jövő stratégiája – a <i>Diaszpóra Projekt Hálózat</i> szerepe a Pécsi Tudományegyetem újrapozicionálásában	57
DIASZPÓRAKUTATÁS	81
BÁBA SZILVIA: Magyar nyelvhasználat és etnikai identitás jellemzői, összefüggései napjainkban az észak-amerikai diaszpórában	81
SZABÓ T. ANNAMÁRIA ULLA: Nyelv, kultúra, identitás: egy longitudinális kutatás tanulságai	93
PALÓCZ MÁRK: Franciaországi magyar diaszpóra: fókuszban a párizsi magyar közösség	103
FORINTOS ÉVA: Identity Construction Through Communicative Choices in Diasporic Language Use.....	123
CONSTANTINOVITS KINGA: Az ausztráliai magyar cserkészlet múltja és jelene – identitásörzés és nyelvhasználat Sydneyben	135
KISS ÁGNES: Egy hullámhosszon – avagy magyar közösségi rádiók a világban	147

KULTURÁLIS ÉRTÉKMENTÉS – DIGITÁLIS ARCHÍVUMOK.....	159
CSIRE MÁRTA – SEIDLER ANDREA: A felsőőri (oberwarti) református egyházköztség irattára – négy évszázad dokumentumai	159
SOMOGYI VIKTÓRIA: Templombezárások az amerikai magyar diaszpórák közösségeiben – digitalizáció, kulturális értékmegőrzés	173
THOMÁZY TIMEA: Brazil–Magyar Adatbázis-építési koncepció a határtalan kutatás szolgálatában	185
SZABÓ ÁGNES: A Rio de Janeiró-i Magyar Társaság története és a magyar bevándorlók tárgyi és írott anyagainak értékmentése	211
MAGYARTANÍTÁS DIASZPÓRÁBAN	219
BAUMANN TÍMEA: Kiejtésfejlesztés és kultúrákövetítés: élményalapú hangos olvasás	219
MENTSİK SZILVIA – SZABÓ VERONIKA: Oktatási segédanyagok a bécsi magyar diaszpórában.....	233
BORSOS LEVENTE: A Story-Based Methodological Tool for the Development of Language Skills and Playful Exploration of Local Heritage.....	245
DEMKÓ ANITA – KOCSOR ERIKA: A magyar nyelv és kultúra oktatása a São Pauló-i Egyetemen.....	259
STERLIK NIKOLETT: Egy eredményes módszer a kultúraátadásra a magyar diaszpórában	269

ELŐSZÓ

A kötetek a *Diaszpóra2023 – Határtalan közösségek* címmel 2023. május 04–06. között a Magyar Tudományos Akadémia Pécsi Akadémiai Bizottsága (MTA PAB) épületében, Potápi Árpád János nemzetpolitikáért felelős államtitkár védnökségével megrendezett magyar és angol nyelven zajló hibrid nemzetközi és diszciplínaközi konferencia szerkesztett anyagát tartalmazzák.

A Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara (PTE BTK), valamint a PTE Diaszpóra Projekt Hálózata (DPH) a *Múltból a jövő felé. A pécsi felsőoktatás első száz esztendeje (1923–2023)* című centenáriumi programsorozat keretében megrendezett konferenciát hagyományteremtő szándékkal szervezte, mivel „Magyarország első egyetemének” egyik stratégiai célja, hogy 2030-ra a világmagjarság tudományos és kulturális központjává váljon.

A konferenciával és a két kötetel olyan sorozatot kívánunk elindítani, amelynek célja a diaszpórában élő egyének és közösségek bekapcsolása a Kárpát-medencei magyar–magyar tudományos diskurzusba, a *Diaszpóra Projekt Hálózat*ba, valamint a nemzetközi diaszpórákutatóba.

Az első kötet tematikája a konferencia struktúráját képezi le, a plenáris előadást, majd a fogalmi, elméleti keret tisztázását követően a nagypolitikától haladunk, a jogi eszköz kínálta lehetőségek ismertetésével az intézményesülés támogatásában, a konkrét kutatási tapasztalatokig. A kötet, ahogyan a konferencia is, azokra a panelekre épül, amelyek a diaszpórák-közösségek kutatásának elemzési kontextusát jelenthetik: legyenek azok a diaszpórákutató elméleti és gyakorlati kihívásai; a diaszpóra-politiká(k) – anyaország-politiká(k) – magyar és más nyelvű diaszpórák fejlődéstörténete, a politikai és jogi megoldások elemzése; az önkéntes alapon szerveződő társadalmi szervezetek tevékenysége, szerepe a közösségépítésben, a kultúra- és nyelvfenntartásban, a hálózatosodásban. A kötetben helyet kaptak azok az írások is, amelyek a magyartanítással, jó gyakorlatokkal foglalkoznak a diaszpórában.

A második kötetben megjelenő tanulmányok a diaszpóráirodalom elméleti kérdéseit és szövegelemzési eljárásait vizsgáló magyar és angol nyelvű írások, amelyek a többnyelvűség, a traumafeldolgozás, a családi emlékezet, az önéletrajz, a memoáriródalom, a hibrid identitás, az elidegenedés, a fordítás mint nyelvi és kulturális tapasztalat kérdéseit vizsgálják az emigrációban, a diaszpórában, a kisebbségben vagy posztkolonális közösségekben írott szövegekben.

Az első konferenciával és a két kötettel a helyzetfeltárás – akár ismeretközlő jelleggel is –, valamint a tudás- és tapasztalattmegosztás volt a célunk, valamint annak feltérképezése, hogy kik és mikor hagyták el az anyaországot, milyen örökséget hoztak létre, és hagynak az utánuk érkezőkre: ezért a feltáratlan anyagok őrzését, dokumentálását, az archiválást is kiemelten fontosnak tartjuk.

A konferencián hetvennégy előadás hangzott el magyar és angol nyelven, huszonegy országból érkeztek az előadók; a két kötetben negyvenöt írás olvasható. A konferenciával és a kötetekkel a diaszpórában, a tömb- és a szórványmagyságban élő közösségek közötti kulturális és tudományos kapcsolatok bővítéséhez, a hálózatosodás erősítéséhez, valamint az összehasonlító diaszpórákutatáshoz kívánunk hozzájárulni.

Pécs, 2023. november 15.

A kötet szerkesztői

PREFACE

These volumes contain the edited proceedings of the hybrid international and interdisciplinary conference in Hungarian and English entitled *Diaspora2023 - Communities Beyond Borders*, held between 4-6 May 2023 at the Hungarian Academy of Sciences Building in Pécs (MTA PAB), under the patronage of János Potápi Árpád, State Secretary for National Policy.

The conference was organised by the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Pécs and the Diaspora Project Network of the University of Pécs. The conference was organised as part of the centenary programme series entitled *From Past to Future: The First 100 Years of Higher Education in Pécs (1923-2023)* with the intention of creating a tradition as one of the strategic goals of “Hungary’s First University” is to become the academic and cultural centre of Hungarians worldwide by 2030.

The aim of the conference and the volumes is to launch a series of activities aimed at connecting individuals and communities living in the diaspora to the Hungarian-Hungarian academic discourse of the Carpathian Basin, the *Diaspora Network*, and international diaspora research.

The first volume’s thematic structure follows that of the conference, including the plenary presentations, the clarification of the conceptual and theoretical framework, the central policy, the legal tools supporting institutionalization, and the concrete research experiences. The volume, similarly to the conference, is built on panels that can provide an analytical context for the research on diaspora communities: the theoretical and practical challenges of diaspora research; the developmental history of diaspora policy(s) - motherland policy(s) - Hungarian and other language diasporas, analysis of political and legal solutions; the activities and role of NGOs in community building, culture, and language maintenance, networking. The volume also includes articles on Hungarian language teaching and good practices in the diaspora.

The articles in the second volume focus on the theoretical issues and textual analysis of diaspora literature. The Hungarian and English articles analyse issues of multilingualism, trauma, family memory, autobiography, memoir, hybrid identity, alienation, translation as a linguistic and cultural experience in texts written in emigration, diaspora, minority or postcolonial communities.

With the first conference and the publication of the two volumes, we aimed to explore the situation - even if only as a means of communication

- and to share knowledge and experience, as well as to map out who and when they left the motherland, what kind of heritage they created and left for those who came after them: therefore, we consider the preservation, documentation, and archiving of unexplored material to be of paramount importance.

Seventy-four papers were presented at the conference in Hungarian and English, with speakers from twenty-one countries, and the two volumes contain forty-five papers. The conference and the volumes are intended to expand cultural and scientific contacts between communities living in the diaspora, in the block, and in the sporadic Hungarian communities to strengthen networking and comparative diaspora research.

Pécs, 15 November, 2023.

The Editors

PLENÁRIS ELŐADÁS

KONTRA MIKLÓS¹

Mit lehet tudni a Kárpát-medencei szórványban élő magyarok nyelvéről?

What Do We Know about the Hungarian Language of the Various Groups of Hungarians Scattered throughout the Carpathian Basin as Local Minorities?

Abstract

This paper is an attempt to survey what we know about the language situation of various groups of Hungarians scattered throughout the Carpathian Basin as local minorities. Apart from a few traditional dialect studies (e.g., Imre, 1971, 1973; and Penavin, 1984), the first groundbreaking work was Gal's *Language Shift* (1979). The first sociolinguistically informed survey of the Hungarian varieties used in Hungary and her seven neighboring countries was the project on *The Sociolinguistics of Hungarian Outside Hungary*, the fieldwork for which was conducted in 1995/96 and 2013/14. Six volumes appeared in Hungarian between 1998 and 2020, and one in English in 2005. One of the independent variables used was settlement type (local-majority Hungarians vs. local-minority Hungarians, the latter constituting less than 30% of the population of a town or village). This paper analyzes the sociolinguistic variables that show statistically significant differences between local-majority and local-minority Hungarians in Hungary's adjacent states. The paper concludes with the lessons that the author draws from the materials for language policy and language pedagogy.

¹ *Kontra Miklós*, professor emeritus, Károli Gáspár Református Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, e-mail: kontram@gmail.com

1. Bevezetés

A Kárpát-medencei magyar szórványok magyar nyelvéről a Vasfüggöny időszakában kevés vizsgálat született (pl. Imre, 1971, 1973; Penavin, 1984), s az első igazán jelentős kutatást az amerikai Susan Gal (Gál Zsuzsa) végezte (1979), aki a felsőöri nyelvcsere leírásával írta be magát a nemzetközi és a magyar nyelvtudomány történetébe. A Vasfüggöny idején „a szabad világban”, az amerikai és ausztráliai magyar szórványokról folytak jelentős kutatások (Kontra, 1990; Vázsonyi–Kontra, 1995; Kovács, 2001), de itt ma ezekről nem lesz szó.

Amiről szó lesz, annak a beceneve *RSS kutatás*, ezt a nevet az Open Society Institute egykori prágai Research Support Scheme kutatástámogató irodája nevéből hoztuk létre. A kutatás formálisan 1995–97-ben zajlott, az eredményeket hat könyvben, 1998 és 2020 között publikáltuk *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* könyvsorozatban (lásd Irodalom és 1. ábra).

1. ábra: A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén könyvsorozat

Az RSS kutatás terepmunkái 1995–96-ban zajlottak hét országban, összesen 846 adatközlővel. A nyolcadik országot, Horvátországot a háború miatt kénytelenek voltunk kihagyni, azt a kutatást csak 2014-ben tudtuk elkezdni s csak 2016-ban jelent meg a kötete. A fényképen (2. ábra) a horvátországi kötet szerzői és munkatársai láthatók Fancsaly Éváék bálicsi házának teraszán.

2. ábra: A magyar nyelv Horvátországban c. könyv szerzői és munkatásai

Kutatásunkban az egyik független változó a **településtípus** volt: megkülönböztettük a városiakat a falusiaktól, valamint a tömbben, magyar többségű településeken élő magyarokat a szórványban (magyar kisebbségű településeken) élőktől, akik a helyi lakosság 30%-nál kisebb részét alkották. Négy ország adatait fogom bemutatni (Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia), ezeket a következő településeken gyűjtöttük:

tömbvárosok

Dunaszerdahely
Beregszász
Sepsiszentgyörgy
Zenta

tömbfalvak

Pered
Eszeny
Gyergyócsomafalva, Gyergyóújfalu
Tóthfalva, Oromhegyes, Horgos

szórványvárosok

Losonc
Ungvár
Torda
Nagybecskerek

szórványfalvak

—²
Beregrákos, Kincseshomok³
Katona, Kolozsborsa, Mocs,
Pusztakamarás, Válaszút
Tiszaszentmiklós, Kisbelgrád,
Piros

2 Szlovákiában nem vizsgáltunk szórványfaluban, mivel az ilyen települések száma igen kicsi volt akkoriban.

3 A Felső-Tisza vidékén nem folyt terepkutatás.

2. Az RSS vizsgálat nyelvi feladatainak típusai

Adatközlőink ötféle nyelvi feladatot oldottak meg, a következőket:

1. AZ ALÁBBI MONDATOK KÖZÜL KARIKÁZZA BE AZ EGYIKET, AZT, AMELYIKET **TERMÉSZETESEBBNEK** ÉRZI.
(1) *Befizetted már az idei tagsági díjat?*
(2) *Befizetted már az idei tagdíjat?*
2. JÓNAK TARTJA-E A KÖVETKEZŐ MONDATOKAT?
Nem tudom, hogy a banki számláján mennyi pénz van.
a) jónak tartom
b) rossznak tartom, jobb így:
3. KARIKÁZZA BE AZ (1)-ET VAGY A (2)-T ASZERINT, HOGY MELYIK ILLIK BELE JOBBAN A MONDATBA!
A képviselők az okokat tartották.
(1) komolyaknak (2) komolyanak
4. ÍRJON A PONTOK HELYÉRE (HA SZÜKSÉGESNEK ÉRZI!) EGY ODAILLÓ VÉGZŐDÉST VAGY SZÓT.
Ha Péter rosszul váloga..... meg a barátait, pórul jár.
5. ÍRJON A PONTOK HELYÉRE EGY ODAILLÓ FOGLALKOZÁSNEVET!
Anyám egy középiskolában tanít, ő tehát

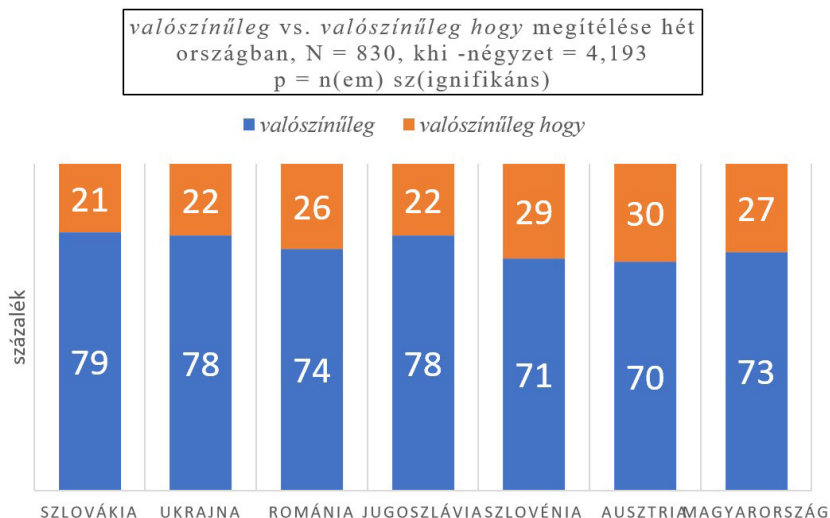
3. Az RSS vizsgálat nyelvi változóinak típusai

1. Kicsinyítés, pl. *kenyér* vs. *kenyérke*
2. Analitizálódás, pl. *buszozás* vs. *utazás busszal*
3. Páros testrészt jelölő főnév, pl. *lába* vs. *lábai*
4. Foglalkozásnevek, pl. *tanár* vs. *tanárnő*
5. Jelzős szókapcsolat, pl. *légtér* vs. *légi tér*
6. Redundáns névmási tárgy, pl. *látalak* vs. *látalak téged*
7. Többes számú formák, pl. *banán* vs. *banánok*
8. Állapotféle határozó többes számú változata, pl. *tűzoltóvá* (váltak) vs. *tűzoltókká* (váltak)

4. A tömb és szórvány nyelvi különbségei az RSS kutatásban

Először bemutatok egy olyan esetet (változót), amikor nincs jelentős (szignifikáns) különbség a Kárpát-medence 7 országának adatközlői között (3. ábra).

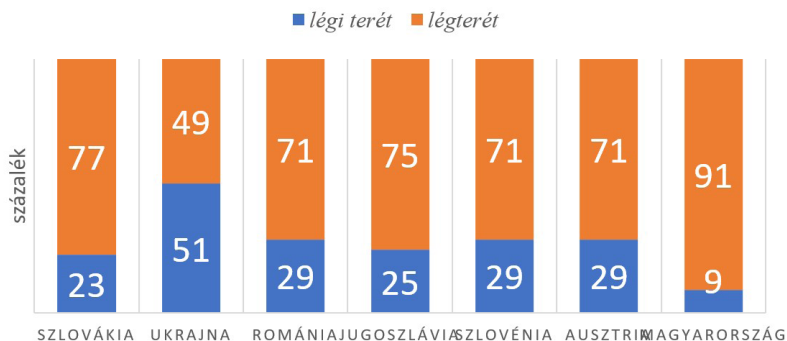
3. ábra: A *Valószínűleg, hogy külföldre fognak költözni mondat* és a *Valószínűleg külföldre fognak költözni mondat* megítélése hét országban. N = 830, khi -négyzet = 4,193, p = n(em) sz(ignifikáns). Kontra (2006: 2. ábra)

A 4. ábra viszont jelentős különbségeket mutat abban, hogy melyik országban milyen arányban illesztették *A repülőgépek megsértették Svájc* mondatba a *légi terét* vagy a *légterét* megoldást. Jól látszik, hogy az ukrainai (kárpátaljai) adatközlőink fele-fele arányban választottak, a magyarországi adatközlőknek azonban csak elenyésző 9%-a választotta a *légi terét* jelzős szókapcsolatot.

4. ábra: Jelzős szókapcsolat vagy jelentéssűrítő összetétel választása hét országban (Kontra 2006: 3. ábra)

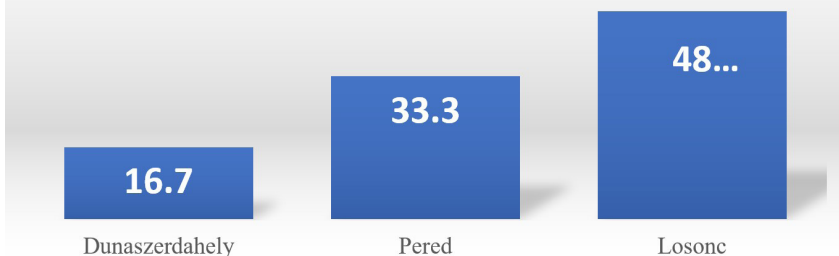
Jelzős szókapcsolat választása hét országban, N = 830,
khi-négyzet = 56,203, p < 0,01

Rátérek a tömb–szórvány különbségek bemutatására, elsőként Lanstyák István (2000) egyik ábráját mutatom meg, amelyen az látszik, hogy a *középiszkolán tanul vagy tanít* kifejezésben külviszonyragot használók milyen arányát tették ki adatközlőinknek a különféle településeken (Magyarországon ez *középiszkolában tanul vagy tanít*). Dunaszerdahely tömbváros (a magyarok aránya ma 72% körül van), Losonc azonban szórványváros (2021-ben a magyarok aránya 9% alatt volt, míg 1910-ben meghaladta a 78%-ot). Jól látszik az 5. ábrán, hogy a szlovák kontaktushatás (*középiszkolán szemben a középiszkolában-nal*) jóval erősebben érvényesül a szórványban (Losoncon), mint a két tömbtelepülésen.

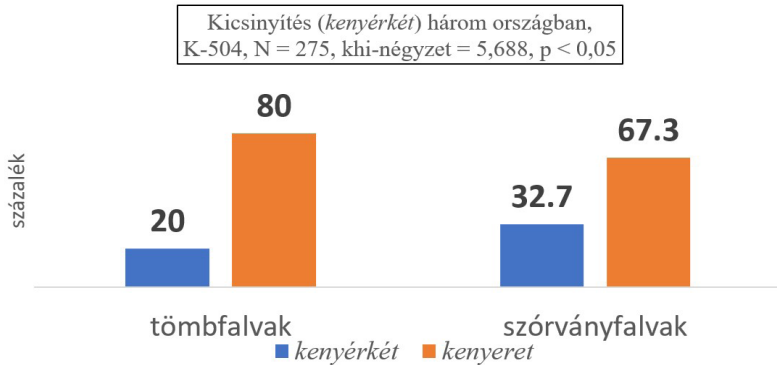
5. ábra: Szlovák kontaktushatás három településen (Lanstyák, 2000: 209)

A *középiszkolán tanul/tanít* külviszonyragot (kontaktus változatot) használók százalékaránya Szlovákiában, N = 108, khi-négyzet = 8,217, p < 0,05 [Lanstyák 2000, 6.9. ábrája]

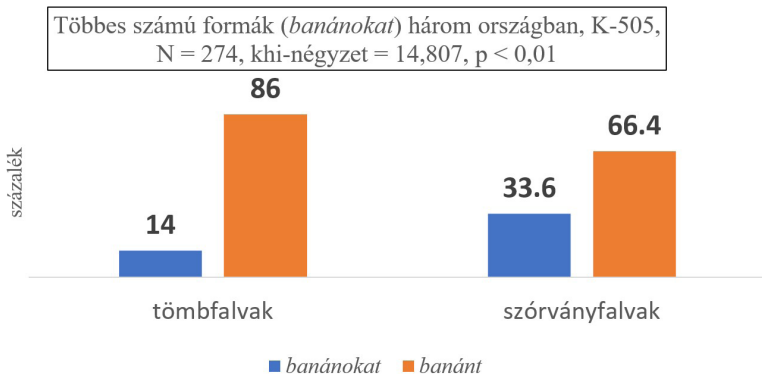
Az RSS vizsgálat tömbfalú vs. szórványfalú eredményeiből mutatok be néhányat. Az első példám (6. ábra) a kicsinyítéssel kapcsolatos. Az ábra azt mutatja meg, hogy 3 ország (Ukrajna, Románia és Szerbia) adatközlői milyen arányban ítélték természetesebbnek az *Éhes vagy, kisbogaram? Adjak egy kis kenyérlét?* VAGY az *Éhes vagy, kisbogaram? Adjak egy kis kenyéret?* mondatot. A kicsinyítéses szóalakot a szórványfalvakban jelentősen nagyobb arányban ítélték természetesebbnek, mint a tömbfalvakban.

6. ábra: A kicsinyítés (*kenyérlét*) megítélése három országban (Ukrajna, Románia, Szerbia)

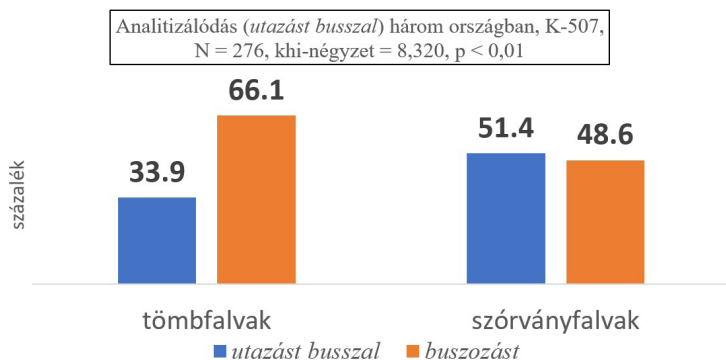
A 7. ábra egy olyan megítélési feladatot mutat be, ahol több darabból álló dolgok megnevezésére a standard magyarban általában egyes számú főnevet használunk, de a környező országokban kontaktushatásra többes számúakat, pl. a *Nézd, milyen szép banánokat árulnak az üzletben!* mondatban. A tömbfalvakhoz képest a szórványfalvakban jelentősen nagyobb arányban ítélték természetesebbnek a kicsinyítéses főnevet.

7. ábra: Több darabból álló dolgok megnevezésének (*banánokat*) megítélése három országban (Ukrajna, Románia, Szerbia)

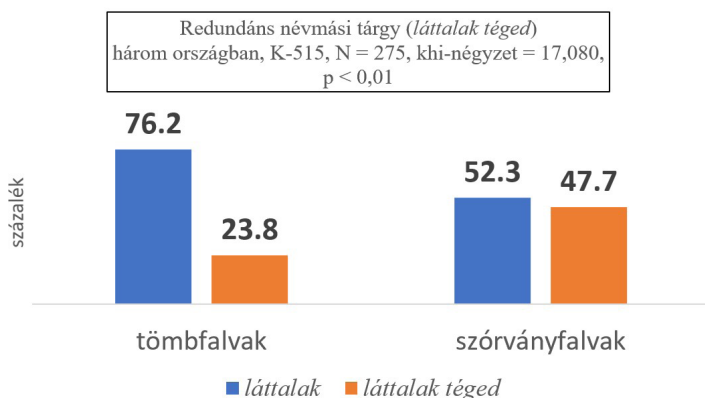
A következő ábra az analitizálódás egyik esetét mutatja be, vagyis: míg a standard magyarországi magyarban az *Unom már ezt a sok buszozást* mondat a helyes, a környező országokban az analitikus *utazást busszal*-t ítélték sokan természetesebbnek (8. ábra). Jól látszik, hogy a tömbfalvakhoz képest a szórványfalvakban jelentősen nagyobb arányban preferálták az analitikus formát (*utazást busszal*).

8. ábra: Analtizálódás (*utazást busszal*) megítélése három országban (Ukrajna, Románia, Szerbia)

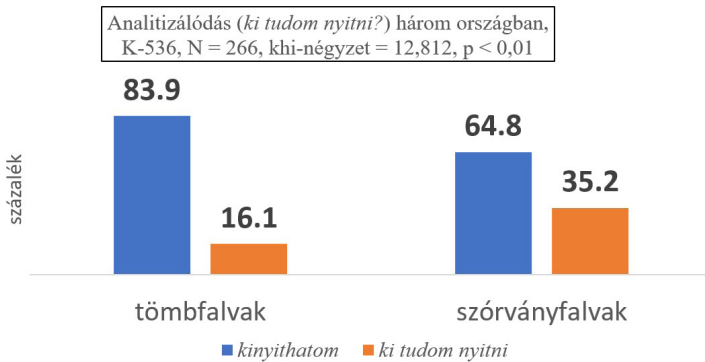
A 9. ábrán azt látjuk, hogy a magyarországi standard *Tegnap láttalak a tévében* mondat helyett a környező országokban sokan a *Tegnap láttalak téged a tévében* változatot ítélték természetesebbnek; s ennek a redundáns tárgyi névmásnak ilyen mondatban jelentősen nagyobb az elfogadottsága a szórványfalvakban.

9. ábra: Redundáns névmási tárgy (*láttalak téged*) megítélése három országban (Ukrajna, Románia, Szerbia)

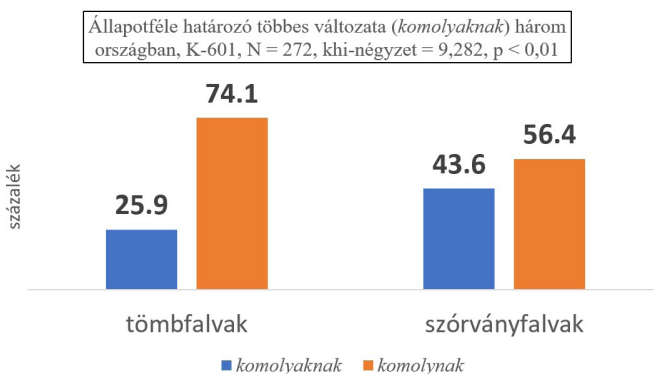
Az analitizálódás egy következő esetét mutatja a 10. ábra. Itt írásbeli hibajavító feladatot kellett megoldani (Nyelvi feladatok 2) típus), vagyis: ha az adatközlő nem tartotta elég jónak a *Ha szellőztetni akarok, így kérek engedélyt: Ki tudom nyitni az ablakot?* mondatot, akkor le kellett írnia, hogyan lenne jobb a mondat. Az analitikus alak preferálása (a kontaktushatás) a szórványfalvakban jelentősen nagyobb, duplája a tömbfalvakban látható hatásnak.

10. ábra: Analitizálódás (*ki tudom nyitni?*) három országban (Ukrajna, Románia, Szerbia)

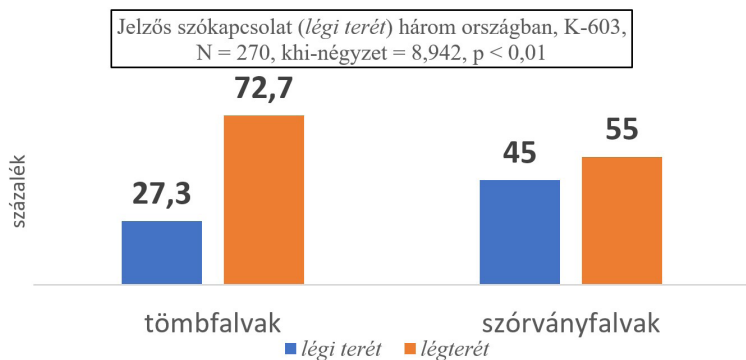
A 11. ábra azt mutatja meg, hogy miként döntöttek az adatközlők, melyik szó illik jobban bele az *A képviselők az okokat tartották* mondatba, a *komolyan* vagy a *komolyan*? Jól látszik, hogy a többes számú szó elfogadottsága (vagyis az államnyelvek kontaktushatása) a szórványfalvakban jelentősen nagyobb arányú.

11. ábra: Állapotféle határozó többes számú változatának elfogadottsága három országban (Ukrajna, Románia, Szerbia)

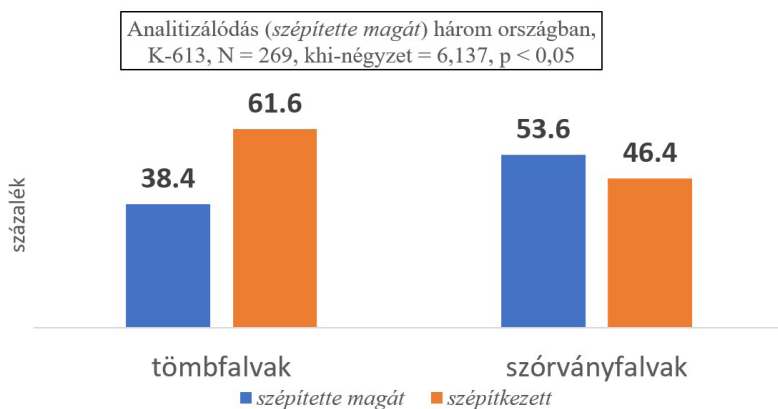
A 12. ábra azt mutatja meg, hogy adatközlőink szerint a jelzős szókapcsolat (*légi terét*) vagy a jelentéssűrítő összetétel (*légterét*) illik bele jobban az *A repülőgépek megsértették Svájc* mondatba. Itt is jelentősen nagyobb a kontaktushatás a szórványfalvakban, mint a tömbfalvakban.

12. ábra: Jelzős szókapcsolat (*légi terét*) megítélése három országban (Ukrajna, Románia, Szerbia)

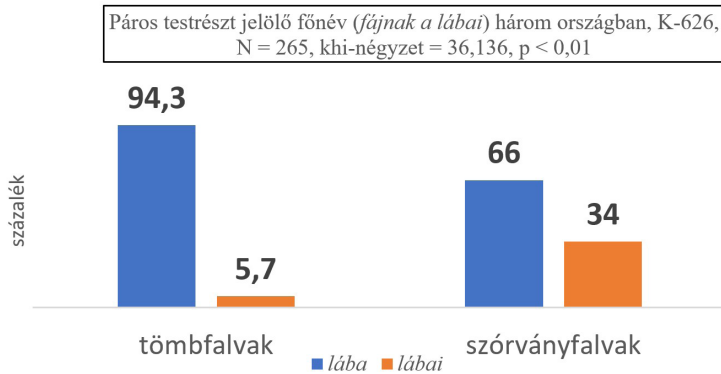
A következő ábra az analitizálódás egy újabb példáját mutatja be. Itt el kellett dönteni, hogy az *A tükör előtt hosszan* mondatba a *szépítette magát* vagy a *szépítkezett* illik-e jobban bele. A szórványfalvakban itt is jelentősen többen választották az analitikus *szépítette magát* megoldást (13. ábra).

13. ábra: Analitizálódás (*szépítette magát*) megítélése három országban (Ukrajna, Románia, Szerbia)

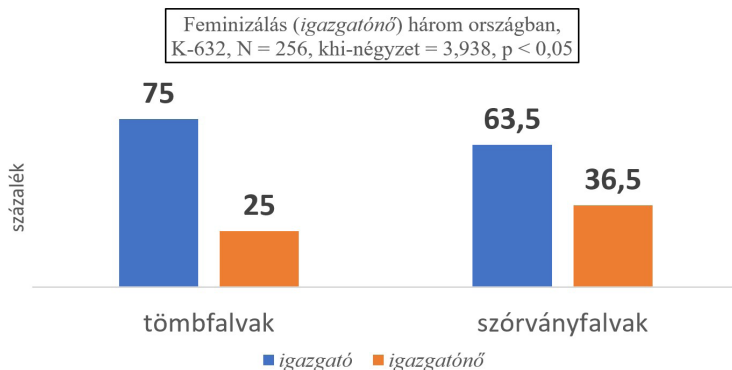
Páros testrészt jelölő főnevekkel volt kapcsolatos az a feladatunk, amelyben egy mondat kipontozott részeire be kellett írni egy-egy odaillő végződést vagy szót, pl. *Erzsi néninek fáj a szív....., Kati néninek meg a láb..... is fáj.....*. Amint a 14. ábra megmutatja, a szórványfalvakban jelentősen nagyobb volt a kontaktushatást mutató többes számú megoldás (*a lábai is fájnak*).

14. ábra: Páros testrészt jelölő főnév írásbeli feladatban, három országban (Ukrajna, Románia, Szerbia)

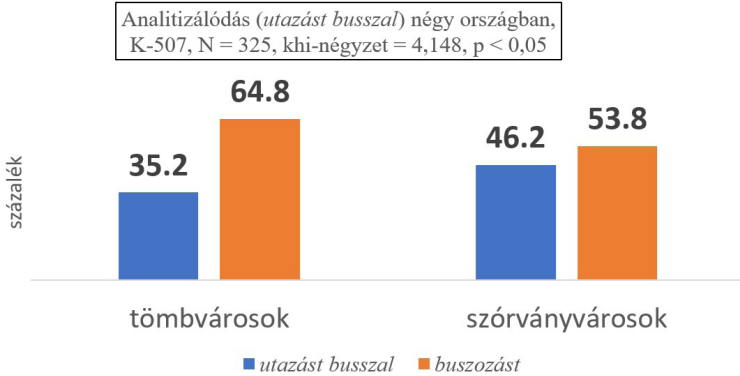
A foglalkozásnevek *-nő* utótaggal ellátott formája a környező országokban az államnyelvek hatására gyakoribb lehet, mint Magyarországon. Ilyen foglalkozásneveket kellett beírniuk az adatközlőknek a következő két mondatba is: *Anyám egy középiskolában tanít, ő tehát Tavaly kinevezték az iskola élére, most tehát már is*. A 15. ábra azt mutatja meg, hogy a szórványfalvakban a „feminizálás” (az *igazgatónő* használata) jelentősen nagyobb arányú, mint a tömbfalvakban.

15. ábra: Feminizálás használata három országban (Ukrajna, Románia, Szerbia)

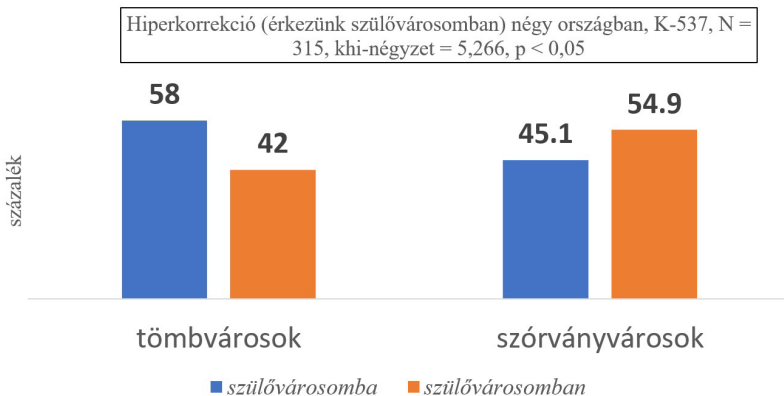
A tömbvárosok és szórványvárosok között tipikusan olyan különbségek vannak, mint a korábban bemutatottak. Például az analitizálódás (*buszozást vs. utazást busszal*) a szórványvárosokban is nagyobb arányú, mint a tömbvárosokban, lásd a 16. ábrát, vö. a 8. ábrával.

16. ábra: Analitizálódás (*utazást busszal*) megítélése négy országban (Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia)

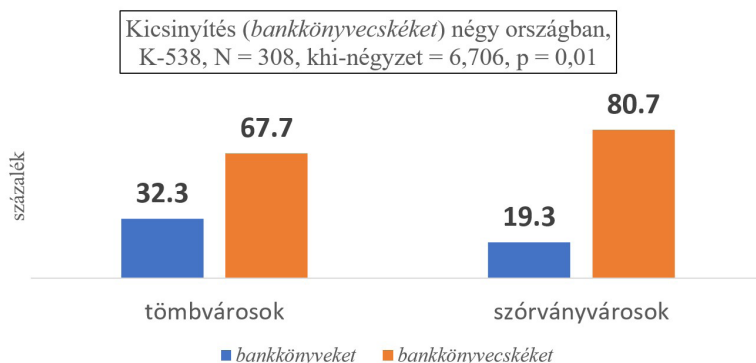
A következő, 17. ábra azt mutatja meg, hogy jónak ítélték-e a *Már dél lesz, mire megérkezünk a szülővárosomban a családunkhoz* mondatot, s ha nem, hogy javítanák ki? Jól látszik, hogy a szórványvárosokban jelentősen nagyobb arányban hagyták javítatlanul (ítélték helyesnek) a hiperkorrekt *megérkezünk szülővárosomban* megoldást, mint a tömbvárosokban.

17. ábra: Hiperkorrekt szerkezet elfogadása négy országban (Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia)

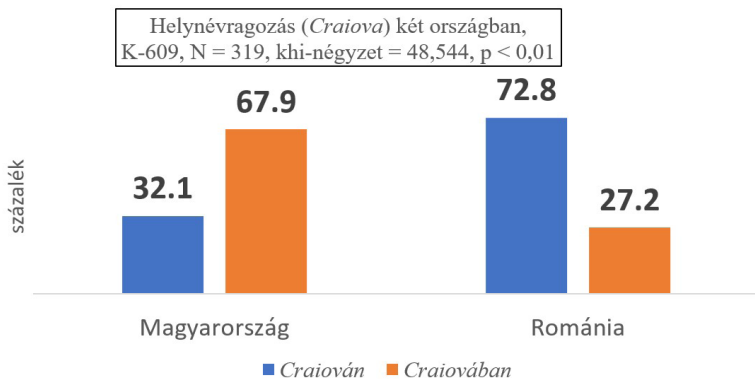
A 18. ábra a kicsinyítés megítélését és esetleges írásbeli javítását mutatja meg a *Tájékoztatjuk ügyfeleinket, hogy a bankkönyvecskéket a jövő hónapban cseréljük ki* mondatban. Jól látszik, hogy a kontaktushatás jelentősen nagyobb arányú a szórványvárosokban. Ez a hatás hasonlít a falvakban láthatóra (7. ábra).

18. ábra: Kicsinyítés megítélése és javítása négy országban (Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia)

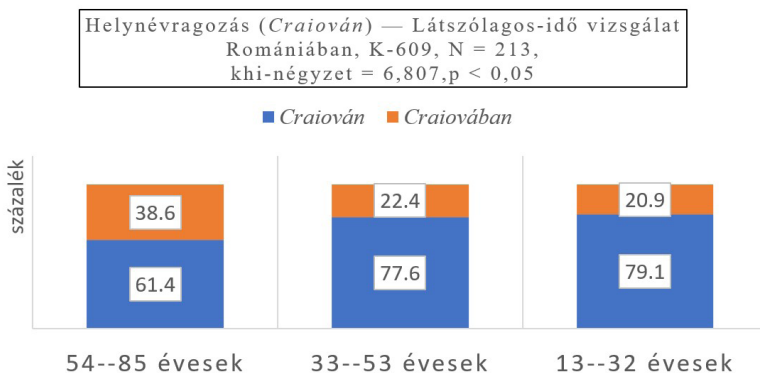
Végül bemutatok néhány adatot a helynévragozásban Trianon nyelvi hatásáról. Az I. világháború utáni határváltozások egyik nyelvi következménye lett, hogy idővel a határokon túl (pl. Romániában, Jugoszláviában) megváltozott az ún. belföld–külföld szabály (pl. valami *Pécs-en* van, de *Bécs-hen*). A változás oka az emberek mentális térképének megváltozása, például a Romániában élő magyarok számára a Kárpáton túli *Craiova* immár „magyarok által belakható helyé” (lehetséges lakóhelyükké) vált (Szilágyi, 1996: 28), ezért érthető, hogy magyarországi és romániai adatközlőink szinte tükörképei voltak egymásnak, amikor *Az egyik ismerősöm fia volt katona* mondatba a *Craiovában* VAGY a *Craiován* szót illesztették be (19. ábra).

19. ábra: A *Craiova* helynév ragozása két országban

A *Craiova* ragozásában Romániában valószínűleg **folyamatban levő változást** láthatunk, mivel adatközlőink életkoruk csökkenésével egyre nagyobb arányban illesztették a mondatba a „belföldi” *Craiován* alakot (20. ábra).

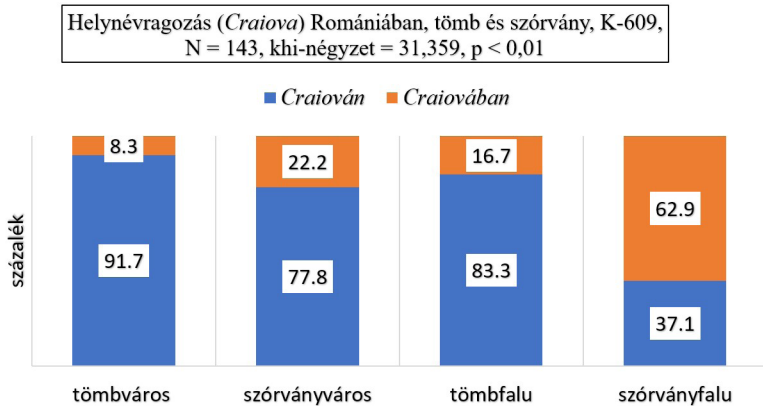
20. ábra: A *Craiova* helynév ragozásának folyamatban levő változása Romániában

Végül lássuk, van-e hatása a tömb–szórvány különbségnek a *Craiován* vs. *Craiovában* megítélésére. Van, de nem olyan, amit várunk. Azt várnánk, hogy – mivel a romániai magyarok mentális térképeinek megváltozása nagyjából egységes folyamat kell legyen – mind a tömbtelepüléseken, mind a szórványtelepüléseken nagyjából azonos eredményeket (megoszlásokat) kapunk. Ezzel szemben, amint a 21. ábra megmutatja, a tömbvárosban, szórványvárosban és tömbfaluban élő erdélyi magyar adatközlőink túlnyomó többsége a Romániában „belföldi” *Craiován*-t preferálta, de a

szórványfalvakban élők túlnyomó többsége a Magyarországon „külföldi” *Craiovában*-t. Hogy miért, egyelőre nem tudjuk.

21. ábra: A *Craiova* helynév ragozása Romániában településtípus szerint

5. Néhány nyelvpolitikai és nyelvpedagógiai megjegyzés

Első megjegyzésem a **nyelvcserével** kapcsolatos, idézek egy Nyitrán 2014-ben Gál Zsuzsával készített interjúmból egy részletet (Kontra, 2018: 339–340):

„KM: No, jöjjön egy másfajta kérdés. Gál Zsuzsa a nyelvcseré egyike, ha nem az első szakembere. Ezt tudni lehet róla, most már harmincöt éve biztosan. Elég sokat forog a világban, de Magyarországon se ritkán fordul meg. Elég sok egyetemi, tanári, és más ilyen entellektüel barátja van. Még azt se zárom ki, hogy már látott magyar politikust is – nem csak televízióban – életében. A magyar politikusok manapság különösen sokat beszélnek a nemzet elporladásáról, a nyelvcseré kártékony voltáról, és sok egyéb negatív vagy annak vélt dologról. Ezt nyugodtan mondhatjuk a szlovákiai magyar politikusokról épp úgy, mint a magyarországiakról vagy az erdélyiekről. Szóval sok politikusi közbeszéd van ilyen nyelvcserével kapcsolatos ügyekről is. Azt kérdezem, hogy ha kérne tőled egy magyar politikus tanácsot, hogy azon a vidéken, ahol ő úgy gondolja, hogy lassítani kéne vagy meg kéne állítani a nyelvcserét, akkor adnál neki tanácsot?

GZs: Visszakérdezek: magyar politikusról van itt szó, aki magyar nyelvcserét akar megállítani? Mondjuk a határon túli magyaroknál a nyelvcserét?

KM: Igen.

GZs: Őszintén mondván: én nem adnék tanácsot. És azért nem, mert – mint elhangzott tegnap is, azt hiszem –, ezek helyi dolgok. Szóval lehet mondani általánosítást is róluk, mint ahogy most az előbb mondtunk, de nagyon fontos ismerni a helyi helyzetet. Falunként történik a nyelvcsere, és általános tanácsot adni... Én magam ilyeneket nem csinállok.

KM: Jó. Azért azt is megkérdezem most már, hogy előfordult, hogy esetleg valaki – magyar politikus – ilyen ügyben téged megkérdezett?

GZs: A világon senki, soha. És ezt érdemes hangsúlyozni, mert az más dolog, ha én azt mondom, hogy „ha akarjuk tudni, hogy ott mi történik, küldjünk el egy hallgatót, küldjünk el egy fiatal kutatót, nézzük meg, hogy ott miről van szó”. Mert – mint ahogy azt előbb elmondtuk – nagyon fontos tudni, hogy hogyan értékeli a nyelvet az ott lévő emberek. Ezt nem lehet előre tudni, mert nagyon sok minden közbejátszik. Ha megtudjuk, hogy hogyan értékelik, és mit látnak a legfontosabb dolgoknak, akkor lehet valamit csinálni. Persze, hogy lehet. Mint Felsőőrött is lehetett volna, vagy talán még most is lehet. De! Köszönöm, hogy megkérdezted. Hangsúlyozom: a világon senki, sohase fordult énhozzá – nem mintha lett volna valami tanácsom neki. Jó, nagyon jó kérdés...”

Nyelvpolitikai és egyben nyelvpedagógiai probléma az, hogy mit kezdünk a szórványban élő magyar iskolásokkal. Van, aki úgy gondolja (s ha politikus, meg is hirdet egy ilyen akciót), hogy a szórványból tömbtelepülésekre kell vinni az iskolásokat, ott majd jól megtanulnak magyarul. Gondoljunk bele: ha ez történne, a szórványban még működő magyar iskolákat azonnal be kellene zárni! Ha azonban a tömbben élő és románul gyengén tudó csíki diákokat vinnék néhány évre mondjuk Dévára, ott jól megtanulhatnának románul. Egy-egy ilyen dilemma megoldásában a **világos nyelvi nevelési cél** a legfontosabb: esetünkben ez nyilván a magyar anyanyelvűek minél jobb magyar és minél jobb román tudása lehet.

Szintén nyelvpolitikai és nyelvpedagógiai problémák övezik a csángók magyar nyelvi oktatását is. Ezt a problémát először Tánczos Vilmos (2011) exponálta élesen, itt most azonban Laihonen és Peti nemrég megjelent tanulmányából (2020: 700–701) idézek egy hosszabb részt:

„KONCEPCIÓ/IDEOLOGIAI TISZTÁZÁS?

A nyelvi revitalizációs kutatások alapján egy kisebbségi nyelvi oktatási programnak szüksége van »egy ideológiai célkitűzésre«. ⁴ Egy ilyen koncepció többek között arról szól, hogy milyen nyelvet, milyen célból, hogyan és kiknek tanítunk. Tánczos Vilmos ⁵ a Moldvai Csángómagyar Oktatási Programmal kapcsolatban borúlátóan írt,

⁴ Lásd például: Pasanen, 2018: 369.

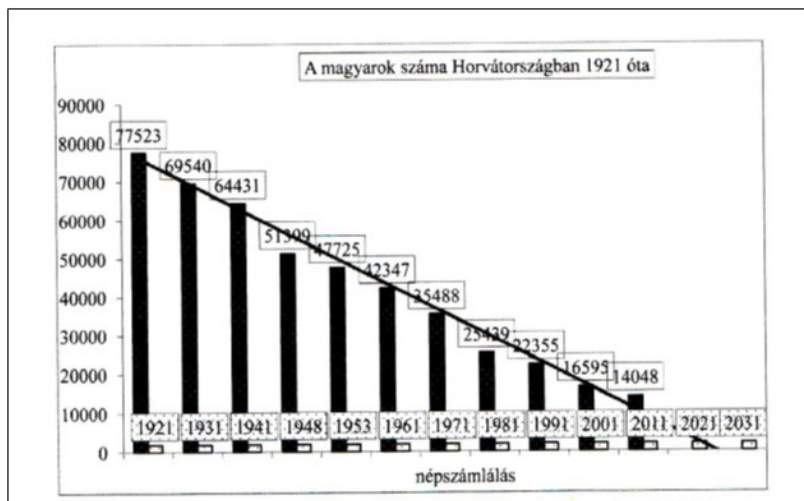
⁵ Tánczos, 2011.

szerinte a magyarországi és erdélyi támogatók a nyelvi program finanszírozására, támogatására, szervezésére vonatkozó motivációja azon a hamis elképzelésen nyugszik, hogy megállítható a még magyarul beszélő csángók nyelvcsereje, ezért a célok ideológiai tisztázása az oktatási program »megszűnésének« kockázatával járna. Hasonló formában megfigyelhető, hogy az interjúk során a tanárok gyakran kitérő válaszokat adnak a nyelvmegtartással kapcsolatos kérdésekre. Ez a hozzáállás azzal a tapasztalatukkal lehet kapcsolatban, hogy a normatív gyakorlat ellen, ami szerint a gyerekek románul kell beszélni, nem tudnak hatni.⁶ Lehet, hogy pár év távlatából nem akarják kimondani azt, hogy a nyelvi revitalizáció nem igazán sikeres, mivel a közel 20 éves magyar nyelvoktatás ellenére a magyar nyelvhasználat családon belül nem tért vissza jelentősebben. Pedig – mint ahogy azt a finnországi inari számik esete is mutatja –, a nyelvi revitalizáció alapja és célja a családok azon szándékában és akaratában rejlik, hogy újra használatba vegyék anyanyelvüket.⁷ Ennek hiányában a tanárok kénytelenek úgy nyilatkozni, ahogy két moldvai születésű tanár egy *Nyelv és Tudomány*-ban megjelent interjúban megtette, hogy: *nem látunk esélyt a nyelvcsere folyamatának megállítására.*⁸ Ez annak ellenére így van, hogy azokban a falvakban, ahol működik magyar oktatási program, a helyiek többsége alapvetően pozitívan viszonyul a magyar nyelv oktatásához.⁹ Ugyanakkor, legalábbis jelenleg, ebből nem következik az, hogy a moldvai szülők elkezdene a gyerekekkel magyarul (is) beszélni.¹⁰

-
- 6 Ez összecseng Heltai János Imre (2014: 160) azon állításával, miszerint „a primér szocializációs szokások ... kívülről, direkt módon nem irányíthatóak.”
 - 7 Pasanen, 2018. Ahogy a szerző a 368. oldalon írja: „... az inari számik revitalizációs sikerei részben a kedvező körülményekkel magyarázhatóak, de nem a finn politika volt az, amely az inari számikat megmentette. Az emberek voltak azok – a beszélők és a leszármazottaik – akik számiul akartak beszélni.”
 - 8 Szűcs, 2016. Ez a magyar nyelvoktatás belső támogatottságának hiányára utal (vö. Heltai (2014: 169), ugyanakkor tapasztalatunk szerint falvanként van egy-egy család, ahol magyarul (is) nevelik a gyerekeket.
 - 9 Egy 2012-ben Bogdánfalván végzett kérdőíves felmérés szerint a megkérdezettek túlnyomó többsége (a 100-ból 68 személy) sajnálná, ha a csángó nyelvjárás kiveszne, ugyanakkor közel kétharmaduk (74%) helyeselte azt, hogy a magyar nyelvet (annak sztenderd vagy helyi formáját) helyben oktassák (lásd Peti, 2015: 988, 981).
 - 10 Hosszú távon lehetséges a magyarországi németekhez hasonló helyzet létrejötte (lásd Gal, 1995), amikor a gyerekek iskolai környezetben megtanulják a közmagyar nyelvet, de nem beszélik – a legidősebb korosztály által még használt – helyi moldvai dialektust.

A csángó nyelvcsere fogas kérdéseihez számos hasonlót láthatunk Pécs közelében, a horvátországi Drávaszögben is. A következő (22.) ábra a horvátországi magyar nyelvcsere várható, előrelátható végpontját is megmutatja. A népszámlálások trendvonala azt is illusztrálja, hogy lényegében se a II. világháború, se az 1990-es évek délszláv háborúja nem befolyásolta a magyarság csökkenését – ez száz éve évtizedről évtizedre egyenes vonalú.

22. ábra: A magyarok számának csökkenése Horvátországban 1921 óta
(Kontra, 2019: 125)

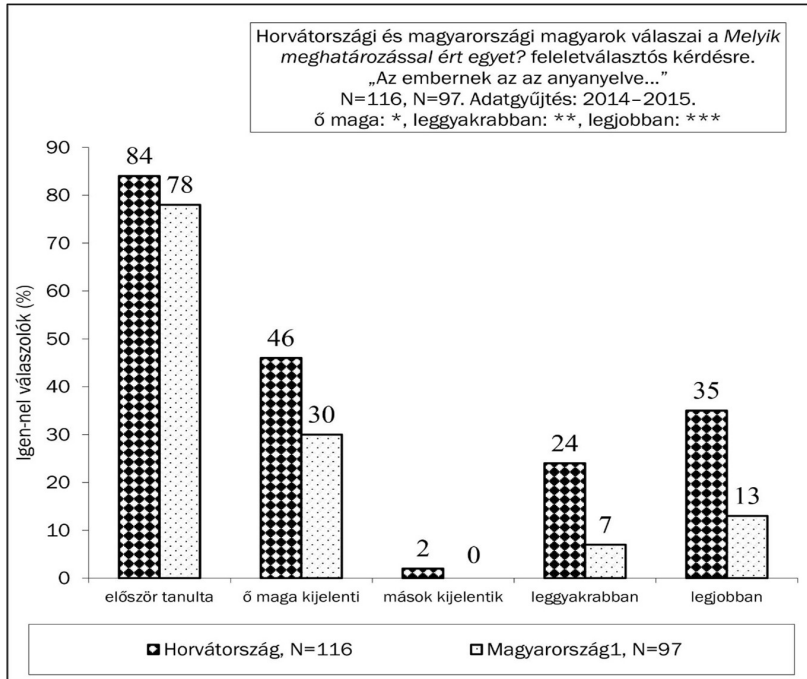
Horvátországi kutatásunk (Fancsaly és mtsai, 2016) kapcsán megemlítek még valamit, ami azt demonstrálja, hogy időnként a legalapvetőbb szavakkal, fogalmakkal sem vagyunk tisztában (lásd Kontra, 2021). Többek közt megvizsgáltuk, hogy miként értelmezik a (legalább) kétnyelvű horvátországi magyarok az *anyanyelv*-et, s az ő definícióik mennyire térnek el a (föltehetően) egynyelvű magyarországi magyarok definícióitól. Skutnabb-Kangas (1984: 18 kk., 1997: 12–16) négy kritérium alapján a kifejezés öt lehetséges értelmezését (definícióját) állapította meg, vizsgálatunkban ezekre kérdeztünk rá, a következőképp:

Melyik meghatározással ért egyet? Egynél többet is megjelölhet/bekarikázhat.

1. Az embernek az az anyanyelve, amelyiket először tanulja meg,
2. amelyik nyelvről saját maga kijelenti, hogy az az ő anyanyelve,
3. amelyik nyelvről mások kijelentik, hogy az az ő anyanyelve,
4. amelyik nyelvet a leggyakrabban használja,
5. amelyik nyelvet a legjobban tudja

Az eredmények a 23. ábrán láthatók. Statisztikailag jelentős különbségek vannak a „saját maga kijelenti”, a „leggyakrabban használt nyelv” és a „legjobban tudott nyelv” értelmezések esetében.

23. ábra: Mit jelent a magyar *anyanyelv* szó?

6. A föl se tett kérdések

A szórványban élő Kárpát-medencei magyarok nyelvi helyzetével kapcsolatban vannak olyan kérdések, amelyeket föl se teszünk. Legalábbis tudományos alapossággal és politikusi felelősséggel nem teszünk föl olyan kérdéseket, hogy

- Megállítható a (drávaszögi, zoboraljai, csángó stb.) nyelvcseré?
- Lassíthatók ezek a nyelvcserék?
- Hogyan?

Alapos tudományos vizsgálatok és felelős politikusi tettek híján szórványaink helyzete nem tudhat javulni.

Irodalom

A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén. Sorozatszerkesztő: Kontra Miklós.

I. kötet. Csernicskó István (1998): *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján).* Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely. Budapest. 309 lap. <http://real.mtak.hu/19610/>

II. kötet. Göncz Lajos (1999): *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban).* Osiris Kiadó – Forum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely. Budapest–Újvidék. 288 lap. <http://real.mtak.hu/24410/>

III. kötet. Lanstyák István (2000): *A magyar nyelv Szlovákiában.* Osiris Kiadó – Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely. Budapest–Pozsony. 368 lap. <http://real.mtak.hu/24413/>

IV. kötet. Szépfalusi István – Vörös Ottó – Beregszászi Anikó – Kontra Miklós (2012): *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában.* Gondolat Kiadó – Imre Samu Nyelvi Intézet – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. Budapest–Alsóőr–Lendva. 351 lap. http://real.mtak.hu/22493/1/Kontra_nyomdanak.pdf

V. kötet. Fancsaly Éva – Gúti Erika – Kontra Miklós – Molnár Ljubić Mónika – Oszkó Beatrix – Siklói Beáta – Žagar Szentesi Orsolya (2016): *A magyar nyelv Horvátországban.* Gondolat Kiadó – Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet. Budapest–Eszék. 309 lap. http://real.mtak.hu/50401/1/Kontra_5_nyomdanak.pdf

VI. kötet. Péntek János – Benő Attila (2020): *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben).* Erdélyi Múzeum-Egyesület – Gondolat Kiadó. Kolozsvár–Budapest. 473 lap. <http://real-eod.mtak.hu/9703/1/AMagyarNyelvRomaniaban.pdf>

Gal, Susan (1979): *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria.* Academic Press. New York.

Gal, Susan (1995): Cultural bases of language use among German-speakers in Hungary. *International Journal of the Sociology of Language* 111: 93–102.

Heltai János Imre (2014): *Nyelvcseré és a nyelvi tervezés lehetőségei Moldvában.* Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 242. Budapest.

Imre Samu (1971): *A felsőöri nyelvjárás.* Akadémiai Kiadó. Budapest.

Imre Samu (1973): *Felsőöri tájszótár.* Akadémiai Kiadó. Budapest.

- Kocsis, Károly – Bognár, András (2003): *Ethnic Map of Pannonian Territory of Croatia*. Geographical Institute of the Hungarian Academy of Sciences. Budapest.
- Kontra Miklós (1990): *Fejezetek a South Bend-i magyar nyelvhasználatból*. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. Budapest.
- Kontra Miklós (2018): Interjú Susan Gallal, a University of Chicago professzorával. In: Susan Gal, *A nyelv politikája: Nyelvi antropológiai tanulmányok*. Vančo Ildikó – Kozmács István (szerk.): Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara. Nyitra. 335–347.
- Kontra Miklós (2019): *Felelős nyelvészet*. Gondolat Kiadó. Budapest. <https://mek.oszk.hu/22400/22434/22434.pdf>
- Kontra Miklós (2021): Megjegyzések az anyanyelv fogalmáról. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 23/1: 23–30.
- Kontra, Miklós – M. Paul, Lewis – Tove, Skutnabb-Kangas (2016): Afterword: Disendangering languages. In: Laakso, Johanna – Anneli, Sarhimaa – Spiliopoulou, Åkermark – Reetta, Toivanen (eds.): *Towards Openly Multilingual Policies and Practices: Assessing Minority Language Maintenance Across Europe*. Multilingual Matters. Bristol. 217–233.
- Kovács, Magdolna (2001): *Code-Switching and Language Shift in Australian Finnish in Comparison with Australian Hungarian*. Åbo Akademi University Press. Åbo.
- Laihonen, Petteri – Peti Lehel (2020): A moldvai csángómagyar oktatás nyelvi céljai a tanárok szempontjából. *Ethnographia* 131/4: 684–708.
- Pasanen, Annika (2018): “This work is not for pessimists”: Revitalization of Inari Sámi language. In: Hinton, Leanne – Huss, Leena – Roche, Gerald (eds.): *Routledge Handbook of Language Revitalization*. Routledge. Oxford. 364–372.
- Penavin Olga (1984): *Horvátországi (szlavóniai) magyar nyelvjárási atlasz*. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék.
- Peti Lehel (2015): Etnicitás, nyelvhasználat és migráció egy moldvai csángó településen. In: Jakab Albert Zsolt – Kinda István (szerk.): *Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság – Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum. Kolozsvár. 971–992.
- Skutnabb-Kangas, Tove (1984): *Bilingualism or not: The Education of Minorities*. Multilingual Matters. Clevedon.

- Sku[n]tnabb-Kangas, Tove (1997): *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Teleki László Alapítvány. Budapest.
- Szilágyi N. Sándor (1996): *Hogyan teremtsünk világot? Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára*. Erdélyi Tankönyvtanács. Kolozsvár.
- Szűcs Gábor (2016): Megmaradás Pusztinán: „Nem látunk esélyt a nyelvcsere megállítására” – mondják a szinte 100%-ban csángó lakosú Pusztina magyar iskolájának oktatói. Mi Pusztina jelene, és mit tehetünk a magyar nyelv megmaradásáért? *Nyelv és Tudomány* 2016. május 25. <https://m.nyest.hu/hirek/megmaradaS-pusztinan> [2023.05.21]
- Tánczos Vilmos (2011): Hozzászólás a moldvai csángó „magyarórák” kérdéséhez. In: Uő: *Madárnyelven: A moldvai csángók nyelvéről*. Erdélyi Magyar Múzeum-Egyesület. Kolozsvár. 235–241.
- Vázsonyi Endre – Kontra Miklós (1995): *Túl a Kecegárdán: Calumet-vidéki amerikai magyar szótár*. Teleki László Alapítvány. Budapest.

DIASZPÓRAPOLITIKA, DIASZPÓRAELMÉLET, HÁLÓZATOSODÁS, INTÉZMÉNYESÜLÉS

GAZSÓ DÁNIEL¹

A diaszpórákutató elméleti és módszertani keretei

Theoretical and Methodological Frameworks of Diaspora Studies

Abstract

In my presentation I provided a quick overview about the main theoretical and methodological challenges and questions of diaspora studies based on the domestic and international literature and my own research experience. My starting point was my recently published monograph entitled, *At Home Here and There. The Hungarian Diaspora and Its Kin-State*. Regarding the theoretical frameworks, by summarizing the various diaspora definitions and interpretations, I outline the group cohesion components of the diaspora: the criteria by combination of which we can decide which dispersed macro-communities should be called diasporas and which should not. Regarding methodological issues, I drew attention to the multidisciplinary nature of diaspora studies. Researchers in this area need to combine the theories and methods of different social sciences to gain a holistic picture of the sociopolitical processes – namely migration, social integration, cultural assimilation, ethnic boundary maintenance and homeland orientation – that shape the diaspora, and thus make comprehensive interpretations of the communities studied and the policies that target and construct them.

¹ *Gazsó Dániel*, PhD, tudományos munkatárs, oktató, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar; diaszpórákutatókért felelős referens, Nemzetpolitikai Kutatóintézet, e-mail: Gazso.Daniel@uni-nke.hu

1. Bevezetés

A 2023. május 4-én Pécsen tartott előadásomat összegző tanulmány első részében a fogalmi kereteket tisztázom. A különféle diaszpórameghatározásokat és értelmezéseket összegezve felvázolom azokat a kritériumokat, amelyek kombinációja alapján el tudjuk dönteni, hogy mely szétszórta élő makroközösségeket nevezhetünk diaszpóranak, s melyeket nem. A tanulmány második részben a diaszpórakutatás módszertani kérdéseivel foglalkozom, különös tekintettel Rogers Brubaker (1996) háromelemes modelljének (*triadic nexus*) alkalmazhatóságára és a szintén általa felvetett „csoportizmus” (*groupism*) problémájára. Kiindulópontom a 2022 decemberében megjelent *Otthon és itthon. A magyar diaszpóra és anyaországa* című monográfiám.

2. Fogalmi keretek

A diaszpóra legáltalánosabban elfogadott kritériuma a migrációs eredet. Ez elsősorban nem a tényleges, tehát a személyesen átélt migrációt jelenti, hanem az elvándorlás eseményének kollektív tudatban való megjelenését, szimbolikus, közösségformáló erejét. Részben ez adja az alapját a diaszpóraközösségek belső önmeghatározásának és külső megítélésének is.

A migrációs eredet kritériuma különbözteti meg legkiélezettebben a diaszpóraközösségeket az őshonosnak nevezett etnikai és nemzeti kisebbségektől. Ez a különbség elsősorban intézményi szinten, a szóban forgó közösségek szervezeteinek célkitűzéseiben, illetve a többségi társadalmak felé megfogalmazott követeléseiben mutatkozik meg. A diaszpóraszervezetek főképp a társadalmi integrációnak lehetőséget adó feltételekért, tehát a hátrányos megkülönböztetés ellen küzdenek, míg az őshonosnak nevezett kisebbségi közösségek érdekképviselői a szülőföldre való kötődésből fakadóan ezt a célt gyakran meghaladják: különböző szintű kisebbségi önrendelkezést, kulturális, politikai, területi autonómiát követelnek (lásd bretonok és elzásziak Franciaországban, frízek Hollandiában, szandzsáki bosnyákok Szerbiában és a határon túli magyarok a szomszédos államokban) vagy akár szeparatista igényeket megfogalmazva, teljes függetlenségre törekednek (lásd katalánok Spanyolországban, skótok az Egyesült Királyságban).

A migrációs eredet mellett a diaszpóra szintén meghatározó kritériuma a társadalmi integráció. Ennek fontosságát jelzik azok a ma már klaszszikusnak nevezhető tipológiák, melyek a diaszpóraközösségeket aszerint osztályozzák, hogy azok miként illeszkedtek be, milyen viszonyban áll-

nak az őket befogadó ország többségi társadalmaival. E tekintetben hátrárkőnek számít John A. Armstrong tipológiája. Az 1979-ben megjelent *Mobilizációs és proletár diaszpórák (Mobilized and Proletarian Diasporas)* című írásában Armstrong a diaszpóráközösségeket két nagyobb típusra osztotta: Egyrészt proletár diaszpórának hívta azokat a migrációs eredetű közösségeket, melyek újhazájukban marginális, perifériára szorult, hátrányos helyzetben éltek. Másrészt, mobilizációs diaszpórának nevezte azokat a szétszórtan élő közösségeket, melyek kiemelt társadalmi státust vívtak ki maguknak, így képesek befolyásolni az őket befogadó állam gazdaságát, politikai életét, nemzetközi kapcsolatait. A befogadó állam társadalmába való integráció meghatározó szerepet játszott a későbbi diaszpóratipológiák kidolgozásában is. Ide sorolható többek között Robin Cohen (1997) ötelemes tipológiája: az áldozati (*victim*); a munkás (*labour*); a birodalmi (*imperial*); a kereskedői (*trade*) és a deterritorializált (*deterritorialized*) diaszpóratípusokkal.

A társadalmi integráció mellett egy migrációs eredetű közösség diaszpórává válásához elengedhetetlen a kulturális asszimiláció elkerülése, azaz a kulturális „másság” megőrzése a befogadó ország többségi társadalmaival szemben. Ez nem azt jelenti, hogy a diaszpóráközösségek belső kulturális sajátosságai téren és időn kívül, változatlanul fennmaradnak – ami ellent is mondana a kultúra dinamikusan változó természetének –, hanem azt, hogy a kulturális másság alapját képező etnikai határok egy adott diaszpóráközösség és az azt körülvevő társadalmi környezet között tartóssá válnak. Az ebben az értelemben használt etnikai határ fogalmának elméleti alapjait Fredrik Barth (1969) kulturális antropológus dolgozta ki *Etnikai csoportok és határok (Ethnic Groups and Boundaries)* című szerkesztett kötetében. Barth szerint az etnicitást az határozza meg, ahogyan a különböző etnikumhoz tartozó egyének interakcióba lépnek egymással, és a kontextusnak megfelelően bizonyos kulturális jellemzőket kifejezésre juttatnak. Ezzel Barth kétségbe vonta azt az addig általánosan elfogadott nézetet, miszerint az etnicitást a változatlan kulturális vonások (anyanyelv, hiedelemrendszer, szokások, hagyományok, morális és esztétikai normák, egy bizonyos helyhez való kötődés stb.) összessége határozza meg, ami alapján bármely személy etnikai hovatartozását automatikusan és objektíve be lehet azonosítani. Barth a figyelmet ezekről a kulturális sajátosságokról az etnikai határokra irányította, mely paradigmaváltást jelentett az etnicitás tudományos megközelítésében. „Ebből a nézőpontból – írja Barth a fentebb hivatkozott kötet bevezetőjében – a kutatás középpontjába a csoportot meghatározó etnikai határ kerül, és nem az általa körülzárt kulturális sajátosságok” (Barth, 1969: 15). Az etnikai határok átjárhatóságuk ellenére tartósabbnak bizonyulnak, mint a kulturális sajátosságok, melyek

– kiváltképp a diaszpóráközösségek esetében – a környezeti hatások és a más kultúrákkal való találkozások következtében folyamatos változás alatt állnak. Az etnikai határmegtartás (*boundary-maintenance*) elsősorban nem egyénileg, hanem közösségileg, intézményes keretek között valósul meg. A diaszpóra szervezeti életének sokrétűsége újabb lehetőséget nyújt a tipológizálásra, melynek kifejtésére itt most nincs lehetőségem. Ezzel kapcsolatban annyit fontos megjegyezni, hogy a különféle tipológiák rávilágítanak ugyan a diaszpóráközösségek intézményrendszerének legfőbb vonásaira, az ideáltípusok tiszta formában ritkán léteznek a valóságban. Még ha egy adott közösség vagy szervezet jellemzői alapján illeszkedik is egy adott típushoz, idővel megváltozhat, és egy másik típus jellegét öltheti fel.

Az etnikai határok intézményesülése csakúgy, mint a társadalmi integráció folyamata nem egyik napról a másikra történik. Hosszabb időnek kell eltelnie ahhoz, hogy egy migrációs eredetű közösségről kiderüljön, vajon képes-e az őt körülvevő társadalomba beilleszkedni, valamint a megkülönböztetett etnikumként való létezés vágyát egyik generációról a másikra továbbadni. Mindez rávilágít a diaszpóra egyik legmeghatározóbb kritériumára, az időre. A diaszpóralét lényegében egy hosszú távú, *longue durée* jelenség, melyet az „idegenben élés” tartóssága jellemez.

Migrációs folyamatok és etnikai határok már a középkorban is léteztek, sőt az akkori népvándorlások idején bizonyára a népesség nagyobb hányada élt emigrációban, mint napjainkban. Abban az időben azonban csak nagyon ritkán, és elsősorban a vallási közösségeknél állt fenn annak a lehetősége, hogy a világban szétszóródott rokon közösségek országhatárokat átívelő kapcsolatokat alakíthassanak ki egymás között. Márpedig ez a kapcsolatháló a szorosabb értelemben vett diaszpóra kategória szintén egyik meghatározó kritériuma, melynek kialakítására a jelenkor adta feltételek bizonyulnak legkedvezőbbnek. Az emberi mobilitásnak új lehetőségeket nyújtó közlekedési eszközök megjelenése, a kommunikációs és informatikai technológiák egyre gyorsuló fejlődése és szélesebb körű használata, a nemzetközi tőkeáramlás, a különböző ideológiák és elképzelések globális áramlatai, egyszóval a globalizáció folyamatai olyan feltételeket teremtettek és teremtenek most is, amelyek nagyban segítik a diaszpóralét kialakítását.

A kétpólusú világszisztéma megszűnését követően a diaszpóráközösségek országhatárokat átívelő, gyorsan bővülő és dinamikusan változó kapcsolathálóit sokan a globalizáció folyamatának részeként értelmezték, mely folyamatok összességében a modern nemzetállamok korának végét látták. Vitatható azonban, hogy a globalizáció egy homogén, transznacionális világot hoz-e majd létre, amelyben az államhatalom és a kormányok nemzeti törekvései jelentéktelenné válnak. A tapasztalat inkább azt mutat-

ja, hogy a nemzeti identitás és az azt alakító nemzetpolitikák mind a mai napig az önmeghatározás és a világrend konstrukciójának alapját képezik. A 21. század első évtizedeinek eseményei inkább megerősítik, mintsem megdöntenek Benedict Anderson negyven évvel ezelőtt tett kijelentését: „*A valóság elég egyszerű: a régi jóslat, mely szerint »a nacionalizmus korának vége« lenne, korántsem tűnik közelinek. Sőt, a nemzeti mivolt (nation-ness) korunk politikai életének legegységesebb legitím értéke*” (Anderson, 2006: 18). Ez persze nem azt jelenti, hogy a nemzeti törekvések ugyanolyan formában vannak jelen most, mint a modern nemzetállamok kialakulásának kezdeti időszakában. A nacionalizmusok csakúgy, mint más ideológiák, populáris kultúrák és politikai hitvallások változás alatt állnak: folyamatosan igazodnak az új társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális feltételekhez. A kérdés tehát nem az, hogy a nemzetállamok korának végét éljük-e vagy sem, hanem hogy a globalizáció folyamatai hogyan alakítják a nacionalizmus alapideáit, a nemzeti identitást, a nemzeti önrendelkezés és a nemzeti egység eszméit, és hogy azoknak milyen hatásai vannak lokális szinten, az etnikai és nemzeti hovatartozás hétköznapi megnyilvánulásaiban, az interetnikus kapcsolatokban. Ennél a pontnál válik jelentőssé a diaszpórára jellemző anyaország-orientáció és az ahhoz szorosan kötődő anyaországi támogatások, diaszpórapolitikai gyakorlatok (*diaspora policy*).

Az anyaország-orientáció elsősorban nem honvagyat vagy hazavágyódást jelent, hanem egy, a diaszpórában élőkre jellemző speciális kötődést egy valós vagy elképzelt származási helyhez, mely a kollektív tudatban úgy jelenik meg, mint az adott közösség kulturális, etnikai, nemzeti, vallási értékeinek hiteles forrása. Különösképpen alakul ez a kapcsolat abban az esetben, ha a szóban forgó származási hely nem csupán a kollektív emlékezetben jelenik meg, hanem egy konkrét állam formájában. Ez az állam ráadásul rendelkezhet olyan gazdasági és jogi támogatáspolitikával, amely a diaszpóráközösségeket közvetlenül érinti. Ebben az esetben már nem csupán egy elképzelt óhazáról van szó, hanem egy konkrét anyaországról (*kin-state*), mellyel a diaszpóráközösségek nemcsak szimbolikus, hanem pragmatikus kapcsolatban állnak. A diaszpóra és az anyaország oda-viszsa ható kapcsolata az egyik legszembetűnőbb bizonyítéka annak, hogy az országhatárokat átívelő diaszporikus kapcsolathálóok nem vetettek véget a kormányok nemzeti törekvéseinek.

A globalizáció folyamatai új lehetőséget adtak az anyaországi nemzetpolitikák világméretű kiterjesztésére is. A kormányok egyre több figyelmet fordítanak a diaszpóráközösségekre: míg az 1980-as években alig néhány diaszpóraüggyel foglalkozó állami intézmény létezett, addig mára az Egyesült Nemzetek országainak több mint fele rendelkezik vele, némelyikük minisztériumi szinten. Az egyre nagyobb prioritással bíró diaszpóra-

politikák a kormányok újfajta, 21. századi, globális méreteket öltő nemzeti törekvéseinek legszembetűnőbb megnyilvánulásai.

A diaszpórapolitikák rendszerezésére szintén számos tipológia született. Ezek közé tartozik Alan Gamlen (2006) háromelemes tipológiája a kapacitásépítő (*capacity building*), a jogkiterjesztő (*extending rights*) és a kötelezettségbehajtó (*extracting obligations*) politikai gyakorlatokkal. Itt is hangsúlyozandó, hogy az egyes ideáltípusok nem egymást kizáró kategóriákat jelölnek, hanem egyes magyarázó elméletek részét képezik. A diaszpórákösszessegek és -politikák osztályozására vonatkozó tipológiáknál nem hagyható figyelmen kívül továbbá a kutatói szubjektivitás sem. Még azok a tipológiák is, melyek majd 70 országra kiterjedő összehasonlító elemzés révén születnek – mint Gamlen esetében –, függenek alkotóik prioritásától: attól, hogy mit tartottak fontosnak és mit nem az adatgyűjtés és elemzés során. A politikai rendszerek és az emberi közösségek jóval sokrétűbbek annál, semhogy néhány ismérv alapján tipologizálni lehetne azokat.

Összegezve a fentiekben ismertetett kritériumokat: a diaszpóra kategória olyan földrajzilag széttagolt migrációs eredetű makroközösségek megnevezésére szolgál, melyek az őket körülvevő társadalomba integrálódtak, de nem teljesen asszimilálódtak, és szimbolikus vagy objektív kapcsolatban állnak más területeken élő, de azonos származásúnak vélt rokonközösségekkel, valós vagy elképzelt óhazájukkal vagy anyaországukkal.

3. Módszertani kihívások

A diaszpórákutatók metodológiáját illetően több szempontból is meghatározó Rogers Brubaker munkássága. Egyrészt a háromelemes modellje miatt, melyet elsősorban a kelet-közép-európai nacionalizmusok új értelmezési kereteként dolgozott ki, de a diaszpórák és a rájuk ható politikák tanulmányozásánál is nagy jelentőséggel bír. Másrészt az általa „csoportizmusnak” nevezett probléma és az arra adott válasza miatt, mely a mai napig sok vitát kavart nemcsak a diaszpórákutatók, de a nemzet- és nacionalizmuskutatók, valamint a tágabb értelemben vett kisebbségkutatók területén is.

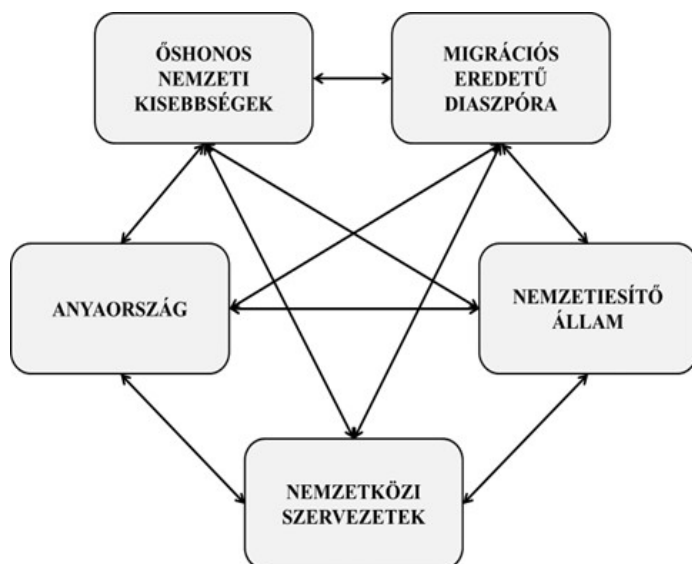
Rogers Brubaker (1996) háromelemes modelljének lényege, hogy egy oda-vissza ható viszonyrendszerbe helyezi a XX. századi határváltoztatások következtében kialakult „nemzeti kisebbség” (*national minority*), „nemzetiesítő állam” (*nationalizing state*) és „anyaország” (*external national homeland*) kategóriáit. A modell mindhárom elemét Pierre Bourdieu francia szociológustól kölcsönözte „mező” (*champ*) fogalmával írja le. Ebben az

értelemben a nemzeti kisebbség, a nemzetiesítő állam, valamint az anyaország nem egységes, minden belső megosztottságtól mentes entitásokként vannak jelen, hanem egymáshoz kapcsolódó politikai alapállások és pozíciók differenciált és kompetitív mezőiként, mely alapállásokat és pozíciókat a hatalomért versengő különféle pártok, érdekképviselések és politikai szereplők jelenítik meg. Tehát érdekellentétek és konfliktusok nemcsak az egymással versengő közösségek, illetve államok között fordulhatnak elő, hanem egyazon közösségen és államon belül is. Egy adott nemzeti kisebbségen vagy diaszpóráközösségen belül is lehetnek eltérő, sőt akár egymással szembenálló vélemények arról, melyek a közösség legfőbb érdekei, és hogyan kell azokat megfelelően képviselni egyrészt a lakóhely szerinti állam, másrészt az anyaország irányába. Hasonlóképpen egy nemzetiesítő államon belül is megoszlanak a nézetek arról, hogyan kell a belső etnikai heterogenitás kérdését kezelni; illetve egy anyaországon belül arról, hogyan kell a külhoni rokonközösségek sorsáért vállalt felelősségnek eleget tenni. Tehát nem csupán egymással összefüggő, egymásra ható elemekről van szó, hanem ezeknek az elemeknek a belső megosztottságáról, hatalmi viszonyairól, melyek tovább bonyolítják, még dinamikusabbá teszik a nemzeti kérdésből fakadó konfliktusokat, azaz a nemzet elképzelt és az állam területi határainak egybe nem eséséből fakadó problémákat.

A jelenkori eseményeket figyelembe véve Brubakernek ez a hármas konfigurációja kiegészítésre szorul. Egyre nagyobb jelentőséggel bírnak ugyanis a nemzetközi szervezetek – mint a NATO és az EU –, melyek kontrolláló és reguláló szerepet töltenek be a térség etnopolitikai konfliktusaiban. A *status quo* fenntartása érdekében különféle szabályozásokkal igyekeznek elkerülni az egymással szemben álló politikai alapállások radikalizálódását: a nemzeti kisebbségek esetében a szeparatizmust; az anyaországok esetében az irredentizmust; a nemzetiesítő államok esetében a társadalmi homogenizáció erőszakos eszközeinek bevetését. A nemzetközi szervezetek dimenziójával kiegészülve egy négyelemes modellt kapunk, melyet Brubaker koncepciója, a *triadic nexus* után *quadratic nexus* néven tüntet fel a szakirodalom. Az immár négyelemes modell még tovább bővíthető, ha a határváltoztatások következtében kialakult kisebbségi közösségeket és a migrációs eredetű diaszpóráközösségeket két elemnek, különálló politikai mezőnek tekintjük. Szétválasztásukat többek között intézményes formáik, anyaországi kapcsolataik és az őket körülvevő többségi társadalommal kialakított viszonyaik eltérő jellege, valamint szervezeteik és érdekképviseleteik egymásra hatása teszi indokolttá. Ez utóbbi jelentősége szembetűnő a magyar diaszpóraszervezetek Magyarországtól elcsatolt területeken élő magyarok sorsának előmozdítása érdekében tett intézkedéseiben. Jól példázza ezt az Amerikai Egyesült Államokban létre-

hozott Magyar Emberi Jogok Alapítványának (Hungarian Human Rights Foundation, HHRF) erdélyi és felvidéki magyarok kisebbségi jogainak védelmére irányuló diaszpórikus kötelezettségvállalásai az 1970-es évektől. Mindezt figyelembe véve a diaszpóra politikai dimenziói ötelemes modellben is elemezhetők (lásd 1. ábra). Itt azonban fontos megjegyezni, hogy az ilyen és ehhez hasonló modellek csak a vizsgált társadalmi jelenségek és viszonyrendszerek általános leírását teszik lehetővé. A közösségi lét szempontjából meghatározó helyi identitások rétegzetten plurális tartalmainak megismerésére nem alkalmasak.

1. ábra: Pentagonalic nexus

Forrás: Gazsó, 2022: 156

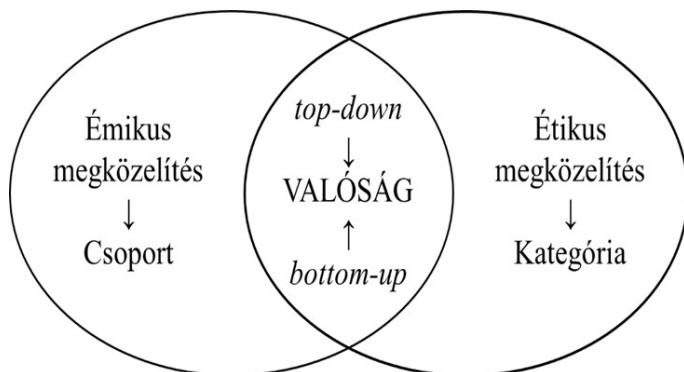
Módszertani szempontból említést érdemel továbbá Rogers Brubaker (2004) „csoportizmus” koncepciója. Brubaker ezzel a maga kreálta fogalommal írta le azt a tendenciát, amely hajlamossá tesz bennünket arra, hogy etnikai, nemzeti, származási vagy vallási alapon megkülönböztetett közösségeket (romákat, magyarokat, afroamerikaiakat, zsidókat stb.) belülről homogén, kívülről lehatárolt, szilárd, egységes csoportokként kezeljünk: olyan cselekvő kollektívákként, melyek saját érdekekkel és célokkal rendelkeznek. Ez a lényegében esszencialista megközelítés a politikai életben, kiváltképp a nacionalista, nemzetcentrikus diskurzusokban, de még a hétköznapi sztereotípiákban is általános és természetes. Ezzel szemben a tudományos elemzésekre és értelmezésekre – Brubaker megítélése sze-

rint – kifejezetten káros hatással van. A csoport szemléletű megközelítés elkerülése érdekében Brubaker – mintegy a tudományos értekezések tudományos jellegének megmentésére – azt javasolja, hogy az etnikumokat, nemzeteket és minden más, hasonló jellegű makroközösséget, beleértve a diaszpórát is (lásd Brubaker, 2005) kezeljük „gyakorlati kategóriákként” (*practical categories*).

A diaszpóra gyakorlati kategóriaként való meghatározása észszerű megoldásnak tűnik a csoportizmus problémájára, de csak az elméletben működik: az etnicitás csoportok nélküli megközelítése a gyakorlatban aligha kivitelezhető. Képzeld el, hogy egy kutató kimegy a terepre: ellátogat egy vegyesen lakott településre, hogy empirikus módszerekkel tanulmányozza az interetnikus viszonyokat. Hogyan fogalmazza meg kutatásának kérdéseit és céljait körülhatárolt csoportok feltételezése nélkül? Egyáltalán, hogyan közelítse meg terepalanyait anélkül, hogy a csoportizmus csapdájába esne? Ezekre a kérdésekre Brubaker sem ad kielégítő választ.

A csoportizmus 22-es csapdájából segíthet kilépni az émikus (*emic*) és étikus (*etic*) megközelítések együttes alkalmazása, mely a kulturális és szociálintropológusok által kifejlesztett résztvevő megfigyelés, valamint tágabb értelemben véve a kvalitatív etnográfiai kutatási módszerek egyik alapttechnikája. Az émikus megközelítés alatt a bennszülött, a résztvevő, a terepalany perspektíváját és értelmezéseit értjük, míg az étikus megközelítés a külső megfigyelő, az interpretáló, a kutató perspektíváját és értelmezéseit jelenti. Módszertani szempontból a lényeg nem a két megközelítés szétválasztása, hanem épp ellenkezőleg, azok együttes alkalmazása. Ahogyan a nyelvtudományban nincs értelme fonetikai kérdésekről gondolkozni fonémák feltételezése nélkül, úgy a társadalomtudományban sincs értelme az étikus megközelítésnek az émikus perspektíva nélkül. Ez az, amit Brubaker figyelmen kívül hagy, amikor az etnicitást – mint tiszta kategóriát – csoportok nélkül képzei el. A csoportizmustól való radikális elhatárolódása képlékennyé teszi meghatározásait. Ennek következtében a diaszpórakutatás területén vannak, akik a szociológiára jellemző, alulról felfelé irányuló ún. *bottom-up* megközelítéssel azonosítják módszerét, míg mások a politika- és történelemtudományokra jellemző, felülről lefelé irányuló ún. *top-down* perspektívát tartják sajátjának, holott a lényeg e két megközelítés ötvözésében keresendő (lásd 2. ábra).

2. ábra: Az émikus és étikus megközelítések ötvöztetésének technikája

Forrás: Gázsó, 2022: 48

4. Összegezés

Összegezve, a diaszpórákutatók *par excellence* multidiszciplináris tudományterület. Gyakorlóinak a különféle társadalomtudományok elméleteit és módszereit azért kell ötvözniük, hogy a diaszpórá alakító társadalompolitikai folyamatokról, a népvándorlásról, a társadalmi integrációról, a kulturális asszimilációról, az etnikai határmegtartásról, az anyaország-orientációról holisztikus képet kapjanak, és így átfogó értelmezéseket készíthessenek a vizsgált közösségekről és az őket célzó, konstruáló politikákról.

Irodalom

- Anderson, Benedict (2006): *Elképzeltek közösségek: Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről* [1983, ford. Sonkoly Gábor]. L'Harmattan-Atelier. Budapest.
- Armstrong, John A. (1976): Mobilized and Proletarian Diasporas. *American Political Science Review* 70/2: 393–408.
- Barth, Fredrik (ed.) (1969): *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Brubaker, Rogers (1996): *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge. Cambridge University Press.

- Brubaker, Rogers (2004): *Ethnicity without groups*. Harvard. Harvard University Press.
- Brubaker, Rogers (2005): The 'Diaspora' Diaspora. *Ethnic and Racial Studies* 28/1: 1–19.
- Cohen, Robin (1997): *Global Diasporas: An Introduction*. Routledge – Taylor and Francis Group. London – New York.
- Gamlén, Alan (2006): Diaspora Engagement Policies: What Are They, and What Kinds of States Use Them? *Working Paper 32*. University of Oxford.
- Gaszó Dániel (2022): *Otthon és itthon. A magyar diaszpóra és anyaországa*. Gondolat Kiadó. Budapest.

A magyar közösségépítő diplomata (MKD) hálózat működése

The Hungarian Community Building Diplomat Network

Abstract

The national policy of Hungary has changed radically since 2010. We follow three basic principles that define our national policy: the Hungarian is a world nation, all Hungarians matter, staying and prospering in the homeland. Hungarians can be divided into three closely interconnected parts: Hungarians in the motherland, in the Carpathian Basin, and in the diaspora.

To explore the latter, to preserve and possibly restore their identity, the Hungarian Government has set up the Petőfi and Csoma Sándor Körösi programmes and also MKD diplomatic network, which is still modest at the moment. At this moment, there are eleven MKD diplomats in eleven locations.

There are two dimensions of national policy: Hungarian–Hungarian relations and the foreign affairs dimension, which deals with relations between the Hungarian Government and other governments. The first is handled by the State Secretariat for National Policy of the Prime Minister’s Office, and the second is the responsibility of the Ministry of Foreign Affairs and Foreign Trade.

Currently, MKD stations are located in the USA and Europe. Their operation is closely linked to the State Secretariat for National Policy, but they are also part of the embassies.

1. Bevezetés

A Trianoni Békediktátum óta a magyar külpolitika egyik alappillére a külföldi magyarokhoz kapcsolódik. A magyar nemzetpolitika két részre osztható: magyar–magyar kapcsolatok, valamint a külügyi dimenziót jelentő

¹ *Kalmár Ferenc*, Magyarország szomszédságpolitikájának fejlesztéséért felelős miniszteri biztos, Külgazdasági és Külügyminisztérium, e-mail: Ferenc.Kalmar@mfa.gov.hu

magyar állam és a szomszéd államok közötti kapcsolatok. A nemzetpolitika külügyi dimenziója tartozik a Külgazdasági és Külügyminisztériumra (KKM). Ez irányú tevékenységünk alapját az képezi, hogy a nemzeti kisebbségek **egzisztenciájának** és **identitásának** védelme és előmozdítása a nemzetközi politika és jog hatáskörébe esik. A külpolitikai fellépésünket pedig meghatározza, hogy alaptörvényünkben eredően is a külhoni nemzetrészeink jogai érvényesítésének támogatása, sorsukért való felelősségvisselés, közösségeik fennmaradásának és fejlődésének elősegítése külpolitikai top-prioritásaink egyike, s ennek megvalósításában a KKM, a diplomáciai, konzuli hálózattal együtt meghatározó, de nem kizárólagos szerepet visz. Az ezzel kapcsolatos feladatok hatékonyabb elvégzésére jött létre 2015. április 1-jével a KKM kötelékében a *Magyarország szomszédságpolitika fejlesztéséért felelős miniszteri biztosi* (SZFM) kabinet, amely *kiegészítette* a kormány és a KKM – szomszédjaink és így az ott élő magyarság helyzetét is érintő – *külkereskedelem-, gazdaságfejlesztő és nemzetpolitikai programjait*.

2. A határon túli magyar közösségek védelmének szintjei:

2.1. *Multilaterális tér*

Első a **multilaterális** tér és diplomácia, mely magába foglalja a nemzetközi szervezeteknél folytatott diplomáciai tevékenységünket. Ez természetesen a nemzetközi ide vonatkozó dokumentumok, jogforrások nemzeti kisebbségvédelmi részeire támaszkodik.

Az SZFM létrehozása óta az elvégzett munka biztosította, hogy a nemzetpolitika külpolitikai térben történő szolgálata mind a szomszédos országokkal fenntartott kétoldalú kapcsolatrendszerben, mind a nemzetközi multilaterális szervezetekben és fórumokon célirányosabb fellépéssel, az elvi alapú fellépés megőrzése, következetes erősítése mellett gyakorlatias lépésekkel valósuljon meg.

A KKM számos *nemzetközi konferencia* megrendezésével, valamint részvételével nyomatékosította az államközi kapcsolatok nemzetközi szabályai magterületébe tartozó *nemzeti kisebbség jogvédelmi és fejlesztési kötelezettségek és kötelek* fontosságát, melyek a változó és egyre sokrétűbb kihívásokkal terhelt korunkban még nagyobb fontosságúak a *biztonság, stabilitás megőrzése és a prosperitás* előmozdítása érdekében.

E tanácskozásokon fontos külpolitikai üzeneteket tudattunk partnereinkkel, termékeny kritikai eszmecsereik járultak hozzá a továbblépési javaslatok megtételéhez.

A külhoni magyar nemzetrészek problémái, igényei, követelései közvetlen és közvetett diplomácia megjelenítését, képviselését nemcsak a nagykövetségeknek adott orientációs anyagokkal, hanem eseti utasításokkal is rendszerűbbé tettük az SZFM javaslattevő és koordinatív feladatköre alapján.

Emellett folyamatos volt a magyar külpolitika, diplomácia SZFM által is inspirált, és személyesen is kifejtett tevékenysége az ENSZ, EU, ET, EBESZ emberi jogi, kisebbség jogi fórumain, ahol esetenként olyan *best practice*-ket mutattunk be horvát partnereinkkel közösen, mint a magyar-horvát kisebbségi vegyes bizottság működése.

SZFM multilaterális külpolitikai térben végzett tevékenysége fontos része volt a *kisebbségi nyelvi jogi normák* érvényesítését és továbbfejlesztését célzó *Hoffmann Rózsa* asszony által beterveztetett *ET PKGY jelentés* és határozat, illetve az ET Helyi Önkormányzati Kongresszusa keretében, részben *Magyar Anna képviselő asszony jelentése*, és a határozat kimunkálásában való részvétel.

Összességében a külügyi tevékenység külgazdasági súlypont képzése jól segítette a magyarság *egzisztenciális* helyzetének javulását, az elvándorlás fékezését úgy, hogy az a vele egy régióban élő többségi népesség és az adott állam, sőt az EU egésze érdekeit szolgálta.

Az SZFM tevékenységében a hangsúlyt a kisebbségi normák nemzetközi politikai betartásának szorgalmazására és norma szintjének továbbfejlesztésére fektetjük a multilaterális és bilaterális síkban egyaránt.

Az SZFM által közvetlenül irányított bilaterális KVB-ben kidolgozott és a szomszédokkal egyeztetett lépések zömmel a *bilaterális keretű jogvédelemre és fejlesztésre*, s az *identitás megőrzésére* irányulnak, de hazai és külső cselekvése kiterjedt az EU eszközei hatékonyabb kiaknázását célzó kezdeményezésekre is, így a *határon átnyúló régiók preferenciális EU jogi keretének konkretizálására (EUMSZ 174 cikk)*², regionális multilaterális kisebbségvédelmi *best practice*-t képező együttműködésre (HU-SI-IT).

Tevékenységünkben fontos az **MKD diplomaták** szakmai koordinációja, a külföldi magyar lobbizervezése.

² EUMSZ 174 cikk: „Átfogó harmonikus fejlődésének előmozdítása érdekében az Unió úgy alakítja és folytatja tevékenységét, hogy az a gazdasági, társadalmi és területi kohézió erősítését eredményezze. Az Unió különösen a különböző régiók fejlettségi szintje közötti egyenlőtlenségek és a legkedvezőtlenebb helyzetű régiók lemaradásának csökkentésére törekszik. Az érintett régiók közül kiemelt figyelemmel kell kezelni a vidéki térségeket, az ipari átalakulás által érintett térségeket és az olyan súlyos és állandó természeti vagy demográfiai hátrányban lévő régiókat, mint a legészakibb, rendkívül gyérően lakott régiók, valamint a szigeti, a határon átnyúló és a hegységvidéki régiók.”

A Szomszédsgpolitika fejlesztésért felelős miniszteri biztos kinevezésében foglaltak szerint „szakmai felügyeletet gyakorol a magyar közösséggel való kapcsolattartásért felelős diplomaták felett ezen munkaköri feladataik vonatkozásában.”

Magyar Közösségi Diplomatak munkájának koordinálása

A Külügyminisztérium jelenleg Buenos Airesben, Chicagóban, Innsbruckban, Londonban, Münchenben, Montrealban, New Yorkban, Rómában, Stockholmban, Torontóban, Washingtonban és Brüsszel EU ÁK-n létesített és tart fenn Magyar Közösségépítő Diplomata posztot.

Az SZFM Titkárság rendszeres munkakapcsolatot alakított ki az MKD diplomatákkal. Ennek keretében tájékoztatásul és munkájuk során való hasznosítás céljával az SZFM titkársága rendszeresen továbbítja számukra emberi jogvédő szervezetek által megjelentetett, a határon túli magyar kisebbségeket ért jogsérelmeket rögzítő anyagokat.

A KKM képviselőjében a Szomszédsgpolitikáért felelős miniszteri különmegbízott a Potápi Árpád Nemzetpolitikáért Felelős Államtitkárral és dr. Szili Katalin, autonómiáért felelős miniszterelnöki megbízott asszonnyal az elmúlt, Covid előtti időkben a Diaszpóra Tanácsülés margóján évente rendszeresen találkoztak a Magyar Közösségi Diplomatakkal. A megbeszélésen az MKD-k országonként tájékoztatást adtak az állomáshelyükön élő magyar diaszpóra helyzetéről, a miniszteri biztos pedig tájékoztatást ad a Külügyminisztérium nemzetpolitikai diplomáciai tevékenységéről, a kétoldalú kisebbségi vegyesbizottságok munkájáról, és a Kárpát-medencei magyarság helyzetének aktuális állásáról. A Szomszédsg-politika fejlesztésért felelős miniszteri különmegbízott az MKD-kal kétoldalú megbeszéléseket is folytat, ezeken tájékoztatást kap az MKD és az állomáshelyen élő magyar diaszpóra kapcsolattartásának személyi gondjairól és eredményeiről, a fogadó ország hatóságainak a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos álláspontjáról, és a magyar diaszpóra szervezetek lobbitevékenységének lehetőségeiről. A Szomszédsgpolitika fejlesztésért felelős miniszteri különmegbízott részt vesz a Diaszpóra Tanácsülésen, ott a KKM-et képviseli a diaszpóra magyarsággal való kapcsolattartást végző MKD-k szakmai felügyeletét és irányítását végző KKM vezető minőségében.

A Covid járványt követően az MKD diplomaták nem kaptak meghívást a Diaszpóra Tanácsülésre, de az SZFM kétszer évente online megbeszélést tart az MKD állománnyal.

Fontos megemlíteni, hogy az SZFM többszöri utasítására az MKD-k és európai képviselőink sikeresen, hatékonyan és nagy erőket mozgatva vettek részt a Minority SafePack aláírásgyűjtés kampányában a kezdeményezésre vonatkozó figyelemfelkeltő ismertetésekkel, a támo-

gátásgyűjtést végző civil szervezetek aktivizálásával. A Nagykövetségeken keresztül beérkezett írásbeli támogató íveket az SZFM folyamatosan továbbította a Rákóczi Szövetség irodájának. Az SZFM folyamatos munkakapcsolatban volt a Minority SafePack szervező Bizottságával, és a nagykövetségekkel együtt információs csatornát biztosított a diszpóra magyarság és a FUEV vezetősége között. **A Minority SafePack sikerében az SZFM koordinálásában a KKM részéről oroszánrészt vállaltak képviselőink.**

2.2. Bilaterális tér

Rátérve a nemzetpolitika **bilaterális** dimenziójára, elmondható, hogy annak keretét a kétoldalú szerződések, megállapodások és intézményileg, részben, a **kisebbségi vegyes bizottságok** (kvb-k) jelentik. Magyarországnak hat ilyen vegyes bizottsága van, minden szomszédval, Ausztria kivételével.

Orbán Viktor miniszterelnök 63/2015. (VII.27.) ME határozatával a kisebbségi vegyes bizottságok (kvb) magyar társelnökévé Kalmár Ferencet nevezte ki. A kvb üléseken elfogadott jegyzőkönyvek alapján kormány előterjesztés készül. Szomszédjainknál ehhez hasonlóan a jegyzőkönyvek a kormányok elé kerülnek és ez alapján akcióterv készül, felelősökkel, határidőkkel. Ennek ellenére a végrehajtás sok esetben csúszik, de a kvb feladata ennek figyelemmel kísérése és számonkérése. A kvb ezt mindig meg is teszi.

A fentieken túl a külhoni magyarság egzisztenciája és identitásának javítása terén igen fontos a szomszédos államokkal fennálló sokoldalú gazdaságfejlesztési, külkereskedelmi tevékenység és a kulturális együttműködés is, a nemzetpolitika magyar–magyar kapcsolatai ME ÁT által irányított vitele mellett.

Mi hazát jöttünk építeni (A visszidensek történetei)

We Came to Build a Homeland: The Stories of the Returnees

Abstract

The Hungarian Government is doing a lot to ensure that as many of our Hungarian compatriots living across the border as possible return to Hungary and put their skills to good use. Nevertheless, we must acknowledge that over the past hundred years of Hungary's history, tens of thousands (hundreds of thousands) of people have left the country in several waves. The reasons are different. Poverty played a role at the beginning of the 20th century, persecution during the Second World War, and after 1945, for ideological reasons, tens of thousands of Hungarians decided to seek their and their families' well-being in another country or on another continent. These people were stigmatised by the ideology of the time, the colloquial word "dissident" took on a pejorative meaning, and those who left the country were labelled dissidents. For decades, they were persecuted (either by the Hungarian authorities or by their relatives who had stayed behind). At the same time, the Kádár regime did not allow or make it difficult for them to return home or for their relatives to leave.

The situation changed with the introduction of the world passport and then with the change of regime. More and more former Hungarians visited Hungary, and the world opened up to Hungarian citizens. In particular, following the country's accession to the European Union, the liberalisation of employment opened the way to travel free, and now hundreds of thousands of people can work abroad. We talk a lot about the reasons for leaving. However, there is not much talk about those who do not leave the country but, on the contrary, come back. It is the children and grandchildren of people who were once classed as dissidents who return home and fall in love with Hungary. Many of them are already at home here. We call them, in our own idiom, "returnees", repatriates.

¹ Gyuricza Gábor, alapító tag, Visszatelepült Magyarok Köre (VMK) [1998-]; tag, Magyarország Barátai Alapítvány, az Alapítvány gondozásában kiadott Visszidensek interjúsorozat szerkesztője, e-mail: gabor.gyuricza@outlook.com

These people prove with their lives, with their decisions, that it is worthwhile and possible to live and prosper in Hungary. They are the ones who bridge the gap between two (sometimes geographically distant) countries, transmitting culture and economy. So far, we have 36 biographies of the returnees in three volumes. Most interviewees are not well-known or public figures but ordinary people. But their lives, attitudes, and thinking have made them role models. We have a diverse palette geographically, with returnees from South America (Chile, Venezuela, Uruguay, Brazil, Argentina), the USA, and Canada, but also from South Africa and Europe. Every month, they meet and listen to presentations on public affairs. In June of 2023 was the 50th returnees' meeting.

A *Visszidensek* interjúkötetek

2017-ben és 2019-ben a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága támogatásával, a Magyarország Barátai Alapítvány kiadásában megjelent a *Visszidensek I.*, a *Visszidensek II.* és a *Visszidensek III.* című interjúkötet. Szerzőjük Gyuricza Péter jóbarátom, akivel nem állok közeli rokonságban, pusztán névrokonok vagyunk. Mindhárom könyvben tizenkettő, Magyarországra hazatért ember portréját, illetve családjának sorsát mutattuk be. Én vagyok a sorozat szerkesztője, tervezzük rövidesen a 4. kötet megjelenését is.

A három könyvben szereplő emberek többsége ma a világ bármely pontján élhetne és dolgozhatna, ők – nagyon is magyarázható okokból – mégis Magyarországot választották.

Indokolt kitérni a könyv címére. A visszidensek olyan emberek, akik korábban vagy maguk hagyták el az országot, vagy a felmenőik döntöttek úgy a történelem adott pillanatában, hogy Magyarország helyett akkor biztonságosabb, és a szovjet fennhatóságon kívül eső országot választanak. Különösen az 1956-os forradalom nyomán a köznyelv az országot elhagyókat disszidensként bélyegezte meg. A Magyarországra visszaköltözők által alkotott szójáték, hogy ha a szüleik disszidáltak, akkor ők visszidáltak, vagyis visszidensek. Általában jellemző, hogy minden hazatérést egy menekülés, disszidálás előzött meg. Az is közös a szereplőkben, hogy Magyarországra költözésük után – életkoruktól függetlenül – aktívan vesznek részt a munka világában, függetlenül attól, hogy valaki vállalkozó vagy már nyugdíjas.

Annak ellenére, hogy a szereplők „összetétele” nem reprezentatív, a könyv szerkesztése során figyeltünk bizonyos szempontokra. Fontosnak tartottuk, hogy beszélgetőtársaink között legyenek fiatalok, szerepeljenek

nők, és bizonyos földrajzi arányokra is törekedtünk. Mondhatjuk, hogy a visszidensek többsége ma már nyugdíjas, de vegyük figyelembe, hogy a visszaköltözők többsége a rendszerváltáskor vagy azt követően, tehát csaknem harminc éve tért vissza: Kraft Péter, Papp Keve, Stipsicz Károly, Musto István és Liphay Antal 1989-ben, Almaj Béla és Szapáry György 1990-ben. A kilencvenes években döntött a hazaköltözés mellett Habsburg György, Szekeres Szabolcs, Emődy Csaba, Kondor László és jómagam is. A visszidensek fele a 2000-es évek után települt vissza Magyarországra.

Önálló előadás témája lehetne, hogy – különösen – akik 1956 előtt hagyták el az országot, hányan gondolták, hogy kivándorlásuk az életük végéig tart, avagy visszatérhetnek majd a hazájukba. Legtöbben úgy gondolták, hogy távollétük ideiglenes, és amint a politikai széljárás kedvezőre fordul Magyarországon, hazatérnek. Legtöbbjük azonban, mikorra a politikai változás bekövetkezett, és a szovjet csapatok valóban elhagyták Magyarországot megöregedtek, néhányan meg is haltak. Kraft Péter így idézte fel édesapja történetét:

„az egész életét úgy élte le, hogy reméli, megéli, hogy Magyarország felszabadul. 1988-ban volt édesapám ötven éves érettségi találkozója... nyelvrákkal küzdött, volt infarktusa is, de én azon a véleményen voltam, hogy jöjjön. Két hónapot töltöttek itt, hallatlanul felszabadult életérzéssel. Akkor mi már Amerikában élünk, és szüleim 1988 júniusában Magyarországról visszafelé jövet megálltak Miami-ban, onnan mentek tovább Buenos Airesbe. Ezen látogatás alkalmával édesapám elmondta az egész forgatókönyvet, hogy mi fog történni Magyarországon: kimennek az oroszok, és szabad választások lesznek. 1989 júniusában hagyott el örökre minket.”

Milyen nyelven beszéljünk?

Aki gyermekként „került” külföldre, annak a magyar nyelv elsajátítása ugyanolyan nehézséget jelenthetett, mint azoknak, akik az emigrációban születtek. Huszonegy visszidensnek kellett ezzel a nehézséggel megküzdenie, tizenöt visszidens számára viszont az idegen nyelv elsajátítása volt az alapfeltétele annak, hogy sikeresen tudjanak beilleszkedni a számukra idegen környezetbe. A nyelvmegtartó képesség ereje aztán generációról generációra gyengült.

Brum Alejandrának a dédszülei vándoroltak ki Uruguayba. Nagypapa már ott született és még tudott magyarul: „*emlékszem, néha énekelt is egy-egy dalt, ezen kívül csak néha mondott néhány szót magyarul... Édesanyám már nem beszélt magyarul, édesapám pedig, baszk származású.*” Alejandra a tánc és az ének révén ismerkedett meg a magyar nyelvvel, majd 2003-ban

elnyerte a Balassi Bálint Intézet egyéves budapesti ösztöndíját, és akkor kezdett el igazán magyarul tanulni. A holland Frido Diepeveen nagymamája „tökéletesen beilleszkedett Hollandiában, volt ugyan akcentusa, voltak szavak, amelyeket nem tudott pontosan kiejteni, és voltak nyelvtani hibái is. A dédnagymamám még megtanította magyarul a nagynénémet. A nagymamám viszont azt gondolta, hogy anyukámat összezavarná a több nyelv, ezért csak hollandul beszélt vele.” Frido ifjú korában beleszeretett a cigányzenébe, és elhatározta, primás lesz. 1994-ben a később Kossuth-díjjal is kitüntetett Boros Lajos, a 100 Tagú Cigányzenekar örökös, tiszteletbeli főprimása azt mondta neki, hogy „a magyar nótát akkor lehet jól elmuzsikálni, ha tudod a szöveget.” Ekkor határozta el, hogy meg fogja tanulni a magyar nyelvet. Később a bankszakmában helyezkedett el, ahol a főnöke közölte vele: „»ha fél éven belül nem tanulsz meg magyarul, akkor elválnak az útjaink«. Fél év után hitelelemzőként magyarul kellett beszélnem az ügyfelekkel.”

Az emigráns környezetben döntő momentum lehetett, hogy a szülők (nagyszülők) következetesen őrizték identitásukat, otthon kizárólag magyarul beszéltek, és az „idegenben” született gyerekek legkisebb koruktól tanulták és használták a magyar nyelvet: „Otthon csak magyarul volt szabad beszélni. Apám kijelentette, hogy ő nem érti, ha spanyolul kotyogunk” – mesélte Diego-Fedor Alice. „Hozzánk otthon csak magyarul beszéltek” – mondta Jókay Kinga, és hasonlóan fogalmazott Kraft Péter is: „Otthon szigorúan magyarul beszéltünk.” Stipsicz Károlyék Bécsben szintén magyarul beszéltek otthon, mint mondta, „ez természetes volt”. Szép történetek szólnak arról, hogy gyermekkorukban hogyan tanultak meg magyarul olvasni. Kunckelné Fényes Ildikó: „A nyári vakációra apu elhozta az Egy magyar nábobot. Délutánonként nagy meleg volt, ezért senki se ment a tengerre, és ekkor olvastunk. Apa kezdte. Remek előadó volt, valósággal eljátszotta az első fejezetet. Ahogy olvasta, rögtön megfogott minket. A következő délután anyu olvasott »normálisan«. A harmadik délután rajtam volt a sor, aki már konyítottam a magyarhoz is, az olvasáshoz is. A negyedik nap jött a húgom, aki kicsi volt, és a cukrot is »kukolnak« olvasta. Alig értettünk valamit. Az ötödik nap megint apu jött volna, ekkor rájöttünk, ha nem olvassuk el a negyedik fejezetet, akkor aput nem fogjuk érteni, ezért anyu segítségével újra elolvastuk együtt a szöveget. Mire véget ért a nyár, már a húgom is egészen szépen olvasgatott magyarul.” A Buenos Airesben született Szalay András is magyar regényeken tanult meg magyarul olvasni: „Tizenvalahány éves koromban történt, amikor Szabó Sári néni a kezembe adta az első magyar nyelvű könyvet, mondván: »fiam, ezt el kell olvasnod«. Gárdonyi Géza regénye volt, az Egri csillagok. Akkor én beültem édesapám műhelyébe és elkezdtem olvasni, és minden harmadik vagy negyedik mondatnál megkérdeztem, hogy mit jelent ez vagy mit jelent az. Becsülettel végigolvastam a regényt, és Sári néni látható-

an örült. Utána egy Móricz Zsigmondot adott. Hazavittem, beleolvastam, de nem tetszett, ezért visszavittem. Mondom, Sári néni, ez nem nagyon tetszik. Azt válaszolta: »nem baj, fiam, rögtön keresünk valami mást«. Aztán jött a nyári szünet, és otthon felfedeztem egy történelmi regénysorozatot. Elovastam az egyiket és odamentem édesapámhoz. Azt mondtam: milyen jó, hogy ezeket megvetted. Csak annyit felelt: »fiam, amikor ezeket kiadták, már akkor tudtam, hogy neked veszem meg«.» Szőczy Árpád Torontóban a magyar sportújságokból tanult magyarul olvasni, amiket édesapja rendelt meg számára Budapestről: „Amikor megkaptam az első számokat, nem értettem meg egyik vagy másik kifejezést vagy mondatot. Leültünk a konyhában, megkérdeztem, hogy ez vagy az mit jelent. Egy év után megértettem az egészet. Aztán kezdtem mást is olvasni.”

Néhány visszidenstől megkérdezte a szerző, ki mit tekint anyanyelvének. Habsburg György Németországban született. Ő a németet és a spanyolt nevezte anyanyelvének: „Minden szünidőt Spanyolországban töltöttük, ezért ezt a két nyelvet ismerem a legjobban. Az iskolában franciát és angolt is tanultunk. A szüleimmel azt játszottuk, hogy próbáltunk minden nap más nyelven beszélni.” (Habsburg György 1992-ben kezdett magyarul tanulni, amikor édesapja, Habsburg Ottó magyarországi utazásainak szervezésében és lebonyolításában nyújtott segítséget: „Éppen azért jöttem Magyarországra, hogy magyarul tanulhassak.”) A nyelvek szempontjából talán Papp Keve a legszokásibb. Washingtonban született, iskolás éveit Párizsba költözték, de egy évet Budapesten is járt iskolába. Ennek eredményeként angolul, franciául és magyarul is tud gondolkodni. És hogy melyiket tekinti anyanyelvének? „Számomra az az anyanyelv, amelyiken a szülőkkel beszélek. Ilyen értelemben a magyar az anyanyelvem, ugyanakkor angoltól jobb a helyesírásom, franciából pedig szebb a kiejtésem. A három nyelv között nincs erősrend.”

A 36 interjú alapján lehetne még folytatni a sort, idézhetném, hogy milyen iskolákba, egyetemekre jártak, az életüket miként befolyásolták a Burg Kastlban eltöltött középiskolás évek. Lehetne idézni azt, ami szintén fontos, hogy ezek az emberek az idegen környezetben hogyan és miért ragaszkodtak a magyar identitásukhoz, be lehetne mutatni, hogy ebben milyen szerepet játszott a cserkészlet vagy a vallás. Be lehetne mutatni a párválasztás dilemmáit vagy a névadás gyakorlatát. Történelmi szempontból is érdekes, hogy a megszólaltatott emberek vagy rokonaik életét miként határozta meg Trianon traumája, vagy a rendszerváltás után a kárpótlás lehetősége. Különös történetekben meséltek arról, hogy ki, milyen ország/ok állampolgára, hogy a magyar állampolgárságát, útlevelét ki, mikor kapta (kérte) vissza. Megindító, ahogyan arról vallanak, hogy szüleik, nagyszüleik hol vannak eltemetve, kinek adatott meg, hogy a hamvai magyar földben nyugalomra várjanak.

Zárásként azt mutattuk be, milyen válaszokat adtak arra a kérdésre, hogy előfordulhat-e az életükben olyan helyzet, amikor azt mondják, megint költözniük kell. Többnyire nem szeretnének újból csomagolni, de magát az elméleti lehetőséget sem zárták ki. Diego-Fedor Alice: *„Eddig sem akartam elmenni onnan, ahol éltem. De ha az élet úgy hozza, hogy valamilyen ok miatt el kell mennem, akkor megyek.”* Azért hozzátette: *„Ennél jobb helyet nem tudok mondani.”* Kraft Péter válasza egyenes és határozott volt: *„Mindig úgy éreztem, jól tettem, hogy idejöttem 1990-ben, és a perui nagykövetségi szolgálatom után is. Én nagyon jól érzem magam Magyarországon, nem is tudnám az életemet máshol elképzelni. Nem ismerek olyan körülményt, ami miatt föl kéne adnom az itteni életemet, kivéve, ha olyan kataklizma történne, amelyet a szüleim megéltek, de remélem, hogy ilyen a következő kétszáz évben nem fog megtörténni.”* Habsburg György történelmi távlatba helyezte válaszát: *„olyan családból jövök, ahol kényszer miatt sokszor kellett költözni. A mi életünkbe a történelmi kényszer nem egyszer szólt bele. De ebben a pillanatban nem tudnám elképzelni, hogy máshol éljek. Itt van az otthonom, az itteni emberekhez kötődöm. A házasság után, itt, Sós-kúton építettünk házat, szóval minden ideköt. Újabb történelmi kényszerhelyzetre pedig, gondolni sem szeretnék.”* Némiképp meglepő, de a holland Frido Diepeveen is inkább maradna: *„per pillanat semmi okom visszamenni Hollandiába. Ha anyagilag teljesen tönkre mennénk, vagy itt háború, diktatúra lenne, ha már nem érezném jól magam itt, vagy nem érezném magunkat biztonságban, akkor jó tudni, hogy visszamehetek Hollandiába. Szeretem Hollandiát, de nekem nem hiányzik. Itt van az életem, úgy érzem, hogy részben magyar vagyok, miért ne maradhatnék itt?”* Jókay Kinga így fogalmazott: *„valami nagy politikai változásnak kellene történnie, de ne legyen ilyen! Most örülök, hogy itt vagyok.”*

Én pedig minden eshetőségre fölkészülök: *„Bármit el tudok képzelni. Ebben az örült világban bármi bekövetkezhet. De az, hogy valaki több nyelvet beszél, önmagában több lehetőséget ad arra, hogy az ember arrébb menjen és új hazát találjon magának. Én ezt nem szeretném. Én szeretnék itt meghalni.”*

Irodalom

Gyuricza Péter (2017): *Visszidensek I.* Magyarország Barátai Alapítvány. Budapest. (Szerk. Gyuricza Gábor)

Gyuricza Péter (2019a): *Visszidensek II.* Magyarország Barátai Alapítvány. Budapest. (Szerk. Gyuricza Gábor)

Gyuricza Péter (2019b): *Visszidensek III.* Magyarország Barátai Alapítvány. Budapest. (Szerk. Gyuricza Gábor)

**Múlt, jelen és a jövő stratégiája – a *Diaszpóra
Projekt Hálózat* szerepe a Pécsi Tudományegyetem
újrapozicionálásában**

**The Strategy of the Past, the Present, and the Future – the
Role of the *Diaspora Project Network* of the Repositioning
of the University of Pécs**

Abstract

The study reviews the life path of the Diaspora Project Network (DPN) established at the University of Pécs from 2015 to the present. The Authors examine the results of the DPN's various projects against the original goals set out in the Founding Charta. They discuss the success of the establishment, the tender activities of DPN, the scientific research work carried out, and the main results of the publications and conference appearances resulting from them, as well as the activity of the membership, and the partly conscious and partly organic development of the resulting network of contacts.

In this paper, the organizational challenges observed during the pandemic will be analyzed, with a special focus on the impossibility of personal contact and networking activities and their replacement by developing online activities. By critically analyzing the experiences gained during the survival of the COVID-related lockdown, the Authors explore the logic and thought the background of their current and future planned activities. Finally, the development opportunities that can be realized within the strategic time frame of the UP organizational framework will be presented to contribute to UP's international repositioning.

¹ *Jarjabka Ákos*, habilitált egyetemi docens, igazgató, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Vezetés- és Szervezéstudományi Intézet, PTE Diaszpóra Projekt Hálózat, rektori megbízott, e-mail: jarjabka.akos@pte.hu
Dukai Edit, PhD-aspiráns, Pécsi Tudományegyetem Földtudományi Doktori Iskola, e-mail: dukai.edit@pte.hu
Riedelmayer Bernadett, PhD-aspiráns, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Vezetés- és Szervezéstudományi Intézet, e-mail: riedelmayer.bernadett@tkk.pte.hu

1. Bevezetés: A magyar diaszpóra kialakulása, helyzete

A diaszpóra szó származását több szakirodalomban is ógörög eredetűként azonosították, mely a zsidó közösség elűzése és a világban való szétszóródása hatására jelent meg (Armstrong, 1976; Cohen, 2008). A fogalom napjainkra már számos területen – politikai, gazdasági, kulturális – megjelent, amely következtében használata is széleskörben kibővült (Aikins-White, 2011). A fogalom meghatározására jelen tanulmányban Gázsó (2017) értelmezését alkalmazzuk, miszerint diaszpórának nevezhetjük azokat a *i) földrajzilag szétszórta, migrációs eredetű makroközösségeket, ii) amelyek integrálódtak az őket körülvevő társadalomba, de nem asszimilálódtak teljesen, és iii) amelyek szimbolikus vagy objektív kapcsolatban állnak más területeken élő, de azonos eredetűnek hitt rokon közösségekkel, valamint valós vagy vélt őshazájukkal vagy rokonállamukkal* (Gázsó, 2017: 66).

Az elmúlt évszázadok alatt zajló migrációs folyamatok hatására számtalan nemzet esetében beszélhetünk diaszpóráközösségekről, ám területi szempontból a szétszóródás igen eltérő. Megfigyelhetők ugyanis olyan nemzetek, melyek közösségei az egész világon megtalálhatók (pl. India, Oroszország, Kína), míg mások esetében jellemzően egy-két ország emelhető ki a diaszpóra csoportokat tömörítő régióként (pl. Algéria, Mexikó) (United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2020).

2. A magyar diaszpóra történeti háttere, a kivándorlás hullámai, létszáma, területi elhelyezkedése

Bár nemzetközi léptékkal mérve relatíve kis nemzetnek számítunk (kb. 15 millió fő), lakosságarányosan jelentős mértékű az államhatárainkon kívül élő nemzettársaink száma (kb. egyharmad – 5 millió fő).

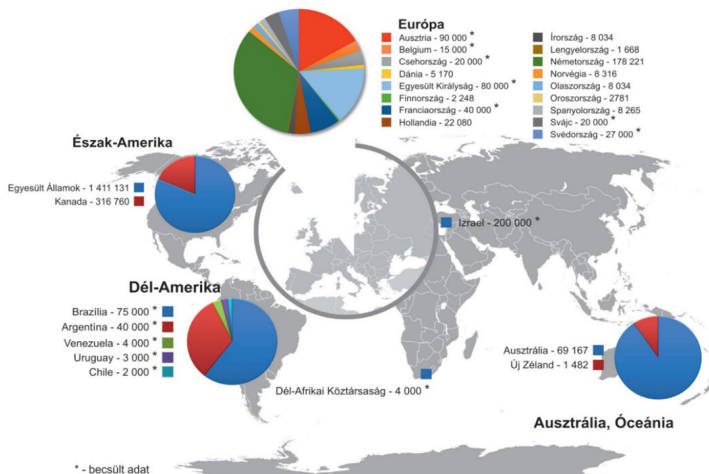
Általában véve a tömeges kivándorlást egy területről világszerte olyan események és körülmények váltják ki, mint pl. az éghajlati viszonyok rosszabbodása, a tudatos betelepítés, a vallásüldözés, technikai fejlődés, melyek komoly migrációt okoztak és okoznak napjainkban is (Szabó, 2006; www.kagylokurt.hu). A Kárpát-medencét elhagyó magyarokról már a 19. század végén készültek feljegyzések (Szilágyi, 2005), ám a hazai kutatók tömeges elvándorlási hullámokat négy meghatározó időszakban azonosítottak: (i) az I. világháborút megelőző periódus, (ii) a két világháború közötti szakasz, (iii) a II. világháborút követő évek és végül (iv) a jelenkor (Szilágyi, 2005; Gázsó, 2016). Egyetértve Dövényi és társai (2021) által leírtakkal, a globalizáció egy új típusú népességvándorlási hullám generálását idézte elő, s ezzel a 2007-es világgazdasági válság következtében ha-

zánkban a fent leírt négy hullámot követő új, ötödik kivándorlási szakasz időszakát éljük.

Az egyes időszakokban kivándorolt magyarok mellett fontos kitérni azon őshonos (autochton) magyar kisebbségekre is, melyek a 20. században lezajlott határ- és impériumváltások hatására váltak külhoni magyarrá. A trianoni békeszerződés (1920) így jelentős népességmozgást idézett elő, melyek kiváltképp a folyamatos hatalomváltások és hátrányos megkülönböztetések miatt erősödtek fel. Az elcsatolt területeken lezajlott diszkriminatív fellépések által kiváltott népvándorlás következtében már a 20. században csökkent a határon túli területeken élő magyarság létszáma, mely alapján manapság regionálisan tömb- és szórvány magyarságról beszélhetünk. A magyar népesség létszámának alakulása a Kárpát-medence egyes területein eltérő ütemben alakult. A század első felében lezajlott változások megalapozták a magyarság számának csökkenését befolyásoló alapproblémákat, vagyis a demográfiai reprodukciót, az asszimilációt és a kivándorlást (Vita–Papp, 2018).

A fent említett folyamatok hatására a Kárpát-medencén túl, a világ számos országában magyar bevándorlók telepedtek le, és kezdtek új életet. Egy 2016-ban készített elemzés alapján (1. ábra) elmondható, hogy a magyar diaszpóra legnagyobb számban a tengerentúlon él. Az első világhá-

1. ábra: A magyar diaszpóra létszáma földrajzi elhelyezkedés alapján

Forrás: Magyar Diaszpórapolitika – Nemzetstratégiai irányzatok –, Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkárság 2016: 31 (<https://www.kulhonimagyarok.hu/wp-content/uploads/2019/07/magyar-diaszpórapolitika-strategiai-iranyok-dokumentum.pdf>) [2023.06.16.]

ború lezárásával az Egyesült Államok által bevezetett szabályozás valamelyest csökkentette a területére érkező európaiak számát, melynek hatására Kanada és Dél-Amerika országai is előtérbe kerültek (legnagyobb számban Brazíliában és Argentínában élnek magyarok). A két háború közötti időszakban Európa, kiváltképp Franciaország, Németország és Belgium jelent meg célállomásként, míg a század második felében már Ausztrália is felkerült a befogadó országok listájára (Papp, 2010).

Az emigrációra kényszerülők és leszármazottjaik számának, továbbá földrajzi elhelyezkedésének feltárását több gátló tényező is nehezíti, többek között a bevándorláskor és később, a népszámláláskor önbevallás útján megadott adatok, valamint az egyes kivándorlások alkalmával útra kelt személyek számának és célországának pontos ismerete. Ezen információk hiányában a külhonban élő magyarok számának feltárására tett kísérletek főképp becslésként tekinthetők (Gaszó, 2016).

Magyarország Nemzeti Atlaszában a szerzők az Egyesült Nemzetek Szervezetének 2019-es adatai alapján 632 ezer feletti számban azonosították azon személyek számát, akik Magyarországon születtek, és a felmérés időpontjában világ valamely más országában éltek (Dövényi et al., 2021). Ez a létszám, ahogy már fent említésre került, a születés szerinti országot vette alapul. Azonban fontos kiemelni, hogy több határon túli régióból is vándoroltak diaszpóra területekre, esetükben a születési ország nem Magyarország, azonban nemzetiségüket tekintve magyarként azonosítják magukat. Továbbá lényeges hangsúlyozni azon személyeket jelenlétét is, akik másod- és harmadgenerációs magyarok.

Ezek alapján elemezve a Nemzetpolitikai Kutatóintézet által készített, és az 1. ábrán látható térkép alapján kijelenthető, hogy a diaszpóra területeken élő magyarok becsült száma 2,5 millió körül alakult 2016-ban (Milován, 2016). E számot Kovács (2019), tanulmányában minimum 2 millióra becsülte, és további 2 millióra a határon túli régiókban élő magyarok számát. Tekintettel a célcsoport azonosítását gátló tényezőkre, a két érték közötti különbszet adódhat az alkalmazott módszerek közötti eltérésekből, továbbá a vizsgált időpontokból. Véltetően az éppen aktuális népszámlálások hatására hamarosan új becslések jelenhetnek meg a szórvány-, tömb- és diaszpóra területeken élő magyarság számának meghatározására.

3. A magyar diaszpórapolitika főbb törekvései

A 20. században lezajló népvándorlások komoly nyomokat hagytak Magyarország népességének demográfiájában (Népvándorlások egykor és ma, 2022). A folyamatos kivándorlás megakadályozása céljából a magyar

közéletben és sajtóban negatív hatást keltő hírek és migrációt megakadályozó intézkedések valósultak meg, amelyek a lakosság vándorlási kedvének csökkentését célozták (Szilágyi, 2005), továbbá visszatelepülési tevékenységről is beszélhetünk (Papp, 2010).

A magyar diaszpórapolitika egyik első fontos pillanata az 1989-es Alkotmányhoz kapcsolható, melyben Magyarország kormánya kimondta, hogy felelősséget érez a külhoni magyarság sorsáért (Gaszó, 2016). A kezdeményezések eleinte – részben a földrajzi közelség okán – főképp a határon túli régiókban élő magyarságot érintették, a státusztörvényben (2001) megfogalmazott három alappillér – (i) önkéntes nyilvántartás (ii) oktatás és kultúra megtartás (iii) kapcsolattartási formák biztosítása – mentén (Halász, 2004). Az egyszerűsített honosítási eljárással kapcsolatos eredménytelen népszavazás (2004) ellenére, a magyar közéletben és politikában folytatólagosan is lényegi kérdésként tekintettek az anyaország határain túl élő magyar személyek sorsára.

A 2010-ben lezajlott kormányváltás hatására egy új gondolati irány jelent meg, “nemzetegyesítés” céljával. Az új kormányzati policy mellett való elköteleződés jeleként említhetők a 2011-től hatályos állampolgársági eljárással nyújtott jogok, az aktív konzuli hálózatok kiépítése és a – napjainkban is folyamatosan bővülő – nemzetpolitikai stratégiák. A főbb irányvonalak kijelölése két konzultációs fórum, a Magyar Állandó Értekezlet (továbbiakban: MÁÉRT) és a Magyar Diaszpóra Tanács (továbbiakban: MDT) biztosítja (Papp et al., 2020). Előbbi esetében egy hosszabb múltra visszatekintő színtérről beszélhetünk, amely megalapítása az ezredforduló időpontjához köthető, azonban egy hosszabb szünet miatt, aktív jelenléte főképp az utóbbi évtizedhez kapcsolható. A MÁÉRT kezdetekben is főképp a szomszédos országokhoz csatolt régiókban élő magyar ügyekért felelős testület volt, amely a határon túli régiókban tevékenkedő magyar pártok és/vagy civil szervezetek képviselői számára biztosít konzultációs lehetőséget. A tevékenységéhez szorosan kapcsolódva, 2011-ben elfogadásra került a Magyar Diaszpóra Tanács alapító okirata, amellyel Magyarország Kormánya megvalósította a magyar–magyar kapcsolatok fejlesztésének esélyét a Kárpát-medencén túl élő közösségekkel. A Tanács ülése minden évben a Miniszterelnök kezdeményezésére a MÁÉRT eseményével együtt valósul meg, ahol a tematika mentén az egyes magyar diaszpórák közösségek által delegáltak megvitatják a képviselt régió meghatározó történéseit és jövőbeni lehetőségeit, fejlesztési javaslatait. A Tanács alapításakor 49 tagszervezet írta alá az alapító okiratot, azonban folyamatos bővítés hatására négy év múlva már 80 tagszervezetre nőtt a résztvevők száma (Magyar Diaszpórapolitika – Nemzetstratégiai irányzatok, Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkárság, 2016).

A konzultációs fórumok hatására számos említésre méltó kezdeményezés jelent meg. Ezen projektek főként az oktatás (pl. Balassi Intézet oktatási programjai, Makovecz Program), a kultúra (Mikes Kelemen Program, Julianus Program), a közösségépítés (Kőrösi Csoma Sándor Program, Petőfi Sándor Program) és a magyar–magyar kapcsolattartás (ReConnect Hungary, Rákóczi Szövetség Diaszpóra- és Szórványprogram) területein valósulnak meg (Papp et al., 2020).

A Hálózat tevékenységi köréhez szorosan kapcsolódva – a MDT tevékenységén túl – fontos kitérni a Kőrösi Csoma Sándor (továbbiakban: KCSP), és a Petőfi Sándor Programokra (továbbiakban PSP), melyek keretében önként jelentkező magyar diaszpóráközösségekben, illetve kárpát-medencei szórvány-, tömb-, és diaszpóra területeken segítik az identitásmegetartás munkáját. Az ösztöndíjasok előre meghatározott időszakban egy kiválasztott közösség mindennapjaiban aktív jelenlétükkel támogatják pl. a magyar nyelv oktatását, valamint a magyar néptánc és kultúra ismereteinek bemutatását, továbbá közösségépítő szereppel biztosítják a szervezet munkáját (Gazsó, 2018).

A Magyar Kormány határon túli magyarsággal és a diaszpórával kapcsolatos törekvéseit a nemzetköziesedő felsőoktatásra is kiterjesztette. A magyar felsőoktatási piacot ugyanis a *Fokozatváltás a magyar felsőoktatásban* (MK 2016) című szakpolitikai stratégiában „Kárpát-medencei oktatási tér”-ként definiálta. A Stipendium Hungaricum Program (285/2013. (VII. 26.) Korm. rendelet) ösztöndíjjal a magyar felmenőkkel rendelkezőket is megszólította, majd pedig a 2021-ben indult Diaszpóra Felsőoktatási Program (203/2020. (V. 14.) Korm. rendelet) már kifejezetten a kettős állampolgársággal rendelkezőket próbálja aktivizálni. Ezek az irányelvek késztették arra a Pécsi Tudományegyetem döntéshozóit, hogy Diaszpóra Projekt Hálózatot (továbbiakban: DPH) hozzanak létre, erősítve ezzel az egyetem nemzetköziesítési törekvéseit és a külföldi hallgatók rekrutációjának menedzselését.

4. A Pécsi Tudományegyetem Diaszpóra Projekt Hálózatának megalakulása és fejlődési fázisai

A PTE Diaszpóra Projekt Hálózata ún. alulról jövő kezdeményezés keretében már 2015-től tevékenykedett, de hivatalosan 2017. április 1-én alakult meg. A Projekt megalapításától fogva tudatosan törekedtünk a partneri viszony kialakítására mind a tagokkal, mind pedig az együttműködőkkel, hogy DPH saját, alapítói szerepéből fakadó domináns hub jellege tompuljon. A DPH-ban igen erős hangsúlyt kapott és kap az önkéntes munka ré-

vén a personalizáció, a személyes és ingyenes szolgáltatások. Az erős belső motivációt a magyar diaszpórák közösségek fenntartása jelenti, mely révén a tagok e közös cél érdekében működnek együtt. A Hálózat működését tehát, a humán erőforrás létszáma és a belső motiváció lehetséges gyengülése veszélyeztetheti. A Hálózat fennállása óta folyamatos átalakuláson ment keresztül, melyben négy fő periódus különböztethető meg:

1. *Útkeresés – A hivatalos megalakulás előtti időszak (2015–2017)*: A célunk az Egyetemen belül a hallgatók, oktatók és dolgozók téma iránti érzékenyítése volt. Eseményeink főképp előadások, kerekasztal beszélgetések és filmklub formájában valósultak meg. Előadóinkat főképp határon túli fiatalokat támogató szervezetek vezetői és korábbi KCSP ösztöndíjas hallgatók köre adta. Hálózatelméleti szempontból még nem is beszélhetünk sem Barabási-Albert (1999), sem Moreno (1951) -féle értelemben hálózatról, inkább annak előkészítéséről, például bizalmi viszonyok kialakításával.

2. *Megalakulás – a PTE Diaszpóra Projekt Hálózat céljai (2017)*: A PTE 2017-ben ünnepelte megalakulásának 650. évfordulóját. A jubileum megünneplésére a PTE rektori vezetése életre hívta a PTE 650 Jubileumi Projektirodát, melynek pályázatán sikeresen vettünk részt, és a 2015-ben partneri körbe vont pécsi székhelyű Határokon Túli Magyarorságot Alapítvánnyal (továbbiakban: HTMA) együttműködve 2017. március 31-én közösen valósítottuk meg a jubileumi rendezvénysorozat részeként a Kárpát-medencei Magyar Felsőoktatási Kerekasztalt, és április 1-én a II. Magyarok Kulturális Világtalálkozóját. Ez utóbbi rendezvény első alkalommal 2010-ben került megrendezésre az HTMA szervezésében. A már kialakult kapcsolati hálót felhasználva a világ minden tájáról elismert magyar közéleti, kulturális és tudományos személyiségek kaptak meghívást. Az interdiszciplináris konferencia keretén belül került sor a PTE Diaszpóra Projekt Hálózat megalapítására, melyhez 60 szervezeti képviselő és személy csatlakozott. A PTE DPH alapító Chartája a következő célokat tűzte ki maga elé:

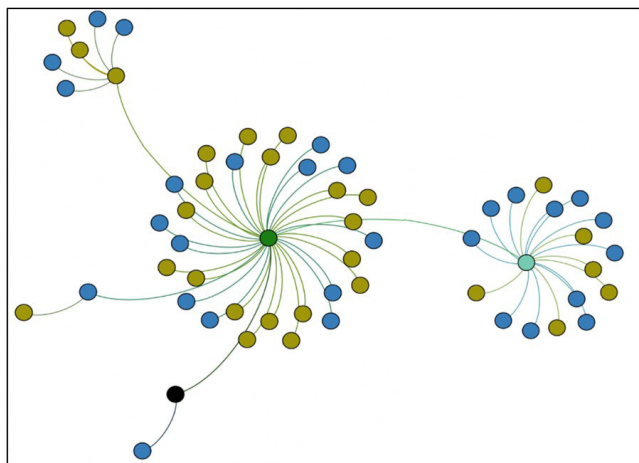
“A Hálózat célja olyan – a nemzetpolitikai célokat szolgáló – kölcsönös előnyökön nyugvó, tartós együttműködés létrehozása és elmélyítése a magyarországi és küllhoni magyarság számára, mely során a PTE kiemelt feladatának tekinti, és felajánlja:

- az oktatás területén a magyar identitású hallgatók és tanulók képzését, továbbképzését és tehetséggondozását a PTE karain és intézményeiben azzal a céllal, hogy hazájukba visszatérve példaképpé és hasznos tagjaivá váljanak a magyar közösségek számára,
- a magyar mint idegen nyelv oktatását,

- tudományos területen az oktatói és tudományos utánpótlás biztosítását, mely hozzájárul a határon túli magyar oktatói bázis minőségi megújulásához és szélesedéséhez,
- kutatási területen közös kezdeményezések, innovációs programok meghatározását, illetve nemzetközi szinten a magyar tudományos és kulturális hagyaték feltárásában való közreműködést,
- a közösen meghatározott célok eléréséhez szükséges forrásteremtő tevékenység megszervezését,
- a hálózati kommunikáció koordinálását egy online platform megteremtésével,
- rendszeres konzultációs és tematikus fórumok megrendezését a fenti témákban a Hálózat ülésein.” (PTE Diaszpóra Projekt Hálózat Alapító Charta, 2008).

Mivel a DPH a PTE SZMSZ-ében rögzített hivatalos horizontális szervezetévé vált, ezért a PTE-n belüli legitimitás szempontjából fontos volt, hogy a PTE-ből is többen lépjenek be az alakuló szervezetbe, mely a teljes taglétszám majdnem egyharmadát tette ki (31,6%). A hálózatos szervezetek egyik hátránya közé sorolható a csomópontok kiemelkedő nagysága. Ebben az esetben az látható, hogy a DPH önmagában egy csomópont, ami saját működése szempontjából természetes. Viszont a másik nagy csomópont, a PTE, a DPH számára erős függőségi viszonyt jelenít meg.

2. ábra: A PTE DPH hálózati felépítése a megalakuláskor (2017. áprilisi állapot, 57 tag)

Forrás: A PTE DPH tagnyilvántartási adatai alapján. Saját szerkesztés (Gephy).
 Jelmagyarázat: zöld - DPH; világoskék - PTE; kék - szervezeti tag;
 sárga - egyéni tag; fekete - partner és kapcsolódási pont

Ezzel összefüggésben az egyik jövőbeli kutatási kérdésünk az lehet, hogy a DPH hogyan képes további csomópontot, illetve több kisebb középpontot bevonoznia annak érdekében, hogy a PTE működésétől és támogatásától függetlenül fenn tudjon maradni?

3. *Hálózatosság – Pályázatok és tudományos projektek időszaka (2018–2019):* A Hálózat vezetése a következő időszakban az alapítói Charta szellemében képzelte el a fejlődést, ezért aktív pályázati tevékenységet folytatott annak érdekében, hogy az alapítói célok megvalósításához szükséges anyagi forrásait megteremtse és egyben szolgálja a Hálózat tudásbővülését is. Ennek keretében

- A Hálózat új stratégiai partnereivel – az Ars Hungarica argentinai–magyar diaszpóraszervezettel és a Porta Pannónia Egyesülettel – egy elnyert pályázat keretében hozta létre Pécsen *A Kálnay kapcsolatot – Történetek az argentinai magyar szörvány életéből* című dokumentumfilm ősbemutatóját, mely egy magyar építész testvérpár munkásságát mutatta be Buenos Airesben.
- A Bethlen Gábor Alapítvány nyertes pályázatából létrehoztuk a Hálózat honlapját (www.diaszporaprojekt.org).

A pályázati aktivitás mellett a tudományos aktivitás növelése, a nemzetközi tudományos közösségben való “road show”-szerű megjelenés a DPH szervezet ismertségének növelését szolgálta. Ennek keretében az alábbi fő tevékenységeket láttuk el:

- I. Farkas Ferenc Nemzetközi Tudományos Konferencia (FFISC) diaszpóra szekciójának megszervezése (2019)
- Hazai és nemzetközi tudományos konferenciákon való részvétel, úgymint
 - Pittsburgh University, USA - 44. American Hungarian Educators Association (AHEA) Conference (Palotai–Wetzl–Jarjabka 2019; Gázsó–Jarjabka, 2019)
 - Universidade de Sao Paulo – III. Magyarok Brazíliában konferencia (Jarjabka, 2017)
 - University of Delhi konferencia, plenáris előadás (Jarjabka, 2019a)
 - Universidade de Sao Paulo – IV. Magyarok Brazíliában konferencia plenáris előadás (Jarjabka, 2018)
 - Budapesti Gazdasági Egyetem: Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok, 10. Tudományos Szimpózium, Budapest (Jarjabka et al., 2019)
 - University of Bucharest – Re-shaping Territories, Environment and Societies: New Challenges for Geography konferencia (Dukai, 2020a)

- DPH tudományos kutatóműhely tudományos teljesítménye (Palotai et al., 2018a, 2018b; Palotai – Jarjabka, 2018; Jarjabka, 2019b; Kajdi et al., 2019; Jarjabka et al., 2019; Gázsó et al., 2019; Dukai, 2020b).
- University of Pécs, Pécs – 45. American Hungarian Educators Association (AHEA) konferencia (Dukai, 2021)
- III. Farkas Ferenc Nemzetközi Tudományos Konferencia (FFISC) diaszpóra szekciójának megszervezése (2022)
- Diaszpóra 2023 – Határtalan közösségek nemzetközi tudományos konferencia társszervezői tevékenysége a PTE BTK karával és az MTA PAB-bal együttműködve, a PTE Centenárium program sorozatának részeként (Pécs, 2023.5.4–6.)

A pályázati aktivitás mellett a tudományos aktivitás növelése, a nemzetközi tudományos közösségben való “road show”-szerű megjelenés a DPH szervezet ismertségének növelését szolgálta. Erről az időszakról összességében elmondható, hogy bár a DPH tudományos impaktusa növekedett az erős aktivitás hatására, ám sajnos a taglétszám nem tudott robbanásszerű fejlődést produkálni (taglétszám 72 főre nőtt) és az aktív tagok száma is csökkent, főként azért, mert nem tudtunk állandó kapcsolatot kiépíteni az alapítói tagsággal. Nem maradt tehát idő a Hálózat bővítésére kifelé irányuló akciók mellett a “bent lévők”-kel való kapcsolatok ápolására, így ezek a kötelek elgyengültek.

4. Megújulás a pandémia alatt és a Hálózat növekedése az azt követő időszakban (2020–2023). A 2020-ban bekövetkezett a COVID-19 világjárvány alapjaiban változtatta meg Hálózatunk tevékenységét. A pandémia ellehetetlenítette a személyes találkozásokat, beleértve a konferenciákban való networking tevékenységet is. A Hálózat csapata, kihasználva az online oktatásra alkalmazott platformok előretörését és lehetőségeit, újtára bocsátott egy online műsort, a *Magyar Diaszpóra Mindennapok* előadás-sorozatot, mellyel évente legalább 3–4 külföldi magyar szervezetet tudunk „meglátogatni” virtuálisan, így, egyszerre sok tagunkkal és kontakt partnerrel tudtunk kommunikálni.

Eddigi műsoraink a következőképp épültek fel:

- 2020.11.13.: India – Új Delhi (Köves Margit – Wilhelm Zoltán)
- 2020.12.18.: USA – Cleveland (Szentkirályi Endre – Fodor Mónika)
- 2021.01.29.: Argentína – Buenos Aires (Ars Hungarica – Zsonda Márk)
- 2021.03.05.: Szerbia – Délvidék (Simon Vilmos – Veres Márton)
- 2021.04.16.: Ausztrália – Adelaide (Szabó Ágnes)
- 2021.05.21.: Brazília – Sao Paulo (Hegyi Ferenc – Demkó Anita)

- 2021.06.14.: USA – Közép-Florida (Pazaurek Piros, Hungarian Hub)
- 2021.10.8.; 2021.11.12. Kanada – Ottawa (Szenthe Anna, Bodnár Gergely)
- 2021.12.10.: Kolumbiai Magyar Közösség (Annus Beáta, Schóber Tamás)
- 2022.03.18.: Németország (Hollstein Barbara, Toldiné Komáromi Márta)
- 2022.09.23.: Argentína (Benedek Zsuzsanna, Fóthy Csilla, Honfi Júlia)
- 2022.10.21.: Izrael (West Judit, Boros Anna)
- 2022.12.02.: Fórum a Diaszpóra Ösztöndíjról (Kónya Bence, Venczák Enikő)
- 2023.03.31.: Chicagói Magyar Közösségek (Demeter András, Stétz Andrea, Toka Noémi, Trufán Áron, Aradvári László)
- 2023.06.09.: Magyar közösségi rádiók a nagyvilágban (Kiss Ágnes)

Ezzel párhuzamosan kialakítottunk egy Stratégiai partneri kört is 9 együttműködő szervezettel és a tagok mellett a partnereink száma is ug-rásszerűen növekedett.

1. táblázat: A PTE Diaszpóra Projekt Hálózati taglétszám és partneri kör megoszlása országonként

Sorszám	Ország	Tagok száma	Tagokon felüli további partnerek száma	Összesen
1.	Albánia	0	1	1
2.	Amerikai Egyesült Államok	7	347	354
3.	Argentína	6	73	79
4.	Ausztrália	3	79	82
5.	Ausztria	0	5	5
6.	Azerbajdzsán	0	1	1
7.	Bahrein	0	1	1
8.	Banglades	0	1	1
9.	Bolívia	0	1	1
10.	Bosznia Hercegovina	0	5	5
11.	Brazília	4	64	68
12.	Chile	1	11	12

13.	Costa Rica	0	2	2
14.	Csehország	1	1	2
15.	Dél-afrikai Köztársaság	0	7	7
16.	Dél-Korea	0	1	1
17.	Dominikai Köztársaság	0	2	2
18.	Dzsibuti	0	1	1
19.	Ecuador	0	1	1
20.	Egyiptom	0	2	2
21.	Elefántcsontpart	0	1	1
22.	Fehéroroszország	0	1	1
23.	Finnország	0	2	2
24.	Franciaország	1	0	1
25.	Fülöp-szigetek	0	3	3
26.	Ghána	0	1	1
27.	Grúzia	0	1	1
28.	Guatemalai Köztársaság	0	1	1
29.	Guineai Köztársaság	0	1	1
30.	Holland Antillák	0	1	1
31.	Honduras	0	1	1
32.	Horvátország	3	9	12
33.	India	1	6	7
34.	Indonézia	0	4	4
35.	Irán	1	1	2
36.	Izrael	1	14	15
37.	Jamaika	0	1	1
38.	Japán	0	8	8
39.	Jordánia	0	1	1
40.	Kamerun	0	2	2
41.	Kanada	8	177	185
42.	Kazahsztán	0	4	4
43.	Kenya	0	2	2

44.	Kína	0	2	2
45.	Kirgizisztán	0	2	2
46.	Kolumbia	3	10	13
47.	Laosz	0	1	1
48.	Lettország	0	3	3
49.	Libanon	0	1	1
50.	Libéria	0	1	1
51.	Macedónia	0	1	1
52.	Madagaszkár	0	1	1
53.	Magyarország	67	673	740
54.	Mali	0	1	1
55.	Marokkó	0	3	3
56.	Mauritius	0	1	1
57.	Mexikó	0	4	4
58.	Mianmar	0	1	1
59.	Mongólia	0	2	2
60.	Montenegró	0	2	2
61.	Mozambik	0	1	1
62.	Nagy-Britannia	1	26	27
63.	Namíbia	0	1	1
64.	Németország	0	21	21
65.	Nepál	0	2	2
66.	Nicaragua	0	1	1
67.	Nigéria	0	2	2
68.	Norvégia	0	6	6
69.	Olaszország	1	0	1
70.	Omán	0	1	1
71.	Oroszország	0	9	9
72.	Pakisztán	0	2	2
73.	Panama	0	1	1
74.	Paraguay	1	7	8
75.	Peru	0	1	1

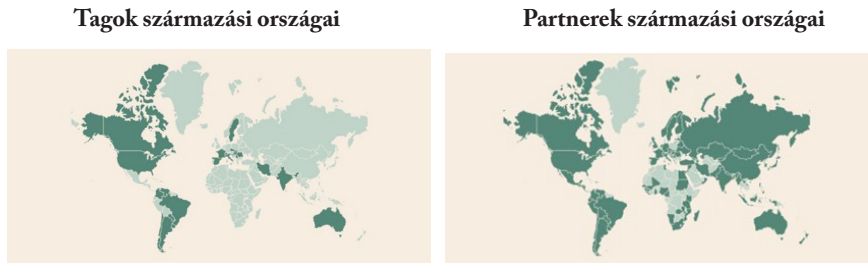
76.	Puerto Rico	0	1	1
77.	Románia	8	40	48
78.	Salvador	0	2	2
79.	Seychelle-szigetek	0	1	1
80.	Sierra Leone	0	1	1
81.	Spanyolország	1	2	3
82.	Srí Lanka	0	1	1
83.	Svájc	0	63	63
84.	Svédország	3	13	16
85.	Szenegál	0	1	1
86.	Szerbia	6	22	28
87.	Szingapúr	1	0	1
88.	Szíria	0	1	1
89.	Szlovákia	4	5	9
90.	Szlovénia	1	7	8
91.	Szudán	0	1	1
92.	Tanzánia	0	1	1
93.	Törökország	0	8	8
94.	Tunézia	0	2	2
95.	Új-Zéland	0	18	18
96.	Ukrajna	0	12	12
97.	Uruguay	2	5	7
98.	Venezuela	1	18	19
99.	Zambia	0	1	1
100.	Zöld-foki szigetek	0	1	1
Összesen	137	1865	2002	

Forrás: saját szerkesztés a PTE DPH tagnyilvántartása és partneri kör nyilván-
tartása alapján 2023. augusztus 15. napját bezárólag

Ilyetén, 2023-ben már több, mint 2 000 kapcsolattal rendelkezik a DPH, ami kiemelkedően magas létszámnak mondható. A 26 tagország mellett további 74 országból vannak kontaktjaink, melynek több mint 37%-t a hazai partnerek teszik ki, akik érdeklődnek és elkötelezettek a

világmagjarság iránt. A műsorainkban bemutatott országokból (pl. USA, Argentína, Brazília, Ausztrália, Kanada) több kontakt is keletkezett.

3. ábra: A PTE Diaszpóra Projekt Hálózat tagságának és partnereinek földrajzi elhelyezkedése

Forrás: Saját adatok alapján. Sz.m.: A sötét színek jelölik a tagok és a partnerek származási országait

E fejlődési periódusról összességében leírható, hogy 2023-ra kialakult egy olyan növekedési helyzet, melyben a növekedés legnagyobb gátja már nem az ismeretlenség, hanem a jelen szervezeti vezetés emberi erőforrás és technológia deficitje. Tehát a fejlődés kulcsa elsősorban a hálózat emberi erőforrás állományának növelése.

5. A Hálózat jövőbeni fejlesztési lehetőségei

A Pécsi Tudományegyetem 2021 augusztusában belépett a hazai modellváltó egyetemek sorába. Az alapítványi formában működő felsőoktatási intézmények számára kiváló lehetőséget biztosíthat az átalakulás, hogy újradefiniálják magukat és brandjüket. E tevékenység kapcsán egyértelmű, hogy akkor tud élni a PTE a modellváltás lehetőségeivel, ha nemzetközi léptékű és piacorientáltabb viselkedésformát alakít ki. A verseny a tágan értelmezett magyar hallgatókért már elindult, de félő, hogy a PTE lassabb reakciósebességével teret veszít ebben a szegmensben, ezért számos területen szükséges fejleszteni tevékenységét. Éppen ezért javasoltuk az Egyetem felsővezetésének, hogy az egyetemfejlesztési stratégiába kerüljön be az ún. harmadik pillérek (társadalmi felelősségvállalás) körébe, hogy 2030-ra a PTE váljon a Kárpát-medencei oktatási tér és a világmagjarság felsőoktatási, kutatási és kulturális network centrumává, vagyis a PTE legyen a „Magyar Egyetem”! E cél eléréséhez a Hálózat Alapítói Chartájában foglalt stratégiai célok megvalósítását célzó akcióterveket illeszteni kell a PTE céljaihoz úgy, hogy mindeközben a célcsoportok körében folyamatosan közösségépítésre kell törekedni, melyen keresztül szólíthatók meg

a külhoni magyar és diaszpóra célcsoportok. Mindezek alapján a következő szervezetfejlesztési javaslatok kerültek megfogalmazásra a PTE és a Charta célrendszerével összefüggésben.

Az oktatás területén:

Amíg a Kárpát-medencében és Moldovában élő külhoni tömb- és szórvány magyarság helyzetére a magyar nyelv ismerete, a relatív kis földrajzi távolság jellemző, ám Ausztrián kívül a szomszédos országok esetében a születési országba való visszatérés bizonytalan. Ezzel szemben a diaszpóra magyarság esetében a gyengébb, vagy hiányzó magyar nyelvismeret, relatíve nagy földrajzi távolságok és némely esetben (pl. Nyugat-Európa, Észak-Amerika) jobb anyagi körülmények a jellemzők. Összegzőképpen megállapítható, hogy másként kell megközelíteni a szórványt, mint a diaszpórát, ezért külön marketingstratégiát kell kidolgozni ezekre a területekre.

A fentiek alapján, a javasolt képzési kínálati elemek a *tömb- és szórvány-magyarság esetében* a nyelvismeret és az alacsonyabb életszínvonal miatt hívó szó lehet a szociális jellegű ösztöndíjak szállás, étkezés és közlekedés biztosítására, ingyenes képzési lehetőségek, magyarul és idegen nyelven (angolul) történő tanulás, munkahely és pénzkereseti lehetőségek biztosítása (külföldi szakmai gyakorlat elfogadása) és EU kompatibilis diploma megszerzése.

A *diaszpóra esetében* a magyar nyelvismeret hiánya és a nagyobb távolság miatt érvelni lehetne az idegennyelvű képzési lehetőségekkel (angolul, németül), a nemzetközi, EU kompatibilis diploma megszerzésével, az utazási, lakhatási, egészségügyi szolgáltatásokra kiterjedő ösztöndíj lehetőségekkel a Diaszpóra ösztöndíj és a Stipendium Hungaricum mellett, továbbá, a magyar nyelv tanulásának lehetőségével a magyar (anya)kultúra megismerésével és a biztonságos közállapotokkal.

A hallgatókat potenciális ambassdoroknak kell tekinteni, akiket fel kell használni a rekrutációban pl. videó interjúk, vagy anyanyelven történő online tanácsadás és mentoring formájában.

A PTE stratégiai céljának eléréséhez a fentiek mellett további szervezetfejlesztési tevékenységként javasolható a *Magyar Ügyek Intézete – Referatúra* létrehozása, mely a PTE-n belül, a már meglévő Diaszpóra Hálózat tevékenységére épülve, összegyűjtené a magyarsággal foglalkozó aktivitásokat egy független, közvetlenül a PTE Kuratóriuma illetékességi körébe tartozó Intézetbe, mely a magyar-magyar kapcsolatok erősítésével és a fentiek menedzselésével foglalkozik. Ehhez PTE szintű stratégiai döntés szükséges, mely jogcímet biztosítana a PTE költségvetési forrásaiból való részesedésre, megfelelő tervezési és elszámolási mechanizmuson keresztül. A Referatúra feladatai lehetnek a PTE Rektori Kabinetén

belül például a PTE diaszpóra alumni tagok felkeresése, a magyar mint idegen nyelv tárgy elindítása és hirdetése, a határon túli szakmai gyakorlat elfogadása a gyakorlatorientált képzések keretében, a nemzetközi hallgatói csoportok megszólítása, Pécs város érzékenyítése a nemzetközi hallgatói állomány iránt, a magyar hallgatók statisztikai szűrése, elégedettségvizsgálata, a karokon átívelő Hallgatói Önkormányzat létrehozásának segítése az EHÖK-kel együttműködve, nemzetközi magyar évnnyitó szervezése évente, magyar hallgatói mentorszolgálat létrehozása, külföldi magyar szervezetekkel való kooperáció menedzselése (pl. a Külföldi Magyar Cserkészszövetséggel történő PTE partnerségi megállapodás), valamint pályázatírás, rendezvény és konferencia szervezés.

A *Magyar Ügyek Intézetének* keretein belül további fejlesztési akciótervek valósíthatók meg, úgymint:

- *PTE külföldi magyar és diaszpóra doktori képzési központ:* Hat határon túli magyar egyetem (Komárom, Beregszász, Nagyvárad, Szabadka, Kolozsvár (BB és Sapientia)) hallgatói számára magyarországi kapcsolódási felületet biztosítani. Az aktivitás jellege: találkozóhely, szakmai kapcsolati háló fejlesztése, tudományos együttműködések generálása, átjárás biztosítása a szakmai műhelyek között és ezzel olyan nemzetpolitikai célok megvalósítása, mint a határon túli magyar értelmiség újratermelésének támogatása, a felsőoktatási utánpótlás biztosítása stb. Ennek alapján középtávon kialakulhat egy olyan kompetencia központ, ami a jó gyakorlatok gyűjtésével, elterjesztésével, a két intézményen kívül is segítheti ezen nemzeti célok elérését.
- *PTE Magyar Világiskola:* A már kidolgozásra került *Pannon Zenei és Kulturális Program* fejlesztése önkéntes oktatók bevonásával, a már működő zenei program bővítése, az Iskola oktatási kínálatának bővítése pl. hungarológia, történelem, magyar mint idegen nyelv, képző- és népművészet tárgyak esetében és a felmerülő egyéb igényeknek megfelelően, valamint oktatási segédanyagok készítése az online képzéshez.
- *Új tantárgyak PTE szintű oktatásának meghirdetése:* A PTE KTK-n először került meghirdetésre és oktatásba 2021 őszén a *Modernkori népvándorlás és diaszpóra magyar kitekintéssel* című BA szabadon választott tárgy esetében, mely meghirdethető lenne a PTE minden karán az ún. Campus kreditrendszerben. További ilyen interdiszciplinárisan hirdethető ismeretterjesztő tárgykör kidolgozása és meghirdetése lenne a cél a Campus krediten keresztül, szabadon választható tárgyként, pl. Magyar mint idegen nyelv, hungarológia, magyar kultúra.

A magyar mint idegen nyelv oktatása területén:

- *MagyarOK! magyar mint idegen nyelv oktató applikáció kifejlesztése:* A PTE-n írt és kiadott MagyarOK! nyelvkönyvek átültetése online platformra, mely által a PTE részt tudna vállalni a magyar mint idegen nyelv oktatásában, bevonva a diaszpóra magyarság magyar nyelvet oktató intézményeit. Fontos fejlesztési irányvonal lehet a diaszpórában működő magyar iskolák véleménye szerint a gyermekek számára kidolgozandó verziót, illetve a spanyol bővítést is az alapnak tekinthető angol nyelvi verzió mellett.

Tudományos területen:

- *PTE TTK Földtudományi Doktori Program Diaszpóra kutatási műhelyének fenntartása:* A Doktori Program keretében a magyar ősiség és történelem témájához kapcsolódó friss kutatások bemutatása, szakmai fórumok és pályázatokon való részvétel szervezése, növelve ezáltal a PTE tőkeabszorpciós tevékenységét.

Kutatási és innovációs területen a magyar kulturális hagyaték feltárása kapcsán:

- *Magyar Diaszpóra Ház: A különböző programelemek ernyőszervezetéként működne. A PTE ingatlankataszterének egy olyan eleme, melyben a Magyar Diaszpóra Ház multifunkcionális létesítményként működne az alábbi szakmai tartalmakkal:*
 - Kulturális oldalról, múzeumként helyet adna a magyar diaszpórák közösségeinek földrészenkénti bemutatását célzó állandó kiállításnak és aktuális tematikus (képzőművészeti, hagyatéki stb.) tárlatoknak,
 - rendezvény helyszíneként és előadóhelyként meghívott diaszpórák közösségek előadásait lehetne megtekinteni (filmek, színház, néptánc, felolvasóestek stb.),
 - tudományos kutatóhelyként a PTE Diaszpóra Projekt Hálózata és a PTE Levéltára helyet adna a magyar diaszpóra által átengedett hagyatékoknak, továbbá a diaszpórákat kutató egyetemi hallgatók és doktoranduszok történeti feltáró, regisztrációs és elemző tevékenységének, erre szervezett vitaesteknek, versenyeknek, előadásoknak,
 - információs hub-ként a PTE-n alapítandó Magyar Ügyek Intézete keretében működve hallgatói szervezet jönne létre az egyes diaszpórák közösségekkel való kapcsolatteremtés céljából, melyekkel kapcsolatos információkat online felületeken lehetne megosztani,
 - végül, szálláshelyként funkcionálva, ideiglenes elhelyezést biztosítana a Diaszpóra Házban fellépők, meghívottak vagy az

Oktatók a Magyar Diaszpóráért platform kezdeményezés keretében meghívott egyetemi előadók számára.

Forrásteremtés területén:

- *Cultural Heritage táborok:* A PTE-n már többször megvalósításra került olyan kétéhetes tábor, melynek keretében lehetősége nyílik a célcsoportoknak megismerni Pécsét, Magyarországot, közben magyar nyelvet tanulhatnak, kulturális eseményeken vehetnek részt, fizikailag kapcsolatba kerülnek a PTE-vel. Potenciális egyetemi hallgatókat, influencereket (pl. szülőket) lehetne ebbe a táborba, 20 fős csoportokban fogadni, melynek finanszírozása részben saját erőből, részben pályázati forrásból valósulhat meg.
- *A Magyar Kormány Diaszpóra Ösztöndíj Programjának menedzselése:* A PTE Nemzetközi Igazgatóságával együttműködve, valamint a PTE rekrutációs marketing kampányával összhangban nemzetközi online és jelenléti bemutatók tartása a PTE-ről és a régióról a magyar diaszpóráközösségek számára, együttműködve a Külgazdasági Minisztérium magyar közösségi diplomata hálózatával.

Online kommunikációs platformok területén:

- *Hungarian Footprints (Magyar lábnyomok a nagyvilágban) geopont jegyzék:* Egyetemi szervezetként szívesen végeznénk tudományos kutatást a diaszpóráközösségek múltjával „Magyar lábnyomok a világban” programunk révén, mely összegyűjthetné a helyi magyar vonatkozású tárgyi és szellemi emlékeket, megjelölve azok pontos helyzetét, s információkat közölne az emlékezeti hely történetéről, alkotójáról, érdekességeiről. A diaszpóra magyar közösségek önállóan vihetnének fel ilyen geopontokat és információkat a platformra, melyet moderálni és lektorálni szükséges. Megfelelő források megléte esetén az emlékezeti helyek látogatása, dokumentumok gyűjtése is tervezhető.
- *Hungarian Business Platform – Magyar–magyar üzleti partnerkereső platform:* Ez az elektronikus felület regisztráció alapján biztosítana lehetőséget üzleti szervezeteknek, innovációs ötleteknek, kockázati befektetőknek, hogy bemutatkozzanak és találkozzanak egymással. Emellett üzleti fórumokat, innovációs ötletversenyt és fórumokat szervezhetne magyar és nemzetközi vállalkozók körében. Pécs MJV és a PTE együttműködésében lehetőséget jelenthetne a Diaszpóra Hálózaton keresztül kvalifikált, több nyelven kommunikálni képes munkaerő hallgatóként való idecsábítására, melyet a régióban működő nemzetközi vállalatok tudnának alkalmazni (pl. ITSH). Ez a program kiterjeszthető lehetne a nemzetköziesedő PTE nem diaszpórából érkező hallgatói számára is.

- *A Hálózat "CsomóPont Hírlevelének" folyamatos fejlesztése, fenntartása*
- *A PTE DPH elektronikus média felületeinek és honlapjának fejlesztése, Magyar Diaszpóra podcast és YouTube csatorna folyamatos frissítése*
- *PTE Világmagysárság Akadémia létrehozása*
- *Világmagysárság Ház szuperprojekt előkészítése*

Konzultációs és tematikus fórumok területén:

- *Magyar Diaszpóra Tudóstársaság platform, tudományos együttműködési hálózat fejlesztése:* A kezdeményezés célja, hogy multidiszciplináris tudományos networking szervezetként összegyűjtse a felsőoktatásban tevékenykedő magyar identitású oktatók és kutatókat, köztük eszmecserét, kutatási együttműködéseket kezdeményezve, mely segítené a PTE oktatókat/kutatókat a nemzetközi tudományos vérkeringésbe való magasabb szintű bevonódásra.
- *Magyar Interdiszciplináris Tudományos Konferencia:* A rendezvény alkalmat teremtene a PTE DPH tagságának és hálózatának bővítésére, tudományos és társadalmi networking tevékenység folytatására, a DPH működésével kapcsolatos ötletek és kritikák feltárására, alulról jövő kezdeményezések és ötletek felkarolására és a PTE presztízsének, impaktusának növelésére a Kárpát–medencei oktatási térben és világszinten.

E tevékenységek összefogására, konzultációs fórumként 2023 februárjában létrejött a PTE-n belül a Világmagysárság Network Platform, melyben a fenti ügyekben tevékenykedő PTE aktorok véleménycseréje és egyeztetése tud zajlani a jövőben, s várhatóan 2023 szeptemberétől elkezdhi hivatalos működését a Világmagysárság Network Programiroda is, melynek dedikált célja projektkoncepciók kialakítása és menedzselése a PTE stratégiai céljainak megvalósítása érdekében.

6. Konklúzió

A PTE Diaszpóra Projekt Hálózat 8 éves története során számos változáson esett át. A megalakuláskor lefektetett elvek és célok ma is időszerűek, ezek kiegészítése és továbbgondolása azonban permanensen szükséges a megváltozott felsőoktatási környezethez illeszkedve. Ennek egyik oka, hogy az alapító tagság egy része természetsszerűleg nem vált aktív taggá (lásd korábban), továbbá a megszólított aktivisták, hallgatók egy része befejezi tanulmányait és azzal együtt átstrukturálja tevékenység portfólióját is. Mindezekből az következett, hogy a DPH-nak folyamatosan új impulzusokat kellett keresnie ahhoz, hogy fenntartsa a hálózat integritását, mintegy "előre menekülve", új országokban, új célcsoportokkal és szer-

vezetekkel kellett felvennie a kapcsolatot, s azokat aktív taggá, stratégiai partnerré tegye. A Hálózatunk fenntartható működéséhez szükséges a “huzalok” folyamatos ápolása és a negatívnak látszó extern hatások miatt – gondolhatunk itt a COVID járvány miatt csökkenő helyszíni networking ellehetetlenedésére, de egyben annak előnyeire is, vagyis az online aktivitások iránti befogadás robbanásszerű növekedésére – új, online tevékenységek kidolgozására, mely a Diaszpóra mindennapok műsorban öltött testet, nagy sikerrel. Jelenleg azon a határon van a szervezet boardja, amikor szükségessé válik a hub működésének magasabb szintre állítása, mert a jelenlegi struktúrát szétfeszítik a tagság és supporterek számának növekedésével járó többletfeladatok ellátása. Ehhez a hatáshoz járul hozzá a PTE stratégiai céljainak újragondolása, és egyben ez ad lehetőséget is a számunkra, hogy élni tud-e a DPH ezzel az eséllyel. Amennyiben igen, úgy a szervezet újabb növekedési “boost”-ja elé nézhetünk, ellenkező esetben viszont várható a menedzsment “elkopása”, motivációjának “amortizációja” és a Hálózat fokozatos zsugorodása.

Irodalom

- Aikins, Kingsley – White, Nicola (2011): *Global Diaspora Strategies Toolkit*. Diaspora Matters Gateway Hose. Dublin.
- Armstrong, John A. (1976): Mobilized and Proletarian Diasporas. *The American Political Science Review* 70/2: 393–408.
- Barabási Albert László – Albert Réka (1999): Emergence of Scaling in Random Networks. *Science* 286/5439: 509–512.
- Cohen, Robin (2008): *Global Diasporas*. Routledge. London.
- Dövényi Zoltán – Kovács Zoltán – Kincses Áron – Bálint Lajos – Egedy Tamás (2021): Vándorlás. In: Kocsis Károly (főszerk.): *Magyarország Nemzeti Atlasza – Társadalom*. CSFK Földrajztudományi Intézet. Budapest. 44–57.
- Dukai Edit (2020a): Changes in the number of students coming from Romania to Hungary between 2013 and 2019. *Re-shaping Territories, Environment and Societies: New Challenges for Geography Conference*. University of Bucharest, The Faculty of Geography 17.
- Dukai Edit (2020b): A Pécsi Tudományegyetemen tanuló külföldi fiatalok térhasználatának és költési szokásainak vizsgálata. In: Péti Márton, Schwarcz Gyöngyi, Ress Boglárka (szerk.): *Multidiszciplináris tanulmánykötet a Kárpát-medence és magyarságának egyes társadalmi, gazdasá-*

gi, környezeti jelenségeiről és kihívásairól. Nemzetstratégiai Kutatóintézet. Budapest. 102–107.

- Dukai Edit (2021): The Presence of Hungarian Students with Dual Citizenship in the Higher Education System of the Mother Country. AHEA Submitted abstracts.
- Gazsó Dániel (2016): A magyar diaszpóra fejlődéstörténete. *Kisebbségi Szemle* 1/1: 9–37.
- Gazsó Dániel (2017): Diaspora policies in theory and practice. *Hungarian Journal of Minority Studies* 1/1: 65–89.
- Gazsó Dániel (2018): A Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasainak tevékenységei. *Kisebbségi Szemle* 3/3: 103–116
- Gazsó Dániel – Jarjabka Ákos (2019): A diaszpóra csoportkohéziós összetevői (The elements of cohesion of diaspora's groups). American Hungarian Educators Association (AHEA) 44.th Annual Conference. *University of Pittsburgh*. Pittsburgh. Abstract füzet. 23–24.
- Gazsó Dániel – Jarjabka Ákos – Palotai Jenő – Wilhelm Zoltán (2019): Diaspora Communities and Diaspora Policies – The Hungarian Case. *Population Geography* 41/1: 23–34.
- Halász Iván (2004): A kettős állampolgárság, mint a magyar nemzetpolitika eszköze? *Regio* 15/4): 18–35.
- Jarjabka Ákos (2017): A Brazíliai Magyar Segédegylet – USP – PADA – MRK – PTE – együttműködési lehetőségei. A Pécsi Tudományegyetem Diaszpóra Projekt Hálózata. *III. Magyarok Brazíliában Konferencia*. plenáris előadás, 2017.12.9., Universidade de Sao Paulo. Sao Paulo. <https://hungarosnobrasil.000webhostapp.com/> [2022.03.30.]
- Jarjabka Ákos (2018): A brazil és a magyar nemzeti-szervezeti kultúra – hasonlóságok és különbségek. *IV. Magyarok Brazíliában Konferencia*. plenáris előadás, 2018.10.31. Universidade de Sao Paulo. Sao Paulo. <https://hungarosnobrasil.000webhostapp.com/> [2022.04.14.]
- Jarjabka Ákos (2019a): The Hungarian Diaspora as a Central East European Phenomenon, Culture, Language and Identity Formation: Diaspora in a Globalizing World (with special reference to East and Central Europe and Russia). *Department of Slavonic and Finno-Ugrian Studies*. University of Delhi. 2019.2.27–28. Delhi. plenary session. abstract kötet. 26.
- Jarjabka Ákos (2019b): Role of the Clusters of the Modern Management. *Vezető és Menedzser – Emlékkötet Farkas Ferenc 70. születésnapjára*. Pécsi Tudományegyetem. Közgazdaságtudomány Kar. Pécs. 257–266.

- Jarjabka Ákos – Palotai Jenő – Dukai Edit – Gázsó Dániel (2019): A diaszpóra közösségek intézményülési formái hazai és nemzetközi példák alapján, avagy mit tehetnek a hálózatok az identitásmegőrzésért? = Institutional Forms of Diaspora Communities Based on National and International Examples – What Can Networks Do to Preserve the Identity of Diasporas? *Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok. 10. Tudományos Szimpózium. Budapesti Gazdasági Egyetem. 2019.5.20.* Budapest. Absztrakt kötet. 60–61.
- Kajdi László – Palotai Jenő – Jarjabka Ákos (2019): A brexit hatása a munkaerő-áramlásra. A magyar helyzet értékelése. *Külügyi Szemle* 28/1: 129–147.
- Kovács Eszter (2019): Direct and indirect political remittances of the transnational engagement of Hungarian kinminorities and diaspora communities. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 46/6: 1146–1165.
- Magyar Kormány: *Fokozatváltás a felsőoktatásban – középtávú szakpolitikai stratégia* (2016). *Hungarian Government Gear Change in the Higher education – Medium-term Policy Strategy* 2016.
- Milován Orsolya (2016): *A Nemzetpolitikai Államtitkárság felépítése és programjai*. <https://docplayer.hu/18343776-A-nemzetpolitikai-allamtitkarsag-felepitesi-es-programjai.html> [2022.03.19.]
- Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkárság (2016): *Magyar Diaszpórapolitika – Nemzetstratégiai irányzatok*. <https://www.kulhoni-magyarok.hu/wp-content/uploads/2019/07/magyar-diaszpórapolitika-strategiai-iranyok-dokumentum.pdf> [2022.03.19.]
- Moreno, Jacob Levy (1951): *Sociometry, experimental method and the science of society*. The North–West Psychodrama Association. United Kingdom. 13–14.
- Népvándorlások egykor és ma* (2022): <http://www.kagylokurt.hu/12069/kulturortenet/nepvandorlasok-egykor-es-ma.html> [2022.03.19.]
- Palotai Jenő – Jarjabka Ákos (2018): Migration Attitudes in the Light of Hungarian Emigration and Immigration. *10th Hungarian Political Geographical Conferencia. The Islam and the Central Europe – Geopolitics and Migration*. Budapest.
- Palotai Jenő – Szabó Ágnes – Jarjabka Ákos (2018a): The identity preserving efforts of the Hungarian diaspora in Australia through the example of the Hungarian Community School in Adelaide, Or Do the Kangaroos Jump in Hungarian? *Civil Szemle* 14/3: 87–104.
- Palotai Jenő – Wetzl Viktor – Jarjabka Ákos (2018b): The Importance of Hungarian Language Education in Preserving the Identity of

- Hungarians Living in Diaspora, *Hungarian Cultural Studies*. <http://ahea.net/conferences/2018/submitted-papers> [2022.03.26.]
- Palotai Jenő – Wetzl Viktor – Jarjabka Ákos (2019): Identity Preservation and Hungarian Language Education in Diaspora Communities. *Hungarian Cultural Studies*. e-Journal of the American Hungarian Educators Association. 12: 108–124.
- Papp Z. Attila (2010): A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete néhány demográfiai, társadalmi jellemzője. *Kisebbségkutatás* 19/4: 621–639.
- Papp Z. Attila – Kovács Eszter – Kovács András (2020): Magyar diaszpóra és az anyaország. Diaszporizáció és diaszpórapolitika. Mobilitás és integráció a magyar társadalomban. Társadalomtudományi Kutatóközpont, Argumentum. Budapest. 295–324.
- PTE Diaszpóra Projekt Hálózat Alapító Charta (2008): https://diaszporaprojekt.org/files/documents/static/PTE_Diaszpóra_Projekt_Halozat_Alapito_Charta.pdf [2022.03.18.]
- Szabó A. Ferenc (2006): *A nemzetközi migráció és korunk biztonságpolitikai kihívásai*. Zrínyi Kiadó. Budapest.
- Szilágyi Ágnes Judit (2005): Magyarok Braziliában és Portugáliában, régen és ma. *Iberoamericana Quinqueeclesiensis* 3: 145–166.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs (2020): *International Migration*. <https://www.un.org/en/file/105459/download?token=TOv3VPkm> [2022.03.15.]
- Vita Emese – Papp Z. Attila (2018): Megmaradás és átörökítés külhoni magyar fiatalok demográfiai, társadalmi folyamatai. *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Kutatóközpont Kft. – Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató. Budapest. 107–141.

DIASZPÓRAKUTATÁS

BÁBA SZILVIA¹

**Magyar nyelvhasználat és etnikai identitás jellemzői,
összefüggései napjainkban az észak-amerikai diaszpórában**

**Characteristics and Correlations of Hungarian Language
Use and Ethnic Identity in the North American Diaspora**

Abstract

“...neither outside, nor inside...”? Is it possible to be Hungarian beneath “unfamiliar stars”? Is the adage “a nation lives in its language” still relevant? What does it mean to be a Hungarian, or to remain Hungarian, overseas? Can a person have two homelands? Dual identity – does it exist? How can young people born and establishing families in America, Canada or Australia maintain or develop their identity as Hungarians?... For those for whom Hungary is not home, but who nevertheless feels connected (or want to) through their ancestors and cultural and intellectual heritage.

I briefly present those who make up the contemporary North American Hungarian diaspora: who they are, why and how they emigrated to the USA and Canada. The research is based on original data and analysis, with investigation encompassing historical, academic and artistic literature, essays, statistics and local community documents (e.g., yearbooks, jubilee publications, newspapers, photographs, collections and archives). These are supplemented by qualitative fieldwork and structured in-depth interviews through which I explore the markers and internal relations of ethnic identity in the language use of the North American Hungarian diaspora. Immigrants typically integrate, while second and third generation immigrants assimilate. This, however, does not exclude individuals having multiple ethnic identities, i.e., for them to identify with several ethnic groups simultaneously. As such, a dual identity can emerge. The individual can consciously adopt dual or in some cases multiple identities. One can at once be the member of equal standing of a given state’s political

¹ *Bába Szilvia*, PhD, ügyvezető, Duna Művészegyüttes Nonprofit Kft.,
e-mail: baba.szilvia1980@gmail.com

community and a participant in an ethnic group that in terms of language, religion and culture differs from the majority.

I present the phenomenon of language loss and language replacement, the three models of parental language choice strategy (interaction-centered, integrative and authoritarian) and the spatial spread of English uni-lingualism. In my presentation I aim to show that Hungarian ethnic identity is possible without knowledge of the Hungarian language.

1. A tanulmány tárgya, hipotézisek

A Kárpát-medencében élő magyarok történelme, sorsa, helyzete és a lehetőségek mérlegelése természetesen hosszú évtizedek óta napi téma. Ám a Ki a magyar?, Mi a magyar? kérdéseket tekintve is fontosak. Gyakran hangsúlyozzák, hogy nyelvében él a nemzet – vajon ma is érvényes? Mit is jelent magyarnak lenni, magyarnak maradni a tengeren túl? Lehet-e valakinek két hazája? Kettős identitás – létezik? Miként őrizhető meg, alakítható ki a magyarságtudata annak a fiatalnak, aki Amerikában, Kanadában vagy Ausztráliában született, születik... Akinek tehát nem Magyarország a hazája, ám elődein, kulturális és szellemi örökségén keresztül kötődik, kötődni akar. Melyek voltak és melyek napjainkban az etnikai azonosság-tudat megnyilvánulási, megélési terei, lehetőségei?

A Kárpát-medencei magyarságra jellemző Kányádi Sándor verssora: „*Vagyunk, amíg lenni hagynak, se kint, se bent, mint az ablak.*” (Kányádi, 2002: 8) Ám a diaszpóra problémája más: felszívódik a szabadságban, ugyanakkor napjainkban is egyre több harmad-, negyedgenerációs fiatal szeretné felfedezni gyökereit. A tanulmány egyrészt a 2015-ben a PTE IDI-ben *A magyar etnikai identitás a tengeren túli diaszpórában* címmel megvédett disszertáció főbb eredményeit mutatja be. Ezenkívül kutatómódszertani kérdéseket tárgyal, valamint a kutatás tárgyának – ti. amerikai magyarok identitásának vizsgálata – társadalomtörténeti beágyazottságára is kitér.

2. Kutatómódszertan

Munkám során a történeti, speciális szakirodalmi művek áttekintésén kívül szépirodalmat, esszéket, statisztikákat tanulmányoztam és hasznosítottam. Vizsgáltam a helyi közösségek dokumentumait: évkönyveket, jubileumi kiadványokat, újságokat, fotókat, gyűjteményeket és archívumokat. Összegeztem a mások által végzett kutatások ismeretanyagát is.

Mindezek empirikus kiegészítése volt a 2005 és 2014 közötti kvalitatív terepmunka, amely során kétszer, 2005-ben és 2008-ban, három hetet Ausztráliában, egy hetet Új-Zélandon, 2009-ben és 2014-ben két-két hetet Kanadában, 2009-ben öt hetet az USA-ban töltöttem. Részt vettem többek között magyar identitás témájú konferenciákon, istentiszteleteken, miséken, különböző ünnepeken és rendezvényeken, cserkészet-foglalkozáson, hétféle magyar iskolai órán, színi előadáson, baráti találkozón... A terepkutatások, résztvevő megfigyelések alkalmával jegyzeteket készítettem, naplót vezettem.

A terepmunka, valamint a résztvevő megfigyelések és a kutatás során strukturált, fókuszált mélyinterjúkat készítettem magyar nyelven a tengeren túli magyar intézmények tisztségviselőivel, illetve olyanokkal, akik régóta a helyi közösség tagjai vagy a magyar vonatkozású kérdésekről alapos ismereteik vannak. Ötven interjút, közel 20 óra terjedelemben, hangfelvételen is rögzítettem.

2012 óta programszervezőként részt veszek az amerikai Magyar Emberi Jogok Alapítvány (HHRF) által évente egyszer, az észak-amerikai magyarság fiatal felnőtt tagjai számára Magyarországon megvalósuló „ReConnect Hungary – Magyar Birthright Program” című képzés megvalósításában. A kutatásom során elemeztem a 2014-ben és a 2015-ben a „ReConnect Hungary – Birthright” képzésre jelentkező 51 Kanadában és az USA-ban élő fiatal, angol nyelven írt esszéjét.

2014. június 20. és 2014. december 31. között magyar és angol nyelvű online kérdőíves felmérést végeztem.² Az adatfelvétel 2011. december 1. és 2012. június 30. között történt. A magyar nyelvű kérdőívet 107 fő (71%), az angol nyelvűt 43 fő (29%), összesen 150 fő töltötte ki.

3. A diaszpóra rövid története: a kivándorlási hullámok

A magyar diaszpóra történeti hátterének elemzése szükséges, mert ezeknek a kivándorlási hullámoknak, okozati eltéréseknek nagyon komoly következményei vannak az asszimiláció, a magyarságtudat, az identitás és a Magyarországhoz való viszony dimenzióiban. Tehát sem az emigráció, sem a disszidensek csoportja nem homogén, és a sokszínűség az utódokra, a harmad-, negyed-, ötödgenerációra igencsak jellemző. A kivándorlás okának még akkor is van politikai dimenziója, ha elsősorban a gazdasági tényezők kényszerítik az egyént a szülőföld elhagyására. A határ meg-

² Ez a felmérés egy olyan előkutatás (pilot study) volt, amely alapján megkezdtem a kvalitatív feltárást, az interjúzást. Ennek a vizsgálatnak az eredménye segítette abban, hogy fókuszáltan, koncentráltan kérdezhessem alanyaimat.

nyitása vagy lezárása, továbbá a befogadás mindig politikai kérdés, mert a humanitárius szempontokat is behálózza a napi politika. Azt, hogy az olcsó munkaerőt fogadják be – amint a XIX–XX. század fordulóján tette az USA – vagy a szakképzetteket –, ahogyan Kanada vagy Ausztrália adott új otthont a II. világháború menekültejének –, a mögött is az adott ország (gazdaság)politikai szempontjai vannak. A beilleszkedés erőszakos elvárása vagy segítése, vagyis a bevándorlás utáni integráció ugyancsak politikai dimenziók által befolyásolt. Fredrik Barth hívja fel a figyelmet arra, hogy az etnicitás, az etnikai identitás vizsgálata során az államot, mint aktort kell elemezzük: „...más-más politikához folyamodnak az általunk ellenőrizni kívánt népességen belüli etnikai kategóriákkal és mozgalmakkal szemben... az identitás fenntartása, az etnikai közösség formálódása, a törvények és a közösségi politika, a rezsim érdekei és intézkedései, valamint a globális folyamatok együttesen alakítják ki a politikai és kulturális folyamatok komplex mezejét.” (Barth, 2004: 268)

Jelen tanulmány keretében csak röviden vázolom a kivándorlás történetét. Nulladik és további hét hullámot különböztetek meg.

Nulladik hullámban³ az 1849. augusztus 13-i világosi fegyverletételt megelőzően politikai okokból menekültek a Habsburgok ellen folytatott szabadságharcok vezetői és katonái.

Az első hullám alkalmával az 1849. augusztus 13-i világosi fegyverletétel és az 1867-es kiegyezés között megközelítőleg 3–4 ezer magyar menekült el hazájából, a politikai megtorlás elől. Többségük a Balkánon keresztül először az Oszmán-Török Birodalomba, majd onnan Nyugat-Európába, de döntően az USA-ba és Ausztráliába. (Várdy, 2000)

A második hullám Trianon előtt, 1867 után, tehát a kiegyezést követően indult meg és az 1880-as, 1890-es években vált tömeges méretűvé, illetve a századforduló utáni években, 1906–1907-ben érte el csúcspontját. A gazdasági indokok – mezőgazdasági munka hiánya, hazai városok és az ipar felszívó hatásának korlátozottsága, árvíz, sertés- és fioxéra-vész miatti szűk esztendők – mellett, társadalmi okai is voltak a kivándorlásnak. A nyomoron és a nehéz megélhetésen kívül menekültek az elnyomás, a megalázó bánásmód, a halmozódó szociális feszültségek, a népességnövekedés, a belső mobilitás szűk lehetőségei miatt és elől, valamint az emberibb életmód utáni vágytól vezérelve. (Várdy, 2000; Rácz, 1980) Ugyanakkor az 1870-es évektől az USA-ban komoly igény volt a munkásokra a bányászatban és az acéliparban, ezért toboroztak – ügynökök és ügynökségek, sajtóhirdetések, propagandaanyagok útján – kétkezi mun-

3 Azért nevezem *nulladiknak*, mert ez ugyan nem volt tömeges, de mégis kivándorlás volt, és néhányuknak jelentős szerepe volt Amerika fejlődésében.

kásokat. Összességében 1867–1914-ig, főleg az USA-ba, a kivándorlók száma 1,5–1,8 millió fő közé tehető.

A harmadik hullám során Trianon után, a II. világháború előtt politikai⁴, világnézeti és egzisztenciális okokból vándoroltak ki, részben a polgári értelmiség (ügyvédek, orvosok, tudósok, mérnökök) és a művészek sorából. A magyarországi zsidóság kis hányada – az 1930-as évek nemzetközi migrációs mélypontja után, főként az 1938-as törvények következtében –, valamint az utódállamok magyar földművesei, városi értelmiségiek és izraelita vallásúak emigráltak. (C. Tóth, 2001) Kanadába és Latin-Amerikába – elsősorban Argentínába és Brazíliába – ekkor indult meg a tömeges kivándorlás, döntően az amerikai 1921. évi „*Emergency Quota Act*” és a 1924. évi, még szigorúbb, „*Immigration Act*” – bevándorlási törvény – elfogadásának következtében, mivel ez utóbbi évi ezer főben limitálta a magyar bevándorlók számát.

A negyedik hullám: a II. világháború után körülbelül 1–1,5 millió ember politikai vagy más okokból nem akart szülőföldjére visszatérni Németország és Ausztria nyugati zónájából, valamint Olaszországból. A befogadó országok megnyitották kapuikat, ám jellemző volt, hogy szigorúan válogattak gazdasági és politikai igényeik szerint. Ebben az időszakban az Amerikai Egyesült Államokba kb. 21–26 ezer, Kanadába közel 15 ezer, Ausztráliába ugyancsak 15 ezer körüli volt a politikai menekült és kivándorló magyarok száma. További 16 országba 17 ezren, Ausztriába kb. 60 ezren mentek, így összesen megközelítőleg 150 ezren hagyták el Magyarországot. Két nagyobb hullámban történt a menekülés: 1945-ben és 1947–1948-ban. Ez a két csoport nemcsak a korábbi kivándoroltaktól, hanem egymástól is lényegesen különbözött, ráadásul a negyvenötösöket még belső politikai megosztottság is jellemezte.

Az ötödik hullám 1956 ősze és 1957 tavasza között tartott, amikor közel 200 ezren lépték át a határt. Döntően szakmailag jól képzett fiatalok, egyetemisták emigráltak, tehát sokan húsz év körüliek voltak. Az 1956-os forradalom és szabadságharc utáni menekülési hullám volt az utolsó, amelyben egyszerre, illetve jól körülhatárolható időkereten belül, tömegesen emigráltak. Utánuk már egyetlen csoport sem érkezett a tengerentúlra tömegével.

A hatodik hullámban, 1957–1990 között mindig esemény volt, ha valaki disszidált; különösen az 1960–70-es években sokan, körülbelül 9–10 ezren hagyták el így az országot. A rendszerváltások éveiben Romániából

⁴ Az 1919-es Tanácsköztársaság vezetői, kommunista és szociáldemokrata politikusai menekültek az osztrák fővároson keresztül Szovjet-Oroszországba, Bécsbe, Berlinbe, Párizsba vagy más nyugati országba, ahol ideiglenes otthonra találtak. (Kunz, 1997)

is sokan elmentek Ausztráliába, az USA-ba. A délszláv háború idején is menekültek a magyarok Horvátországból, Szerbiából.

A hetedik hullám: a rendszerváltások után ismét elsősorban gazdasági okok miatt hagyták el az országot. *Ma is van kivándorlás* a jobb jövő, a jobb megélhetés reményében; az elmenők a tengerentúlon rejtőzködve élnek, nem a szakmájukban dolgoznak. Ám napjainkban Nyugat-Európa, döntően Ausztria, Németország és Nagy-Britannia a kivándorlási célterület.

4. Eredmények

Az áttekintett történeti, szűkebb szak- és szépirodalmi művek, esszék, statisztikák, a helyi közösségek dokumentumainak tanulmányozása, a terpmunka, a résztvevő megfigyelések, a strukturált, fókuszált mélyinterjúk, valamint a magyar és angol nyelvű, online kérdőíves felmérés tapasztalatai igazolták hipotéziseimet: (a) létezik a kettős vagy többes etnikai identitás; (b) magyar nyelvtudás nélkül is van magyar etnikai identitás. Jellemző, hogy a kivándorló integrálódik, a második és a további generáció asszimilálódik. Ugyanakkor ez nem zárja ki azt, hogy egyszerre több etnikai identitása is legyen az egyénnek, tehát egyszerre több etnikai csoporttal azonosulhat. Így a kettős kötődés kialakulhat. Az egyén tudatosan vállalhatja kettős vagy adott esetben többes (mozaik- vagy poli-) identitását. Lehet tehát egyszerre egyenjogú tagja egy adott állam politikai közösségének és ugyanakkor részese a többségi nyelvtől, vallástól, kultúrától eltérő etnikai csoportnak.

Napjainkban az Észak-Amerikában élő magyarok és magyar származásúak szabadon vállalhatják és élhetik meg, nyilváníthatják ki etnikai identitásukat. Sem politikai akarat, sem törvények nem korlátozzák őket, továbbá a társadalomban uralkodó felfogás sem gátolja őket abban, hogy ezt megtegyék. F. Barth megállapítását, miszerint az etnikus identitás tudatos döntés (Sárkány, 1989) igazolva látom, mert ma az állampolgároknak joguk van tudatos döntést hozni, vagyis saját etnikai identitásukat meghatározni, megvallani és megélni; emiatt hátrányos megkülönböztetés sehol sem éri őket. Az állampolgári identitásnak és az etnikai identitásnak nem kell azonosnak lennie.

Eriksen mutatott rá arra, hogy egy személynek minden probléma nélkül lehet egyszerre kettő vagy akár több identitása is. Hiszen az etnikai azonosság, az identitás önkéntes, választott azonosulás a származással. (Eriksen, 2008) Ez pedig nem igényli a magyar nyelvtudást. Tehát ahhoz, hogy valaki magyarnak (is) érezze magát, nem kell magyar nyelven tudnia.

Angolul, spanyolul vagy portugálul is meghatározhatja önmagát magyarnak (is).

A „ReConnect Hungary” képzésre 2014-ben és 2015-ben jelentkező másod-, harmad-, negyed- és ötödgenerációs fiatal 88%-a az angol nyelven megírt esszéjében kifejezte magyar etnikai identitását is. A beszélgetések és a strukturált, fókuszált mélyinterjúk során valamennyi adatközlő első- és másodgenerációsok egyaránt kinyilvánították magyar identitásukat is. Ez különböző módon jelent meg: „amerikai magyar”, „magyar Amerikában”, „kanadai magyar”, „székely magyar”, „délvidéki magyar Kanadában” ...

A kérdőíves felmérés során, magyar nyelven, az USA-ban választ adók 77%-a magyar öntudattal is rendelkezik; valamennyi adatközlőnek van magyar etnikai identitása is Kanadában. A kérdőívet angol nyelven, az USA-ban kitöltők 67%-a, Kanadában 55,5%-a rendelkezik magyar öntudattal is. Összességében tehát az angol nyelven válaszolók 71%-ának van magyar etnikai identitása (is).

Az USA-ban, a 2019. évi népszámlálási adatok szerint 1 323 336 fő (*U. S. Census Bureau*, <https://data.census.gov/>, 2023. 04. 13.), a 2016. évi kanadai népszámláláskor 348 085 fő tartotta magát magyar származásúnak. (*Statistics Canada*, <https://www12.statcan.gc.ca>, 2023. 04. 13.)

Az USA-ban, a legutolsó népszámlálási adatok szerint mintegy 1,4 millió magyar vagy magyar származású él, de az otthonában a magyar nyelvet beszélők száma 2000-ben közel 118 ezer volt, a 2010-es évek elején cca. 86 ezer. Tehát a magyar etnikai identitással is rendelkezők mindössze 7,8%-a beszélt otthonában magyarul a 2000-es években, majd ez 6,1%-ra csökkent. Kanadában, a legutolsó statisztikák szerint a 348 ezer magyar vagy magyar felmenőkkel rendelkezők közül 19 ezren beszélnek magyarul, vagyis a magyar etnikai identitást is vallók 5,4%-a, míg az ezt megelőző statisztikák szerint 6,9%-a. Összességében a magyar etnikai identitással (is) rendelkezők 6%-a használja otthonában a magyar nyelvet a hivatalos népszámlálási adatok szerint az észak-amerikai diaszpórában, míg korábban 8,6%-a használta.

A kérdőívet magyar nyelven kitöltők fele beszél otthonában magyarul, 16%-uk csak angolul, franciául vagy spanyolul és 22%-uk kétnyelvű. A kérdőívet angol nyelven kitöltők 55%-a angolul vagy spanyolul kommunikál otthonában, 23%-uk kétnyelvű. Amíg a kérdőívet magyarul kitöltő, tengeren túli magyarok másodgenerációs leszármazottainak 90%-a beszél magyarul, addig az unokák, tehát a harmadik generáció tagjainak csupán 24%-a beszél a magyar nyelvet.

A kérdőívet kitöltők válaszai és a strukturált, fókuszált mélyinterjúk alanyainak közlései is alátámasztják a nyelvvesztés, nyelvcseré jelenségét, az angol/portugál/spanyol egynyelvűség térhódítását. Bartha Csilla sze-

rint: „A nyelvcseré folyamata emigráns körülmények között általában három generáció alatt zajlik le” (Bartha, 2002: 121). Ezt támasztja alá a kérdőíves vizsgálatom második- és harmadik generáció magyar nyelvtudására vonatkozó eredménye is.

1957 januárja óta New York-ban élő Balogh Sándor szerint „*meg kell különböztetni a magyarságtudatot és a magyar nyelvhasználatot. Az egyik a nyelv. Mi a gyerekeknek magyarul beszélünk, a legidősebb fiunk, amikor iskolába ment, alig tudott angolul... Az angol nyelvtanilag sokkal könnyebb, mint a magyar. Magyarul megértenek mindent, de angolul gondolkoznak. Amikor mondtunk valamit magyarul, mindenik megértette, s a biztonság kedvéért megismételte angolul. Mindegyik gyerekünk, ha muszáj, megérti a magyar nyelvet, mindenik volt Magyarországon, ha szükséges, ki tudják fejezni magukat, de könnyebb nekik az angol. És a másik a magyar tudat, a magyar szellemiség. Az a mi gyermekeink mindegyikében erős. Büszkék rá, hogy magyarok.*” (Bernád-Gazda, 2004: 69) Ezt erősíti meg az egyik, harmadgenerációs interjúalanyom is, aki amerikai magyarnak vallja magát. Az interjú elején arra kért, hogy először angolul tegyem fel a kérdést és majd azt ismétellem meg magyarul is. Magyar nyelven válaszolt. Egy másik interjúalanyom is alátámasztja, akinek vegyes házasságból született unokája megismétli angolul is, amit nagymamájától magyarul hallott.

Ma „a kétnyelvűség természetes velejárója a nyelvek bizonyos fokú funkcionális szerepmegoszlása: míg például az iskolához, a munkához, a közéleti tevékenységekhez többnyire az egyik, addig a családhoz, a szabadidős tevékenységekhez vagy a valláshoz a másik nyelv kötődhet; az is lehetséges, hogy valaki mindig ugyanazt a nyelvet használja, amikor imádkozik... oszt vagy szoroz... A kétnyelvű közösségekben tehát a nyelvek használata általában a különféle szituációknak és társadalmi funkcióknak megfelelően oszlik meg.” (Bartha, 1999: 123)

Terepmunkám során többször tapasztaltam a tengeren túli magyar diaszpóra tagjai körében a „fordításos” és „keverő” kétnyelvűséget. Például: „*Ne worrizz!*”; „*Kimegyünk vacsorázni.*”; „*Pickkold fel!*”, stb.⁵ 43. sz. interjúalanyom is ezt erősíti meg: „*Amikor megérkeztünk... elvittük a lányunkat egy táncsoporthoz és ott a szülők beszélgettek egymás között és azt mondták, hogy majd »megaskingoljuk a teacher-ötöket friyday-on...« Azt mondtam, hogy soha nem fogom keverni az angolt a magyarral és ezt be is tartom.*”

Az első- és másodgenerációs felnőttek nyelvi megnyilatkozásainak vizsgálata rámutatott arra, hogy a nyelv sikeres tanításában fontos szerepe van annak, hogyan viszonyul a gyermek a nyelvhez: érzelmileg vagy tudatosan. Napjainkban általában két különböző szülői hozzáállás tapasztalható: Az egyik, hogy az adott ország nyelvén, például angolul vagy franciá-

⁵ Ne aggódj!; Elmegyünk vacsorázni.; Vedd fel!

ul beszélnek a gyerekekkel és legfeljebb a hétvégi magyar iskolába járatják. Ezzel a gyermekkel nehéz a tanároknak. A tanulás nem lesz tartós, elfelejti a nyelvet. Ám amikor az egyik szülő az egyik nyelven, a másik szülő a másik nyelven beszél hozzá, akkor a gyerek kétnyelvű lesz. Továbbá neki a harmadik, negyedik nyelv elsajátítása is könnyebb lesz.

A fentiek is megerősítik, továbbá a kutatásom során számos interjúalanyom vallomása alátámasztotta azt, hogy a Bartha Csilla által megfogalmazott szülői nyelvválasztási stratégiák közül mindhárom modell jelenléte folyamatos a diaszpórában. Az interakció központú: a szülő gyermekével magyarul és angolul egyaránt beszél, attól függően, hogy mi az adott téma, valamint a szituáció. Az integratív: azok a szülők, akik azt feltételezik, hogy a kétnyelvűség a gyermekre negatívan hat, továbbá gátolja társadalmi beilleszkedésüket, előmenetelüket, csak angolul kommunikálnak. Az autoritatív: otthonukban kizárólag a magyar nyelvet használják és ezt akár kényszer árán is megkövetelik.

Megállapíthatjuk, hogy a tengeren túli magyar vagy magyar származású gyermekek, fiatalok magyarnyelv tanulása (és az etnikai identitás kialakítása, megőrzése) ma is döntően a szülőn múlik. Egyrészt fontos, hogy a szülő beszél-e hozzá magyarul vagy ő tanul-e a gyerektől angolul. Másrészt hagyja-e, hogy gyermeke a magyar kérdésre angolul feleljen. Fontos, hogy ki tudja-e már gyermekkorban a szülő alakítani a kétnyelvűséget, a két kultúra ismeretét. Tehát meghatározó, hogy milyen nyelvválasztási stratégiát követ a szülő.

Bartha Csilla megállapította, hogy „... az Egyesült Államokban élő magyar közösségek az emigráns kétnyelvűség fogalmával fedhetők le. Vagyis az út a magyar egynyelvűségtől egy alig két nemzedéket kitevő kétnyelvű állapoton át az angol egynyelvűségig vezet. Tény, hogy a harmadik-negyedik generáció számára a magyar nyelv már nem tölt be elsődleges identitásjelölő szerepet. Helyette olyan másodlagos szimbólumok kerülnek előtérbe, mint a magyar ruha, az ünnepek, a zene és az étkezési szokások.” (Bartha, 1993: 494) Ez a megállapítás nemcsak az USA-ban élő magyarokra igaz, hanem Kanada (Ausztrália és Latin-Amerika) magyar közösségeire is.

Napjainkban sokszor a szimbólumok az egyetlen lehetőségei az identitás kifejezésének. A szimbolizáció összekapcsolja az „énidentitást” és a „társadalmi identitást”, vagyis a személyes és az etnikai azonosságtudatot. (Erős, 1998) A magyar nyelvtudás hiányában is mélyen gyökerező lehet az egyénben az etnikai vagyis a magyar származási közösséghez kapcsolódó identitása és előfordulhat, ám nem szükséges, hogy ez a mindennapos életvitel szintjén jelenjen meg. Ez megnyilvánulhat szimbólumokban, például a viseletben, a szokásokban, a néptáncolásban, stb.

A harmad-, negyedgenerációs fiatalok számára már nem a nyelvnek van elsődleges identitásjelölő szerepe, hanem a szimbólumoknak: a magyar ruha viseletének, az ünnepeknek, a zenének, a táncnak, az étkezési szokásoknak és az olyan tradícióknak, amelyek a családhoz kötődnek. Mindezek együtt számukra a magyar örökséget jelentik.

Irodalom

- Barth, Fredrik (2004): Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. In: Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek. Szöveggyűjtemény.* Budapest, Rejtjel Kiadó. 261–276.
- Bartha Csilla (1993): Nyelvhasználat és generációk összefüggése a detroiti magyarban. *Hungarológia* 3: 40–51.
- Bartha Csilla (1999): *A kétnyelvűség alapkérdése. Beszélők és közösségek.* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Bartha Csilla (2002): Nyelvhasználat, nyelvmegtartás, nyelvcseré amerikai magyar közösségekben. In: Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 111–136.
- Bába Szilvia (2015): *Az óperenciás tengeren túl. Magyar identitás a diaszpórában.* Nemzetstratégiai Kutatóintézet – Méry Ratio Kiadó. Budapest.
- Bába Szilvia (2017): A magyar nyelvhasználat jellemzői a tengerentúli diaszpórában. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője.* Gondolat Kiadó. Budapest. 265–275.
- Bernád Ilona – Gazda József (2004): *Magyarok Amerikája. Útirajz, szociográfia.* Medium Kiadó. Sepsiszentgyörgy.
- C. Tóth János (2010): *Oldott kéve. (A magyar kisebbségi kérdés történelmi áttekintése).* Kairosz Kiadó. Budapest.
- Eriksen, Thomas Hylland (2008): *Etnicitás és nacionalizmus. Antropológiai megközelítések.* Gondolat – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. Budapest–Pécs.
- Erős Ferenc (1998): Az etnikai identitás néhány szociálpszichológiai problémája. In: Erős Ferenc (szerk.): *Megismerés, előítélet, identitás. Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény.* Új Mandátum Könyvkiadó – Wesley János Lelkészképző Főiskola. Budapest. 395–413.
- Kányádi Sándor (2002): *Felemás őszi versek.* Jelenkor Kiadó. Pécs.
- Kunz Egon (1997): *Magyarok Ausztráliában.* Teleki László Alapítvány. Budapest.

- Rácz István (1980): *A paraszti migráció és politikai megítélése Magyarországon 1849–1914*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Sárkány Mihály (1989): Az identitás kutatása az angol és az amerikai szociál- és kulturális antropológiában. In: Váriné Szilágyi Ibolya – Niedermüller Péter (szerk.): *Az identitás – kettős tükörben*. Tudományos Ismeretterjesztő Társulat. Budapest. 39–59.
- Várdy Béla (2000): *Magyarok az Újvilágban. Az észak-amerikai magyarság rendhagyó története*. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia. Budapest.

**Nyelv, kultúra, identitás:
egy longitudinális kutatás tanulságai**

**Language, Culture, Identity:
Results of a Longitudinal Study**

Abstract

The aim of the study is to explore socialization strategies of Hungarian–French bilingual families and to present the changes in the language use and identity formation strategies of second-generation speakers through case studies. The research is based on the self-reflection of two informants grew up in bilingual families: one in endogamous and the other in exogamous family. The analysis is carried out using a longitudinal method: the previous informants who answered the questions of sociolinguistic interviews recorded between 2006 and 2010 were asked again in 2022 and 2023. The focused interviews mainly looking for the answer to how important the Hungarian language was as a determinant of identity.

1. Bevezetés

A tanulmány a franciaországi diaszpórában élő magyar–francia kétnyelvű, másodgenerációs beszélők nyelvhasználati szokásainak és identitásképzési stratégiáinak változásait, két esettanulmányon keresztül mutatja be: egy endogám és egy exogám kétnyelvű családban felnőtt adatközlő önreflexiója alapján. A változásvizsgálat longitudinális módszerrel történt: a 2006 és 2010 közt rögzített szociolingvisztikai interjúk kérdéseiből összeállított, részben megismételt, fókuszosított interjúk kérdéssorát, 2022 és 2023 közt, a korábbi adatközlők egy része válaszolta meg. A kutatás során elsősorban arra kerestem a választ, hogy mennyire jelentős identitásmeghatározó volt, és ma milyen jelentőséggel bír a magyar nyelv a vizsgált adatközlők esetében.

¹ Szabó T. Annamária Ulla, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, e-mail: szabotannamaria@btk.elte.hu

2. Korábbi kutatások, előzményvizsgálatok

2006 és 2010 között szociolingvisztikai vizsgálatokat végeztem Párizsban és környékén, az Île-de-France-on élő kétnyelvű magyar–francia családok és másodgenerációs fiatalok körében: közel százharminc fő nyelvhasználattal kapcsolatban kaphatunk képet a harminckét családdal készült felmérésből.

A gyűjtés egy hetvenöt kérdésből álló nyelvhasználati kérdőív segítségével, irányított beszélgetések (interjúk) formájában zajlott, mely lehetőséget adott az adatközlőkkel való személyes kapcsolatfelvételt, az interjúk során elhangzó kijelentések mögött meghúzódó motivációs rendszer vizsgálatára, visszakeresésre. Az interjúk feldolgozása tartalomelemzéssel történt. Ezenkívül kérdőíves gyűjtés, szabad és félstrukturált beszélgetések, résztvevő megfigyelés, telefonbeszélgetések, imélek, sms-ek, közösségi oldalak, honlapok, hírlevelek nyelvi anyagának tanulmányozása tették teljessé a képet.

A kutatás főbb vizsgálati területei a következők voltak: 1. Nyelvelsajátítás vagy nyelvtanulás? Nyelvi szocializációs modellek; 2. A nyelvek funkcionális megoszlása és nyelvhasználati szinterek; 3. Attitűdvizsgálat; 4. Identitás, hagyományörzés és -teremtés; 5. Névhasználat; 6. Nyelvvesztés, nyelvcsere; 7. Közvetlen francia nyelvi hatások, interferenciajelenségek, kódváltás (Szabó-Törpényi, 2013). Ehhez kapcsolódóan a vizsgálat főbb kérdéskörei: Milyen nyelvi szocializációs modellek jellemzőek a vizsgált családokban? Hogyan alakul a családon belüli nyelvhasználat? Melyek a kontaktusjelenségek és kódváltások előfordulásának főbb jellemzői? Mely vonások jellemzőek az adatközlők vernakuláris nyelvhasználatára? Milyen nyelvi és kulturális dimenziók mentén manifesztálódhat az identitásuk? Milyen név- és nyelvválasztási tendenciák, motivációk és attitűdök figyelhetők meg?

A vizsgált harminckét család összetétele a következőképpen alakul: kilenc endogám, azaz magyar–magyar szülőpárból áll; huszonhárom család pedig exogám. A kétnyelvű szocializációs modellek közül hárommal is találkoztam a másodgenerációs magyar–francia kétnyelvű beszélők nyelvi szocializációját vizsgálva. Gyakori esetnek számított a modellek változtatása is. A kétnyelvű családokban a szülőknek minden esetben el kell dönteniük, hogy melyik nyelven (mindkettőn, csak az egyikén, esetleg egy harmadik nyelven) szocializálják gyermeküket: „... Tudatos szülői, illetőleg nevelői döntés kell viszont a gyermek(ek) kétnyelvű neveléséhez, s hogy a kétnyelvű nevelés sikeres legyen, a családnak bizony követnie kell meghatározott nyelvhasználati, nyelvi szocializációs stratégiát” (Kiss, 1995: 229). A klasszikus kétnyelvű szocializációs modellek a szülők által alkalmazott kommunikatív stratégiák szerint különíthetők el. Ezek alapján a követke-

ző modellek fordultak elő az általam vizsgált családokban: a Ronjat-féle, a Fantini-féle és a Haugen-féle család modellje (Bartha, 1999: 168–76). A Ronjat-féle család modellje főként a vegyes házasságokra jellemző. Eszerint a szülők következetesen különböző anyanyelvükön beszélnek a gyermekhez, viszont az egyik szülő nyelve azonos a környezet nyelvével. A migráns kétnyelvűsége általában a Haugen-féle család modellje jellemző. A szülők anyanyelve azonos, de eltér a külső környezet nyelvétől. Jellemző a nyelvi szocializációra, hogy a gyermek nem teljesen párhuzamosan sajátítja el a két nyelvet, csak a többségi gyermekközösségbe kerülve találkozik intenzívebben a többségi társadalom nyelvével. „Egy kisebbségi nyelv megtartásában mindenkor jelentős szerep hárul a családra is, ha azonban a család e kisebbségi környezettől elszigetelten él, rendkívüli erőfeszítésekre van szükség az otthon nyelvének a megtartásához” (Bartha, 1999: 171–72). A tudatos szülői döntés és a következetesség kulcsfontosságú. A Fantini-féle családban „a különböző anyanyelvű szülők otthon mindketten a többségitől eltérő nyelvet használják, noha egyikük anyanyelve a többségi környezeti nyelv” (Bartha, 1999: 171). A gyermek otthonán kívül, természetes körülmények vagy intézményi keretek között (óvoda, iskola) fogja elsajátítani ezt a másik „környezetnyelvet”. Nem sok ilyen példát tudok hozni erre a modellre. Mindössze két családban volt a magyar a közös, családi nyelv, annak ellenére, hogy az édesapa a francia és az édesanya is jól beszélt (már) franciául. Ennek oka mindkét esetben, hogy az édesapa hosszabb magyarországi tartózkodás során (munka, tanulás stb.) ismerte meg jövendőbelijét, és már az ismeretség előtt kitűnően (jó nyelvérzéssel), érdeklődésből megtanult magyarul. Míg a CS17 családban a gyermek nyelvi szocializációja során az „egy személy – egy nyelv”- elv érvényesül, és csak a szülők közös nyelve volt a magyar, addig a CS26 családban teljesen a Fantini-féle modellt alkalmazták (Szabó T., 2020).

3. 2023-as longitudinális pilotvizsgálat

Az első, 2006–2010 közötti, fent ismertetett, széleskörű vizsgálat idején az adatközlők 20–25 évesek voltak, ma 35–40 évesek. Az eltelt idő olyan fontos élethelyzetbeli változásokat eredményezett, melyek jelentős identitásalakító pszichoszociális tényezők: munkavállalás, családalapítás, karrierépítés. A követéses mikrovizsgálat módszereként fókuszosított szociolingvisztikai interjúkat választottam, egy részben megismételt kérdéssort kérdeztem le. Az anyaggyűjtés helye technikai okok és anyagi források hiánya miatt átkerült az online térbe, videóhívás keretein belül beszélgettem

a korábban Párizsban, jelenleg Dél-Franciaországban élő adatközlőkkel. Az alábbiakban két interjú eredményeit teszem közzé a pilotvizsgálatból.

3.1. Vizsgált kérdések

A fókuszosított pilotvizsgálat a következő kutatói kérdésekre koncentrált:

- I. Milyen nyelvi szocializációs mintát követnek a saját gyerekeikkel (harmadik nemzedék) esetében a korábbi, másodgenerációs adatközlők? Milyen (nyelvi és nem nyelvi) dimenziók mentén manifesztálódik az identitásképzésben a magyar nyelv és kultúra?
- II. Milyen, a nyelvhez (is) kapcsolódó vagy szorosan nem kapcsolódó tevékenységeken, hagyományokon, ünnepeken keresztül érezték az adatközlők tizenöt évvel ezelőtt, és érzik ma fenntarthatónak/továbbadhatónak a magyar identitást?
- III. Milyen kölcsönhatásban áll egymással az adatközlői reflexiókban a nyelv, a kultúra és az identitás?

3.2. Adatközlők

A pilotvizsgálat két adatközlője a fent bemutatott modell típusok közül, különböző családokból származik: 2FM2 endogám családjában (CS22) mindkét szülő magyar anyanyelvű, a nyelvi szocializáció során a Haugen-modellt követték, a családon belül a magyar nyelvet használták. Mivel az adatközlőnek nincs testvére, ez sem befolyásolta a későbbi nyelvválasztási modellt. (A korábbi vizsgálatok során tapasztaltam, hogy az oktatási-nevelési intézménybe kerülő gyerekek rendszerint otthon, egymás közt akkor is a többségi nyelvet fogják használni, ha mindkét szülő magyar és a Haugen-modellt követik a gyerekek nyelvi szocializációja során.) 2FM2 jelenleg Dél-Franciaországban él férjével és három gyermekével, 39 éves közgazdász. A másik adatközlő (2FM10) exogám családból származik (CS26), itt a Fantini-modellt alkalmazták a három gyerek (1 lány, 2 fiú) szocializációja során. 2FM10 36 éves, tanítónő. Jelenleg szintén Dél-Franciaországban lakik, francia anyanyelvű párjával.

A két esettanulmány interjúi során elsősorban arra kerestem a választ, hogy mennyire jelentős identitásmeghatározó volt, és ma milyen jelentőséggel bír a magyar nyelv a vizsgált adatközlők esetében.

3.3. Funkcionális és strukturális nyelvvesztés

Az emigráns nyelvi modell, a Gonzo–Saltarelli-modell (1983), a nyelvi asszimiláció felé mutató tényezőket veszi számba: az első nemzedékben bekövetkezett nyelvvesztés, a második nemzedék hiányos nyelvelsajátításához, illetve a harmadik nemzedék teljes nyelvváltásához vezethet (Bartha,

1995: 37–47). Fontos kérdés, hogy milyen nyelvhasználati színtereken, kikkel és hol beszéltek korábban, hol tudnak ma magyarul beszélni a vizsgált adatközlők. A család volt mindig az a nyelvhasználati színtér, ahol magyarul lehetett megszólalni. A 2000-es évek végén végzett vizsgálataim tizenéves adatközlői számára azonban a kortárs csoport szerepe még ennél is fontosabb volt: a Magyarországon élő unokatestvérekkel, barátokkal való intenzív kapcsolattartás jelentősége, hogy a nyelv a maga élő valóságában legyen jelen a kommunikációban, hogy ne csak nagyszülőkkel használt reliktumnyelv-szerepre korlátozódjon a magyar. Ebből a szempontból szerencsésnek mondható az elmúlt tizenöt év: a telekommunikációs eszközök robbanásszerű fejlődése megteremti az interneten és okostelefonos applikációkon keresztül zajló folyamatos kapcsolattartás lehetőségét. A „kütyühasználat” egyik pozitív hozadéka a nyelvmegtartás szempontjából kiemelt jelentőségű, virtuális nyelvhasználati színterek létrejötte. Ezt 2FM10 messzemenően ki is használja, a népes magyarországi családdal, barátokkal napi kapcsolatban van. 2FM2-nek nagyszülei halálát követően, nincsenek már magyar nyelvterületen élő, közeli rokonai. Unokatestvérei is Franciaországban élnek, így gyakori, hogy velük is franciául tartja a kapcsolatot, tekintettel a francia anyanyelvű házastársakra, a magyarul nem jól vagy egyáltalán nem tudó gyerekekre.

3.4. *A harmadik nemzedék: „Megtanítanád a gyereke(i)det magyarul?”*

A vizsgálat egyik fő kérdése az volt, hogyan zajlik a családi nyelvi szocializáció a másodgenerációs adatközlők saját családjában. Van-e harmadik nemzedék, velük milyen nyelven kommunikálnak? A családi nyelvi medndsment (Spolsky, 2009) működésének feltárása is kiemelt jelentőségű a nyelvmegtartás szempontjából. 2FM2 2007-ben így nyilatkozott, amikor megkérdeztem az akkor huszonhárom éves egyetemistát, arról, hogy megtanítaná-e majd a gyerekeit magyarul:

„Szeretném. Oui. (...) Szeretném igazán meg öö meg ööö... hogy mondják? Szeretném nagyon magyarul megtanítani. (...) Beszényi, írni, mindent. Igazán tudjanak így folyosón beszélni.”

Be is iratnád magyar iskolába?

„Igen. Szeretném.”

2FM2-nak francia férje és három gyermeke van (8, 6 és 5 évesek), közülük az első tud a legjobban magyarul. A két fiatalabb gyerek mindössze passzív magyar nyelvtudással rendelkezik, nem hajlandók magyarul válaszolni, de a magyar kérdésre adott francia nyelvű válaszaikból kiderül, hogy mindent tökéletesen értenek. Csak az édesanya (2FM2) a magyar nyelvű referenciaszemély a családban, mivel a magyar anyanyelvű nagymama is jól

tud franciául, vele sem szívesen beszélnek a gyerekek magyarul. Hétfélig magyar iskolába járnak, így a fenti elképzelések, tervek egy része valóban megvalósulni látszik. Magyar gyerekvigyzójuk azonban végül nem lett, pedig szerettek volna. Korábbi franciaországi kutatási tapasztalataimból tudom, hogy a magyar gyerekvigyzó mint referenciaszemély kulcsszerepet tölt be a gyerekek nyelvi szocializációjában, sokszor ő az egyetlen, rendkívül hatékonyan működő, hiteles magyar nyelvi forrása a gyerekeknek (Szabó-Törpényi, 2013).

2FM10-nek nincs még saját gyereke, de a bátyjának a hároméves kislányával magyarul beszél ő is és az egész CS26 családból mindenki, hogy megtanulja a nyelvet. (A kislány édesanyja francia, vele természetesen franciául beszél a gyermek.) 2007-ben 2FM10 így nyilatkozott:

Megtanítanád a gyerekeid magyarul?

„Igen, nagyon szeretném.”

Miért szeretnéd?

„Hát mert én is megtanultam és nagyon örülök, hogy tudok magyarul, mert tudok már, már két nyelven és magyarul ráadásul, ami nem olyan könnyű másoknak, és így ez bennem ez a..., tehát én tudom, hogy nekem mindig olyan jó volt, hogy itt volt egy egész családom és akkor én ezt szeretném tovább vinni a gyerekeimnek.”

Ma is hasonlóan válaszol ugyanerre a kérdésre, hogy megtanítaná-e a gyerekeit magyarul:

„Nekem fontos. Mert... érzelmileg. Mert nagyon szerettem, szeretem még mindig ott a családom, nagyon szerettem ott nagymamámat, és nekem fontos, hogy ez megmaradjon..., meg szerettem jó is, hogy kétnyelvű családban nő fel valaki, mer én azt érzem, hogy nekem nagyon pozitív volt az, hogy így nőttem fel, mert megtanultam nem tudom hány más nyelvet, és érdekelnek a nyelvek (...), gondolom, hogy ez egy ilyen... kincs. Hogy ezt kell táplálni.”

A fenti válaszokból egyértelmű az erős pozitív érzelmi attitűdből következő cselekvő szándék, a magyar nyelv családon belül való megőrzésének a szándéka, egyfajta kiegyensúlyozott, funkció elkülönülő volta („családi nyelv”, „érzelmeik nyelve”). 2FM10 részéről pedig egy tudatosan megfogalmazott értékviszonyulás is jelen van: a két- és többnyelvűség általában véve kincs, nyitottságot, szellemi többletet, gazdagságot jelent.

3.5. Ünnepek, hagyományok

Az alapvető kutatói kérdés ezzel kapcsolatban arra vonatkozott, hogy milyen (nyelvi és nem nyelvi) dimenziók mentén manifesztálódik az iden-

titásképzésben a magyar nyelv és kultúra kétnyelvű adatközlők esetében. Mindkét adatközlő úgy nyilatkozott 2007-ben, hogy „magyar karácsonyt” tartanak, azaz ellentétben a franciaországi szokásokkal, december 24-én este ünnepelnek, ajándékoznak és nem 25-én, mint a franciák, ezzel fenntartva a magyar identitásukat is. Ma 2FM2 családja a francia hagyományokat követi, de a gasztronómiában magyaros ételek (pl. bejgli) is megjelennek. 2FM10 családjában dinamikusan változik az ünnep, francia párjával ők is alkalmazkodnak egymás hagyományaihoz:

„Igen, hát igen, de most egy kicsit nehezebb, mert most már több családtag van, vannak a sógorok, másképp van kiosztva az idő, például a B. (a bátyám) nem volt itt karácsonykor, de A. (az öcsém) itt volt, együtt ünnepelelünk a szüleimmel, 24-én este. És aztán 25-én a párom anyukájával, de a szüleimmel, meghívtuk őket, és akkor is ilyen magyar kajákat szoktunk főzni.”

A válaszokból kiderül, nem olyan egyszerű az exogám családokban minden igényt figyelembe venni, de igyekeznek mindenhol az értékeset, az érdekeset, egyedít áttemelni, és egy saját magyar–francia elemekből, hagyományokból építkező ünnepet kialakítani. Így van ez a húsvéti locsolással is: 2FM2 adatközlőt hajdan az édesapja locsolta meg, ma a férjét kéri meg erre, főként azért, hogy a gyerekek is lássák, megtanulják ezt a hagyományt:

Ki locsol meg?

„Attól függ, ki van, de az apám, biztos meglocsol, igen. Az igazi magyar [szokás]. Má nem is tudom, miér locsolunk.” (2FM2 válasza 2007-ből)
„A locsolást csak a férjem tudja, és mindig mondom neki, mert amúgy elfelejti: »Locsoljál, légy szíves!« – hogy a gyerekek tudják (...) Mi parfümmel mindig csináltuk, és úgy van, hogy ezzel folytassuk.” (2FM2 válasza 2023-ból)

3.6. Identitásstruktúrák változása

Feltehetjük a kérdést, milyen kölcsönhatásban áll egymással az adatközlői reflexiókban a nyelv, a kultúra és az identitás, hogyan változtak az adatközlők identitásstruktúrái? Milyen elemeket öriztek meg, mi változott az felnőtté válás idejére? Mint tudjuk, az identitás dinamikus változása, állandó újraértelmezése adja az identitásstruktúrák alapját. Az adatközlők számára feltett „Mit jelent számodra magyarnak lenni?” kérdésre adott válaszaik magasszintű önreflektív visszacsatolásról, megélt és átgondolt identitás-képzésről vallanak.

„Magyar lenni, az mit jelent? Hát, gondolom, én magyarnak érzem magamat, a szüleimmel – hát tudod – mindent magyarul csináltunk, hát beszél-

tünk, mikor volt a karácsony, hát magyarul (...), mikor néztük a tévét, akkor magyarul volt, a zenét magyarul hallgattuk, mikor misén, sokszor magyarul voltunk a misén, amúgy, hogy mondjam? ...úgy éreztem, mint magyar. Tudod, mikor valami volt Magyarországon, én is úgy éreztem, benne voltam, úgy érzem magamat, hogy magyarnak, és hát cseréltem az életemet, mert francia is vagyok, végül mikor megyek Magyarországon, akkor magyarnak érzem magamat. Ezt nem lehet nagyon cserélni, mert úgy lettem nevelve: fontos volt a Magyarország, fontos volt a kultúra, a nyelv, az évészet, tehát a gulást szeretjük, én is imádom, főzők a gyerekeimnek, amikor bírok, pörköltet (...) mást, ami magyaros és nehéz csinálni, az a tölött káposzta, lángos, kürtőskalács, a húsvéti locsolkodás; ilyeneket próbálok nekik mutatni, hogy ők is folytassák. Én mindig magyarul érzem magamat. (...) Azt szeretném, hogy értsék, hogy honnan jöttek, és hogy legyen valami különös, amikor hallanak Magyarországról, amikor valaki beszél Magyarországról, ha nem is tudnak beszélni, hogy magyar származású vagyok.” (2FM2)

„Nekem szerintem a legfontosabb a család, hát az, hogy... a gyökerek, tudod, hol vannak, hát meg a nyelv és a kultúra is, a kultúrába a zenét is beleszerkelek, tehát így a nagy kultúra.” (2FM10)

Minek tartod magad? Ezt szokták tőled kérdezni?

„Ezt sokszor, igen, de inkább... ezt Magyarországon szokták kérdezni. (...) Azt mondanám, hogy egyik sem. (...) Nekem fontos az, hogy valamennyire magyar vagyok, így ööö érzelmileg. Hivatalosan nem érdekel, hogy mi vagyok.” (2FM10)

Érdekes kérdés mindebben a nyelv szerepe, hiszen mint fentebb láttuk, a magyartudás a harmadik nemzedék számára inkább passzív. Megkérdeztem 2FM2-től, hogy szerintem akkor is lehet-e magyar identitása a gyerekeinek, ha nem tudnak magyarul. A nyelvvesztés szerintem is egyértelműen identitásvesztéshez, identitásváltáshoz vezet. Véleménye szerint az is fontos, hogy tisztában legyenek a származási országukkal, nyelvükkel, ennek szerepe sem elhanyagolható kérdés:

„Kevesebb lesz, egy kicsi, A szüleim, a nagyszüleim odavalóak voltak – annyi lesz. Gondolom, ha nem beszélsz, nem mész sokszor oda, elveszíted [az identitást]. Franciául fogják érezni magukat. Ha nem mész, ha nem vagy benne, ha nem beszélsz, akkor kevesebb lesz. Tudják mondani, hogy a nagyszüleik magyarok voltak, de annyi lesz, hogy nem hiszem, hogy érezni fogják magukat nagyon magyaroknak (...) Kell, hogy unokatestvérek, hogy minden évbe mész, a nagyszüleid ott élnek.” (2FM2)

4. Következtetések

Fasold kétnyelvű közösségekkel kapcsolatos azon megállapítása (idézi Bartha, 1999: 63), miszerint mindenkor az adott helyzet szabja meg, hogy a többséghez vagy a kisebbséghez való tartozás tudata erősebb-e, hogy mely kategória válik éppen fontossá, kulcsjelentőséggel bírt a megismételt vizsgálatban. Az első vizsgálat idején az adatközlők 20–25 évesek voltak, ma 35–40 évesek. Az eltelt idő olyan fontos élethelyzetbeli változásokat eredményezett mint a munkavállalás, a családalapítás. Ezek jelentős identitásalakító pszichoszociális tényezők. A lényeg azonban nem változott: csak a nyelven keresztül őrizhető meg a teljes identitás. A hagyományok, ünnepek családi emlékezetbeli továbbadásával, egy **származási identitás** alakítható ki a harmadik nemzedék számára, melyben a nyelvi elemek vesztítenek jelentőségükből. A hangsúly áttevődik a nyelvhez szorosan nem kötődő, közös családi rituálék kialakítására: saját ünnepek megtartására, a hozzájuk kapcsolódó magyar gasztronómiai és zenei hagyományok, szokások integrálására, megőrzésére.

5. Kitekintés

A fenti interjúk nyomán 2023 tavaszán nagyobb kérdőíves és interjú vizsgálatba kezdtem a nyelv, a kultúra és az identitás összefüggéseinek feltárására Nyugat-Európában élő két- és többnyelvű családok nyelvi szocializációs stratégiáit téve a kutatás tárgyává: a nyelvválasztás, a kulturális javakhoz való hozzáférés, az identitásstruktúrák felépítése szempontjából vizsgálva azokat. A kutatás célja a családi nyelvi menedzsment alakulásának és a nyelvi szocializációs stratégiák feltérképezésén keresztül más családok számára alternatívákat bemutatni, segíteni a saját családi nyelvi menedzsment kialakítását, továbbá feltérképezni a külföldön (Európa-szerter) élő magyar szülők identitásalakító stratégiáit, a (magyar) nyelv szerepét ebben a folyamatban.

Irodalom

Bartha Csilla (1995): Nyelvcsere, nyelvvesztés: szempontok az emigráns kétnyelvűség vizsgálatához. In: Kassai Ilona (szerk.): *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat: a 6. élőnyelvi konferencia előadásai*. Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet. Budapest. 37–47.

- Bartha Csilla (1999): *A kétnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Kiss Jenő (1995/2002): *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Spolsky, Bernard (2009): *Language Management*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Szabó-Törpényi Annamária Ulla (2013): *Szociolingvisztikai vizsgálatok franciaországi magyarok körében*. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola. Budapest.
- Szabó T. Annamária Ulla (2020): A származásnyelvi repertoár szerepe kétnyelvű családok nyelvi szocializációjában. In: Heltai János Imre – Oszkó Beatrix (szerk.) *Nyelvi repertoárok a Kárpát-medencében és azon kívül: Válogatás a 20. Élőnyelvi Konferencia (Budapest, 2018. augusztus 30. – szeptember 1.) előadásaiból*. Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet. Budapest. 298–313.

Franciaországi magyar diaszpóra: fókuszban a párizsi magyar közösség

Hungarian Diaspora in France: The Hungarian Community in Paris

Abstract

The French language is the language of diplomacy (besides English). The Hungarian upper classes, like their European counterparts, were fond of employing French governesses and teachers to pass on their language skills to young noblemen, counts, and countesses, princes, and princesses. In addition, Hungarian writers, poets, and painters were often inspired in or from France.

France has also always been an attractive destination for those who, for some compelling reason – economic or political – were forced to leave Hungary to start a new life. According to archival documents, Hungarians were living on French territory even before the Great War. In most cases, their destination was Paris or the French Foreign Legion.

According to the French National Institute for Statistics and Economic Studies (*Institut national de la statistique et des études économiques, Insee*), the 2019 census revealed that there were approximately 7 000 Hungarian citizens living in France and at least 10 100 Hungarian immigrants or guest workers in the country. This number has presumably increased recently, but the French authorities have released no further figures. Currently, the most prominent Hungarian cultural institution in Paris is the Liszt Institute, which provides Hungarian-born people – children and elderly alike – with access to the Hungarian language and culture through special classes, film screenings, and cultural events. In addition, children can learn their mother tongue at the Kabóca School in Paris on Saturdays. If they wish to continue their study of the Hungarian language, literature, and culture, the only place in France where they can do so is the Jacques Decour Secondary School. Hungarian language and culture are also taught at the university

¹ *Palócz Márk*, PhD-aspiráns, Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola, Politikatudományi program, e-mail: mark.palocz@gmail.com

level: in Paris, for example, at Inalco at the Sorbonne-Nouvelle University as well as at the University Paris-Sorbonne and in Lille at the University of Lille. In addition, the Kőrösi Csoma Sándor Programme contributes to the access to the language and culture of Hungarians living in France.

1. Bevezetés

Azt mondják, hogyha a világ bármely részén megszólalunk magyarul, akkor biztos, hogy mindig lesz legalább egyvalaki, aki válaszolni is fog, mert mi magyarok, mindenhol ott vagyunk. Hasonló a helyzet a magyar közösségeket tekintve is: Földünk számos pontján megtalálhatóak kisebb-nagyobb lélekszámú magyar közösségek. Számos olyan ország van, ahol nemcsak egy, hanem több magyar intézmény, szervezet, csoport vagy éppen közösség alakult meg a 19. század vége óta. A magyarok elvándorlásának két fő oka van: gazdasági vagy politikai. Az úticélokat tekintve mindig is az Amerikai Egyesült Államok volt az egyik legígéretesebb úticél, azonban az első világháború lezárultával a bevándorlás ide megnehezedett, így egyre felkapottabbá vált Argentína, Ausztrália, Kanada és Franciaország is.

Jelen tanulmányban bemutatjuk a magyar diaszpóratörténet kezdeteit, az elvándorlási hullámok kiváltó okait és rövid történetét, majd a franciaországi magyar diaszpórák megalakulásának történetét: a civil és a katonai diaszpóráét is. Ezt követően az elmúlt harminc évre koncentrálna különböző becslésekre és hivatalos adatokra támaszkodva vizsgáljuk a mai, Franciaországban élő magyar diaszpórát. Végül a párizsi magyarok szűk keresztmetszetével foglalkozunk: hányan is voltak egykor, most mekkora a csoport lélekszáma, pontosan milyen módon, mely intézmények segítségével próbálják megtartani magyarságukat.

2. Elvándorlási hullámok

A történelem során a magyarok életében mindig is szerepet játszott a vándorlás és az elvándorlás motívuma, és ez napjainkban sincsen másképp. A honfoglalás előtt e nomád nép lóháton kereste az aranyos szegletet², amelyre a Kárpát-medencében talált rá, és ezt a területet tette otthonául. A magyar etnikai térszerkezet a honfoglalás óta négy fő korszakra osztható fel: az első a 10–15. század közé tehető, amikor is a nagyrészt nem lakott területeket benépesítették a magyarok; a második a 16–18. század – a tö-

² A magyar mondák „aranyos szegletnek” nevezik a Kárpát-medencét (Lőcsei, 2000).

rök hódoltság – idejére tehető, amikor is a magyarok száma lecsökkent az országban, és teret nyertek a nemzetiségek; a harmadik a 19. századtól a 20. század elejéig tehető, amelyet a magyar etnikai terjeszkedés fémjelzett a Magyar Királyság teljes területén, és amelynek a trianoni békediktátum vetett véget; a negyedik a mai napig is tart, amikor is érzékelhető a fokozódó magyar etnikai előretörés az új – trianoni békeszerződés következtében létrehozott – magyarországi határokon belül, illetve a szomszédos országokban történő magyar etnikai-területi visszaszorulás mivolta (Kincses, 2019: 1678).

Az etnikai térszerkezeti változások mellett parallel módon megfigyelhetőek a Magyarországról történő elvándorlási hullámok is. Már a Rákóczi-szabadságharc leverése következtében is voltak magyarok – főképp huszárok –, akik elmenekültek, hátrahagyva a hazájukat, hogy új otthonra leljenek (Tóth, 2022). Mégis a diaszpóra kutatók úgy tartják, hogy az első klasszikus elvándorlási hullám a modern kortól, pontosabban az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverésétől számítható. Haynau rémuralma és a politikai megtorlások elől menekülve többezren hagyták el az országot, köztük az akkori miniszterelnök, Kossuth Lajos is. Ennek következtében ez a kivándorlási hullám Kossuth-emigráció néven maradt fent, noha „*Kossuth és követői magukat nem emigránsnak, hanem száműzötteknek nevezték*” (Gazsó, 2016: 13).

1871 és 1913 között megközelítőleg kétmillió magyar állampolgár hagyta el a Magyar Királyságot és vándorolt a tengerentúlra egzisztenciális és gazdasági okokból elsősorban. A Nagy Háborút megelőző tizennégy évben megközelítőleg másfél millió magyar ember elvándorlását regisztrálták (Papp, 2010), tehát 1871 és 1900 között összesen félmillió ember vándorolt ki Magyarországról. A magyar emigránsoknak majd háromnegyede férfi volt. Ennek az etnikailag heterogén férfi csoportnak háromnegyede fiatal ember volt – 20 és 49 év közötti –, és legtöbbször a gazdaságilag elmaradott agrárgazdálkodási területekről származott. Kilétüket tekintve jelentős részük mezőgazdasági munkás, elszegényedett paraszt vagy éppen föld nélküli zsellér volt. Ilyenformán ezt az elvándorlási hullámot a szakirodalom paraszti exodusnak nevezi. Ez a kivándorlási áradat alapozta meg az első tengerentúli magyar diaszpórák közössége kialakulását, illetve ez okozta teljes régiók elnéptelenedését Magyarországon. A 19. és 20. századfordulós migráció nem volt feltétlen egyoldalú, mivel néhányan csak szerencsét mentek próbálni a tengerentúlra, és a későbbiekben szándékukban állt hazaköltözni. 1899 és 1913 között – a magyarországi statisztikák szerint – a kivándorlók csaknem egynegyede visszatért az anyaországba (Gazsó, 2016: 14–16).

A szakirodalom a második nagy kivándorlási hullámot az 1920-as és az 1940-es évek közé teszi, amikor is az Amerikai Egyesült Államok felhagyott a liberális bevándorlási politikával, és erre vonatkozóan a Kongresszus 1921-ben elfogadta az *Emergency Quota Act*-et, amellyel a külföldiek bevándorlását korlátozták. Ez az intézkedés főleg a „nemkívánatos” kelet-közép-európai bevándorlókat sújtotta – példaként említhetők a lengyelek és a magyarok (Puskás, 1991: 4). A trianoni békeszerződést követően a Magyar Királyság egyes részeit elcsatolták Csehszlovákia, Románia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz, így az 1920-as években az anyaországból elvándorló magyarok részaránya mindössze a 20%-ot érte el. E tekintetben a nagyobb része a magyaroknak az utóbb említett államoknak az állampolgáraiként vándorol külföldre (Gazsó, 2016: 17).

Amint az Egyesült Államok bezárta kapuit a bevándorlók előtt, ideiglenesen új úticélok tárultak fel lehetőségként az elvándorlók számára mint Kanada, Ausztrália és Latin-Amerika (Argentína és Brazília többnyire), illetve sokkal kisebb mértékben Chile, Mexikó, Kuba és Venezuela (Puskás, 1991: 4; Gazsó, 2016: 18; Papp, 2010). Ekkortájt vált Buenos Aires és São Paulo a dél-amerikai magyarok kulturális központjaivá is (Gazsó, 2016: 18).

A két világháború között az európai úticélokot tekintve az 1920-as években elsősorban Franciaországba és Belgiumba, míg az 1930-as években Németországba vették az irányt az elvándorlók, noha sok esetben ezen emberek nagy többsége később vissza is tért az anyaországba (Papp, 2010). Az első és a második kivándorlási hullámot összevetve ez utóbbi mértékét tekintve a paraszti exodushoz képest csökkent, míg a magyar diaszpóra térbeli, földrajzi kiterjedtsége tágult; ráadásul ezekben az években megalakult közösségeket gyarapították tovább azok, akik a Hitler által generált második világháború utáni magyar migrációs hullámok során érkeztek (Gazsó, 2016: 19).

Egyre komplexebbé váltak az elvándorlás motivációi az 1940-es évektől, ennek tekintetében alig húsz év alatt többszázezren hagyták el Magyarországot jellegében és időben eltérő három különböző migrációs hullámmal: az első azokból a magyarokból állt, akik a világháború ideje alatt külföldre kerültek és a hazatérni nem szándékozó deportáltakból, hadifoglyokból és katonákból, illetve a közeledő szovjet hadsereg elől menekülőkből tevődött össze; a második hullám összetételét azok alkották, akik az „államszocializmus előtti évek demokratikus törekvéseinek képviselői és pártolói” voltak; a harmadik elvándorlási fluxus pedig az 1956-os forradalom bukása után jött létre. E három elvándorlási hullám megnövelte a diaszpórák közösségekben élők létszámát, viszont fokozta a belső, társadalompolitikai szegregációt is, amely előmozdította a külföldön működő

magyar szervezetek különválását és egymással szemben álló új szervezetek megalakítását (Gazsó, 2016: 19).

A második világháború ideje alatt megközelítőleg tizenegy millió ember vált hontalanná az európai kontinensen a civil lakosság tömeges menekülésének következtében, azonban többségüket 1947 nyaráig repatriálták, noha így is maradtak közel másfél millióan, akik nem kívántak az elhagyott hazájukba visszatérni. 1947-ben az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) égisze alatt megalakult az *International Refugee Organization* [=Nemzetközi Menekültügyi Szervezet], ami 1947. július 1-től 1951. december 31-ig 1 038 750 fő ún. *displaced person* („dipi”) letelepedését koordinálta, köztük azokat a magyarokat is, akik a háború után nem szándékoztak visszatérni Magyarországra (Puskás, 1991: 5). A magyarok közül tizenhét ezret az Amerikai Egyesült Államok és megközelítőleg három és félezeret Franciaország fogadott be. Ezen felül még a 1940-es évek közepétől az 1950-es évek közepéig Kanadában tizenhat és félezer, míg Ausztráliában tizennégy és félezer magyart tartottak nyilván. Vannak becslések annak valószínűsítésére is, hogy mekkora volt a létszáma a magyar „dipiknek” Dél-Amerikában (megközelítőleg tízezer fő) és a Skandináv országokban (körülbelül ötezer fő). A „dipik” hozzávetőleges 20%-a zsidó származású volt, akiknek a nagyrésze Palesztinát, majd pedig az újonnan megalkotott zsidó államot vette úticélul (Papp, 2010).

1949 és 1956 között a kommunista hatalomátvétel ideje alatt nagyon szigorúan korlátozták a ki- és elvándorlást Magyarországon. Ezt az időszakot az úgynevezett „elvándorlási csend” időszakának nevezik, amely során összesen 2 553-an hagyták el az országot, és mindössze 476-an tértek vissza (Tóth, 2001: 335). Ezt a migrációs csendet az 1956-os forradalom leverésével egy óriási elvándorlási hullám követte, aminek következtében megközelítőleg 176 000 ember hagyta el Magyarországot tartva a politikai megtorlásoktól és/vagy egy új élet reményében (Hablicsek–Illés, 2007: 166), vállalva az akár többéves menekülttáborokban való életet. Az 1956-os forradalom leverése okozta exodus után sem állt meg a kivándorlás: éves szinten 6–8 000 fő hagyta el Magyarországot legális vagy illegális módon 1988-ig (Tóth, 2001: 335).

A rendszerváltást követően és a kétpólusú világrend megszűnésével a globalizáció folyamatai megengedték a földrajzilag széttagolt diaszpórák közösségek számára az államhatárokat átívelő kapcsolati rendszerük kiszélesítését és megerősítését, így az ezredforduló után megalakult néhány ernyőszervezet, amely összeköti a különböző országokban működő magyar intézményeket regionális szinten: ilyen például a Nyugat-európai Országos Magyar Szervezetek Szövetsége (NYEOMSZSZ), amelynek a tagszervezetei tizenöt európai ország magyar diaszpóráját egyesíti, illetve a Latin-

amerikai Magyar Országos Szervezetek Szövetsége (LAMOSZSZ), amely több latin-amerikai ország – köztük Brazília, Argentína, Paraguay, Chile, Costa Rica, Venezuela és Uruguay – országos magyar szervezeteit fogja össze (Gazsó, 2016: 29; Papp, 2010), vagy éppen az Észak-amerikai Magyar Országos Szervezetek Szövetsége (ÉAMOSZSZ).

Az 1990-es évek során a kivándorlás az országból megtorpant, majd a 2000-es évek második felében – főleg a 2008-as gazdasági világválság következtében – az elvándorlási kedv felélénkült és napjainkban is növekedni látszik. Az Európai Unióhoz történő csatlakozás következtében Magyarországról nem volt tömeges elvándorlás, ez a folyamat 2007 körül kezdett növekedni, majd 2010 után elkezdett gyorsulni (Gazsó, 2016: 32). 2010-ben 7 318-an hagyták el az országot, egy évvel később számuk már 12 413-re nőtt. 2012-ban 12 964-en; 2013-ban 21 580-an; 2014-ben 31 385-en; 2015-ben 32 852-en; 2016-ban 29 425-en; 2017-ben 26 957-en; 2018-ban 23 808-an; 2019-ben 21 900-an; 2020-ban 19 322-en; 2021-ben 21 730-an és 2022-ben 28 825-en hagyták el Magyarországot hivatalos úton, hogy külföldön találják meg a számításukat.³ A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján látható, hogy 2015-ig növekvő tendenciát mutat a kivándorlók száma, majd ezt követően csökken az elvándorlási kedv és 2021-ben újra megnövekszik az országot elhagyók száma. Noha ezeket a számokat kell hivatalosnak tekinteni, valószínűsíthető, hogy a kivándorlás mértéke sokkalta nagyobb volt. A kivándorlás főbb európai úticéljai közé tartozik Németország, Ausztria és ide tartozott az Egyesült Királyság is (Gazsó, 2016: 32), de a Brexit által sokkal bürokratikusabbak és megnehezítettek lettek a munkavállalás követelményei és körülményei az európai – így a magyarországi – (állam)polgárok számára.⁴ Ez az újtípusú kivándorlás a magyarok tekintetében inkább gazdasági, mintsem politikai jellegű.

3. A franciaországi magyar diaszpórák történeti áttekintése

Franciaország tekintetében két típusú diaszpórát különböztethetünk meg: a civil diaszpórát – melynek a művész társadalom is részét képezi –, illetve egy állandóan mozgásban lévő katona diaszpórát. Ezen diaszpórák alka-

³ *Központi Statisztikai Hivatal*: 22.1.1.31. A kivándorló magyarok állampolgárok célországok és nemek szerint. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0031.html [2023. 08. 10.]

⁴ *EUR-Lex*: Brexit: az EU és az Egyesült Királyság közötti kapcsolat. <https://eur-lex.europa.eu/content/news/Brexit-UK-withdrawal-from-the-eu.html?locale=hu> [2023. 08. 11.]

lom adtán a történelem során teljesen összevegyültek, de a szálak egy-egy adott pont után újra különböztethetőek és történetük egymás mellett, párhuzamosan fut. E kétféle diaszpórának rövid áttekintését olvashatjuk az alábbiakban.

3.1. Civil diaszpóra

Az első hivatalos adat a Franciaországban élő magyarok létszámával kapcsolatban 1901-ből való, amikor is 1 306 fő magyar állampolgárt tartottak nyilván Párizsban. Ez a szám 1911-ben több mint ötszáz fővel, 1 857-re emelkedik. Ebből az adódik, hogy éves szinten megközelítőleg, átlagosan ötven fő költözött Magyarországról a francia fővárosba. A háború kitörésével azonban, ez a tendencia megzuhant, és a háború végeztével rengetegen elhagyták Franciaországot, így a következő hivatalos adat szerint – ami 1921-ből maradt ránk – mindössze 234 fő magyar lakott Párizsban (Mosonyi, 1937: 1036). A közép-európai agrárválság elől menekülők mellett a politikai okokból kivándorlók is új otthon és kenyérkereset után kutatva hagyták el hazájukat, és az amerikai határzárlat után Franciaország és Belgium is vonzó úticéllá vált (Gyarmati, 1997: 218). Franciaország északi részét a külföldi munkaerő építette újjá a háborús romokból. A hivatalos statisztika alapján 1926-ban már megközelítőleg 13 500 magyar lakott Franciaországban, és ez a szám 1930-ra elérte a 100 000 főt (az utódállamokból érkező magyarokkal együttvéve) (Mosonyi, 1937: 1036–1037). Érdekességként említhető, hogy az észak-afrikai Algériában is szép számmal – körülbelül 4-5 000 fő – éltek magyarok (Bene, 2018: 723; Molnár, 1931: 7).

A nagy gazdasági világválság Franciaországot sem kerülte el: a hazai munkavállalók védelmének érdekében a francia kormányintézkedések ellehetlenítették a magyar munkavállalókat, így tömeges hazaköltözés vette kezdetét a magyarok köreiben. Ennek tekintetében az 1936-os népszámláláskor mindössze 50 000 főre volt tehető a magyarajkúak létszáma (akik közül 30 000-en magyarországi állampolgárok voltak). A Franciaországban maradt magyarok nagyrésze a munkásosztályt erősítette az 1930-as években; a vidékek legtekintélyesebb csoportját a bányászok alkották, akik Pas-de-Calais megyében éltek nagyobb, összefüggő közösségekként. Rengeteg textilmunkás is volt, akik Nord megyében, Roubaix környékén laktak. Kisebb munkáskolóniák léteztek még Grenoble, Algír, Colmar és Marseille városokban. A franciaországi magyarság nagyrésze mégis Párizsban és Seine-et-Oise megyében élt. Ez utóbbi csoport nagyrésze könnyűipari dolgozóként vagy vasmunkásként kereste mindennapi kenyerét (Mosonyi, 1937: 1037; Janicaud, 2004: 6).

A szakirodalom és az adatsorok tükrében kisebb hiátus van az 1930-as évek vége és a második világháború vége közötti időszakról a franciaországi civil magyar közösségek tekintetében, mivel az ekkortájt Franciaországban szerveződő magyar csoportosulásoknak legtöbbször katonai jelleggel jött létre – példaként említhető a Franciabarát Magyarok Szövetsége, amely 1938-ban alakult meg –, amelyekről a későbbiekben a *Katona diaszpóra* című részfejezetnél részletesebben kitérünk (Bene, 2018b: 724). Ekképp a civil és a katona diaszpóra számai a második világháború időszakára szinte teljesen összefonódnak.

A háború végeztével Európában többen nem szerettek volna visszatérni hazájukba, így az ENSZ szárnyai alatt megalakuló IRO 1947 júliusa és 1951 decembere között megközelítőleg 3 500 magyar állampolgár letelepedését segítette Franciaországban (Papp, 2010). Mivel a magyar diaszpóra kapcsán pontos létszám nem létezik az erre vonatkozó időszakra a szakirodalmak tekintetében, így csupán megbecsülni lehet a Franciaországban élő magyarok számát. Az 1930-as évek végén megközelítőleg 50 000-es lélekszámú volt ez utóbbi nemzetnek a képviselője, és a második világháború ideje alatt jónéhányezer önkéntes szolgált a franciák oldalán (lásd: *Katona diaszpóra* c. részfejezet). Ebből az következtethető, hogy a háború végeztével megközelítőleg 20–40 000 magyar élhetett Franciaország területén.⁵

Az 1956-os forradalom leverését követően majdnem 200 000-en menekültek el Magyarországról: köztük voltak szép számmal diákok, tanárok, mérnökök, építészek, profi sportolók, a munkásosztály és a parasztság képviselői is. A francia kormány 1956. november 7-én meghozta azt a döntését, hogy a súlyos menekültáradatból körülbelül 12 000 főt befogad, otthont ad nekik és a magyar diákokat ösztöndíjakkal támogatja (Bailet, 2019: 170–172). Több számszerűsített adat is létezik annak kapcsán, hogy pontosan hány magyar telepedett le Franciaországban: Kecskés D. Gusztáv (2020: 12) kutatásai alapján ez a szám 10 232 fő, Bailet (2019: 174) szerint 12 052 fő, míg Henry (1957: 344) úgy véli, hogy ez 8 900 fő. Talán ez utóbbi a legkevésbé releváns, mivel majdnem hetven év elteltével pontosabban rajzolódik ki a magyar menekültek lélekszáma, ami a változás hevében még csak zavarosan látszódnak.

Az 1956-os menekülthullám nagyban hozzájárult a franciaországi magyar diaszpóra létszámának növekedéséhez, olyannyira, hogy 1969-ben már megközelítőleg 50 000-es lélekszámot tudhatott magáénak, viszont ez a szám 1980-ban már csak a 35 000 főt érte el (Szabó-Törpényi, 2013: 37). Ebből az következtethető, hogy adott esetben a franciaországi magyarok asszimilálódása igen gyors fordulatot vett – tehát ezek az emberek

⁵ Saját becslés a meglévő adatok alapján.

megszerezték a francia állampolgárságot és ennek következtében a statisztikákban ők már franciákként szerepelnek –, vagy pedig, továbbálltak és új hazát kerestek maguknak, netán visszaköltöztek Magyarországra.

3.2. Katona diaszpóra

A civil diaszpóra mellett nagyon fontos szerepet játszott és játszik a mai napig is a céltudatosan katonának vagy éppen zsoldosnak érkező magyarokból álló közösség. Egészen a 18. század elejéig visszamehetünk az időben, amikor is a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc bukása után rengeteg magyar huszár keresett menedéket Franciaországban, ahol a hadsereg soraiban tudták a legjobban hasznosítani a már megszerzett harctudásukat, amiért a franciák igen hálásak is voltak. Teljes huszárezredek már léteztek a francia haderőben a 17. század végén is, amelyeket általában rövidebb, úgynevezett kisháborús taktikával vetettek be a konfliktusokban. Ezen huszárezredekben a 18. században jó néhány magyar nemesi család sarja szolgált például Bercsényi, Dessewffy, Esterházy, Kisfaludy stb. Ezen nemesi leszármazottak házasság révén kötődni kezdtek a francia nemességhez: némelyikük le is telepedett itt, a többség azonban, amint a helyzet lecsillapodott Magyarországon, hazatért (Tóth, 2000; 2022).

A franciáknak mindig is szüksége volt a történelem során a külföldi zsoldoskatonákra, ahogy azt az előző bekezdésben is olvashattuk, így a huszárok alkalmazásához képest pár évtizeddel később, 1831. március 9-én Lajos Fülöp francia uralkodó létrehozta a Francia Idegenlégiót (*Légion Étrangère*), amelynek kezdeti tiszti állományát franciák, legénységét pedig, külföldiek alkották (Parker, 2000: 17). Noha a kezdeti hét zászlóalj egyikéről sem lehet tudni, hogy volt-e bennük magyar, Gustave Zédé tábornok emlékirataiból kiderül, hogy az 1859-es észak-itáliai hadjáratban szolgáltak nála magyar származású légiósok (Nóvé, 2016: 71). A legrégebbi kutatható magyar légiós kartoték, amelyet a francia *Service Historique de la Défense Grand Mémoial* adatbázisa őriz, Mihályi Béla nevéhez fűződik.⁶ Az ő tollából született egy korabeli útleírás vagy nevezhető akár önéletrajznak is, amelyben leírja, hogy fiatalkorában – 1886-ban – beállt a Francia Idegenlégióba. Mután letelt az első szerződése, bátyja – Mihályi Imre – segítségével kiadta könyvét, melyben leírja élettörténetét és az idegenlégiós szolgálatait alatt tapasztalt élményeit. Számos hadjáratban vett részt Algériában, Tonkinban és a Szaharában, amelyeket néhol meseszzerűen, néhol pedig teljesen releváns útleírásokkal, kalandokkal szemléltet művében. Könyvében megemlíti, hogy a zsoldosseregben eltöltött öt éve alatt találkozott jó néhány magyar légióssal is (Mihályi, 1898).

⁶ FR ANOM. *Grand Mémoial* (GM): Mihályi, Bela. 1886–955.

A fentebb említett francia adatbázis és a *Mémoire des Hommes* online katonai levéltár segítségével egy korábbi kutatás tükrében összesen 305 fő magyart tartanak nyilván, akik szolgáltak a francia hadseregben, illetve a Francia Idegenlégió soraiban az első világháborúban és az azt megelőző időszakban is. Közülük 170 fő zsoldoskatonája volt, akik közül pedig 53-an a Nagy Háborút megelőzően tettek szolgálatot Franciaországért (Palócz, 2021: 22). A fentebb olvasható szám alapján az első világháború során 117 fő önkéntes magyar állt be a híres-hírhedt zsoldoshaderőbe (Palócz, 2023). A civil és a katonadiszpóra között az első nagy világháború alatt történik meg az összefonódás, amikor is az osztrák–magyar állampolgárokat – mivelhogy franciaföldön ellenségeknek számítottak – internálótáborokba helyezték, függetlenül attól, hogy az adott illető már régóta-e nyugat-európai országban élte mindennapjait, itt kereste kenyerét (Kuncz, 1931). Azok, akik megszerezték a francia állampolgárságot, hadkötelezetté váltak, és ha megtagadták a hadseregbe való belépést, megfosztották új állampolgárságától és régi honfitársaihoz hasonlóan, őt és családját internálótáborba helyezték. Ezt kivédeni úgy lehetett, hogy az internálótáborban lévő családok egy tagja – általában a családfő – beállt a Francia Idegenlégióba, így mentesítette a családját a táborok borzalmaitól (Palócz, 2023).

A két világháború közötti időszokról igen kevés adat maradt fent a franciaországi – ideértve az egykori francia gyarmatbirodalmat is – magyar katonadiszpóra kapcsán: 1918 és 1939 között évente legfeljebb néhány tucat önkéntes jelentkezhetett a Francia Idegenlégió kötelékébe (Palócz, 2021: 26). Az ezt követő időszokról viszont számos tanulmány, könyv és publikáció íródott különböző történészek tollából (l. Bene, 2018a; Bene, 2018b; Pécsi, 1973). 1938-ban megalakult a Francia barát Magyarok Szövetsége Károlyi Mihály elnöklésével és Bölöni György alelnökségével. E szervezet a második világháború kitörésével a Franciaország oldalán való harc mellett köteleződött el, ennek indíttatásából jó néhány magyar jelentkezett a francia hadseregbe, akiknek a létszámát 1 000 és 3 000 fő közé teszik a szakirodalmak (Janicaud, 2003: 85; Bene, 2018b: 724). Nem ez volt az egyetlen szervezet, amely összefogta a franciaországi magyarokat: a Bevándorolt Munkások Mozgalmában (Main d'œuvre immigrée, MOI), illetve az 1943 nyarán létrehozott Magyar Függetlenségi Mozgalomban (MFM) is aktív szerepet vállaltak a magyarok. Ez utóbbi mozgalom abból a célból jött létre, hogy Franciaország és Magyarország felszabadításáért harcoló magyarokat egy szerveződés keretei közé hozzák össze. Az MFM összlétszámát tekintve 2 500 főből állt (Bene, 2018b: 725–726). Ezenfelül a Charles de Gaulle által vezetett Szabad Francia Erők soraiban is megközelítőleg 140–170 fő magyar származású önkéntes szolgált a második nagy világháború ideje alatt (Bene, 2018a: 54; Bene, 2019: 20). A francia

hadsereg egyes egységeiben is megtalálhatóak szép számmal a magyar önkéntesek: 1 572 fő szolgált a 12. gyalogsági ezred (12e REI), a 21., 22. és a 23. külföldi önkéntes menetzredekben (RMVE) az 1939 és 1940-es évek fordulóján (Bene, 2019: 20).

A világháborút követő időszak szintén egy kisebb hiátus a franciaországi magyar katonadiaszpóra szempontjából. A kutatómunkákból kiderül, hogy e diaszpóra magyar tagjai szép számmal vettek részt a kelet-ázsiai gyarmati harcokban. A magyarok közül 212-en vesztették életüket az összecsapásokban, és feltételezhetően nagyjából 1 000 fő magyar szolgált a Francia Idegenlégióban ebben az időszakban (Bene, 2017: 98; Palócz, 2019: 28). Az 1956-os forradalmat követően megközelítőleg 500 kamasz forradalmár állt be a francia zsoldoshadseregbe. Ekkoriban Nóvé Béla légiókutató becslései alapján körülbelül 3 000 magyar szolgált ez utóbbi haderőben (Nóvé, 2016: 9; Palócz, 2019: 28). A GDPR törvénykezések miatt a katonai életutak, dokumentumok, kartotékok nem kutathatóak sem a francia hadsereg, sem pedig az Idegenlégió tekintetében még legalább hetven évig. Ez az oka, hogy az utóbbi hat évtizedre vonatkozóan mindössze szórványinformációkra lehet alapozni a franciaországi magyar katonadiaszpóra történetének rekonstrukcióját. Jelenleg megközelítőleg 400 fős magyar kontingens szolgálhat a francia zsoldoshaderőben (Palócz, 2019: 30–31). Az viszont joggal feltételezhető, hogy a civil diaszpóra mellett mindig is létezett és létezik az állandóan mozgó magyar katonadiaszpóra e nyugat-európai országban. Ez utóbbi közösség légiós kontingensének az összlétszámát – 1831-től napjainkig – 4 000 és 8 000 fő közé teszik a kutatók (Tokai-Vad, 2013: 141; Nóvé, 2016: 70; Palócz, 2019: 21).

4. A franciaországi magyar diaszpóra 1990-től napjainkig

A magyarok létszámával kapcsolatosan az 1990-es évektől kezdve rengeteg információ látott már napvilágot. A 1980-as években megközelítőleg 35 000 főre tették a Franciaországban élő magyaroknak a számát (Szabó-Törpényi, 2013: 37), amely alapján jogosan gondolhatnánk, hogy e szám csak növekedett a rendszerváltást követő időszakban. A kép viszont zavaros: Borbándi Gyula becslései alapján 50 000, a Magyar Katolikus Misszió számításai alapján 30 000, az 1999. évi magyar népszámlálás alapján megközelítőleg 20 000, a Magyarok Világszövetsége szerint 40–45 000, míg a Határon Túli Magyarok Hivatala adatai alapján 15–19 000 magyar élt Franciaországban az 1990-es években és a 2000 évek elején (Papp, 2010; Szabó-Törpényi, 2013: 37). Ezt a képet tovább bonyolítja a francia állam

statisztikai hivatalának (Institut national de la statistique et des études économiques, Insee) közlései.

Nemzetiség	1968	1975	1982	1990	1999
<i>Magyar</i>	9 300	5 700	3 900	2 700	3 000

Forrás: Insee.fr: A külföldiek nemzetiség szerinti részletes megoszlása [Franciaországban] kontinensek szerint 1968-tól 1999-ig⁷

Nemzetiség	2009	2014	2019
<i>Magyar</i>	8 900	10 900	10 100

Forrás: Insee.fr: Népszámlálás 2019: Bevándorlók születési ország szerint⁸

Nemzetiség	2009	2014	2019
<i>Magyar</i>	3 700	6 200	7 000

Forrás: Insee.fr: Népszámlálás 2019: Külföldiek részletes nemzetiség szerinti bontásban⁹

A fentebb látható adatsorok alapján sokkal inkább zavarosodik a pontos száma azoknak a magyaroknak, akik Franciaországban éltek és élnek mind a mai napig. Az szinte biztosra vehető – az adatsorok alapján –, hogy 10 000 főnél többen tartózkodnak Franciaországban jelen pillanatban. A franciaországi magyarok számának változásaival kapcsolatosan a következő információink vannak: számuk Párizs környékén, Île-de-France területén növekvő tendenciát, míg az ország többi részén csökkenőt mutat. Amint Magyarország csatlakozott az Európai Unióhoz, úgy megnőtt a Franciaország felé irányuló munkavállalók, gazdasági emigránsok száma, noha korántsem annyian költöznek ide, mint például Németországba vagy az egykori tagállamba, Nagy-Britanniába (Szabó-Törpényi, 2013: 37). Azt is fontos megemlíteni, hogy e nyugat-európai országba olyan munkavállalók is érkeznek, akik rendszeresen visszajárnak Magyarországra és a bevételük nagyrészt hazaviszik a családjaiknak, majd pedig újra visszamennek. Napjainkban a Franciaországba érkező magyarok két nagy csoportra oszthatók: (fiatal) munkavállalókra és ösztöndíjas diákokra, akik eleinte csak rövidebb ideig tartózkodnak francia földön, majd többen később a letelepedés mellett döntenek.

⁷ *Insee:* Étrangers par nationalité détaillée – Séries longues depuis 1968. Hongrois. <https://www.insee.fr/fr/statistiques/6478069?sommaire=6478362> [2023. 08. 18.]

⁸ *Insee:* Immigrés par pays de naissance détaillée. Hongrois. <https://www.insee.fr/fr/statistiques/6478089?sommaire=6478362> [2023. 08. 18.]

⁹ *Insee:* Étrangers par nationalité détaillée. Hongrois. <https://www.insee.fr/fr/statistiques/6478065?sommaire=6478362> [2023. 08. 18.]

4.1. Párizsi magyar diaszpóra

Korabeli visszaemlékezések és hivatalos adatok alapján az 1900-as és 1910-es években 1 300 és 1 900 fő közé volt tehető azoknak a magyaroknak a száma, akik Párizsban éltek és dolgoztak és noha az első nagy világegés végeztével mindössze néhány százan maradtak, nem kellett sok idő, hogy e nemzetnek a tagjai újult erőt, „vérfrissítést” kapjanak: 1923-ban már 10 000, az 1920-as évek végére 40 000 főnél is több magyar talált új otthonot magának a francia fővárosban (Mosonyi, 1937: 1036; Baráth, 1935: 7). Párizsban nem csak a gazdasági emigránsok, hanem számos magyar művész próbált szerencsét az elmúlt századokban. A francia fővárosra, mint a művészetek és a magas kultúra fellegvárára tekintettek és tekintenek mind a mai napig a művészek, és ahhoz, hogy valakiből igazán elismert művész válhasson, el kellett utazni, és el kellett tölteni egy kis időt e kulturális központban. Ennek eredményeképp létezett egy állandóan változó, cserélődő magyar művészdiaszpóra is, akik hosszabb vagy rövidebb ideig Párizsban tartózkodtak. Példaként említhető Ady Endre, Juszt Zsigmond, Márai Sándor, Szomory Dezső, Munkácsy Mihály, Kassák Lajos, Illyés Gyula, Földes Jolán, Szerb Antal, Hevesi András, Kárátson Endre, Hantai Simon és e lista hosszan folytatható (Malonyay, 2005; Vasy, 2006; Boros, 2006; Kántor, 2015; Földes, 2022 stb.).

A jelenlegi helyzet sajnos nem engedi meg, hogy pontos számot közöljünk a Párizsban élő magyarok kapcsán: mivel Magyarország is az Európai Unió része, így a kivándorló magyarok nem kötelesek bejelenteni sem a magyar, sem pedig a francia hatóságok részére, hogy elhagyják az országot, illetve, hogy megérkeznek a másik országba, ahol életük következő szakaszában élni és dolgozni fognak. A legtöbb ember, akik valamilyen oknál fogva Franciaországba vándorolnak, az esetek túlnyomó részében először a fővárosban, Párizsban kötnek ki. Egy külföldi számára Párizsban a legkönnyebb munkát találnia egész Franciaország területét beleértve, kivéve, ha van már meghívója egy céghez az ország valamely városába, településére. A párizsi magyarok pontos lélekszámának megbecsülését még egyéb más tényezők is nehezítik mint például az asszimiláció, a vegyes házasságok. Azt viszont biztosan állíthatjuk, hogy a Franciaországban élő körülbelül 15–40 000 magyar közül a legtöbben Párizsban vagy Párizs környékén, Île-de-France területén találtak maguknak lakhelyet (Szabó-Törpényi, 2013: 37; Papp, 2010).

A fentebb készült áttekintések kapcsán látható, hogy Franciaország tekintetében mindig is a főváros, Párizs adott otthon a legnagyobb magyar diaszpórák közösségnek, noha ez a közösség sosem működött úgy, mint ahogy az működött és működik például Argentínában vagy éppen az Egyesült Államokban. Ez utóbbi országokban – talán a Magyarországhoz

képezt mért földrajzi távolságok miatt is – a magyarok egymást segítő, nagy közösségeket alakítottak ki, melyeknek középpontjában bizonyos szervezetek álltak, mint például az Argentínai Magyar Intézmények Szövetsége¹⁰ (AMISZ)¹¹, vagy megemlíthető a Clevelandi Egyesült Magyar Egyletek¹² az Amerikai Egyesült Államokban.

4.2. *A magyar nyelv és kultúra intézményesülései Párizsban*

A tanulmány középpontjában álló nyugat-európai országban is vannak olyan intézmények, amelyek igyekeznek egyben tartani a magyarokat, törekednek vonzóak lenni – szolgáltatásaik tekintetében is – mind a magyaroknak, mind azoknak, akik valamilyen módon kötődnek Magyarországhoz, a magyar nyelvhez és kultúrához; mind pedig azoknak, akik Párizsban laknak.

Talán az egyik legfontosabb központ a **Párizsi Magyar Intézet** vagy új nevén **Párizsi Liszt Intézet**¹³, amely az 1920-as években kezdte meg működését (Romsics, 1989). A Liszt Intézet(ek) – amely(ek) a világ több országában is jelen van(nak) – kulturális és nyelvi programokat kínál(nak) a magyaroknak és az érdeklődőknek. Az intézet alaptevékenységi körébe tartozik a nemzeti kulturális örökség megőrzése és széles körű megismertetése; Magyarország és a fogadó ország közötti kulturális diplomáciai kapcsolatok ápolása, fejlesztése; a kulturális, oktatási és tudományos nemzetközi együttműködések ösztönzése; a magyar nyelvoktatás szervezése; a magyar kultúra és társadalom sokszínűségének bemutatása.

A kultúrán, a nyelven és a valahova tartozáson kívül összetartó és összekovácsoló ereje van még a hitnek. Párizsban már lassan száz éve teljesít szolgálatot két magyar egyház is: a **Franciaországi Magyar Protestáns Református Egyház**¹⁴ és a **Párizsi Magyar Katolikus Misszió**¹⁵. Ez utób-

10 Kőrösi Csoma Sándor Program: *Argentínai Magyar Intézmények Szövetsége*. <https://www.korosiprogram.hu/partnereink/argentinai-magyar-intezmenyek-szovetsége> [2023. 08. 10.]

11 elődje az 1950-ben alapított Argentínai Magyar Egyesületközi Tanács.

12 Kőrösi Csoma Sándor Program: *Clevelandi Egyesült Magyar Egyletek*. <https://www.korosiprogram.hu/partnereink/clevelandi-egyest-magyar-egyletek> [2023. 08. 10.]

13 *Párizsi Liszt Intézet*. <https://culture.hu/hu/paris> [2023. 08. 18.]

14 Magyarországi Református Egyház: *A közösségben megélt hit ereje – 95 éves a párizsi magyar református gyülekezet*. <https://reformatus.hu/egysegben/magyar-reformatusok-vilagban/diaszpóra-hirek/a-kozossegben-megelt-hit-ereje-95-eves-a-parizsi-magyar-gyulekezet/> [2023. 08. 18.]

15 *Párizsi Katolikus Magyar Misszió*. <http://www.magyarmisszio.info/> [2023. 08. 18.]

bi keretein belül működik a **Párizsi Magyar Iskola Egyesület 'Kabóca'**, amelynek célja, hogy népszerűsítse a magyar nyelvet és kultúrát a gyermekek körében: az egyesület vezetői koncerteket, gyermekelőadásokat szerveznek, és a hétvégi magyar iskola diákjainak és családjaiknak vonzó, színvonalas, magyar nyelvű és nyelvvel kapcsolatos foglalkozásokat tartanak. Az iskola mint hivatalos szervezet 2018 óta létezik Association École Hongroise de Paris 'Kabóca' néven, de már 35–40 éve jelen van Párizsban. Rengetegen tanultak már itt magyarul, 2004 óta 15-en tettek sikeres érettségi vizsgát magyar mint idegen nyelvből. Két vezető tanár tartja kézben a programok szervezését és a gyermekek oktatását: Csósz-Jutteau Kati és Hévér-Joly Krisztina, három külsős tanár is segíti a munkájukat. A koronavírus által generált világjárványt megelőzően átlagosan 10 gyermek járt az iskolába és akkor jelenléti oktatás zajlott; most online oktatás zajlik és 18 gyermek tud becsatlakozni a szombati órákra. Nem csak Párizsból, hanem Grenoble, Lille, Fontebiau és Chambeli városokból is. Az iskola egyesület a Külföldi Magyar Cserkészszövetséggel együtt nyaranta Diaszpóra táborokat szervez.¹⁶

Magyar nyelvet a Párizs közvetlen közelében található Vincennesben is van lehetősége tanulni a magyar gyermekeknek, a **Café Bilingue à Vincennes** keretein belül. A magyar nyelv gyakorlása mellett ez az egyesületi csoport nagy hangsúlyt fektet a magyar kulturális hagyományok átadására is: népmesék, népdalok és gyermekirodalmi alkotások, illetve kreatív tevékenységek segítségével. A „Kétnyelvű Kávézót” 2012-ben hozták létre és a magyar mellett számos más nyelvet – például angolt, spanyolt, németet, portugált stb. – is tanítanak gyermekeknek és felnőtteknek egyaránt.¹⁷

Három párizsi felsőoktatási intézményben oktatják a magyart mint idegennyelvet, történelmet és kultúrát: az Institut National des Langues et Civilisations Orientales-on (Inalco), az Université Sorbonne-Nouvelle-en és az Université Paris-Sorbonne-on. Az **Inalco**-n már 1931 óta tanítanak magyar nyelvet és kultúrát, jelenleg Szende Tamás a tanszék vezetője.¹⁸ 1985-ben magyar–francia állami megállapodás keretein belül jött létre a CIEH (Centre Interuniversitaire d'Études Hongroises¹⁹), amelyet a **Sorbonne-Nouvelle Egyetem** tárt karokkal fogadott. Az egyetemen megkezdődött a magyar nyelv tanítása, sokáig létezett a magyar és angol

16 *Párizsi Magyar Iskola Egyesület 'Kabóca'*. <https://www.kaboca.fr/> [2023. 08. 18.]

17 *Café Bilingue à Vincennes: Hongrois*. <https://www.cafebilinguevincennes.com/ateliers/hongrois-bilingue-hg> [2023. 08. 18.]

18 *Institut National des Langues et Civilisations Orientales: Hongrois*. <http://www.inalco.fr/langue/hongrois> [2023. 08. 18.]

19 Magyar fordításban: Egyetemközi Magyar Tanulmányok Központja.

nyelvek és kultúrák szakpár, de az elmúlt években nem volt elegendő diák, hogy elindítsák a szakot; ugyanakkor a magyar nyelv oktatása szabadon választható tárgyként a mai napig sikeres. Jelenleg Pozsonyi Lilla, a Pécsi Tudományegyetem egykori diákja a lektor.²⁰ A **Paris-Sorbonne Egyetem** szakágai között létezik a közép-európai tanulmányok alapszak (Études centre-européennes), ennek keretein belül magyar nyelvet is oktatnak. A magyar nyelv oktatása 2014 óta van jelen az Egyetemen, a jelenlegi nyelvi lektor a Kabóca magyar iskola egyik vezető tanára, Hevér-Joly Krisztina.²¹ A három egyetemen megközelítőleg 60 diák tanul magyarul, köztük magyar származásúak is.

5. Összegzés

Az elmúlt két évszázad során Franciaország mindig is vonzó úticél volt a magyarok számára: többnyire gazdasági, kisebb részben politikai emigránsok, valamint katonai, hadi indítékból érkeztek magyarok az országba.

Az elmúlt száz év során a magyarok lélekszáma hol növekvő, majd csökkenő tendenciát mutatott, így voltak olyan időszakok, amikor mindössze néhány száz magyar lakott a francia állam területén, míg voltak olyanok is, amikor megközelítőleg 100 000-es nagyságrendben. Ezeknek a változásoknak az okát történelmi események indukálták: Franciaország és Magyarország általában egymással szembenálló politikai és katonai táborokat erősített, emiatt a magyarokkal – mint ellenséges nemzet fiaival – nem feltétlenül bántak kesztyűs kézzel francia földön a világháborúk ideje alatt. Voltak azonban olyan időszakok is, amikor tárt karokkal fogadták a magyarokat: például a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc leverése után és a sikertelen 1956-os forradalmat és szabadságharcot követően is.

A franciaországi magyar diaszpórát két egységre oszthatjuk: civil diaszpórára és egy állandóan változó, mozgó, katona diaszpórára. E két diaszpóra néhol összefonódik a történelem során, némely esetben személyes életutak mindkét diaszpóra egységet érintik, azonban a legtöbb esetben e két közösség egymás mellett is létezik, a mai napig is.

A párizsi és franciaországi diaszpórák korántsem úgy működnek, mint a távolabbi – dél-amerikai, észak-amerikai, ausztráliai stb. – magyar kö-

²⁰ *Université Sorbonne-Nouvelle*: CIEH. <http://www.univ-paris3.fr/federation-de-recherche-etudes-pluridisciplinaires-sur-l-europe-intermediaire-cieh-ciefi-3505.kjsp> [2023. 08. 18.]

²¹ *Université Paris-Sorbonne: Licence LLCER. Études centre-européennes*. https://formations-lettres.sorbonne-universite.fr/fr/index/licence-XXA/arts-lettres-langues-ALL/licence-llcer-etudes-centre-europeennes-LLLCE1L_607.html [2023. 08. 18.]

zösségek. Nincsen olyan összetartó erő, mint az előbb említett helyszíneken. Ennek több oka is lehet: elsősorban az, hogy sosem volt egy olyan intézmény vagy szervezet, amely ténylegesen összefogta volna a párizsi vagy tágabb értelemben a franciaországi magyarokat; másodsorban ennek oka a földrajzi távolságban is keresendő. Az mindenesetre biztos, hogy a rendszerváltás óta – kisebb-nagyobb hiátusokkal – a politika a magyarok összetartására különböző módszerekkel és különböző szervezeteken keresztül a világ minden táján, így Franciaországban is, nagy figyelmet fordít.

Irodalom

- Baillet, Dominique (2019): L'accueil des exilés hongrois en France après les événements de 1956. *Migrations Société* 176/2: 65–178.
- Baráth Tibor (1935): Franciaországi honfitársaink magyarsága. In: Balassa et al.: *A franciaországi magyarság. Egy fejezet a külföldi magyarok életéből.* „Studium” Bizomány. Budapest. 7–37.
- Bene Krisztián (2017): Une migration atypique. Le parcours et l'identité des volontaire centre-européens de la Légion étrangère au lendemain de la Seconde Guerre mondiale (1945–1954). *Chronica* 16: 89–100.
- Bene Krisztián (2018a): A szabad franciák és a világ: Sylvain Cornil-Ferrot, Philippe Quimont: Les Français libres et le monde. *KLIÓ* 4: 53–58.
- Bene Krisztián (2018b): Szemelvények a franciaországi Magyar Függetlenségi Mozgalom levelezéséből (1944–1945). *Lymbus* 1: 723–744.
- Bene Krisztián (2019): La coopération franco-hongroise dans le domaine de la sécurité avant 1990. In: Gazdag Ferenc (szerk.): *Vers une nouvelle Europe ? La France et l'Europe Centrale au regard des relations franco-hongroises contemporaines.* Dialóg Campus. Budapest. 17–24.
- Boros Judit (2006): *Magyar festők Párizsban (1880–1896).* Doktori disszertáció. ELTE BTK. (kézirat).
- Földes Györgyi (2022): Valaha volt avantgárd nőírók külföldön, avagy Földes Jolán és Kádár (-Karr) Erzsébet transznacionális érvényesülési stratégiái. *Korunk* 87/11: 24–36.
- Gazsó Dániel (2016): A magyar diaszpóra fejlődéstörténete. *Kisebbségi Szemle* 1: 9–35.
- Gyarmati György (1997): Politika és társadalom 1945–1989. A rendszerváltás 1989–1994. In: Kollega Tarsoly István et al (szerk.): *Magyarország a XX. században. II. kötet Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság.* Babits Kiadó. Szekszárd. 140–281.

- Hablicsek László – Illés Sándor (2007): Az 1956-os kivándorlás népességi hatásai. *Statisztikai Szemle* 85/2: 157–172.
- Henry, Louis (1957): Les réfugiés hongrois. *Population* 12/2: 343–345.
- Janicaud, Benjamin (2003): A franciaországi magyar emigráció politikai változásai a negyvenes években. *Acta Historica* 118: 81–92.
- Janicaud, Benjamin (2004): Le rejet des Hongrois en France (1919–1939): un exemple de rejet ordinaire. *Méditerranéenne Tanulmányok* 13: 5–12.
- Kántor Lajos (2015): Párizs üzen. *Korunk* 26/3: 64–65.
- Kecskés D. Gusztáv (2020): *Az 1956-os magyar menekültek nemzetközi befogadása*. MTA doktori értekezés. MTA II. Filozófiai és Történettudományok Osztálya. Budapest.
- Kincses Áron (2019): Magyar–magyar nemzetközi vándorlások a Kárpát-medencében, 2011–2017. *Magyar Tudomány* 180/11: 1676–1688.
- Kuncz Aladár (1931): *Fekete kolostor. Feljegyzések a francia internáltságból*. Erdélyi Szépmíves Céh. Kolozsvár.
- Lócsei Gabriella (2000): Szülőföldünk; a világ aranyos szeglete. *Magyar Nemzet*. 11. 26.
- Malonyay Dezső (2005): *Munkácsy Mihály élete és munkái*. Kossuth Kiadó. Budapest.
- Mihályi Imre (Mihályi Béla): *Francia zászló alatt*. Főiskolai Nyomda. Pápa, 1898.
- Mosonyi Ferenc (1937): A franciaországi magyarok nyelve. *Korunk* 12/12: 1036–1042.
- Nóvé Béla (2016): *Patria Nostra. '56-os menekült kamaszok a Francia Idegenlégióban*. Balassi Kiadó. Budapest.
- Palócz Márk (2021): *A Francia Idegenlégió magyar tagjai 1831-től napjainkig*. OTDK dolgozat. Pécsi Tudományegyetem. (kézirat)
- Palócz Márk (2023): Des camps d'internement à la Légion étrangère. *Ostium*, 19/2. <https://ostium.sk/language/en/des-camps-dinternement-a-la-legion-etrangere/> [2023. 08. 10.]
- Papp Z. Attila (2010): A nyugati magyar diaszpóra és szervezeti élete néhány demográfiai, társadalmi jellemzője. *Kisebbségkutatás* 19/4: 621–639.
- Parker, John (2000): *Idegenlégió. A világ legdurvább haderejének szenzációs története*. J LX Kiadó. Budapest.
- Pécsi Anna (1973): *A szabadság vándorai*. Kossuth Kiadó. Budapest.

- Puskás Julianna (1991): Migráció Közép-Kelet-Európában 19. és 20. században. *Regio* 2/4. <https://epa.oszk.hu/00000/00036/00008/pdf/02.pdf> [2023. 08. 09.]
- Romsics Ignác (1989): Francia–magyar kulturális kapcsolatok és a párizsi Magyar Intézet a két világháború között. In: Kis Gy. Csaba (szerk.): *Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Intézet évkönyve*. Magyarságkutató Intézet. Budapest. 193–204.
- Szabó-Törpényi Annamária Ulla (2013): *Szociolingvisztikai vizsgálatok franciaországi magyarok körében*. PhD értekezés. ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola. Budapest. (kézirat).
- Tokai-Vad Mátyás (2013): *Az idegenlégió*. Lupuj-Book Kft. Debrecen.
- Tóth Ferenc (2000): „Magyar irodalom francia szívvvel” – A 18. századi franciaországi magyar emigráció irodalmi tevékenysége. In: Borsi-Kálmán Béla et al. (szerk.): *Homályzónák*. Sík Kiadó. Budapest. 45–52.
- Tóth Ferenc (2022): *Souvenir Français. Magyarok és franciák Szent Márton földjén*. Magyar Nyugat Könyvkiadó. Szombathely.
- Tóth Pál Péter (2001): A nemzetközi vándormozgalom szerepe a népességfejlődésben. In: Faragó Tamás – Óri Péter (szerk.): *Történeti demográfiai évkönyv*. KSH NKI. Budapest. 327–343.
- Vasy Géza (2006): Illyés Gyula a Kádár-kor első felében. *Tiszatáj* jan.: 56–65.

Levéltári források

FR ANOM. Grand Mémorial (GM): Mihalyi, Bela. 1886–955.

Internetes források

- Café Bilingue à Vincennes. Hongrois*. <https://www.cafebilinguevincennes.com/ateliers/hongrois-bilingue-hg> [2023. 08. 18.]
- EUR-Lex: Brexit: az EU és az Egyesült Királyság közötti kapcsolat*. <https://eur-lex.europa.eu/content/news/Brexit-UK-withdrawal-from-the-eu.html?locale=hu> [2023. 08. 11.]
- Insee: Étrangers par nationalité détaillée – Séries longues depuis 1968. Hongrois*. <https://www.insee.fr/fr/statistiques/6478069?sommaire=6478362> [2023. 08. 18.]
- Insee: Immigrés par pays de naissance détaillé. Hongrois*. <https://www.insee.fr/fr/statistiques/6478089?sommaire=6478362> [2023. 08. 18.]

- Insee: Étrangers par nationalité détaillé. Hongrois.* <https://www.insee.fr/fr/statistiques/6478065?sommaire=6478362> [2023. 08. 18.]
- Központi Statisztikai Hivatal: 22.1.1.31. A kivándorló magyarok állampolgárok célországok és nemek szerint.* https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0031.html [2023. 08. 10.]
- Kőrösi Csoma Sándor Program: *Clevelandi Egyesült Magyar Egyletek.* <https://www.korosiprogram.hu/partnereink/clevelandi-egyest-magyar-egyletek> [2023. 08. 10.]
- Kőrösi Csoma Sándor Program: *Argentínai Magyar Intézmények Szövetsége.* <https://www.korosiprogram.hu/partnereink/argentinal-magyar-intezmenyek-szovetsege> [2023. 08. 10.]
- Magyarországi Református Egyház: *A közösségben megélt hit ereje – 95 éves a párizsi magyar református gyülekezet.* <https://reformatus.hu/egysegben/magyar-reformatusok-vilagban/diaszpora-hirek/a-kozossegben-megelt-hit-ereje-95-eves-a-parizsi-magyar-gyulekezet/> [2023. 08. 18.]
- Párizsi Liszt Intézet:* <https://culture.hu/hu/paris> [2023. 08. 18.]
- Párizsi Katolikus Magyar Misszió:* <http://www.magyarmisszio.info/> [2023. 08. 18.]
- Párizsi Magyar Iskola Egyesület 'Kabóca':* <https://www.kaboca.fr/> [2023. 08. 18.]
- Institut National des Langues et Civilisations Orientales: Hongrois.* <http://www.inalco.fr/langue/hongrois> [2023. 08. 18.]
- Université Sorbonne-Nouvelle: CIEH.* <http://www.univ-paris3.fr/federation-de-recherche-etudes-pluridisciplinaires-sur-l-europe-intermediaire-cieh-ciefi-3505.kjsp> [2023. 08. 18.]
- Université Paris-Sorbonne: Licence LLCER. Études centre-européennes.* https://formations-lettres.sorbonne-universite.fr/fr/index/licence-XA/arts-lettres-langues-ALL/licence-llcer-etudes-centre-europeennes-LLLCE1L_607.html [2023. 08. 18.]

Identity Construction Through Communicative Choices in Diasporic Language Use

Identitásépítés egy diaszpórában élő közösség nyelvhasználati választásai által

Abstract

The role of language in the context of ethnic identity has recently emerged as an essential topic for research. Language can be regarded as symbolic of an individual's identity, one of many constitutive factors of group membership called ethnicity. Minority communities, for instance immigrant groups, may connect their ethnic identity to language, e.g., language can incorporate cultural heritage. As opposed to monolingual people, for whom “the instrumentality and the symbolism of language coincide” (Edwards, 2008: 453) in bilingual people who are members of minority communities, the communicative and symbolic functions of language may not overlap: the dominant language of the country and their heritage language is used in different domains.

This paper aims to investigate the relationship between code choice and identity through the analysis of written mixed-language discourse, e.g., code switches found in publications produced by members of Hungarian diasporic communities in English-language dominant countries.

Similarly to Mahootian (2005), I argue that the mixed code discourse is a variety with a dissimilar communicative role which contributors to the publications use intentionally and consciously to mark their identity and highlight their relationship with their heritage within the mainstream language and culture.

1. Literature review

As opposed to monolingual people, for whom “the instrumentality and the symbolism of language coincide” (Edwards, 2008: 453) in bilingual

¹ *Forintos Éva*, associate professor, English and American Studies Institute, University of Pannonia, Veszprém, e:mail: forintos.eva@htk.uni-pannon.hu

people who are members of diasporic communities, the communicative and symbolic functions of language may not overlap: the dominant language of the country and their heritage language are used in different domains. Language choice of bilingual people is predominantly concerned with the linguistic resources which are available to them, and how they make their preferences in terms of code choice when interacting with their community members. L1 and L2 use of bilinguals can refer to their group membership with regard to how they perceive themselves and in relation to others.

In other words, they designate their view of themselves as well as their connection to other participants in the discussion. According to Jaworski and Thurlow (2011: 8), “diasporic communities can preserve their sense of ethnic and national identity; also they can articulate their nostalgia for their past and mother country by using imagery of place as a resource. In each ethnic, racial, cultural or gender-related speech community language use is of vital importance”.

Multilingual people negotiate their multiple identities in contact situations. Referring to language contact situations, Clyne (1991: 3–4) states that linguistic behaviour is “both an expression of multiple identity and a response to multiple identity”, adjoining that one of the four major functions of language is, that it is “a means by which people can identify themselves and others”. Gardner-Chloros (2014: 176) – referring to Hamers and Blanc (2000: 204–207) – highlights that “people, during the process of becoming bilinguals, acculturate into the other culture, by which they become bicultural through the acquisition of the language skills and cultural rules of the new culture and assimilate them properly into their primary culture thus their identity develops into bicultural”. She continues arguing that the effect of language on identity is of significant importance.

Vetter (2013: 215) in her article on social networks refers to the paradigm shift that characterizes identity research of recent times, according to which “the obvious relationship between language and ethnic identity has become redundant”. She declares that in the field of multilingualism research this “essentialism of identity” is rejected, adding that “fluidity of identities is more applicable” (Vetter, *ibid.* 215). De Fina (2007: 353) observes – cited in Mahootian (2014: 193) – that “people do not possess one identity related to the social categories to which they belong, but rather they present and represent themselves, choosing within an inventory of more or less compatible identities that intersect and/or contrast with each other in different ways and in accordance with changing social circumstances and interlocutors”. According to Mahootian (2014: 193), “identity is not a monolithic concept, but a layered construction”. He further argues that the languages we select in our communication “all contribute to who (we think) we are, how we

want others to see us and how others actually perceive us” (Mahootian, *ibid.*193). Myers-Scotton (2006: 143) supposes that “the most important motivation for deciding on the use of a language in an interaction is to revive the socio-psychological values that are connected to that language”. She presumes that all the linguistic varieties that are at the disposal of the members of a bilingual community are associated with particular social meanings, which is a component of bilinguals’ communicative competence. Many reasons can influence the preference of one language over the other (language attrition, imperfect language learning), Myers-Scotton (2006) however, emphasises that it is the symbolic value that a certain language has, which is most likely to contribute to the decision.

2. Alternation of languages by bilinguals

Code-switching and code-mixing are the two linguistic phenomena which are claimed to be the most common modes of interaction among bilingual speakers. There have been, however, different approaches and definitions researchers have associated with code-switching and code-mixing during the recent decades. In scholarly literature, there has been some variation in defining code-mixing in comparison to code-switching. Auer (2013: 470) emphasises that “[b]oth mixing and switching are part of what can be called bilingual styles, but while switching is primarily a stylistic-rhetorical practice to be analysed in pragmatic, and above all, conversation analytic terms, the analysis of mixing usually requires grammatical investigation since mixing tends to occur within self-contained syntactic units. Contrary to switching, it requires an advanced bilingual competence and is not frequent in bilinguals with very imbalanced competences (apart from some types of single word insertions)”.

Auer (2013: 460) is of the opinion that “in bilingual talk, the two languages in the speaker’s mind are put to use in such a way that his or her bilingualism becomes a visible interactional and social fact. In the concatenation of linguistic elements for a larger unit, if elements of both language A and language B occur in juxtaposition, we speak of code-switching/mixing”. He further argues that the term “‘concatenation’ can refer to any syntagmatic combination such as sequencing of conversational turns within an interactional episode, sequencing of turn constructional units within a turn at talk, or linking of words within an independent syntactic unit (‘sentence’) or morphemes within a word” (Auer, *ibid.* 460).

Clyne’s (2003) summary of the literature shows that there are different ways of making distinction between ‘code-mixing’ (intrasentential) and

'code-switching' (intersentential), or code-switching can indicate a change in the social situation. He states that there is a common inclination to consider 'code-switching' as the standard category of language contact, nevertheless he refers to Mufwene's (1994) remark that code-mixing is more appropriate than code-switching. In Clyne's (2003) earlier terminology 'lexical transference' meant the transference of individual lexical items and 'multiple transference' meant the transference of whole stretches of speech, beyond the sole lexeme. The latter contains mixtures of two or three successive words, which could mean a complete change to the other language frequently referred to as 'intrasentential code-switching'. Matras' (2009) outline of the literature confirms the general view that the term 'code-switching' is commonly applied to the alternation of languages within a conversation, in other words in-between utterances or phrases, i.e. inter-sentential switching, whereas 'code-mixing' refers to the alternation of languages within the utterance or phrase. 'Code-mixing' can also indicate the structures that are the result of language mixing, which do not arise in the verbal communication of monolinguals. Moreover, 'code-mixing' as an umbrella term can denote various types of language mixing phenomena.

Auer (2013: 467) uses the term 'code-switching' "for cases in which the juxtaposition of two codes (languages) is perceived and interpreted as a locally meaningful event by participants" and the term 'code-mixing' is "used for those cases of language juxtaposition in which the use of two languages is only meaningful (to participants) as a recurrent pattern, but not in individual case". Recurrent code-switching may lead to a mixed speaking style. Muysken (2000: 1) states that code-switching is "the rapid succession of several languages in a single speech event", whereas code-mixing refers to "all cases where lexical items and grammatical features from two languages appear in one sentence".

Myers-Scotton (2006) makes distinction between 'classic' and 'composite' code-switching. According to her, the former one "includes elements from two (or more) language varieties in the same clause, but *only one of these varieties is the source of the morphosyntactic frame for the clause*" (Myers-Scotton, *ibid.* 241). Composite code-switching, on the other hand "is bilingual speech in which even though most of the morphosyntactic structure comes from one of the participating languages, the other language contributes some of the abstract structure underlying surface forms in the clause" (Myers-Scotton, *ibid.* 242). She emphasizes that this phenomenon is called composite code-switching because it is a combination of convergence and code-switching. Myers-Scotton (2006) defines convergence as a "speech by bilinguals that has all the surface-level forms from one language, but with part of the abstract lexical structure

that underlies the surface-level patterns coming from another language (or languages)” (Myers-Scotton, *ibid.* 271). She makes no mention of the term code-mixing and she does not refer to any definition of other scholars associated with it.

Guerini (2014: 367) concludes that the two language contact phenomena ‘code-switching’ and ‘language mixing’ are positioned along a continuum where “the transition from one prototype to the other – that is, from code-switching to language mixing – occurs through a sequence of intermediate phases sharing some common features”. Sebba (2012) raises the question whether the term ‘code-switching’ and other associated terms like ‘code-mixing’, ‘code-shifting’, or ‘language alternation’ are pertinent to written language or not. He concludes alternatively that it is not useful to discuss this issue in detail, since the term ‘code-switching’ has several different definitions and he refers to Auer’s opinion that “there are still serious disputes about issues that are partly terminological in nature” (Sebba, *ibid.* 98).

3. Language alternation in bilingual written discourse

Scholarly literature provides convincing evidence that in the field of bilingualism and language contact research, spoken data have always been considered superior to written data. Mahootian (2005: 370) states that “written switch types can be very similar to oral switch types occurring inter-sententially, intra-sententially or even intra-lexically involving free and bound morphemes taken from the two participating languages”. Sebba (2014: 3) concludes that “the successful application to a written corpus of a model developed for speech validates the use of written data and shows that written code-switching is not inauthentic”. For the study of language alternation in written discourse, Sebba (2014) proposes the application of the methods and analyses of linguistic landscape researchers, who study multilingual signage in urban centres. The works of Landry and Bourhis (1997), Sebba (2012), Jaworski (2014), and Moriarty (2014) clearly build a conceptual framework and network of the elements constituting the linguistic landscape. From the listed references it can be argued that both the oral and the written linguistic performance of people lie deeply in the intersection between verbal and non-verbal elements. All the representations of these languages – from topographic signs related to place names and street names, public signs and billboards advertising commercial services and cultural performances, to the built environment of shopping malls and airports – underlie the importance of recognizing

two symbolic functions for linguistic landscape, namely the obvious informative function that conveys information and a symbolic function that embeds our experience in the built realities.

Sebba (2014) indicates that the focus of research in the field of multilingual written texts should be moved “from text-as-text to text-as-image” (Sebba, *ibid.* 11), since particular text types can and do make use of the “potential of the visual medium for complex layouts, multilayering and the use of a range of fonts and graphic devices because they can function as contextualization cues” (Sebba, *ibid.* 12). Considering all of the above, Sebba (2014) proposes that the focal point of the analysis of multilingual texts be extended to the “complete text” viewing it through the perspective of a “visual and linguistic whole” (Sebba, *ibid.* 12). He names two techniques, which can be a sign of “the degrees of integration or separation of languages a multilingual mixed-language text can include” (Sebba, *ibid.* 14): a) parallelism, which involves ‘twin texts’, each with the same content but in different codes/languages. Parallelism is the norm for bilingual signage, its obvious function is to give the reader a choice of languages, in other words there is an assumption of a reader who is monolingual or has a preferred language. Some of these kinds of texts are “designed for a collective multilingual reading rather than a single monolingual reader” (Sebba, *ibid.* 14); and b) complementarity, where two or more textual units with different content are juxtaposed within the framework of a textual composition. The juxtaposed texts may be monolingual internally, or they may contain a mixture of languages, and they assume a reader, who is bi- or multiliterate or at least has adequate reading competence in both languages. Moriarty (2014: 461) is of the opinion that “linguistic communities that are peripheral in nature or in some way marginalized offer a rich source for L[inguistic] L[andscape] data”, since diasporic communities can express their sense of national and ethnic identity this way.

4. Aim, approach, data

Reiterating the scope of this paper to investigate written mixed-language discourse following the new approach suggested by Sebba (2012, 2014), the resources that have been used include texts found on the homepage of the Hungarian Community Club of Wallingford, Connecticut, USA. Members of this community provide the source for the research to study intentional code mixing in the light of the trends highlighted above. Contributors to this homepage may find it an important and appealing alternative to rely on resources offered by more than one language. This

research focuses on mixed-language practices in order to see how these manifestations contribute to the multifaceted identities. I argue – similarly to Mahootian (2005) – that the mixed code discourse is a variety which contributors to the publications use intentionally and consciously in order to mark their identity and to highlight their relationship with their heritage within the mainstream language and culture. This intention does not want to segregate or isolate the community, but it rather gives a chance for the dominant community to be invited to learn about the minority community. By applying this approach, I agree with Jaworski (2014: 135), who states that writing is multimodal meaning “a visual medium that incorporates a number of design features from a range of semiotic systems, for example, the choice of a particular script, the font and typeface, the manner and medium of its execution, the use of colour, and so on”.

Figure 1 is a screenshot of the club’s website, which includes the history and the mission of the club all written in English with the Hungarian national flag with the Hungarian coat of arms in it in the left hand corner supporting the English text. In the photo on the left however, both the Hungarian and the American national flags can be identified, which must refer to the diasporic community as well as the host country.

Figure 2 is the welcome page of the club providing information on what the club can offer. All the information is provided in English with the exception of the Hungarian greeting *Isten Hozott!*, which means 'Welcome'. Because of this, it can be stated that parallelism characterises the page. Mention must be made of the fact however, that the word 'hozott' should be spelt by using a lower case letter for 'h' according to the grammatical rules of the Hungarian language. At the bottom of the page the colours of the Hungarian national flag can be identified with the logo of the club on the left, which includes some traditional Hungarian folk motives, this way contributing to the Hungarian content of the homepage.

Come Join Us!
Hungarian Community Club of Wallingford
cordially invites everybody to its

Hungarian Festival of Connecticut
a Connecticuti Magyar Fesztiválra
szeretettel hív mindenkit a
A Wallingfordi Magyar Klub

Isten hozott!

Sunday, September 17th, 2023
12 noon to 6 pm
at the Hungarian Community Hall
147 Ward Street, Wallingford, CT

Hungarian Food
and the famous Pálinka
Hungarian Folk Music
Hungarian Folk Dancing
Hungarian Products for sale
Children's program
Hungarian Spirit for the whole day

Vasárnap, 2023 szeptember 17-én
déli harangszótól este 6-ig
a Wallingfordi Magyar Házban
147 Ward Street, Wallingford, CT

Magyar Ételek
és a híres Pálinka
Magyar Népzene
Magyar Néptánc
Magyar Termékek értékesítése
Gyermekprogram
Magyaros hangulat egész napra

Website: hungarianclubofwallingford.org
Email: hccofwallingford@gmail.com

FREE ADMISSION

For further information and reservation please call Linda - 203.634.0602
Kim - 203.376.8551

További információ és helyfoglalás ügyében hívja
Linda - 203.634.0602
Kim - 203.376.8551

Figure 3 is a poster which invites people to join the Hungarian Festival of Connecticut. The text reflects parallelism having the same language content, with the English text given first. The first part of the poster seems to have the Hungarian national flag as the background. Here the phrase 'Isten hozott!' is spelt in the proper way. The second part of the poster contains the date and the venue of the event together with the content of the program in both languages – by using the same type face and font size – with the logo of the club. The English text is provided first having a Hungarian loanword 'pálinka' in it, which is a well-known Hungarian alcoholic drink without an English equivalent. The list of the programs in Hungarian on the right, however is not written according to the Hungarian grammatical rules, e.g. 'Magyar Ételek, Magyar Néptánc'. In these phrases the words 'ételek', 'néptánc' should be spelt by using a lower case letter. The words 'website' and 'email' have become part of the Hungarian language as loanwords by now, so they can function in both languages. Information on admission to the event is only provided in English.

5. Conclusion

The present paper using resources selected from texts found on the homepage of the Hungarian Community Club of Wallingford, Connecticut, USA describes and analyses written mixed-language discourse in adherence to the novel approach. The new theoretical framework suggests a form of multimodal approach to multilingual text types and considers the linguistic properties together with the visual and spatial relationships of languages on a page. The investigated texts include intentional language alternation, which is intermittently supported by graphic devices. Through such deliberate code mixing, members of the observed community do not construct a stable bicultural identity for themselves that is associated with their native language and culture, as well as with the dominant language and culture. They do not intend to identify themselves against others, making a distinction between internal and external members, this way segregating their community from the dominant community, but rather they negotiate their identity in a way that preserves their sense of ethnic identity, in addition to expressing their affiliation to the language, culture and tradition of the country in which they now reside. In conclusion it can be stated that this attitude encourages non-speakers of Hungarian to learn about and become familiarized with Hungarian traditions and culture.

References

- Auer, Peter (2013): Code-switching/mixing. In: Ruth Wodak, Barbara Johnstone and Paul Kerswill (eds.): *The SAGE Handbook of Sociolinguistics*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE Publications. 460–478.
- Clyne, Michael (1991): *Community languages – The Australian experience*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clyne, Michael (2003): *Dynamics of language contact. Cambridge approaches to language contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Edwards, John (2008): Language Minorities. In: Alan Davis and Catherine Elder (eds.): *The Handbook of Applied Linguistics*. Blackwell Publishing Ltd. 451–475.
- Gardner-Chloros, Penelope (2014): Bilinguality and bimodality: Comparing linguistic and visual acculturation in artists' letters and their works. *International Journal of Bilingualism* 18(2): 175–197.

- Guerini, Federica (2014): Language contact, language mixing and identity: The Akan spoken by Ghanaian immigrants in northern Italy. *International Journal of Bilingualism* 18(4): 363–383.
- Jaworski, Adam – Thurlow, Crispin (2011): Introducing semiotic landscapes. In: Adam Jaworski – Crispin Thurlow (eds.): *Semiotic landscapes – Language, image, space*. London, New York: Continuum International Publishing Group. 1–40.
- Jaworski, Adam (2014): Metrolingual art: Multilingualism and heteroglossia. *International Journal of Bilingualism* 18(2): 134–158.
- Landry, Rodrigue – Bourhis, Richard (1997): Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology* 16(1): 23–49.
- Mahootian, Shahrzad (2005): Linguistic change and social meaning: Codeswitching in the media. *International Journal of Bilingualism* 19(3–4): 361–375.
- Mahootian, Shahrzad (2014): Repertoires and resources. Accounting for code-mixing in the media. In: Mark Sebba, Shahrzad Mahootian and Carla Jonsson (eds.): *Language mixing and code-switching in writing. Approaches to mixed-language written discourse*. New York: Routledge.
- Matras, Yaron (2009): *Language Contact*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moriarty, Máiréad (2014): Languages in motion: Multilingualism and mobility in the linguistic landscape. *International Journal of Bilingualism* 18(5): 457–463.
- Muysken, Peter (2000): *Bilingual speech. A typology of code-switching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Myers-Scotton, Carol (2006): *Multiple Voices – An Introduction to Bilingualism*. Malden/Oxford/Carlton: Blackwell Publishing.
- Sebba, Mark (2012): Multilingualism in written discourse: An approach to the analysis of multilingual texts. *International Journal of Bilingualism* 17(1): 97–118.
- Sebba, Mark (2014): Researching and Theorising Multilingual Texts. In: Mark Sebba, Shahrzad Mahootian and Carla Jonsson (eds.): *Language Mixing and Code-switching in Writing. Approaches to Mixed Written Discourse*. New York: Routledge. 1–27.
- Vetter, Eva (2013): Social network. In Ruth Wodak, Barbara Johnstone and Paul Kerswill (eds.): *The SAGE Handbook of Sociolinguistics*. Los

Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE
Publications. 208-218.

Figure 1, Figure 2, Figure 3: <https://hungarianclubofwallingford.org/>

**Az ausztráliai magyar cserkészlet múltja és jelene
– identitásőrzés és nyelvhasználat Sydneyben**

**The Past and Present of Hungarian Scouting in Australia
– Identity Preservation and Language Use in Sydney**

Abstract

This paper examines the role of scouting in the development and identity construction of Hungarian communities in Australia. Some institutions, organizations and movements may help maintain the Hungarian identity by cultivating the national traditions, practicing the language of motherland and enabling the experience of a sense of belonging. In this paper the Hungarian diaspora in Sydney will be examined by the following questions: How and when did the Hungarian scouting in Australia start? How can an international movement help preserve the Hungarian identity in Australia? To answer these questions, the most prominent people of the Hungarian diaspora in Sydney were interviewed. The interviews showed that Hungarian scouting plays a crucial role in the survival of Hungarian culture and community, which was reflected linguistically too. Therefore Hungarian Scout Association in Exeter is one of these identity preserving organizations, which can help to maintain the Hungarian diaspora.

1. Bevezetés

Tanulmányomban a cserkészlet szerepét vizsgálom az ausztráliai magyar közösségek kialakulásában és identitáskonstrukciójában. A kutatás két idősíkon halad: A múlt (1) feltárásához megvizsgálom a magyar cserkészlet kialakulását Ausztráliában, azaz a magyar cserkészlet emigrációs történetét. A múlt feltérképezése elengedhetetlen a jelen (2) idősíkjának megértéséhez, ahol az ausztrál diaszpóra magyaridentitás-konstrukcióját mutatom be. Az ausztrál magyar diaszpóra kiterjedtsége és az elhelyezkedésekből

¹ *Constantinovits Kinga*, PhD-aspiráns, PPKE,
e-mail: constantinovits.kinga.katalin@hallgato.ppke.hu

fakadó különbözőségek miatt a magyar közösségi élettől pezsgő Sydney városát fogom példaként elemezni.

A külföldi magyar diaszpórák fennmaradásának kulcsa lehet a magyar identitástudat megőrzése. Az identitás számos elemből tevődik össze, melyek közt a nyelvet, a kultúrát, a hagyományokat, az anyanemzethez tartozást említi a szakirodalom. Az identitás fennmaradását elősegíthetik azok a közösségi szervezeti keretek, amelyek a tradíciók és az anyanyelv gyakorlását, összetartozás tudatának megélését teszik lehetővé. Ilyen keretet biztosít többek között a cserkészmozgalom is a külföldi diaszpóra fiataljai és felnőttei számára. Ezt a sydney-i magyar diaszpóra példáján keresztül kutattam.

Kutatásomban a következő két kérdésre kerestem a választ: 1. Hogyan épült ki a magyar cserkészlet Ausztráliában? 2. Hogyan segítheti egy nemzetközi mozgalom a magyar identitás megőrzését Ausztráliában?

A tanulmány első fele az ausztráliai diaszpóra és benne a cserkészlet történetével foglalkozik, és a következőképpen épül fel. Először a cserkészlet fogalmát, magyarországi történetét és emigrációba kényszerülését vázolom fel. Ezzel párhuzamosan bemutatom az ausztráliai magyar emigrációhoz vezető eseményeket, főleg az 1956-os hullámra koncentrálni. A két szál az ausztrál városokban létrehívott emigrációs cserkészletben kapcsolódik össze, kutatásom Sydneyre fókuszál. Tanulmányomnak ebben a részében a szakirodalom mellett (részben) publikálatlan és fel nem dolgozott levéltári forrásokra támaszkodom.

A tanulmány második felében a mai diaszpóra jelenlegi helyzetét és identitáskonstrukcióját vizsgálom, benne a cserkészlet szerepével. Ehhez elméleti háttérként a szakirodalom alapján az identitás fogalmát tisztázom. Ezt követően bemutatom saját identitásvizsgálatom anyagát, amelyben az ausztráliai magyar diaszpóra, benne a cserkészlet kulcsfiguráival készítettem interjúkat. A lejegyzett szöveget tartalmilag és nyelvileg elemeztem. A záró részben visszatérek a tanulmány elején feltett kérdésekre.

2. Az ausztráliai magyar cserkészlet létrejötte

2.1. A magyar cserkészlet emigrációja

Mi is a cserkészlet? A WOSM (=World Organisation of the Scout Movement) alapszabálya szerint: „A cserkészlet vallásos alapokon nyugvó, önkéntes, nem politikai ifjúságnevelő mozgalom, amely nemre, származásra, bőrszínre vagy vallásra való tekintet nélkül nyitott mindenki számára, összhangban az alapító Lord Robert Baden-Powell of Gilwell által megfo-

galmazott alábbi célokkal, elvekkel és módszerrel.” A cserkészzet önkéntes jellegű, nem politikai szervezet. Tagjai önkéntesen csatlakoznak, alulról szerveződő mozgalom.

Lord Baden Powell of Gilwell indította el a mozgalmat 1907-ben Angliában a Brownsea szigetén megrendezett első cserkész táborral. 1908-ban jelent meg a mozgalom kézikönyve, a *Scouting for Boys* (Bodnár, 1989: 9). Innentől rohamtempóban terjedt a cserkészmozgalom híre, illetve nőtt a tagok létszáma. 1907-ben Baden-Powell még csak harminc fiúval táborozott, de tizenöt év múlva a világ cserkészeinek száma elérte a kétmilliót (Sík-Teleki-Arató, 2002).

1912. december 28-án létrejött a Magyar Cserkész Szövetség. A szövetséget Izsóf Alajos, Megyericsy Béla, Papp Gyula és Sík Sándor vezette. Az I. világháború után újjáalakult, a Tanácsköztársaságot túlélő Magyar Cserkészszövetség megerősödött és a tagok létszáma megduzzadt. Az 1930-as évek németorientált, elnyomó politikája nem kedvezett a mozgalomnak, a kommunista hatalomátvétel pedig, teljesen véget vetett a magyarországi működésnek. A kommunista hatalom meglátta a cserkészmozgalomban rejlő pedagógiai és ifjúságszervezési erőt, amit fel kívánt használni, de saját ideológiai tartalmával, saját politikai céljaira és saját ellenőrzése alatt. A központosító rezsim egyetlen, egységes, saját kezében tartott, totális szervezetet akart, ezért a cserkészet előbb beolvasztotta az úttörőmozgalomba, majd felszámolta.

A magyar cserkészzet ezután külföldre szorult, és az emigrációban kezdődött meg a magyar cserkészzet újjáéledése. 1945-ben megalakult a Külföldi Magyar Cserkészszövetség (a jogfolytonosságot kiemelve Magyar Cserkészszövetség néven), amely a mozgalmat átmentette a magyar diaszpórákba, így Ausztráliába is.

2.2. Az ausztráliai magyar diaszpóra létrejötte

Az ausztrál magyar diaszpóra kialakulásának döntő része a 2. világháború utáni időszakra tehető. A világháború utáni magyar menekülteket két csoportba lehet osztani: 1. akik 1944–45-ben lépték át az országhatárt, 2. az 1956-os menekültek. Az előbbit a kommunista rezsim csak „nyugatosoknak” nevezte (Virág, 2013). Becslések szerint a nyugatosok száma körülbelül egymillió főre tehető, közülük 150–250 ezer katona volt (Puskás, 1996: 69). A háború után megalakult az UNRRA (=United Nations Relief and Rehabilitation Agency), mely a hontalanokat három kategóriába sorolta: 1. az ENSZ tagállamainak polgárai; 2. volt ellenséges országok polgárai – ex-enemy DP-s; 3. ellenséges dípik. A magyarokat – abból kiindulva, hogy nem a győztesek oldalán álltak – a *volt-ellenség (ex-enemy)* státusszal jelölték. 1947-ben a nyugat-európai menekültek (*displaced persons = dípik*)

számára létrehozták a Nemzetközi Menekült Szervezetet (=International Refugee Organization).

A repatriálások 1945–49-ben visszavettek a kivándorlási hullám intenzitásából. Sokan a szabad választások eredményének hírére hazatértek, de a hazavándorlási folyamat lelassult, miután az oroszok berendezkedtek Magyarországon. A politikai helyzet romlásával, a kommunisták térnyerésével párhuzamosan egyre többen kezdték el illegálisan átlépni a határt. A „határátugrók” többek közt Sopron vagy Szentgotthárd vidékén keresztül, legtöbbször gyalog menekültek másik zónába. A kivándorlók egy része Ausztráliába igyekezett.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően százezrek lépték át ismét a magyar határt. Kb. 200 ezer magyar menekült el, ebből 180 ezer Ausztrián, a többi Jugoszlávián keresztül menekült Nyugatra. 1956–58 között hozzávetőleg 11 ezer magyar települt be Ausztráliába, legtöbbször ausztriai menekülttáborokon keresztül, hajókon vagy repülőkön érkezett (Kuncz, 1997). Interjúalanyaim egyike szintén 56-os menekültként óceánjárón érkezett Ausztráliába, így emlékezett vissza: *„7 éves koromba hagytam el anyaországot, és akkor 6 hónap után Ausztrián keresztül ideérkeztünk 57-be. Mint menekültek 1 300-an voltunk egy hajón, a hajón mind magyar menekült volt.”* (Adatközlő 1).

Ez az 56-os generáció még mai napig is számon tartja egymást Ausztráliában. Ugyanez az adatközlő beszámol többek között arról is, hogy minden évben találkozik egy 56-os menekülttel, aki ugyanazon a hajón utazott, mint ő. A közös sors számon tartása és továbbmesélése a következő generációnak hozzájárul, hogy a magyar közösség összetartó ereje 65 év után is megmaradhasson.

A kollektív emlékezettudatban mai napig fennmaradtak az 1956-os forradalom eseményei az anyaországtól több tízezer km-re is, és identitástudatuk fontos elemét alkotják. A diaszpórában élő magyarság tagjai a kezdettől emlékműsorokkal tartották és tartják fenn ma is 1956 emlékét és példáját. Az emlékműsorok megszervezését a külföldi magyar szervezetek, mint például a magyar iskola és cserkészlet vállalták magukra. Közülük kiemelkedik a cserkészlet, amely a magyar kultúra és identitás megőrzésében kulcsszerepet játszik.

2.3. Az ausztráliai magyarság összekovácsolása, az ausztráliai magyar cserkészlet kezdetei

1947–48-ban számos lelkipásztor és katolikus pap is érkezett Ausztráliába. Az evangélikus felekezethez tartozó magyarok rokonszenvvel találkoztak az ausztrál egyház részéről. Gyorsan autonómiához jutottak, ennek hátte-

rében az ausztrál egyház múltja állt: az ausztrál lutheránus egyházat német vallási üldözöttnek titulálták, így szélesebb körű autonómiában részesültek, mint a katolikusok (Kuncz, 1997). Ennek következtében a lelkipásztorok (például Csörsz Győző vagy Bernhardt Béla) a Magyar Népköztársaság kémelhárítási osztály reflektorfényébe kerültek. Ennek oka nem véletlen, hiszen az akkor már demoralizált magyar közösség megszervezését ők tudták megkezdeni a magyar emigránsok lelki, szellemi és kulturális életének felpezsdítésével.

Csőrsz Győző indította meg az ifjúság összeszedését Sydneyben, azonban a cserkészcsapatok tiszavirág életűek voltak. Több probléma is jelentkezett, melyekről Csörsz Győző számolt be Bodnár Gábor cserkésztitisztnak.

Az első, ami akkor és ma is nehézséget okoz az ausztráliai magyar cserkészeknek, a távolság. Ez az 1950–60-as években még nagyobb hangsúlyt kapott, hiszen az ausztrál közlekedési hálózat fejletlen volt, hiánycikk volt az építőmunkás szakember is. Kuncz Egon történész leírása szerint a lelkészek az alacsony fizetés mellett nem tudtak egy járművet megengedni magunknak, márpedig Ausztráliában a távolságok hatalmasak. Így ők „motorkerékpáron látogatták hatalmas távolságokban szétszórt híveiket” (Kuncz, 1997). A mindenüket elvesztett emigráns magyarok között az összekötő kapcsot a hit jelentette, így a lelkészekre nehezedő felelősség óriási volt. A cserkészlet megszervezésének másik akadály a kiképzett vezetők hiánya volt. Ausztriában és Németországban szép számmal akadtak tapasztalattal rendelkező cserkésztitisztek, akik az ifjúságot összefogták. Ausztráliában viszont eleinte egyáltalán nem voltak.

A szövetség 1948. december 31-i jelentése szerint 30 cserkész tartózkodott Ausztráliában. Csapatalapító kezdeményezések ott is megindultak, ám kérészetűnek bizonyultak. Bernhardt Béla 1950-es érkezéséig nem is alakult állandó csapat.

2.4. Bernhardt Béla közösségszervező szerepe

1926-ban született, a Fasori Evangélikus Gimnáziumba járt, majd Sopronban erdőmérnöknek tanult, amíg be nem sorozták katonának. 1934-ben ismerkedett meg a magyar cserkészzel. Az emigrációban hasonló korú cserkésztársaival életre hívta az ún. Hontalan Sasokat, hogy összefogják az emigrációban ragadt fiatalságot. 1947-ben Traunsteinben megalapította a 30. Számú Kőrösi Csoma Sándor Cserkészcsapatot. A 31 fős fiúcsapat² 1950-ig, Bernhardt továbbvándorlásáig állt fent. Az eredeti koncepció szerint a sasok a csapatalapításokat ideiglenesnek tekintették,³ amíg haza

² *KMCSSZ Központi Értesítő* 1949. április.

³ <https://www.bocskairadio.org/nt-bernhardt-bela-eltavozott-az-elok-sorabol/>

nem térhetnek Magyarországra. Azonban a magyar politikai helyzet kedvezőtlenül alakult, így a sasok tovább repülve más fészket kerestek maguknak. Bernhardt Béla, becenevén „Buli bá”⁴ 1950-ben emigrált Ausztráliába. A csapatszámot és nevet levédetve magával vitte az óceánon túlra. Így Traunsteinben elméletileg ugyan megszűnt a Kőrösi Csoma Sándor cserkészcsapat, de a gyakorlatban csak Sydneybe helyezte át a működését.

A közben lelkésszé avatott Bernhardt Béla nemcsak az ausztráliai magyar fiatalok nevelését tűzte ki célul, hanem a hit közvetítésével összekötő kapoccsá vált a diaszpórában élő magyarok között.

Felismerte, hogy szükség van egy sajtóorgánumra, hogy az szellemileg is összekapcsolja a területileg szétszórt cserkészeket. Ezért létrehozta a *Magyar Cserkész Híradót*, később pedig az *Ausztráliai Magyar Cserkészhírszolgálatot*. Így a cserkészlet is becsatlakozott az ausztráliai magyar sajtóorgánumok (*Magyar Élet, Dél Keresztje*) vérkeringésébe. Következő teendőként a sydney-i csapatot szerette volna a regisztrált csapatok sorába felvenni. 1951-ben újra életre hívta a 30. Számú Kőrösi Csoma Sándor Cserkészcsapatot, mely Lendvai-Lintner Imre szavai szerint „*a legrégebbi és leghosszabban és egy helyen folytonos aktív cserkészcsapat*”.⁵ A névválasztás szimbolikája a magyarság őshazáját idegenben kutató, minden akadályt legyőző tudósra utalt.

Bernhardt Béla kezdeményezte egy leánycsapat megalakulását is. Felkérte Dr. Bod Péterné „Lola nénit”, hogy az alakuló leánycserkész csapatot fogja össze. A szervezőmunka és az órvezetőképző táborok megkezdődtek 1959-ben, de a leánycsapat hivatalosan csak 1964-ben került az MCSSZ (Magyar Cserkészszövetség) jegyzékébe 66. Számú Papp-Váry Elemérné Cserkészcsapat néven.⁶

1966-ban Bernhardt Béla az Egyesült Államokba költözött, és lelkipásztori, valamint cserkészeti tevékenységét Clevelandben folytatta.

3. Identitáskutatás a sydney-i magyarok körében

3.1. Az identitás fogalma

Az identitás szó jelentése ’önazonosság, hovatartozástudat, öntudat’. Eredete a latin *idem* (’ugyanaz’) szó, az *identitas* szó szerinti jelentése ’(ön)azonosság’. Az identitásnak számos definíciója létezik, és vizsgálható egyé-

4 <https://csbk.org/wp-content/uploads/2018/07/JoMunkat-2018-Nyar-FINAL.pdf>

5 http://www.kmcssz.org/files/1cf7_v1122.pdf

6 *KMCSSZ 66. sz. Központi Értesítő 1966. március.*

ni és közösségi szinten is. Pataki Ferenc, szociálpszichológus szerint, az egyén személyes azonosulását csak olyan alkalmazandó identitás minta váltja ki, amely kedvező társadalmi értékeléssel jár (Pataki, 1998: 17–38). Az egyéni identitás kialakulását befolyásoló tényezők közé tartozik a környezet, amelyben a gyermek felnő; a biológiai adottságok; társadalmi neme; illetve a társadalomban betöltött szerepe; az általa beszélt nyelv(ek) stb. Ennek megfelelően minden ember identitástudata többféle elemből tevődik össze, és ennek az adott szituációtól függően más és más eleme lesz domináns. Kutatásomban különös hangsúllyal jelent meg a nyelv szerepe az identitásban. Az egyéni identitás kialakulása szorosan kötődik a nyelv elsajátításához, az anyanyelv(ek)hez. Kiss Jenő szerint: „A nyelv az ember kognitív felszereltségének része, ennek következtében egész mentális tevékenységünk, így az identitás kialakulása is a nyelvvel, a nyelv közvetítésével zajlik” (Kiss, 1995: 86). Az ember identitása az emberi szocializáció folyamatában alakul ki, ezért nem véletlen, hogy a legkorábbi identitáskonstrukciós eszközünk a nyelv. A közösség identitásának kialakításában a nemzeti hovatartozás, a nyelv és a kultúra a meghatározó (Kiss, 1995: 86). Amíg a nyelvre, tradíciókra van fenntartási szándék, addig a közösség belső kohéziója, identitása erős. Abban a pillanatban, amikor a belső szándék meggyengül a nyelv és a hagyományok fenntartására, és ezeket nem ápolják, a közösség identitása meggyengül.

3.2. A kutatás adatközlői, az adatfelvétel módja, elemzési módszer

Az emigrációs identitáskutatás nagyon sokrétű és gazdag. Azonban elenyésző azoknak a kutatásoknak a száma, mely az ausztráliai magyar diaszpórával foglalkozik. Ennél is továbbmenve, hogy maguk az ausztrál magyar diaszpóra tagjai ma miként vélekednek a helyzetükről, hogyan, milyen elemekből tevődik össze az identitásuk. Ezért ennek felmérésére saját kutatást terveztem az oral history módszerével.

Az ausztráliai magyar diaszpóra kulcsfiguráival, a sydney-i magyar cserkészlet és magyar iskola vezetőivel félig strukturált interjúkat készítettem (Constantinovits, 2022). A szóbeli interjúk összességében 6 órányi hanganyagot tettek ki. Az interjú kérdések főként az identitás és a közösségben betöltött szerep témája köré csoportosultak. Az interjúkat tartalmi és kódváltási szempontból elemeztem. Az eredmények közül terjedelmi okok miatt jelen tanulmányban csak a nyelvhasználatra és a cserkészlet szerepére vonatkozókat ismertetem.

3.3. A magyar nyelv, mint identitáskonstrukciós eszköz a cserkészletben

„Nyelv nélkül a kultúránkat nehéz megtartani, mert a kultúránk legszebb része a magyar nyelv” – nyilatkozta az egyik interjúalany, aki 1957 óta él Ausztráliában és tökéletesen beszél a nyelvet (Adatközlő 1). Az interjúalanyok többsége a magyar nyelvet személyhez kötik, a nyelvet aktívan használják, ápolják, a nyelvnek közösségmegtartó szerepet tulajdonítanak.

A nyelvhasználati szintérré a *Hol használja a magyar nyelvet?* kérdéssel kérdeztem rá.

A válaszokból kirajzolódtak a magyar nyelvhasználat szinterei is. Az elsődleges közeg az a család, a második a cserkészlet, harmadik a barátok, magyar iskola. Az érzelmi intimitás nagyon fontosnak bizonyult:

„Otthon a férjemmel – a magyar közösségbe – cserkészletben – barátokkal, magyar közösséggel.” (Adatközlő 2)

„A magyar nyelvet én magam a családon belül, olyan szempontból, hogy a családomban csak magyarul beszélek. Angolra csak akkor váltunk át, mikor általában valaki más is bejön a beszélgetésbe, aki nem tud magyarul.” (Adatközlő 1)

„...érzelmiileg közelebb érezzük egymást, mikor magyarul kommunikálunk.” (Adatközlő 1)

Az intim családi kör mellett a tágabb kör a szervezett élet. Több interjúalanyom kiemelte, hogy a családon belüli nyelvhasználat mellett a magyar szervezetek is mentőövként funkcionálnak a magyar nyelv ápolásában. Ilyen szervezet lehet: a magyar katolikus/református egyház, a magyar cserkészlet, a magyar klubok.

A nyelv és a kultúra fennmaradásában döntő, hogy a következő generáció tagjai személyiségfejlődésük során, korai életkorban az identitásuk részévé tegyék. Az emigrációban élő többedik generációs magyar fiatalok többségének azonban nincs könnyű dolga az identitás megélésében. Ahogy Pataki Ferenc szociálpszichológus rámutatott, a családból kilépő, iskolába kerülő gyerek hasonlítani akar a többségre, a többségi társadalomra, nem akar kívülállónak „idegen” maradni. Az emigrálni kényszerült család helyzete ebben a formában igen nehéz, hiszen olyan szokásokat és kultúrát visznek magukkal, ami miatt a gyerek a többségi társadalomban másnak érezheti magát, fél a kirekesztéstől. Az identitásmintával csak a kedvező társadalmi értékelés mellett tud az egyén azonosulni (Pataki, 1998). Serdülőkorra pedig, identitásválságot élhet át.

A cserkészletnek, a magyar iskolának, a néptáncnak az a jelentősége, hogy segítenek megőrizni a magyar identitást, hiszen szemben az ausztrál

társadalommal, ahol ők a „kisebbség”, a más, ezekben a szervezetekben ők a „többség”, az ő értékeik, szokásaik, nyelvük, kulturális mintáik a norma. A cserkészzet identitásmegőrző szerepére az egyik adatközlőm saját személyes példáját hozta fel, akinek a magyar cserkészzetben sikerült „túlélnie” ezt a belső konfrontációt. A cserkészzetben „mindenki magyarul beszél és mindenki szalámis kenyeret eszik és senki se szól »rád, hogy ez mi.«.” (Adatközlő 1) Érdemes megfigyelni, hogy a nyelv mellett megjelenik a „magyar étel”, a „szalámis kenyér”, mint az identitás tárgyi leképződése.

A cserkészzet, mint közösség érzelmi biztonságot ad. Egyik interjúalanyom szerint, aki a sydney-i csapatban vezető szerepet tölt be: „Elsősorban a barátság köti őket össze, a többi az egy bónusz”. (Adatközlő 2) Azaz a cserkészetre járás gyerekszemmel a baráti kör miatt történik. Egy másik adatközlőm ezt alátámasztva, így nyilatkozott: „A magyartudat a barátság után jön létre a gyerekeknél”. (Adatközlő 1) Ha van már egy biztonságos közeg, ahol a nyelvet gyakorolhatják, akkor abba a közösségbe szívesen járnak: „Mert hasonlóak az értékek, hasonló a háttér, és jobban identifikálnak velük, mint az iskolai barátokkal.” (Adatközlő 2)

A cserkészzetben, ahol nem iskolai módszerekkel tanítanak, a cserkészek úgy tanulják a magyar nyelvet, hogy nem is veszik észre. A magyar cserkészzet az életre szóló baráti körök kialakítása mellett társadalmi ismertségre és elismertségre is törekszik. A cserkészek a helyi közösségek szintjén megbecsülésnek örvendenek, világszinten pedig cserkészvilágtalálkozó, cserkészklubok, Rákóczi-program keretében jutnak elismertséghez.

A cserkészzetben csak magyarul kommunikálnak, a szükséges fogalmi kereteket azonban, a magyar iskolában tudják elsajátítani a vezetők. Így elengedhetetlen, hogy a két szervezet – az iskola és a cserkészzet – szorosan együttműködjön. Sydneyben és Melbourne-ben is a két szervezet (iskola és a cserkészzet) szorosan együtt dolgozik:

„A magyar iskolában és a cserkészzetben is a gyerekekkel foglalkoznak. Úgyhogy, a magyar iskolában megtanulják a nyelvet, a kultúrát, irodalmat, földrajzot. A cserkészzetben a gyerekek megismerik egymást és játékszerűen baráti köröket alakítanak, amik megmaradnak évtizedekig.” (Adatközlő 1)

„Nagyon ösztönözzük a cserkész családokat, hogy akik járnak cserkészre, jöjjenek az iskolába is. Hiszen a kettő egészítené ki a gyerekek nyelvi tudását és a természetben szerzett tapasztalatokat.” (Adatközlő 3)

Kutatásomnak fontos eredménye volt, amit az interjúk is alátámasztottak, hogy a magyar közösség megtartásában, az identitás megőrzésében a nyelvhasználat fontosabbnak bizonyul más kulturális elemeknél.

Lényegesen hatékonyabbak azok a szervezetek, ahol nemcsak a kulturális elemeket, szokásokat gyakorolják, hanem magyar nyelven folynak a foglalkozások. Az identitás megőrzésében kisebb hatékonyságúak azok a tevékenységek, szervezetek, ahol a nyelvnek nincs nélkülözhetetlen szerepe. Ilyenek például a magyar néptáncsoportok, amelyek kifejezetten tradicionális kulturális örökséget visznek tovább: a néptáncot. Azonban, ha az együttesben a táncolók nemzetiségi összetétele vegyes, például lengyelek stb. is részt vesznek benne, a próbák angolul folynak. Angol lesz akkor is, ha tudnak magyarul, de a próbát vezető betanító táncos nem elég motivált a nyelvhasználatra. *„Ha más tanít [nem én], akkor angolul, mert nekik az angol az első nyelv, illetve vannak más nemzetiségűek is, például lengyelek.”* (Adatközlő 4) Ezt személyes tapasztalatom is alátámasztotta az ausztrál magyarok között, amikor a Kőrösi Csoma Program ösztöndíjával töltöttem kint egy évet. Ha táncpróbát a magyar ösztöndíjas tartotta, akkor túlnyomórészt magyar volt a foglalkozás nyelve. Ha nem az ösztöndíjas tartotta a próbát, akkor a foglalkozás teljes egészében angolul folyt. Ezt az egyik interjúalanyom is megerősítette: *„Észrevettem, hogy a táncsoportok sikerebbek, mert oda be tud lépni az is, aki nem beszél a nyelvet.”* (Adatközlő 1) Fontos megjegyezni, hogy a sikeresség alatt az adatközlő a létszámot és az aktivitást értette, nem az identitásőrzést.

Bár az identitás megtartásában hatékonyabbak a magyar nyelv ápolását is zászlójukra tűző szervezetek, ennek lehet hátulütője is. Ezek a szervezetek ugyanis a nyelv miatt sokkal zártabb közösséget alkotnak, így jobban fenyegeti az elöregedés az akadozó fiatal utánpótlás miatt. Ez a többedik generáció nyelvvesztésével függ össze (Kovács, 2004). A tapasztalat viszont az, hogy az odajárók többségének sikerül megőriznie a magyar nyelvét, és az ott kötött barátságok révén ismét lesz a családon kívül egy olyan közeg, ahová kötheti a nyelvet, és ahol aktívan használhatja.

4. Összefoglalás, következtetések

A tanulmányban a sydney-i magyar diaszpórával, kiemelten a sydney-i magyar cserkészlet történetével és a cserkészlet identitást megőrző szerepével foglalkoztam.

Kutatási kérdéseimre a következő válaszokat lehet megfogalmazni:

1. Hogyan épült ki a magyar cserkészlet Ausztráliában? Ennek a kérdésnek a megválaszolásához feltártam a cserkészlet magyarországi felszámolását és külföldre kényszerülését, valamint az emigrációs hullámokat Ausztráliába. A magyar diaszpórákösszeg összekovácsolása Bernhardt Béla lelkész nevéhez fűződik. Munkássága tette lehetővé, hogy többek

között Sydneyben létrejön egy ma is aktívan működő cserkészcsapat. Magyar sajtóorgánumok megteremtése révén kommunikációs csatornát alakított ki a diaszpóra tagjai között. A cél, mely már túlhaladta a cserkészcsapatok létrehozásán, és a magyar identitás megmaradását, illetve továbbörökítését jelentette.

2. Hogyan segítheti egy nemzetközi mozgalom a magyar identitás megőrzését Ausztráliában? A család mellett a magyar szervezetekben, például a magyar nyelvű (és az ausztrál cserkészszövetségtől szervezetileg és külsőségekben is elkülönülő) cserkészzetben lehet megélni a magyar identitást, hiszen a nyelv, a kultúra, a hagyományok, az értékrend itt a saját normákhoz igazodik, szemben a külső közeggel, ahol ők a kisebbség. Több interjúalanyom kiemelte, hogy a cserkészzetben a gyerekek érzelmi támogatást, baráti közösséget kapnak, így az ottani normák sikeresen épülnek be a személyiségükbe, segítenek a következő generáció magyar identitását felépíteni és megőrizni. A cserkészzetnek kulcsszerepe van a magyar nyelv ápolásában. A családi közegen kívül a magyar iskola és a cserkészzet az a platform, ahol a magyar nyelvet lehet gyakorolni. Az iskolában elsajátítják a fogalmi kereteket, viszont amíg ott tanártól, formális keretek között tanulhatnak a fiatal diákok, addig a cserkészzet nagy előnye, hogy ott szabadon kommunikálhatnak, egymástól tanulhatnak a generációk. A cserkészzet mellett természetesen fontos a többi kinti magyar szervezet, a református, a katolikus egyház, az idősek klubja, a táncklubok.

A paradoxon (nemzetközi és a magyar fogalom) feloldására a ház példáját hozhatjuk: ebben a ház vázszerkezetét a világcserekészlet adja, a ház belsejét azonban, a magyar identitás elemeivel lehet megtölteni: magyar nyelvvél, hagyományokkal, szokásokkal, ünnepekkel. Eddigi kutatásaimból kirajzolódott, hogy a világcserekészlet égisze alatt létrejövő magyar cserkészlet, hozzájárulhat a magyar identitás megerősödéséhez.

Irodalom

Bodnár Gábor (1989): *A magyarországi cserkészlet története*. Püski Kiadó. Budapest.

Constantinovits Kinga (2022): *Magyar cserkészlet a diaszpórában*. Mesterszakos szakdolgozat. PPKE. Budapest. (kézirat) <https://www.academia.edu/86641240>.

Erikson, Erik (1991): Az életciklus: az identitás epigenezise. In: *Uő: A fiatal Luther és más írások*. Gondolat. Budapest. 437–498.

- Kiss Jenő (1995): *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Kovács Magdolna (2004): Az ausztráliai magyarok nyelvvesztése: A kódváltás és nyelvváltás összefüggései. In: Kovács Nóra (szerk.): *Tanulmányok a diaszpóráról*. Budapest. 74–86.
- Kuncz Egon (1997): *Magyarok Ausztráliában*. Teleki Alapítvány Kiadó. Budapest.
- Pataki Ferenc (1998): Identitás – személyiség – társadalom. In: Váriné Szilágyi Ibolya – Niedermüller Péter (szerk.): *Az identitás kettős tükörben*. TIT. Budapest. 17–38.
- Puskás Julianna (1996): Magyar menekülők, emigránsok – DP-k és „56-osok” (1944–1957). *Aetas* 11/2–3: 67–102.
- Ring Orsolya (2017): A cserkészzet felszámolása (1948). In: Tabajdi Gábor (szerk.): *„Illegális ifjúsági munka”: Cserkészközösségek a diktatúrában*. Magyar Cserkészszövetség. Budapest. 56–60.
- Sík Sándor – Teleki Pál – Arató László (2002): *A cserkészzet. 90 éves a Magyar Cserkészszövetség*. Márton Áron Kiadó. Budapest.
- Virág András (2013): *Hálózatok a cserkészzetben – cserkészhálózatok*. PhD értekezés. PPKE. Piliscsaba.
- WOSM = World Organisation of the Scout Movement https://www.cserkesz.hu/sites/default/files/konyvlap_fajl/asz_mcssh_2015_04_11_0.pdf (hozzáférés: 2023. 04. 04.)
- Zelliger Erzsébet (2004): A diaszpóra nyelvi változásai kicsiben és nagyban. In: Kovács Nóra (szerk.): *Tanulmányok a diaszpóráról*. Budapest. 49–57.

Internetes hivatkozások

- <https://www.bocskairadio.org/nt-bernhardt-bela-eltavozott-az-elok-sorabol/> (letöltés: 2023. 04. 04.)
- <https://csbk.org/wp-content/uploads/2018/07/JoMunkat-2018-Nyar-FINAL.pdf> (letöltés: 2023. 04. 04.)
- http://www.kmcssh.org/files/1cf7_v1122.pdf (letöltés: 2023. 04. 04.)

KISS ÁGNES¹

Egy hullámhosszon – avagy magyar közösségi rádiók a világban

On the Same Wavelength – or Hungarian Community Radios Around the World
(ismeretterjesztő közlemény)

Abstract

„*The more Hungarian words are heard in the world, the better...*” – said Miklós Soós, who launched Hungarian broadcasting in Sydney, Australia in 1972. Of course, it does matter what those Hungarian words mean.

I would like to present radio stations that have been established in the Hungarian diaspora, on individual initiative, with the aim of keeping the need for the Hungarian language alive in the local Hungarian communities and diasporas, and of broadcasting valuable Hungarian cultural content.

These radio stations are a connective cord to Hungarian life for many thousands of Hungarians living abroad. Especially so, when one is far away from other Hungarians living in the country. They can show their descendants, who speak little or no Hungarian, that „*Yes! There is a community of people out there who speak Hungarian.*”.

We will take a look into the lives of some of these radio stations. Where are they in the world? How often do they broadcast? How long is the program? What are their programmes? Who do they interview? What music do they play? What is their role in organising local Hungarian community life? Who listens to them?

Of course, radio broadcasts don't make themselves up, they have to be edited. Who are the people who, for years and decades, have spent time, effort and often their own money to always provide something interesting during the broadcast time for those who expect it? Through a few personal stories we also get a glimpse into their souls. ...and I can assure you that there are many treasures to be found there!

¹ Kiss Ágnes, angol-francia szakos tanár, hivatásos népmesemondó, tudósító, e-mail: kagnes22@gmail.com

1. Bevezetés

Ha a rádióról beszélünk, akkor általában az állami közzérádió jut eszünkbe vagy a tematikus rádiók – legyenek azok akár zenei, akár vallási témájúak. Ezenkívül vannak még olyan fizetett rádiók, amelyet valaki vagy valakik propaganda céllal hoznak létre.

A közösségi rádiók egyik fenti csoportba sem sorolhatók. *„Minél több magyar szó hangzik el a világban, annál jobb...”* – legalábbis így mondta Soós Miklós, aki 1972-ben elindította a magyar adást Sydneyben, Ausztráliában. Természetesen nem mindegy, hogy mit jelentenek az elhangzott magyar szavak.

Írásomban olyan rádiókat mutatok be, amelyek a magyar diaszpórában, egyéni kezdeményezésre jöttek létre, és az a céljuk, hogy életben tartsák a helyi magyar közösségben, diaszpórában a magyar szó iránti igényt, illetve értékes magyar kulturális tartalmat sugározzanak.

Ezek a rádiók sok-sok ezer külföldön élő magyar embernek jelentenek köldökzsinórt a magyar élethez. Főleg akkor, ha valaki még az adott országban élő többi magyartól is távol van. Akár még magyarul már alig, vagy egyáltalán nem beszélő leszármazottainak is meg tudja mutatni, hogy *„Igen! Létezik egy olyan közösség, ahol magyarul beszélnek.”*

Betekintünk tehát néhány ilyen rádiónak az életébe: Hol vannak a világban? Milyen gyakorisággal van adás? Milyen időtartamban? Milyen rovatokkal jelentkeznek? Kikkel csinálnak interjúkat? Milyen zenéket játszanak le? Milyen szerepük van a helyi magyar közösségi élet szervezésében? Kik hallgatják őket?

A rádióadások természetesen nem maguktól állnak össze, hanem szerkeszteni kell őket: Kik azok az emberek, akik időt, fáradságot és sokszor a saját pénzüket sem kímélve éveken, évtizedeken keresztül gondoskodnak arról, hogy az adásidőben mindig legyen érdekes hallgatni valója azoknak, akik erre számítanak? Pár személyes beszámolón keresztül az ő tevékenységükbe is bepillantunk.

2. Magyar Híd – Vancouver

Az egyik Magyarországtól a legtávolabbi ilyen város Vancouver, ahol rendszeresen magyar szó hangzik fel az éterben, a *Magyar Híd rádió*. A Magyar Híd rádió ötlete 2006 tavaszán született meg, ekkor hozták létre ezt a közösségi rádióadót. Mivel Kanada multikulturális or-

szág, ezért több nemzetiséget is be kellett vonni az adásba. Valkó Ferenc, a Magyar Ház akkori elnöke kezdte el az adásokat szerkeszteni, amit egészen 2017-es nyugdíjba meneteléig folytatott. Molnár László és Csilla vezeték ma az adást, 2008-ban csatlakoztak a csapathoz. Laci fogtechnikus, Csilla pedig, egészségügyi asszisztens. Ez azért kiemелendő, mert egyiküknek sem volt semmi köze a rádiózáshoz korábban, mégis sikerült jól beletanulniuk.

Molnár László és Csilla

Legfőbb céljuk a magyar nyelv éltetése, ezt tartják szem előtt, amikor a műsoraikat összeállítják. Aki hallgatja őket sok irodalommal, zenével, humorral találkozhat. Megemlékeznek a névnapokról, a különleges évfordulókról, illetve hírt adnak a helyi magyar eseményekről.

2010 óta nem csak az éteren, hanem az interneten keresztül is lehet őket élőben hallgatni. Aki az adásokra utólag kíváncsi, keresse fel a honlapjukat (www.magyarhid.ca), vagy a youtube csatornájukat.

3. ZeneBuona Rádió – Calgary

A ZeneBuona rádiót, vagyis a 'jó zene' rádiót Kozma-Grimm Mária szerkeszti. A rádió története 2008-ban kezdődött, meghozzá úgy, hogy a Marikának volt egy kínai barát-nője, aki egy kínai adást szerkesztett, és a stúdióban megüresedett egy órányi műsoridő. A kínai barát-nő pedig, rábeszélte Marikát, hogy csináljon ő egy magyar adást.

Marika Szászrégenben született, és 1985 óta él Kanadában. Eredetileg belsőépítész,

ami teljesen más szakma, mint a rádiózás.

Az első adást csak a férje és a rádió stábjában hallgatta, mert Marika annyira félt sok embernek beszélni a mikrofonba, aztán megszokta, és a hallgatók is rászoktak a műsorok meghallgatására.

A műsorszerkesztés elsősorban az idősebb korosztályt célozza meg: régebbi zenéket játszanak le, mint pl. Zoránt; érdekes témákat, jeles napokhoz kötődő szokásokat dolgoz fel, mint pl. a farsang; vagy fontos történelmi események, évfordulók, mint pl. a kommunizmus áldozatainak emléknapja. Megemlékezik a névnapokról; sugároz kabaré jeleneteket is, továbbá készít interjúkat is pl. Koltai Gáborral, vagy a Bojtorján együttes tagjaival.

Nagyon szereti, ha a hallgatói azt jelzik vissza, hogy „Te, Marika! Ezt nem is tudtam!”. Örül, ha úgy érzi, hogy adott valamit. Egy érdekes anekdota, hogy a Hungária Nagy Bálon egy meghívott kanadai kormánytisztviselő megkérdezte, hogy miért akarják a magyarok, hogy legyen ilyen rádiójuk. „Hát, mert mindenkinek van egy kis honvágya!” – felelte Marika.

Kozma-Grimm Mária

4. Független Magyar Rádió – Toronto

Hadd kezdjem azzal, hogy a diaszpóra rádiók közül a *Független Magyar Rádió – Torontóban* hangzott el az első interjú, de azt még nem én csináltam, hanem velem és másik két mesemondó társsal csinálta Bede-Fazekas Zsolt, a rádió főszerkesztője, amire nagyon szívesen emlékszem vissza. Később, azután munkatársak is lettünk, és a ri-

portjaim ebben a rádióban is rendszeresen elhangzanak.

Megkértem Zsoltot, hogy mutassa be a rádióját: KÁ – Köszönöm szépen, Zsolt, hogy mesélsz nekünk a rádióról, és ugye, most akasztják a hóhért, mert te szoktál riportokat csinálni, de most te leszel az én riportalanynom. Mióta csinálod ezt a rádiót?

Bede-Fazekas Zsolt

BFZS – *A jelenleg is működő rádió 2000-ben alakult, tehát ez a saját rádiónk, és korábban az éterben, ma pedig már az interneten tudunk szólni, amivel persze, nagyon sok embert elérünk szerte a világban.*

KÁ – És mi a műsorszerkezeted, milyen riportokat szoktál leadni?

BFZS – *Egyrészt vannak állandó rovataink, híreket mondunk. Igyekszem a Kárpát-medencéből, a világ különböző pontjairól megszólaltatni magyarokat. Van néhány olyan közéleti politikai vélemény rovatunk, amit egyrészt helyi, másrészt amerikai kollégákkal csinálunk, fontos szerepet kap adásunkban a zene és a kultúra. Persze mindig próbálunk kitalálni új dolgokat, turisztikai rovatot, gasztronómiai rovatot, tehát igyekszünk frissen tartani az adást.*

KÁ – A közösségekben tudják rólad, hogy te ott nagy kultúraszervező vagy. Pontosán miket csináltál eddig?

BFZS – *Ugye, mi a feleségemmel együtt a Győri Nemzeti Színházból, akkor Kisfaludy Színház volt, tehát onnan jöttünk, így nagyon élénk kapcsolatunk volt a kultúrával, és amikor harmincöt évvel ezelőtt ide megérkeztünk, akkor elhatároztuk, hogy ápolni fogjuk ezt a kapcsolatot, és én elkezdtem a feleségem segítségével programokat szervezni, irodalmi esteket, koncerteket, kiállításokat, és hát ezeknek a nagy része úgy valósult meg, hogy Magyarországról hoztunk neves előadókat, és hát itt az elmúlt harmincöt évben több mint hatszáz magyar programot szerveztünk. Több mint négyszáz magyarországi művészt hoztunk ide ki, úgyhogy nagyjából így lehet összefoglalni a mi munkásságunkat, és hát, ennek szerves része a rádió.*

KÁ – Köszönöm szépen és további jó munkát kívánok Nektek!

BFZS – *Mi köszönjük, hogy kíváncsiak vagytok ránk. Köszönjük szépen és további jó munkát Neked, Ági!*

KÁ – Köszönöm.

5. Bocskai Rádió – Cleveland

Clevelandet sokan a második legnagyobb magyar városnak is hívják. Több mint százezer magyar él ott és a környéken. Ebből adódóan több diaszpóra rádió is volt, és még van is erre felé. A legnagyobb közülük a

Bocskai rádió, amely azért is különleges, mert csak magyarul sugároz, ellenében a többiekkel, akik vagy csak angolul, vagy mindkét nyelven.

A clevelandi magyar rádió sugárzása 1984-ben indult a John Caroll Egyetem segítségével, és Tóth András szerkesztésében, Kossuth Rádió néven.

Berta László az 1980-as évek végén a rádiót átnevezte Bocskai rádióra. Ő volt az, aki különösen fontosnak tartotta, hogy a magyarok megőrizték a nyelvüket és a magyarságukhoz való kötődésüket.

A műsor igen színes. Vannak helyi hírek, diaszpóra hírek, az elcsatolt területek hírei, hírek Magyarországról és vannak politikai és kulturális hírek is. Fontos szerepe van a keresztény egyházi műsoroknak is, amivel több felekezet igényeinek tesznek eleget (adventisták, baptisták, evangélikusok, reformátusok és katolikusok). Aki a kultúra iránt érdeklődik, az is talál magának hallgatni valót, hiszen van „hét verse” vagy „dalok szárnyán” rovat, hangjátékok, kabaré jelenetek és irodalom is. Összesen 13 munkatárssal dolgoznak, a rádió főszerkesztője Molnár Zsolt. Az adást sok tízezer hallgatják.

Molnár Zsolt

6. Souvenirs of Hungary – Youngstown

Souvenirs of Hungary

Az adást az utóbbi húsz évben Schauer Mária és Ferenc szerkeszti. Marika így írt rádiójukról:

„Az adás Youngstown egyik külvárosának középiskolájában kezdődött. Az iskolának volt egy stúdiója, ahol a gyerekeknek tanították a rádiós munkát. Mivel a hétvégén a stúdió üresen állt, valakinek az az ötlete támadt, hogy indítsanak

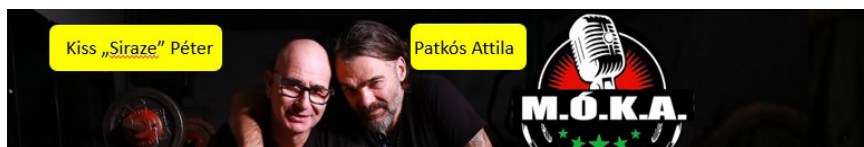
nemzetiségi adásokat. A környéken sok vasgyár működött a XX. sz. elején, ahol sok magyar is dolgozott. Az elmúlt több mint ötven év alatt több vezetője is volt az egyórás magyar műsornak.

Az első, akire emlékszem Vitéz Bán, erdélyi ferences Atya volt. Minden szombaton hűségesen hallgattuk az adását. Nagyon jó volt hallani a régi dalokat, gyógyította a szívünket, különösen nekünk, akik 1956–57-ben jöttünk Amerikába...” – mutatta be nekem Marika az adásukat.

A következő években több más szerkesztő és új munkatárs is dolgozott itt. Közöttük volt Cibulás Erzsébet is, aki a mai napig kezeli a telefont, amíg Feri a zenétet játssza le.

A sok betelefonáló adta az ötletet, hogy legyen „szív küldi” rovat. A műsorban sok zenét adnak, megemlékeznek a születésnapokról, névnapokról és a fontosabb ünnepekről. „Például Október 23-ára kiválasztok egy személyt, és beszélék az életéről, vagy a harcról, vagy felolvasom valaki naplóját vagy üzenetét. Ugyanezt csináljuk Március 15-ére. Karácsonyra és húsvétra pedig legtöbbször a népi szokásokról emlékezünk meg.” – írta Marika.

7. MÓKA podcast – New Jersey

A MÓKA (=Magyarok Óriási Kalandjai Amerikában) projekt 2020 áprilisában indult a világhálón Patkós Attila (volt rádiós) és Kiss „Sizare” Péter (volt DJ) műsorvezetésével a Facebookon.

Az első lépés a *Nélküled* c. dal közös feléneklése volt, ami azután a YouTube-on olyan sikeres lett, hogy a két ötletgazda úgy gondolta, hogy folytatni kell az online tevékenységet. Riportokat kezdtek el csinálni olyan személyekkel, akik érdekes kalandokat éltek meg az USA-ban. Volt már köztük fotós, takarító és pap is.

Minden vasárnap délelőtt teszik közzé az új riportot, és mindenki akkor hallgathatja meg, amikor kedve van hozzá. A YouTube-on, a Spotifyon és számos megosztón érhetőek el a riportok. Nézettségük 1 000–25 000 megtekintés közé esik.

8. La hora ungara – Montevideo

A magyar kivándorlás Dél-Amerikába nem 1956-ban, hanem Trianon után, az utódállamok által nem szívesen látott magyarokkal kezdődött.

Számos dél-amerikai magyar rádió indult még az 1930-as években, amelyek legtöbbször mára már nem működik. A montevideói rádió azonban ma is él. A közösségi emlékezet úgy tudja, hogy az első adást 1938 áprilisában sugározták Ambrus Rezső, a montevideói konzulátus tiszteletbeli irodavezetője szerkesztésében. Ez volt a *Magyar óra*, ami feltehetőleg a mai *La hora ungara* adás elődje volt. Az érdeklődés azonban az, hogy az adás mindig félórás volt. Eleinte magyar nyelven szólt a műsor, később pedig spanyolul.

Az évtizedek alatt sokan szerkesztették az adást. 2021-ben úgy alakult a helyzet, hogy Leonardo Pérez lett a szerkesztő, akinek nincsenek magyar felmenői, még gyerekkorában került be a magyar közösségbe. Tízéves korában volt egy magyar játszótársa, aki elvitte a Magyar Házba, és akkor kezdett magyar néptáncot táncolni. Azóta már a felesége is magyar.

2023 elején Fredy Gerley vette át a munkát, akinek a nagypapja 1956-ban hagyta el Magyarországot. 2018-tól a rádió online hallgatható.

A jelenlegi szerkesztő: Fredy Gerley

A műsor általában a következő rovatokból áll: *Hungria hoy* (Magyarország ma – Leonardo Pérez), *Curiosidades del idioma húngaro* (A magyar nyelv érdekességei – Benedek Zsuzsi), *Noticias del club, eventos* (A Magyar Otthon hírei, eseményei – Leonardo Pérez), *Tradiciones húngaras* (Magyar hagyományok – Koleszár Vítor készítette 8 éven keresztül, aki azóta elhunyt), *Cumpleaños* (Születésnapok – María Eugenia Souza).

9. Mozaik Sydney magyar rádió – Sydney

Magyar Rádió **Mozaik** Sydney

A *Mozaik Sydney magyar rádió*val kezdtem el együtt dolgozni kb. 6 évvel ezelőtt. A rádiót egy házaspár, Ilosvay Gusztáv és Ilosvay Egyed Katalin működteti már több, mint három évtizede.

Megkértem őket, hogy mondjanak pár szót a rádiójukról. Először Katit szólaltattam meg.

KÁ – Kedves Kati! Egy pár szót mondanál arról, hogy a rádiótok milyen szerepet tölt be a közösségetek életében?

IEK – *Az igazság az, hogy nekünk a közösség a hátterünk, az alapunk, akik kezdettől fogva ott voltak velünk, támogattak minket, és mi egy szerves része vagyunk a magyar közösségnek. Minden eseményre ellátogattunk, ott vagyunk, onnan közvetítünk, zenélünk, megszólaltatunk embereket, vagy például most utoljára, ahol voltam hűsvét alkalmából, a magyar iskolának volt egy kézműves foglalkozása, tagja vagyunk a New South Wales-i ma-*

gyar szövetségnek. És lényegében az elmúlt 30 év alatt nagyon, nagyon jól megismert minket az itteni közösség.

KÁ – És a világban hova jutottatok el?

IEK – *Hát a világban sokfelé eljutottunk, és talán inkább érdekes helyet mondanék, mert egyik karácsony alkalmával kerestünk magyarokat, akik olyan helyen élnek, ami egy különleges hely. Izlandon találtunk egy tanár házaspárt, és ők hallgatóink, úgyhogy hallgatóink voltak, roppant érdekes volt.*

KÁ – A Sydney rádió még Izlandra is eljutott. Hát akkor...

IEK – *Így van!*

KÁ – ...az egész Földön ott vagytok! Köszönöm szépen.

IEK – *Nagyon szívesen, és köszönjük a lehetőséget.*

Gusztai a rádió történetéről és a műsorokról mondott pár szót.

KÁ – Gusztai, egy rövid bemutatkozást kérnék tőled.

IG – *Ilosvay Gusztáv vagyok Sydney-ből a Rádió Mozaik főszerkesztője, és 30, lassan már 31 éve működik a rádió. Amikor elkezdtuk, akkor valójában nem igazán tudtuk, hogy mibe vágjuk a fejszénket, és aztán a későbbiek folyamán megtanultunk rádiózni. Megtanultunk olyan értékeket fölvenni, ami tulajdonképpen kialakította azt a fajta műsort, programot, ami, végső soron, kialakította azt a programot, ami ma már egy magazin jellegű program lett, ami oda jutott, hogy színvonalas, mindennel foglalkozunk, mindenütt ott vagyunk, és igyekeztünk kollégákat összeszedni, így például Kiss Agnest is 6 évvel ez-éltt. (sic!)*

Ilosvay Egyed Katalin és Ilosvay Gusztáv

Lényeg az, hogy mindenki ingyen dolgozik, nagyon fontos tudni ezt, hogy mindenki ingyen, dalolva és szerelemből csinálja ezt. Tizennégyen vagyunk, vagy tizenötén. Feleségemmel együtt csináljuk ezt a programot.

A kezdet kezdetén, hát, azon imádkoztunk, hogy ki tudjunk tölteni fél órát, aztán ahogy a dolgok kezdtek úgy jönni, és főleg az internetnek a megjelenésével, végső soron, nagyon megszabadult a program, minden olyantól, hogy manuálisan kell dolgokat megcsinálni, híreket leszedni, az internet azt mind megoldotta számunkra.

Összességében az ars poeticánk talán abban csúcsonodhat ki, hogy volt egy barátom, akihez amikor legelőször, még harmincegy évvel ezelőtt oda-mentem, hogy most már mi is elkezdünk rádiózni, most már ellenségek vagyunk, és akkor kiröhögött, azt mondja: »Mi nem vagyunk ellenségek! Minél több magyar szó szólal meg az éterben, annál jobbak vagyunk!«, és ez engem ott, akkor úgy szíven ütött, és ez valóban így is van, minél többen megszólalunk az éterben magyarul, annál jobbak vagyunk. Sok sikert mindenkinek!

KÁ – Legyen így! Sok sikert mindenkinek, és minél több magyar szó hangozzék el a világban!

Forrás:

A képek és az információk közvetlenül a rádiós szerkesztőktől származnak.

KULTURÁLIS ÉRTÉKMENTÉS – DIGITÁLIS ARCHÍVUMOK

CSIRE MÁRTA – SEIDLER ANDREA¹

**A felsőőri (oberwarti) református egyházközség irattára
– négy évszázad dokumentumai**

**The Unexplored Archives of the Reformed Parish of
Oberwart**

Abstract

Our presentation deals with the archives of the Reformed parish of Oberwart, which has existed since the 16th century. The Reformed Church of Oberwart is the only Reformed Church in Burgenland and is still of great importance today. Felsőőr (Oberwart), originally inhabited by border guards, has grown over the last 150 years from an insignificant settlement in western Hungary to an increasingly important center.

The town's population was bilingual from the beginning, and the use of Hungarian is still closely linked to the identity of its inhabitants. The Reformed Church has an intensive relationship with Hungarian-speaking areas, both Hungary and Transylvania, and its pastors have traditionally been appointed from there. One of the most prominent pastors of the congregation, Dr. Imre Gyenge, not only fulfilled his pastoral duties but also actively researched the archives of his church. His dissertation (1975) on the history of the Oberwart parish was based on the sources in the collection. In his dissertation, already mentioned above, the author had already complained that there were no researchers who had seriously studied the rich material in the collection.

In the autumn of 2021, we launched a project to review and analyse the content of the resources preserved in the archive. The manuscripts, documents and other documents found were written in three languages, German, Hungarian and Latin, and documented the activities of the parish from the Reformation to the 20th century.

¹ *Seidler Andrea*, nyugalmazott irodalomprofesszor, Bécsi Egyetem Finnugor Tanszék, e-mail: andrea.seidler@univie.ac.at
Csire Márta, magyar lektor, Bécsi Egyetem Finnugor Tanszék, e-mail: marta.csire@univie.ac.at

As a first step, an overview of these sources can be given. In our opinion, it is essential to process the archive's holdings and make them accessible to researchers, historians, local historians, linguists and cultural researchers. The aim is to organise, possibly translate, digitise and make available in an online database the material contained in the archives. In this presentation we will present the results of the project so far.

1. A felsőöri (oberwarti) református egyházközség irattára – négy évszázad dokumentumai²

Az egykori Nyugat-Magyarországon és a mai Burgenland területén az elmúlt száz évben lezajlott jelentős geopolitikai változásokat kitűnően illusztrálja a Rudolf főherceg kezdeményezésére kiadott 24 kötetes *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild (Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen)* című *Kronprinzenwerk*nek is nevezett enciklopédia ide vonatkozó leírása.³ Eszerint a korabeli Magyar Királyság területét megyékre osztották, a mai Burgenland területén húzódó határokat nyugat-keleti irányban húzták meg. Oberwart (magyarul Felsőőr), amelyet 1327-ben említ egy oklevél először, a 19. század végén még a Magyar Királysághoz tartozó Vas vármegye (Eisenburger Komitat) nyugati pereméhez tartozott, és sem gazdasági, sem politikai szempontból nem volt olyan jelentős szerepe, mint napjainkban.

Julius Balogh, a *Kronprinzenwerk* Vas vármegyéről szóló fejezetének szerzője Oberwartot és környékét így jellemezte:

2 Ezúton szeretnénk köszönetet mondani a Felsőöri Református Egyházközségnek, Gúthy László nyugalmazott és Kádas Richárd László jelenlegi lelképásztornak és az egész presbitériumnak az irattárban végzett munkánk értékes támogatásáért.

3 *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild (Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen)*. A Rudolf főherceg kezdeményezésére létrejött (és részben általa írt) 1883-tól kiadott mű: a német nyelvű változata 398 füzetet számlál, melyeket 24 kötetben adtak ki 12 596 oldalon, 4 529 illusztrációval és 587 tanulmánnyal. A szövegeken 432 munkatárs dolgozott, közülük 260 festő, rajzoló és néprajzkutató, akik bejárták a Monarchia teljes területét. Enciklopédikusan megtervezett, átfogó tanulmányokban mutatja be a soknemzetiségű és soknyelvű birodalom tartományait, országait földrajzi, történelmi és néprajzi szempontból. A mű német és magyar változatban is elkészült. Lásd online: <https://austria-forum.org/web-books/kategorie/kronprinzenwerk> [2023. 02. 27.] Írásunkban a Bécsben 1896-ban kiadott nyomtatott változat IV. kötetének – Ungarn/Magyarország – 361. oldalán kezdődő Vas vármegyéről szóló részt használtuk fel.

„Die nordwestliche Ecke des Komitats ist der gebirgige Landstrich des Oberwarther Bezirkes. Der hohe Wechsel blickt von der Steiermark her darauf nieder, und unter diesem strengen Blick verkümmert fast jede Rebe in der Gegend [...] die Bevölkerung ist deutsch, kroatisch und magyarisch. Hauptort ist Oberwarth (Felső=Eőr). Dieses, Unterwarth (Alsó=Eőr) und Sigeth in der Warth (Eőri=Szigeth) sind drei Gemeinden mit ungarischer Bevölkerung, deren Vorfahren die ungarische Grenze gehütet haben [...].“⁴

A továbbiakban a megye leírása elsősorban Szombathelyre és nevezetességeire fókuszál. Oberwartot, amely 1847-ben mezővárosi rangot kapott, csak futólag említi. Néhány évtizeddel később ez a perspektíva megváltozott: Szombathely egyre idegenebbé vált Burgenland és a felsőőri járás lakói számára, mivel már országhatár – a hidegháború idején vasfüggöny – választotta el egymástól a két várost.

Oberwartot/Felsőőrt tehát 1327-ben említik egy oklevélben, mely szerint (Anjou) *Károly Róbert* (1288–1342) *Nikolaus von Oberwartot* bízta meg az úgynevezett Wart/Őrség újraszervezésével. A határöröknek a Bernstein és Güssing vára közötti határsávot kellett ellenőrzés alatt tartaniuk, az ellenség közeledtét a lehető leggyorsabban jelenteniük a királynak, illetve átvonulását megakadályozniuk. A 14. és 15. században számos határőr vidéki életmódot folytató kismanesi rangra emelkedett. A Felsőőrt és Alsóőrt megnevező források 1482-ben említik először nemesekként a közösség lakóit (Triber, 1977). A területet magyarul *kapitányságnak* vagy *Eőri-Nagyságnak* nevezték. Kiváltságaikat 1582-ben II. Rudolf (1552–1612), majd 1611-ben II. Mátyás (1557–1619) ismételten megerősítette. A felső- és alsóőriek oklevelei 65 olyan családot sorolnak fel, többnyire a keresztségben kapott nevükön, akiknek a király hűbéri birtokokat adományozott: *Ádám, Adorján, Böcskör, Farkas, Gángol, Páll, Sisko, Seper, Zámbo*, hogy csak néhányat említsünk azok közül, akiknek leszármazottaival ma is találkozhatunk az Őrségben. Évszázadokkal később, a reformáció és a katolikus megújulás (Reformatio Catholica) során ezek a kiváltságok szélesebb körű vallásszabadságot is biztosítottak számukra (Gyenge, 1975). A város lakói nem csak megvédehették magukat a környék arisztokrata földbirtokosainak bárminemű befolyása és támadásai ellen, hanem a be-

⁴ *Die österreichisch-ungarische Monarchie... i. m.* 380. Magyar fordítás (Csire Márta): *A megye északnyugati sarka az oberwarti járás hegyes vidéke. Stájerországból a Wechsel-hegység néz le rá, és ezen szigorú tekintet alatt szinte minden szőlőtöke elsorvad a környéken [...] a lakosság német, horvát és magyar. Székhelye Oberwarth (Felső=Eőr). Ez, Unterwarth (Alsó=Eőr) és Sigeth in der Warth (Eőri=Szigeth) három magyar lakta település, melyek a magyar határt őrzik [...]*

települések következtében növekvő német ajkú lakosság környezetében is megőrizték magyar identitásukat és nyelvüket (felsőőri, alsóőri és őriszigeti nyelvszigetek). Julius Balog *Kronprinzenwerken*ben megjelent írása nyomán a 19. század végén Felsőőr (Oberwart) 3 417 főt számláló nagyközség volt, ahol a járásbíróság, a bírói hivatal, az adóhivatal és a posta is székhellyel rendelkezett. A városban volt katolikus, evangélikus és református templom. Ebből az 1896-ban készült leírásból pontosabb részleteket nem tudunk meg Felsőőr/Oberwart városáról.

Az azóta eltelt 125 év alatt Felsőőr/Oberwart jelentősen megváltozott. A trianoni békeszerződés után és az azt követő geopolitikai változások következtében Felsőőr/Oberwart jelentősége járási székhely volta miatt is megnőtt, 1939-ben várossá, a későbbi fejlesztések során pedig Dél-Burgenland oktatási és közigazgatási központjává vált. A korábbi magyar ajkú lakosság létszáma a 20. század folyamán visszaesett, a magyar nyelv fokozatosan kiszorult az iskolarendszereből, és a német, a jelenlegi társadalom többségének nyelve egyre inkább kiszorította a magyart. Felsőőrről/Oberwartban a reformáció óta három plébániatemplom működik: egy római katolikus (a 13. században épült), egy evangélikus (1815-ben épült) és egy református templom (1773-ban épült), utóbbi Ausztria legrégebbi protestáns temploma.

A református egyház továbbra is szorosan kötődött és kötődik ma is a magyar ajkú népességhez, valamint az egykori anyaországhoz, Magyarországhoz. A gyülekezet lelkészei kezdettől fogva Magyarországról vagy Erdélyből érkeztek Felsőőrbe/Oberwartba, ami garantálta azt, hogy a magyar közösség vallási vonatkozásban is fennmaradt.

2. A felsőőri/oberwarti református egyház története

Az oberwarti/felsőőri református egyház történetéről átfogó forrástanulmányok és tudományos munkák állnak rendelkezésre mind a 19., mind pedig a 20. századból. Egy rövid összefoglaló erejéig forrásként Gyenge Imre református lelkész disszertációjára szeretnénk hivatkozni, mivel Gyenge azon kevesek közé tartozott, akik a felsőőri/oberwarti egyházközség irattárában őrzött forrásanyagra alapozták kutatásaikat. A következőket írja:

*„Egyre kevesebben vannak ugyanis olyan lelkészek vagy az irattár fel-
dolgozásához egyébként megfelelő képzettséggel rendelkező személyek,
akik a magyar nyelvű anyaggal meg tudnának birkózni. A magyar
nyelvű anyag pedig a történeti emlék nagyobb részét képezi”* (Gyenge,
1975: 6).

Kutatásunk szempontjából fontos a felsőőri/oberwarti reformáció kezdetének pontosabb körülményeit feltárni, ebben segíthetnek a református egyházközség irattárának esetleges forrásai, amelyek ezeket a kezdeti adatokat dokumentálják. Az eddigi kutatások abból indulnak ki, hogy a felsőőri/oberwarti korai protestantizmus a 16. század közepe táján a protestáns hitű Batthyány III. Boldizsárnak (1542–1590) és Batthyány udvari papjának, Beythe István (1532–1612) protestáns püspöknek és egyházi írónak a tevékenységével vette kezdetét. Utóbbi nem utolsósorban saját nyomdája és az ahhoz kapcsolódó lehetőségek által erős befolyást gyakorolt a protestáns tanok terjesztésére (Gueth, 1873). Egy 1549-ből származó adománylevél alátámasztja, hogy a Batthyány család birtokában lévő Németújváron az időben protestáns lelkész működött (Keserű, 1990). Felsőőrött/Oberwartban 1548 és 1599 között (adóösszeírások alapján dokumentálható) mehetett végbe a község református hitre való áttérése. Az első protestáns lelkész Gál János volt, aki első szolgálati éveiben Felsőőrött/Oberwartban tevékenykedett, és negyven év szolgálat után 1616-ban halt meg.

A kálvinista (református) és az evangélikus felekezet az 1591-es csepregi zsinat szakadt el egymástól. Írásos forrás alapján dokumentálható, hogy az felsőőri/oberwarti református hitközség a 17. század elején tornyot épített, 1655-ben pedig iskola is működött a településen Fülöp Mihály tanító vezetésével. A felsőőri/oberwarti gyülekezet ez időben a körmendi püspökséghez (a későbbi Őrségi Egyházmegyéhez) tartozott, lelkésze pedig 1650-től Szeremley János volt. A pontos évszámot nem tudjuk, szó esik 1663-ban vagy 1677-ben – a dátumok ellentmondanak egymásnak, szó esik 1673-ról is – a katolikus megújulás hívei vették birtokba az egyházközséget, elfoglalták a templomot és az iskolát, a lelkészt és a tanítót pedig elűzték, a lakosságot bántalmazták és áttérésre kényszerítették (Gyenge, 1975: 37).

Az egyházközség jelenlegi irattárában fellelhetők azonban olyan dokumentumok, amelyek későbbi időpontok mellett szólnak. 1681-ben a református egyházközség sorsa jobbra fordult: a soproni zsinat Felsőőr/Oberwartot artikuláris hellyé nyilvánította, majd később a gyülekezet már a plébánia saját épületében, egy fatemplomban ülhetett össze. Engedélyt kaptak egy prédikátor és tanító működésére is. Ez a templom, amelynek pontos helye máig ismeretlen, mintegy száz évig, 1772-ig adott helyet a gyülekezet istentiszteleteinek.

A gyülekezet akkori lelkészeiről nevükön és szolgálatuk idején kívül keveset tudunk, de mindannyian az egykori Magyar Királyság területéről származtak. Felsőőr/Oberwart lakosságának többsége a 17. század folyamán református volt. Mivel az iskola a kulturális élet fontos színtere volt

és az egyházközséghez tartozott, a forrásokban 1665-től a tanítók neve is fellelhető. Az 1770-es évtől a fából készült templomépületnél tartósabb templom építését tervezték. A dokumentumok szerint a költségekre a gyűjtést két presbiter, Szeremley Károly és felesége, Szentpéteri Judit, illetve Chernel László kezdeményezte. A két presbiter 1764-ben személyesen nyújtott be kérvényt Mária Teréziához, amelyben az új templom építésének jóváhagyását kérték. Az ezt bizonyító dokumentumok ma is a plébánia irattárában találhatóak. A petíció szövegén kívül számos felsőöri/oberwarti nemes az építkezést támogató aláírása és pecsétje is megtalálható az iraton. Hosszas vizsgálódások, pro és kontra érvek meghallgatása után Mária Terézia végül 1769-ben engedélyt adott a templom építésére, amely 1773-ban fejeződött be. Az építőmester Christoph Preising volt Pinkafő (Pinkafeld) községből. 1810-ben végül elkészült a templom tornya is, majd felavatták a harangot.

A református egyházközség történetének ezen első évszázadait számos, a levéltárban megtalálható irat dokumentálja, ezeket azonban gyakran egymásnak ellentmondóan értelmezték, így mind az egyház, mind az iskola történetének részletesebb, forrásokra épülő kutatása indokolt lenne. Az egyházközség 19. és 20. századi története a forrásoknak és a precízen dokumentált jegyzőkönyveknek, valamint egyéb iratoknak köszönhetően már jól dokumentálható és nyomon követhető, a szekunder szakirodalom is jó áttekintést nyújt a témához.

3. A református egyházközség irattára

A felsőöri/oberwarti református egyházközség tehát több mint 450 éves múltra tekint vissza. Az ezt felölelő időszakban számtalan oklevél és egyéb dokumentum keletkezett, melyek szerencsére fenn is maradtak, és az irattárban őrzik őket. Az irattár maga az egyházközség területén, az 1972/73-ban épült új parókia épületében található. A dokumentumok nagy része egy jól kiépített pinchelyiség könyvespolcain kapott helyet; a régebbi, értékesebb 17. és 18. századi írásokat egy trezorban megfelelő módon tárolják. Az iratok formátumai a következők: kéziratos kötött könyvek, keletkezésük után egybekötött iratok, különálló lapokra írt oklevelek és egyéb iratok, valamint magánlevelek. Az 1940-es évektől a dokumentumok egy része gépirással készült. Az állomány tehát leveleket, okiratokat, jegyzőkönyveket, pénzügyi dokumentumokat, összeírásokat, leltárokat, fényképeket, plakátokat tartalmaz, melyek közül a legrégebbiek a késő 17. századból, a legújabbak pedig napjainkból származnak.

4. Az irattár állományának első leírása

Az irattár állományát az első átfogó felmérés alapján a következő dokumentumok alkotják:

1. *Felső Őri Reformata Sz. Eklésia több Efstendőkbéli Restánciáinak Laistroma. Jegyeztetett 1826^{dik} Efstendőben*: több irat, laza kötésben; magyar és latin nyelven.

2. Egy borítékban őrzött tizenhárom prédikáció és/vagy ima; egy részük csak nehezen vagy már nem rekonstruálható.

3. Számvevőkönyv, amely 1747-tel kezdődik: *LIBER Accepti et Expensi Ecclesia Helv. Confessionis Addiatorum in Felső Eőr. Anno 1748 Concinnatus*. Egy kötetbe fűzve található ugyanazon számvevőkönyv kézzel írt másolata, amely 1875-tel zárul. A később hozzáfűzött bejegyzések 1809-cel érnek véget.

4. Magyar nyelvű leltár 1814–1847-ből a következő bejegyzésekkel:

- az egyházközséghez tartozó termőföldek leltára;
- a templomépítéssel kapcsolatos levelek;
- az úrvacsoraasztalhoz tartozó tárgyak jegyzéke;
- az egyházközség épületeinek számbavétele (iskolaépület, torony, paplak);
- az egyházközség könyvei (agendák, istentiszteleti rend, matrikulák, egyházi könyvek);
- iskolai könyvek: bibliák, etika tankönyvek.

5. Magyar nyelvű jegyzőkönyvek:

- az egyházközség jegyzőkönyve (1844–1901);
- egy további jegyzőkönyv (1892–1915).

6. Az oberwarti református egyház presbiteri gyűléseinek jegyzőkönyvei, különböző kéziratok, 1910–1928 (magyar nyelvű dokumentumok).

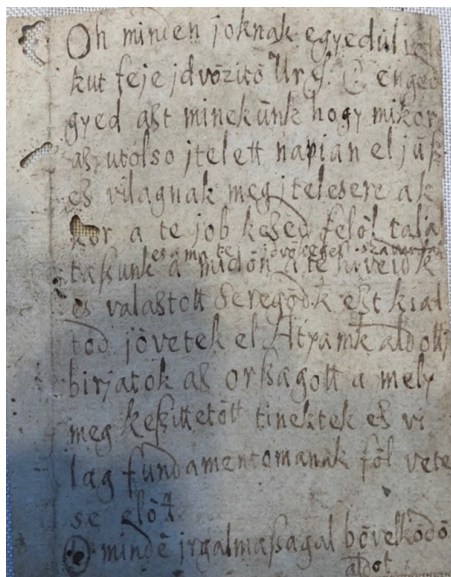
7. *A felsőőri ref. egyház presbiteri gyűléseinek jegyzőkönyve 1928–1948*: Ez a jegyzőkönyv különböző kézírásokat tartalmaz. Dokumentálja az oberwarti református egyház presbiteri gyűlésein megvitatott témákat. A bejegyzések témái az egyházközség különböző aktuális problémáival foglalkoznak, többek között a Burgenland alapítása utáni időszakból, pl.:

- 1930. április 13. – augusztus 10.: fellebbezés a tartományi kormányzathoz a német nyelvű hitoktatás bevezetése ellen és az ezzel kapcsolatos levelezés (beírt és beragasztott oldalak);
- 1930. szeptember 28.: kérvény a tartományi kormányzathoz egy magyar nyelvű könyvtár alapításának ügyében;
- 1931. február 20.: beragasztott levél a tartományi kormányzathoz: az egyházközség magyar tankönyveket szeretne beszerezni az iskola számára;

- 1931. május 2.: ismételt kérvény a tartományi kormányzat vezetéséhez a német nyelvű hitoktatás bevezetése ellen;
 - 1941. április 27.: Fáber Kovács Gyula újonnan kinevezett lelképásztor beszéde a presbiteri ülésen beiktatása előtt.
8. Egyéb, nem rendszerezett anyagok:
- időrendben mappába rendezve: váltók, záloglevelek;
 - *LYMBUS* címmel különféle iratok (többek között Batthyány (II.) Ádám levele titkárához vallási ügyekkel kapcsolatban);
 - a plébánia különféle gazdasági iratai, leltárai;
 - egy mappa zálog- és adóslevelekkel, ill. biztosításokkal.

5. Szemelvények és illusztrációk

1. A 17. századból fennmaradt prédikációkat és imákat őriz az irattár trezorja, amelyeket Gúthy László lelképásztor hivatali ideje alatt (1992–2019) konzerváltak. A szövegek nagyrészt valószínűleg már nem rekonstruálhatók, mivel a lapok nagyon töredékes és törékeny állapotban vannak. Azt sem lehet pontosan eldönteni, hogy az egyes szövegek prédikációk vagy imák-e, mivel gyakran hiányoznak a döntő szövegrészek. Ebből a gyűjteményből példaként egy jó állapotban megőrzött kéziratot mutatunk be, amely egy ima vagy prédikáció szövegrészlete (transzkripció: Csire Márta).

Oh minden joknak egyedül való
kut feje jdvözítő Ur J: C: enged
gyed aßt minekünk hogy mikor
aß utolso jtelett napan eljűß
es vilagnak megjtelesere ak
kor a te job keßed felöl talal
[eingefügte Zeile, nicht lesbar]
taßunk a midön a te hiveidk
es valaßtott seregödk eßt kial
tod jövetek el Atyamk aldott
birjatok aß orßagott a mely

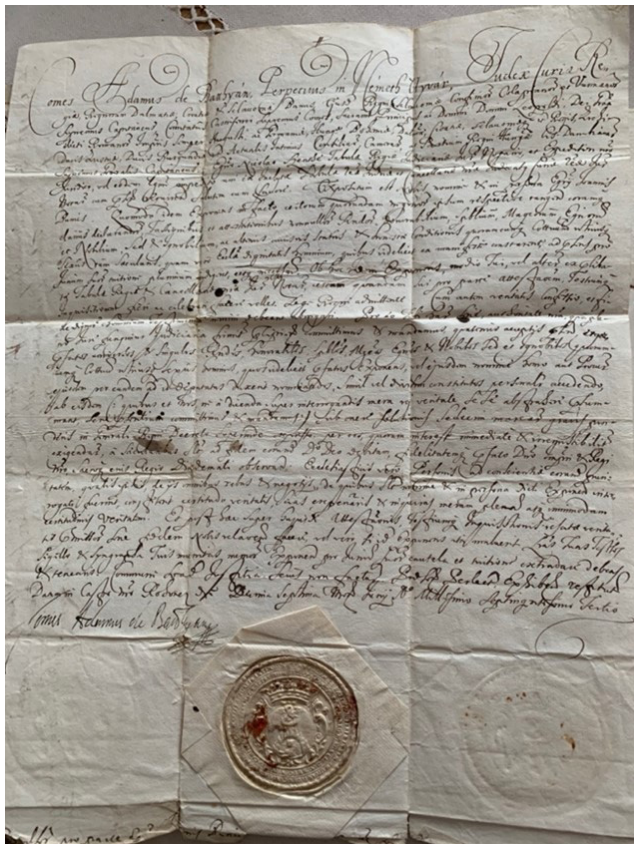
Áldott Ur J: C: enged meg ast is mine
 künk a te elfogyhatatlan könyörülő
 irgalmaságodból hogy a te Sz: Bü-
 letesöddel életöddel halaloddal
 föl tamadasoddal Meny3 mene-
 seddel Szerzett örök életett te
 általad elnyerhesük a hol a te
 Sz: Binednek meglatasaban
 mind öröken örvendezhesünk
 es tegödet a te Sz: Atyáddal es
 Áldott Sz: Lelekkel mind
 örökre dicserhesünk es mi
 talhasunk amen

áldott Ur J: C: enged meg ast is mine
 künk a te elfogyhatatlan könyörülő
 irgalmaságodból hogy a te Sz: Bü-
 letesöddel életöddel halaloddal
 föl tamadasoddal Meny3 mene-
 seddel szerzett örök életett te
 általad elnyerhesük a hol a te
 Sz: Binednek meglatasaban
 mind öröken örvendezhesünk
 es tegödet a te Sz: Atyáddal es

2. Számvevőkönyv 1748-cal kezdődően: *LIBER Accepti et Expensi Ecclesia Helv. Confessioni Addictorum in Felső Eőr. Anno 1748 Concinnatus* címmel.

LIBER
 Accepti ^{quodammodo} et Expensi
 Ecclesia Helv. Confessioni addictorum
 in Felső Eőr.
 Anno. 1748. Concinnatus.

3. Batthyány (II.) Ádám (1662–1703) levele titkárához, Szeremley Györgyhöz (1703).

4. Mária Teréziához intézett kérvény 1764-ből, melyben audienciát kérnek a gyülekezet képviselői a tervezett templom építésével kapcsolatban, a kérvényezők aláírásaival és pecsétjeivel ellátva.

Mi atalok mag nek Sentes Vas Dicsőszeged Felső Szi. Helységbe Felső
 Szi. Confession fivő Tamás Gemérek magunk is ezen Confession
 lévén több is lakos atalok fivő es így az egy Communitásunk nek
 vial adogok tivaica mindarabnak a lakosok illik kiállappon
 fivő a Felsőszeged Nagya Cancellarius lévén Nagy Melroszgotth
 es Kagalmas. Confession es kivágha atalokunk o Felsőszeged Felső Szi.
 Felső Dicsőszegedünk lévén Nagy Melroszgotth Kötő o Excellen-
 tiátho i. Melroszgotth hogy in ezen Assistentis halgajunk be
 lévén kérvényes atalok Felsőszeged felől Csalabos de mára
 meg Csalabosra es ezen Kisdud Csalabosnak ujjonand
 leandó Jeleghatásosra es Nagya Csalabosnak meg nyarandó
 nérd Felsőszeged atalokunk Kagalmasa Kivágha ahajvossan Felső
 nérd a Nagya Csalabosunk Kötő atalokunk Choral Kötő es
 Felsőszeged Kötő atalokunk hogy tudmillet ezen Csalabos
 Lakosainak nérd mindan Melroszgotth Kötő kik elvő fivő
 ges lister meg jelenin a mi nevünkkel egy es vagy Kötő nérd
 megok vagy Felsőszeged atalokunk Kagalmasait a Felsőszeged
 Csalabosunk in Religionibus denominatus Nagya Samuel nev
 Agensünk atalok alapitvanyon Könyvnyeltesnek. Melroszgotth nagy
 önyomságosa atalok Felsőszeged nevűvel Jeleghatásos es a
 partia kérvény kérvényesünkkel meg exösvösve Csalabos
 his Lakosainak. Kötő Felsőszeged örebe Die 24. Aprilis 1764.

János János Csalabos
 János Mihály
 Péter János
 János György
 János Benedek
 János János
 Hegedűs Mihály

Felső Szék a fent említett Csalabos
 Predikara J. Lelli János
 Detskes János
 Zámbo Mihály
 Pongrácz Mihály
 János Mihály
 Zámbo György
 János Mihály
 Zámbo János

5. Elhalálozottak jegyzéke (1800), a dátum, név, életkor és a halál okának felsorolásával.

Nov. 10	Thöglösi Tamás fia, János	10.	Veres	-	C.
Nov. 20	Fel Mikály fia - József	21	Veres	-	C.
Nov. 25	Zambo György	67	Békonyfalva	-	C.
Nov. 30	Prof. Steinhilber fia János	2 het.	Rágás	-	C.
Nov. 30	Prof. Steinhilber fia János	2 het.	Rágás	-	C.
M. DECC dile Eptendörer					
Jan. 13	Jmre Mikály Leánya	9.	Békonyfalva	-	C.
Jan. 26	Jmre György	4 S.	Sinócs	-	C.
Febr. 1.	Prof. Matyas fia György	6.	Nyáryváros	-	C.
Febr. 10	Prof. Steinhilber fia György	7.	Halás	-	C.
Febr. 12	Zambo Mikály Leánya Eva	10	Sinócs	-	C.
Febr. 28	Seper Mihály Leánya Johanna	7 het.	Rágás	-	C.
Mart. 2.	Leányok Miklós	68.	Sinócs	-	C.
Mart. 2.	Seper János fia Miklós	7 het.	Békonyfalva	-	C.
Mart. 2.	Seper János fia Miklós	7 het.	Sinócs	-	C.

6. A felsőri református egyház géppel írott magyar nyelvű fellebbezése a tartományi kormányzathoz a polgári iskolákban bevezetendő német nyelvű hitoktatás ellen 1931. IV. 20-i dátummal.

A f. öri. ref. egyháznak fellebbezése a Landesregierung azon intézkedése ellen, melyben a polgári iskolában a hittannak német nyelven leendő tanítását rendeli el; készítette B.Gy. lelkész

Az evang. Oberkirchenrat Z. 1062 alatt főt. Superintendentens ur közvetítésével a főri ref. egyház vezetőségének tudomására hozza, miszerint a burgenlandi Landesregierung Febr. 7 kelt Z.X 4071-1929 átiratában értesíti, hogy az oberwarthi Hauptschule ref. magyar nyelvű növendékei, kik a folyó tanévben az itteni ref. lelkész által anyanyelvükön lettek hittanra oktatra, a jövő tanévben ezen kivétel nélküli kedvezményben többé nem fognak részesülni.

A f. öri ref. egyház presbyteriuma, képviselő-testülete, valamint az egész magyar nyelvű ref. lakosság a burg. Landesregierung ezen szándékától mély fájdalommal, de egyúttal nagy keserőséggel vezzsz tudomást, ezen szándék megvalósítása ellen tisztelettel emeli fel tiltakozó szavát, az oberwarthi Hauptschule magyar nyelvű növendékei részére a hittannak továbbra is az anyanyelven leendő tanítását kéri.... még pedig a következő okok alapján:

Midőn Bajcsy Gy. lelkész jelenlegi ref. hitoktató 1929 évben a tanév kezdetén értesítve lett, hogy az intézet magyar nyelvű növendékeit magyar nyelven oktathatja hittanra, ezen értesítésben nem lett vele tudatva, hogy a magyar nyelvű oktatás csak az első 1929-1930 tanévben van kivétel engedélyezve, mert ezen megszorítás ellen nem csak az egész magyar közönség jelentett volna be ovást, hanem a magyar nyelvű növendékek is sokkal csekélyebb számmal iratkoztak volna be, mint a milyen számban a beiratkozás történt.

A Hauptschule felállítására oberwarthban nem csak hosszú küzdelem után, de egyúttal a lakosság nagy megterhelhetése árán volt eszközölhető, s a terhek túlnyomó része épen az oberwarthi magyar ajkú ref. lakosság vállaira nehezült, s nehezült még évek hosszú során is; kik ha a terhek átvállalását megtagadják, az oberwarthi felsőbb iskola soha sem lett volna felállítható; s az a lakosság, mely az iskola felállítására folyóan roszad a terhek alatt, mely áldozatot abban a reményben hozott a felsőbb iskoláért, hogy ott gyermekeit taníttatni is fogja, bizonyára megérdemli, hogy gyermekei a hittant anyanyelvükön tanulhassák, minek megtagadása a gyermekeknek az iskolából való kimaradását fogja eredményezni, de egyúttal annak a gondolatnak megszületését is a lakosság körében, hogy a Landesregierung célja nem más, minthogy a magyar tanulókat megakadályozza a magyar nyelvű lakosságáldozata árán felállított felsőbb iskola látogatásában, s onnan őket mintegy kiirtsa.

De: kizárólagosan kiközösítve felhívjuk a Landesregierung figyelmét...

6. Összegzés

Célunk a felsőöri/oberwarti református egyházközség irattárának első feltárása volt. A felmérés eredményeként elmondhatjuk: az irattárban található anyag elsősorban történészek, egyháztörténészek, teológusok, művészettörténészek és helytörténészek érdeklődésére tarthat számot. A plébánia gazdálkodásával kapcsolatos számos iratból minden bizonnyal érdekes betekintés lehet nyerni az egyházközség vagyoni helyzetébe, ingatlanjaiba, abba, hogy az egyház milyen körülmények között finanszírozta fennmaradását és működését az évszázadok során. A helytörténészek Felsőőr/Oberwart község és az egész Órség történetéről találhatnak anyagokat az archívumban, a nyelvészek számára pedig a magyar nyelvű szövegek és azok regionális jellemzői kínálhatnak kutatási témákat. A címerek és pecsétek a heraldikusok érdeklődésére tarthatnak számot, a művelődéstörténészek és színháztudománnyal foglalkozó szakemberek az olvasókör tevékenységéről találhatnak információkat. Az irattár anyagának kutatása tehát egy széles körű, interdiszciplináris vállalkozás lehet, amely életre keltene ezt az eddig nagyrészt feltáratlan kincset.

Irodalom

Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Ungarn. Band IV (1896). Druck und Verlag der kaiserlich-königlichen Hof und Staatsdruckerei. Wien.

Gueth Sándor (1873): *A Felső-Eöri Evang. Reform. Egyház története*. Szombathely.

Gyenge Imre (1975): *A kálvinizmus Burgenlandban*. Debrecen. 31. (gépelt disszertáció)

Keserű Bálint (szerk.) (1990): *A körmenői Batthyány-levéltár reformációra vonatkozó oklevelei I. 1527–1625. Iványi Béla anyaggyűjtése*. József Attila Tudományegyetem. Szeged. 17. http://real-eod.mtak.hu/2991/1/AD_XXIX.pdf (letöltés: 2023. 09. 02.)

Triber, Ladislaus (szerk.) (1977): *Die Obere Wart. Festschrift zum Gedenken an die Wiedererrichtung der Oberen Wart im Jahre 1327*. Stadtgemeinde Oberwart. Oberwart.

**Templombezárások az amerikai magyar diaszpóra-
közösségekben – digitalizáció, kulturális értékmegőrzés**

**Church Closures in the Hungarian American Diaspora
Communities – Digitalization, Preservation of Their
Cultural Value**

Abstract:

In addition to transmitting the faith, the churches of the Hungarian diaspora are important places for building and preserving a community, moreover they provide a safety net for immigrants. These churches are part of the ecclesiastical, cultural and historical heritage of Hungary and the welcoming country. Their closure and loss cause the disintegration of the community organized around them and destroy its intertwined living tissue. Based on the documentary „Foreclosing on Faith”, the article presents how the Hungarian American Catholic communities are part of the history of church closings in the United States, describes its main phases, causes and the seriously destructive consequences of church closings, not only for the given ethnic community, but also for society in a broader sense. Based on the information gathered for the production of the documentary and the experiences gained during the filming, it explores the strategies and best practices that can be used to save more efficiently the churches of the Hungarian Catholic communities in America, which are at risk of closing and ensure their survival. The physical rescue of these churches makes it possible to strengthen the life, the cohesion, the historical memory, the relationship of the diaspora communities with the homeland, and their future.

The third part of the article describes a new online project launched at the end of 2022, which aims at the digital preservation of Hungarian churches built around the world. ‘Save the Churches’ (www.savethechurches.org) is an initiative created to be carried out in the form of a coordinated community effort and collaboration. It is a website and

¹ *Somogyi Viktória*, szerkesztő, Vatikáni Rádió magyar program,
e-mail: viktoriasom@yahoo.co.uk

a digital archive in English and Hungarian, which aims to bring together in a virtual space the list of all the Hungarian churches built around the world, not exclusively Catholic ones, which are still used by the Hungarian communities. This virtual space also intends to set up a memorial to former Hungarian communities and their churches that have already been closed, demolished or handed over to other religious communities.

1. Bevezetés

A magyar diaszpóra templomai a hit átadásán túl a közösségépítés és -megtartás meghatározó helyszínei, valamint a bevándorlók szociális hálójának fontos tényezői. Ezek a templomok a magyar és az adott ország egyházi, kulturális és történelmi örökségének részei. Bezárásuk, elvesztésük a körjük szerveződő közösség felbomlását, élőszoövetének elpusztítását eredményezi.

A tanulmány bemutatja, hogy az amerikai magyar katolikus közösségek hogyan tagozódnak be az amerikai katolikus templombezárások történetébe, ismerteti a templombezárások főbb fázisait, okait, súlyosan romboló következményeit nemcsak az adott etnikai közösségre, hanem a szélesebb értelemben vett társadalomra is.

Az amerikai (magyar) templombezárások válságáról szóló *Foreclosing on Faith* (=A hit kiárusítása) című angol nyelvű dokumentumfilm elkészítéséhez végzett kutatások, háttérinterjúk, összegyűjtött információk és a forgatások során szerzett tapasztalatok alapján áttekintem azokat a stratégiákat, bevált gyakorlatokat, amelyek segítségével a templombezárások veszélyétől érintett amerikai magyar katolikus közösségek eredményesen megkísérelhetik templomaik megmentését és biztosíthatják túlélésüket. E templomok fizikai megmentése hozzájárul a diaszpóraközösségek életének és összetartásának, történelmi emlékezetének, az Anyaországhoz kötődő kapcsolatának és jövőjének megerősítéséhez.

A tanulmány harmadik része a világ bármely pontján épített magyar templomok digitális formában történő megőrzéséért 2022 év végén elindított új online projekt ismertetésével foglalkozik. A közösségi erőfeszítés és összefogás révén megvalósítandó kezdeményezés, a *MENTSÜK MEG A TEMPLOMAINKAT*² angol és magyar nyelvű weboldal, digitális archívum célja, hogy összegyűjtsen egy helyen a virtuális térben a világszerte valaha is épült magyar, elsősorban, de nem kizárólagosan katolikus templomokat, amelyek még az adott közösségek használatában vannak. Ez a

² www.savethechurches.org

virtuális tér egyben emléket kíván állítani a már bezárt, lerombolt vagy más vallási közösségek kezelésébe került korábbi magyar templomoknak és a hozzájuk kötődött közösségeknek is.

2. A templombezárások jelentősebb korszakai

Az USA-ban a XX. században a templombezárásoknak áldozatul esett magyar istentiszteleti helyek szomorú véget érő sorsa nemcsak a körjük szerveződő emigráns közösség kihalása, a magyar papok hiánya vagy a templomok fenntartásához szükséges pénzügyi alapok elsorvadása³ miatt következett be. Az Egyesült Államokban a XX. század második felében és a XXI. század első évtizedeiben ezektől a tényezőktől teljesen független okok is templombezárásokhoz vezettek. Három jelentősebb korszakot különíthetünk el a templombezárási hullámok szempontjából:⁴

Az első az 1950-es évekre tehető, amikor egy 1948-ban hozott, az ingatlanok eladására vonatkozó változás⁵ következtében az USA-ban elkezdődött az egyes homogén etnikai enklávék, városnegyedek felbomlása. A városok központjából a jobbmódú kertvárosokba kiáramló és ezáltal a templomaik közeléből távolabbra költöző családok nagy része ezt követően alacsonyabb arányban járt vissza a nemzetiségi plébániákra. Ehhez az is hozzájárult, hogy a társadalmi változás következtében a városközpontok közbiztonságának jelentős romlásával és az iskolák oktatási színvonalának csökkenésével még kevésbé éreztek ösztönzést a régi templomaikba való visszatérésre, ezáltal azok támogatása is alábbhagyott. Ennek hatására ezek a templomok bezártak vagy más vallási közösségek lelkipásztori ellátását szolgálták, esetleg más keresztény egyházak kezelésébe kerültek.

Ezzel a jelenséggel párhuzamosan az amerikai városok urbanizációs átalakítása is hatást gyakorolt az etnikai közösség templomainak sorsára az 1950-es évektől kezdve. A belvárosokon és az itt épült korábbi negyedeken áthaladó új többsávos autóutak és a közlekedést meggyorsító hatalmas felüljárók kialakítása következtében számos nemzetiségi templom áldozatul esett az építési hullámoknak az 1960-as és az 1970-es években is.

A második időszak a nagy ipari központok bezárásának és külföldre telepítésének éveire esik az 1980-as és 1990-es években, amikor is első-

3 Az Egyesült Államokban az egyházak nem kapnak állami támogatást. A plébániák önfenntartó közösségek.

4 Brody Hale amerikai ügyvéd, a St. Stephen Protomartyr Project elnökének elmélete a *Foreclosing on Faith* c. dokumentumfilmhez készült háttérinterjúból.

5 Az USA Legfelsőbb Bíróságának döntése: *Shelley v. Kraemer*, 334 U.S. 1 (1948).

sorban az USA északi, északkeleti, ún. Rust Belt régiójában felszámolták a hatalmas ipartelepeket és gyárakat. Ennek hatására az itt élő és a különböző iparágakban foglalkoztatott lakosság jelentős része az ország más területeire költözött újabb munkalehetőség keresése céljából.

Végül a templombezárások legutóbbi időszakának számos tényezője mellett, ami a korábbi bevándorló nemzedékek kihalásához, a papi hivatások hiányában az anyanyelvi papok biztosításának ellehetetlenüléséhez, a plébániák fenntartásához szükséges saját pénzforrások elapadásához, valamint az intézményes vallásosságtól egyre inkább elforduló társadalomhoz köthető, a kétezres évek elejétől és kifejezetten a 2002-ben napvilágra került egyházi szexuális visszaélések botrányának következménye a Bostoni érsekségben, majd más amerikai egyházmegyékben, továbbá ettől a jelenségtől függetlenül is az egyházmegyék pénzügyi helyzetének jelentős romlása meghatározó szerepet tölt be a templombezárások történetében. A katolikus egyház ellen indított visszaélési perek vélt vagy valós áldozatainak kártérítése hatalmas terhet rótt az egyházmegyék vállára. Ezeknek is az eredményeként nagy lendülettel indultak el az egyházmegyék struktúráinak átszervezései: ennek részeként megkezdődött nagy számban a templomok bezárása, eladása vagy lerombolása a kánonjog törvényei szerinti lehetőségeknek megfelelően. Azok a tényezők, legyenek akár pénzügyi vagy más jellegűek, amelyek hatással vannak az Egyesült Államok katolikus egyházára, közvetett vagy közvetlen módon hatást gyakorolnak az etnikai plébániaközösségek életére is. Ezek a személyi plébániák ugyanis, amelyek nem egy adott területhez kapcsolódnak, hanem egy bizonyos nyelvű, nemzetiségű, rítusú vagy más szempont szerint meghatározott hívők közösségét fogják össze, nem buborékban élnek, hanem betagozódnak az adott ország, jelen esetben az Egyesült Államok katolikus egyházába.

3. A templombezárások súlyosan romboló következményei

A plébániaközösségre akarata ellenére – tehát nem egy természetes kihálási folyamat részeként erre a döntésre jutott hitközösségre – rákényszerített templombezárások romboló következményei nemcsak az adott etnikai közösségre hatnak, hanem a szélesebb értelemben vett társadalomra is. A dokumentumfilmemhez meginterjúvált, különböző etnikai, illetve területi plébániák tagjai a templomaik bezárását bombarobbanáshoz hasonlították, amely felbomlaszt egy fizikai és spirituális közösséget, valamint hatalmas stresszhatást gyakorol rájuk.

A templomok megmentését segítő kánonjogászok egymástól teljesen független statisztikái⁶ azt mutatják, hogy a kánonjogi eljárás keretében lebonyolított, a közösségre kényszerített templombezárási folyamat következtében a hívek 40%-a elhagyja a katolikus egyházat, mert annyira megbotránkoztatja az eljárás lefolytatásának módja és stílusa. Nagyon gyakran ebbe a folyamatba bevonnak tanácsadó cégeket, amelyek vállalatokra alkalmazott üzleti szempontok szerint értékeli a templomközösségeket, még tovább növelve a feszültséget és a bázisközösségek, illetve a püspökök közötti távolságot, elszigeteltséget. Ez tovább roncsolja az egyház szövetét. Itt meg kell említeni egy tudományos módszerekkel talán nehezen bizonyítható, de a templombezárásokat megelőző közösségek és az őket a folyamatban segítő kánonjogászok által is egymástól függetlenül megerősített jelenséget: az érintett közösségekben megnövekszik az elhalálozások száma.

A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy nagyrészt a magyar identitást megőrző és továbbadó közösségi helyek közül a templom az, amelyik utoljára tűnik el a különböző szervezetek, egyéb közösségi terek megszűnése után a diaszpórában. Ez is azt mutatja, hogy a templombezárások az anyanyelvi vallásgyakorlás helyének ellehetetlenülésén túl, a magyar identitás, kultúra, történelem, hagyományok közösségi szintű továbbadási lehetőségének, valamint az egyházi, illetve az építészeti örökség elvesztéséhez is vezetnek.

Az amerikai magyar közösségek esetében a templomaik – a kezdektől fogva a mai napig – egyfajta szociális háló szerepét is betöltik. Az USA-ba érkező bevándorlók gyakran a templomközösségeken keresztül találtak munkát, szállást és kezdték meg integrációjukat az amerikai társadalomba. Ha átmenetileg nehéz helyzetbe kerültek, az egyházközösség vagy konkrétan a plébánia nyújtott segítő kezet a bajbajutottaknak. Erre kitűnő példa a New Jersey állambeli Passaic, ahol a mai napig ideiglenes szállást biztosítanak a munkájukat, otthonukat elvesztett honfitársainknak a Szent István plébániához tartozó egyik épületben.

A templomok bezárása az egyházi közösségen belüli romboláson túl a szélesebb értelemben vett társadalmi szövetben is jelentős károkat okoz. Ezt bizonyítja a Rust Belt régióban végzett egyetemi kutatások⁷ eredménye is, amelyek kimutatták, hogy egy templom bezárása következtében csökken a közbiztonság az adott városnegyedben, ennek következtében leértékelődnek az ingatlanárak és vállalkozások mennek tönkre, amelyek az adott templomba járók szükségleteinek kielégítésére is jöttek létre vagy az

6 St. Joseph Foundation; Future Church; Kate Kuenstler nővér, kánonjogász.

7 Fr. Robert Begin és Sr. Christine Schenk interjúja a *Foreclosing on Faith* c. dokumentumfilmhez.

egyháztalálók is hozzájárultak működésük fenntartásához a templom köré szerveződő élet egyik hatásaként. Ezentúl a templom által az adott városnegyedben a lakosság javára végzett jótékonyági és szociális tevékenység megszűnésével a társadalom hátrányos helyzetű rétegeinek életkörülményei is tovább romlanak. Ami a katolikus egyházban történik, nagyon fontos, mert hatással van az egész társadalomra. „*A katolicizmus az Egyesült Államokban a legnagyobb egységes vallási csoport, nagyjából minden ötödik amerikaiból egy katolikus. Ami a katolikus egyházban történik, az nagyon fontos Amerika számára szélesebb értelemben, és érdekes, mert gyakran a vallás kiemelt helyet tölt be ebben az országban. Azért is fontos, mert a katolikus templomok jelentős erőt képviselnek azokban a városrészekben, ahol találhatóak. (...) A katolikus egyház elkötelezte magát, hogy szociális szolgáltatásokat biztosít, kórházakat, iskolákat és egyetemeket működtet. Az egyház és intézményeinek egészsége gyakran sok ember számára jelent különbséget, függetlenül attól, hogy katolikusok-e vagy sem, mert meghatározó a jelenlétük. A katolikus templomok és intézményeik megmaradtak az ország számos legszegényebb negyedében. Az iskolák, játszótérek, és olyan helyek fenntartásával, ahová az emberek bemehetnek, ahol lelkileg elmélyülhetnek, imádkozhatnak és biztonságban érezhetik magukat, az egyház bizonyos fokú egészséget biztosíthat a gyengélkedő közösségeknek. Jelentős társadalmi mutató, hogy mi történik ezekkel az intézményekkel*” – nyilatkozta Michael Paulson újságíró, a New York Times vallási témájú tudósítója *A hit kiárúsítása* c. dokumentumfilm számára.

4. Túlélési stratégiák

4.1. SOS helyzetben: Szervezetek, egyházjogászok a veszélybe került közösségek szolgálatában

A kutatási eredmények alapján a templombezárások számos szinten hatalmas sokk hullámmal rázzák meg az érintett plébániaközösségeket. Ez bénultságot, nagyon erős érzelmi reakciókat vált ki belőlük, továbbá a területen dolgozó egyházjogászok és szervezetek által végzett statisztikai felmérések szerint a közösség akarata és egyetértése ellenére bezárt templomok tagjainak jelentős aránya elhagyja a katolikus egyházat az eljárás módja miatti megbotránkozása és kiábrándulása miatt.

Az általános és gyors tájékozódás érdekében a bezárásokban érintett templomközösségek figyelmébe ajánljuk első lépésként az eddig (2023. szeptember) egyetlen, a témát alaposan feldolgozott angol nyelven készült magyar dokumentumfilm megtekintését: *A hit kiárúsítását*. Az alkotás bemutatja a plébániaközösségekre akarataik ellenére és egyetértésük nélkül rá-

kényszerített templombezárások drámai következményeit és iránymutatást nyújt a kiütkereséshez. A film ingyenesen megtekinthető az alábbi weboldalon: <https://www.foreclosingonfaith.org/about-the-doc/watch-the-doc/>

Fontos szem előtt tartani, hogy a templombezárások folyamata egyházi jogi eljárás keretében történik az *Egyházi Törvénykönyvben* foglalt törvények alapján. A templomaik bezárásával fenyegetett plébánia-, illetve templomközösségeknek a püspöki dekrétum átvételétől kezdve meghatározott időintervallumokon belül kell lépéseket tenniük, amennyiben úgy döntenek, hogy egyházi jogi alapot látnak arra, hogy fellebbezzenek az általuk jogtalannak ítélt püspöki döntés ellen. A rendelkezésre álló nagyon szűkös időtartam miatt javasolt, hogy már a püspöki dekrétum kézhezvétele előtt, amint értesülnek arról, hogy templomaikat bezárás vagy összevonás fenyegeti, kapcsolatba lépjenek olyan amerikai egyházi jogi szervezetekkel és egyházi jogászokkal, akik a templombezárásokkal kapcsolatos jogvédelmi tevékenységre szakosodtak. Nem elegendő ugyanis, ha a világi jogrend szakértője az ügyvéd, mert az eljárás az egyházi jog előírásai szerint történik, amihez szükséges, hogy az ügyvéd az egyházi jog alapos szakértője legyen, és a legmegbízhatóbb segítséget akkor tud nyújtani, ha egyházi jogi végzettséggel rendelkezik. Sajnos az eddigi tapasztalatok alapján nagyon kevés ilyen szakember áll a veszélybe került közösségek rendelkezésére. Ezek közül az alábbiakat ajánljuk figyelmükbe:

St. Joseph Foundation, Ohio, USA

A Szent József Alapítvány 1982-ben, világi katolikusok kis csoportjaként indult San Antonióban, Texas államban Fidelity Forum néven. Hamarosan elsődleges célukká vált a hívek tájékoztatása és a segítségnyújtás kánonjogi jogaik megvédésében. A Fidelity Forum 1984. november 1-től a Szent József Alapítványként folytatta működését. Harminc évvel később a Saint Joseph Foundation továbbra is növekszik, és jelenleg Ohio állam keleti részén végzi tevékenységét, teljes munkaidőben az egyház és a hívek védelmének szentelt személyzettel. Küldetése a katolikus igazság és a katolikus jogok védelme. Arra törekszenek, hogy udvariasan, szakszerűen segítsék a híveket az Egyházzal való kapcsolatukban. Számos esettel foglalkoznak, beleértve a liturgikus visszaéléseket, a házasságot, a szentségtagadást, az oktatást, a katolikus nonprofit szervezeteket és az egyesületeket. Nonprofit szervezetként minden szolgáltatást ingyenesen biztosítanak, adományokból működnek. Ez nagy segítséget nyújthat az anyagi nehézségekkel küzdő, templomuk elvesztésével fenyegetett közösségeknek, mert egyébként a kánonjogi eljárás költségei nagy pénzügyi megterhelést jelenthetnek számukra. Philip Gray, J.C.L., a Szent József Alapítvány elnö-

ke⁸ kánonjogi tanácsokat nyújtott a clevelandi Szent Imre plébániatemplom megmentésében is.

Future Church

A Clevelandi egyházmegyében létrejött Future Church olyan változásokra törekszik, amelyek minden római katolikusnak lehetőséget biztosítanak arra, hogy teljes mértékben részt vegyenek az egyház életében, szolgálataiban és kormányzásában. Ez a világi katolikusok által alapított szervezet 1990 óta foglalkozik olyan egyházreformot érintő kérdésekkel, amelyek felé más szervezetek nem fordultak.

A kétezres évek elején az Egyesült Államokban elindult és az egyháziak által elkövetett szexuális visszaélésekhez is köthető nagyméretű templombezárási hullám következtében jelentősen megnőtt az igény a templomaik elvesztésével fenyegetett plébániaközösségek egyházzogi támogatására. A kutatási eredmények tükrében kijelenthető, hogy az elmúlt húsz évben az Egyesült Államok katolikus valóságában egyetlen más helyen sem található, templombezárási vészhelyzetekre összeállított SOS csomag a plébániaközösségek megsegítésére, kivéve a Future Church weboldalán. A szervezet a Clevelandban a kétezres évek második felében elindult templombezárási hullám során észlelt kétségbeesett plébániák szükségleteire adott válaszként állította össze az ún. elsősegélycsomagot, amellyel az egyházzogi eljárást nem ismerő hívőközösségek azonnali és gyors tájékoztatására és megsegítésére sietett. Az SOS csomag az email cím megadásával hozzáférhető a Future Church oldalán⁹.

Catholic Church Preservation Society

A Társulat¹⁰ alapítójának Brody Hale, JD, MPA ügyvédnek a célja, hogy „pro bono”, az az a közjóért önként vállalt és fizetés nélküli szakmai munkaként végzett jogi segítséget nyújtson a szent helyeik elvesztésével fenyegetett katolikus közösségeknek. Ézentúl a kánonjog szerint létező alternatívákat ajánl a híveknek az egykori római katolikus plébániatemplomok végleges bezárása után és elősegíti azok érvényesen történő megvalósítását. A Társulat alapítója által kifejlesztett legjobb gyakorlatok eredményeként számos plébániaközösség kötött megállapodást az érintett egyházmegyei vezetőkkel, ami lehetővé tette a volt plébániatemplomok számára, hogy tagjaik összegyűjtsék a szükséges pénzalapot ahhoz, hogy azok római katolikus szakrális terek maradhassanak.

8 <https://stjosephcanonlaw.com/contact/?issue=volume-311>

9 <https://futurechurch.org/save-our-parish/>

10 <http://churchpreservation.net/>

4.2. Történelmi emlékhelyek

Az Egyesült Államokban is lehetőség van arra, hogy a magyar bevándorlók által épített templomokat történelmi emlékhellyé minősítsék. Ez egy templombezárási hullám esetén nagyobb esélyt nyújt az adott hitközösségnek templomuk megmentésére, mert törvények szabályozzák a történelmi örökség részét képező épületek fenntartását és ez megnehezítheti bezárásukat, lerombolásukat. Történelmi helyszín vagy örökségi helyszín az a hivatalos hely, ahol kulturális örökségi értékük miatt politikai, katonai, kulturális vagy társadalomtörténeti darabokat őriztek meg. A történelmi helyszíneket általában törvény védi, és sokukat hivatalos történelmi státusszal is elismerték. Történelmi helyszín lehet minden olyan épület, táj, helyszín vagy építmény, amely helyi, regionális, országos vagy globális jelentőségű. Ez általában azt is jelenti, hogy a helynek legalább 50 évesnek kell lennie. A magyar templomok esetén 100-130 éve épített épületekről beszélhetünk az USA-ban. Ezek közé tartozik a clevelandi Szent Erzsébet¹¹ templom is, amely az amerikai földrészen épült első magyar templom. 1892 óta működik és 1976-ban jegyezték be a *Történelmi helyek nemzeti regiszterébe* (=National Register of Historic Places) az Egyesült Államokban.

4.3. Alulról jövő új kezdeményezések

Az *Egyházi Törvénykönyv*¹² (1222. kán. -1. §.) lehetővé teszi, hogy „Ha egy templomot semmiképpen sem lehet istentiszteleti célra használni és nincs lehetőség a helyreállításra, a megyéspüspök átadhatja közönséges, de nem szennyes használatra.” Ugyanakkor azt is nyomatékosítja (1222. kán. -2. §.), hogy ezt csak a lelkek károsodása nélkül teheti: „Ha más súlyos okok szólnak amellett, hogy egy templomot ne használjanak többé istentiszteleti célra, a megyéspüspök a papi szenátus meghallgatásával átadhatja azt közönséges, de nem szennyes használatra, azok beleegyezésével, akiknek a templom fölött törvényesen érvényesíteni kívánt jogaik vannak, feltéve, hogy a lelkek javát emiatt semmiféle károsodás nem éri.”¹³ A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy nagyon sok esetben ez utóbbi előírás jelentősen sérül. Ezt támasztja alá a templombezárási eljárásokban a közösségeket segítő egyházjogászok statisztikai felméréseinek eredménye, miszerint az

11 https://en.wikipedia.org/wiki/National_Register_of_Historic_Places_listings_in_Cleveland

12 <https://torvenykonyv.katolikus.hu/www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/>

13 https://www.jgray.org/docs/close_parish.html

érintett hívőközösségek 30-40%-a elhagyja a katolikus egyházat és a hitét is az egyházmegyei döntés végrehajtásának botrányos mivolta miatt.¹⁴

A plébánia- és a templombezárások nem szinonim fogalmak. A plébánia megszűntetése nem jelenti magának a templomnak a bezárását. A kánonjog lehetőséget biztosít, hogy a plébánia bezárását követően a templom használatban maradjon kápolna, kegyhely vagy magánkápolna, imahely formájában:

1223. kán. – „Kápolnának nevezzük azt az egy közösség vagy a hívők egy ott összegyűlő csoportja számára az ordinárius engedélyével istentiszteleti célra rendelt helyet, ahová az illetékes elöljáró beleegyezésével más hívők is bemehetnek.

1226. kán. – „Magán-házikápolnának az egy vagy több természetes személy javára, a helyi ordinárius engedélyével, istentiszteletre rendelt helyet nevezzük.”

Ezeknek az alternatíváknak az érvényesítésére, a templomok megóvása, használatban tartása érdekében a hívek alulról jövő kezdeményezésekként tesznek kísérleteket.

5. Katolikus szent helyek katolikus nonprofit szervezetek kezelésében

A Catholic Church Preservation Society kutatásai során több mint hatvan egykori plébániatemplomot talált az Egyesült Államokban, Kanadában és Ausztráliában, amelyeket továbbra is római katolikus szent helyként tartottak fenn a kánonjognak megfelelően, és amelyeket a fenntartásukra létrehozott nonprofit szervezetek gondoznak, hogy azok továbbra is létezhesseken és ne jelentsenek költséget azon egyházmegyéik számára, amelyekben található.

5.1. A „mass mob” jelenség

Egyes helyeken, különösen az Egyesült Államokban, ahol a városrészek időnként úgymond elhagyottabb, rosszabb környékekké válnak, amelyek idővel aztán újra benépesülnek és újra előkelővé válnak, a katolikusok alulról építkező mozgalmat indítottak: csoportokat alakítanak a templomok szakrális célokra való fenntartása érdekében, például egyéni imák számára vagy egyéb összejövetelek helyszínékként. Ezek közé tartozik a hívek

¹⁴ Philip Gray egyházjogász interjúja a *Foreclosing on Faith* c. dokumentumfilmhez, Future Church szervezet felmérései, Pew Institute.

olyan erőfeszítése mint a *Mass Mob* mozgalom. A „flash mob” (villámcsődület) elnevezésből kiinduló, talán ’tömeges csődület’-ként, illetve a *mass*, az angolul szentmise jelentéssel játszó kifejezés ’szentmise csődületként’ is fordítható kezdeményezés keretében a hívek adományokat gyűjtenek a templomok újjáélesztésére, hogy újra visszahozzák azokat a társadalom kollektív tudatába, azoknak az embereknek a figyelmébe is ajánlva, akik nem feltétlenül keresztények vagy hívők, de szeretik a művészetet és a szépséget, és törődnek a környezetük építészeti örökségével. *„A templomok vizuális jelenléte a környezetünkben közvetve megőrizheti Isten jelenlétét és ezáltal a reményt a társadalmunkban. Egy szekuláris társadalomban a szépség és a művészet még mindig közelebb hozhatja az embereket Istenhez, a transzcendenshez”,* ahogy XVI. Benedek pápa hangsúlyozta.

5.2. *Mentsük meg a templomainkat – digitálisan*

A *Mentsük meg a templomainkat* a templombezárások következtében lerombolt vagy más közösségeknek átadott, ennek következtében a magyar diaszpóra számára elvesztett templomok legalább szimbolikus megmentése érdekében született magánkezdeményezés egy digitális platformon igyekszik átfogó listát készíteni a valaha épített magyar diaszpóra templomairól világszerte. A *Mentsük meg a templomainkat* célja, hogy összegyűjtse és megőrizze egy helyen a virtuális térben a világszerte épült magyar, elsősorban, de nem kizárólagosan katolikus templomokat, amelyek a történelmi, kulturális és egyházi örökség részét képezik és a magyar (katolikus) emigráció egyik fontos hitközvetítő, valamint közösségépítő és megtartó erejét jelentik. A weboldalon¹⁵ bárki kitöltheti a részletes űrlapot a rendelkezésére álló információival az általa ismert templomról.

E templomok fizikai megmentése pedig, hozzájárul a diaszpóra-közösségek életének és összetartásának, történelmi emlékezetének, az Anyországhoz kötődő kapcsolatának és jövőjének megerősítéséhez. Ezért igyekszik segítő kezet nyújtani a templomuk elvesztésével fenyegetett közösségeknek SOS csomagjával, amelyben hasznos információkat találhatnak a szükséges lépések megtételéhez kétségbeesett helyzetükben. Ez a virtuális tér egyben emléket kíván állítani a már bezárt, lerombolt vagy más vallási közösségek kezelésébe adott korábbi magyar templomoknak és a hozzájuk kötődött közösségeknek azáltal, hogy közzé teszi a róluk rendelkezésre álló, fennmaradt információkat. Ezt a küldetést közösségi erőfeszítés és összefogás eredményeként kívánja megvalósítani, az adott templomközösségek, a diaszpórával foglalkozó kutatók és szakemberek bevonásával.

¹⁵ <https://savethechurches.org/hu/templomok/csatlakozzon>

6. Összegzés

A mai magyar diaszpóráközösségek túlélését biztosító tényezők egyikét jelentik a korábbi kivándorolt nemzedékek által épített templomok, amelyek az anyanyelven közvetített hit továbbadásán túl alapvető szerepet töltenek be e közösségek építésében és fenntartásában, valamint a magyar identitás, illetve a magyar egyházi, kulturális és történelmi örökség védelmében. Az Egyesült Államok egyes területein megerősödött templombezárási hullám érinti az etnikai közösségek templomait is, amelyek nem buborékban élnek, hanem betagozódnak a helyi katolikus egyház életébe, amelyet bármilyen hatás is ér, az közvetve vagy közvetlenül kihathat a magyar diaszpóra templomaira és az ezek köré szerveződő közösségekre. Ezért a magyar államnak és az egyháznak fontos feladatot kell hogy jelentsen e magyar templomok megőrzése és a templombezárások elkerülése. A tapasztalatok ugyanis azt mutatják, hogy a templombezárásokat bombarobbanásként élik meg az érintett hitközösségek, ami szétrombolja fizikai és spirituális értelemben is a közösség szövetét. Tágabb értelemben pedig, roncsolja a városnegyed társadalmi szövetét is, mert csökken a közbiztonság, vállalkozások mennek tönkre, csökken az ingatlanok ára és a templom által végzett jótékonyági, szociális tevékenységnek köszönhetően biztosított szociális háló is megszűnik, ezáltal tovább romlik a hátrányosabb helyzetűek életminősége. Az Egyesült Államokban a három jelentősebb templombezárási hullám különböző okokból következett be: urbanizáció, iparágak felszámolása és az egyházi szexuális visszaélések, az állandó tényezők mellett mint a növekvő paphiány, a hívek számának csökkenése és az anyagi források elapadása. A templomaink megőrzésére többféle lehetőség is rendelkezésre áll a *Foreclosing on Faith* című dokumentumfilm elkészítéséhez összegyűjtött tapasztalatok alapján. Ha fizikailag esetleg nem is sikerül megmenteni ezeket a templomokat, megszületett a *Mentsük meg a templomainkat* online projekt, amelynek célja, hogy digitális archívumot hozzon létre, amelyben egybegyűjti a világ bármely részén épített magyar istentiszteleti helyekről rendelkezésre álló adatokat. Ezek a templomok ugyanis kollektív emlékezetünk részeit képezik, és ahogy Ferenc pápa fogalmaz: „*A templomok a közösség örökségei, nemcsak történelmi vagy kulturális értelemben, hanem identitásotok szempontjából is. Ezeket a köveket átítatja az emberek hite és értékei, és a templomok lendületet is adnak a közösség életének és reményének.*”¹⁶

¹⁶ <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2022-08/ferenc-papa-aquila-beszed-hatosagok-csaladok-hit-ujjaepites.html>

THOMÁZY TIMEA¹

**Brazil–Magyar Adatbázis-építési koncepció a határtalan
kutatás szolgálatában**

**The Brazilian–Hungarian Database Building Concept for
Borderless Research**

Abstract

When conducting research on Hungarian immigrants in Brazil, researchers may be confronted with the fact that there are no compiled databases, but only data that are very difficult to access or do not exist. Moreover, data would often need to be collected from several countries on those Hungarian scientists or scholars and intellectuals who lived and worked in several countries, not only in Hungary and Brazil, but also in various European countries. The purpose of the creation of the *Brazilian–Hungarian Database* is to address this problem and to facilitate any further research related to the Hungarian community in Brazil. Since the first Hungarian scientists arrived in Brazil already in the time of the South American discoveries and contributed to the exploration and documentation of the country with their descriptions and maps, it is therefore necessary to collect a rich material of a wide-ranging period from the 1500s to the present. Hence, data collection and digitalization would mean both source exploration and data source preservation work. The database will include notes written in several languages, published scientific and fiction volumes, photographs, audio and video materials, digital versions of sculptures/ paintings/ architectural works, blueprints, Brazilian Hungarian newspapers (from 1866 to the present, nearly 40), Brazilian translations of Hungarian scientific and fiction works, and so on. In addition, interviews and data collections, written family diaries and correspondence recorded by previous social science research could also serve as a great source to enrich the digital collection, making the creation of a *Brazilian–Hungarian Corpus* concrete. The corpus is suitable for studying the historical changes

¹ *Thomázy Timea* PhD-aspiráns, Pannon Egyetem Többnyelvűségi Doktori Iskola; kutató-vendégoktató, Rio de Janeiro-i Katolikus Egyetem (PUC-Rio), Társadalomtudományi Központ (=Centro de Ciências Sociais – CCS); hallgató, Pécsi Tudományegyetem Hungarológia és Magyar mint idegen nyelv tanári mesterképzés, e-mail: timea.thomazy@gmail.com

in the Hungarian language in Brazil, but the post-1989 part of the corpus should be integrated into the *Hungarian National Corpus*, which would also allow comparative studies. The *Hungarian Studies Research Group at the State University of São Paulo (USP)* considers it essential to create a repository of documents for conducting modern “open access” scientific research, not only in physical form but also with fully digitized materials as well, which are of paramount importance, especially to ensure that old or rare documents are accessible and researchable. The article reports on the status and achievements of the database collection work.

1. Bevezetés

A becslések szerint Brazíliában körülbelül százezer főnyi magyar kisebbség található (Jornal da Gazeta, 2018), mely elsősorban a konzulátus által regisztrált, illetve a magyar közösség életében aktívan részt vevő magyarságot veszi alapul a pontos statisztikai adatok hiányában. Nem számol azokkal a magyarokkal, vagy azok leszármazottaival, akik nem tartják a kapcsolatot a brazíliai magyar közösségekkel, vagy nem is tudják, hogy van bármilyen magyarokat összefogó társadalmi szerveződés. A *Délamerikai Magyar Hírlap* (DMH) publikációjában megjelent kutatások szerint „1933-ban a brazíliai magyar bevándorlók számát 150 ezer főre becsülik”. De nem szabad elfelejtenünk, hogy az 1930-as évek után még két további nagy volumenű magyar bevándorlási hullám is történt (a II. világháborúhoz, illetve az 1956-os időszakhoz kapcsolódóan), ami tovább erősítette a brazíliai magyar közösségeket. Továbbá számolnunk kell a visszatelepülőkkel is, akik a sikertelen „brazíliai agrárprojekt” vagy az „ipari rab-szolgasors” megtapasztalása után döntöttek a hazaköltözés mellett, a II. világháború után. Azon túl az 1989-es rendszerváltás szele is gerjesztett egy hazatelepülő hullámot, mely számos nyugdíjas korú magyart vagy magyar leszármazottat csábított vissza az óhazába, sőt néhány karrierépítés előtt álló magyar származású fiatal is, akik vagy az egyetemi tanulmányaik miatt érkeztek Magyarországra, vagy csak egyszerűen szerették volna „kipróbálni magukat” őseik földjén².

A magyar családok bevándorlása Brazíliába az 1820-as³ években kezdődött, és az ezt megelőző időszakban inkább csak tudósok és hittérítők (jezsuita papok)⁴ érkezésével számolhatunk, melyek száma a többi beván-

² A szerző interjú adatai alapján.

³ UA.

⁴ Bővebben: Babarcsi, 2011.

dorlási szakasz méretével összevetve szinte jelentéktelennek tűnhet, ám az általuk végzett tevékenység jelentősége miatt mégis érdemes megemlíteni őket, sőt még az 1848-as Brazíliába menekülő nemes és értelmiségi réteget is, akik közül szintén többen tettek le maradandó örökséget Brazília asztalára (Szabó, 1982; Csorba, 1865).

Az 1. ábrán látható egyik ilyen alkotás a Kornis Károly bíró által készített dagerotípia, melynek elkészítési módját az Amerikai Egyesült Államokba történő menekülése után sajátította el, majd Brazíliában *Birányi e Kornis* néven stúdiót is nyitott Rio de Janeiro központjában, Birányi Sulcz Istvánnal közösen (Onody, 1977).

1. ábra: Birányi és Kornis: Dagerotípia Rio de Janeiro 1856.

Forrás: Biblioteca Nacional Brasil

Méretét tekintve Brazília közel USA léptékű. A magyarság legaktívabb központja São Paulóban⁵ van, ahol jelenleg a magyarok 80%-a összpontosul, de található több magyar közösség Rio államban, illetve Dél-Brazíliában, Santa Catarina államban is. Érdeemes felhívni a figyelmet arra, hogy Brazília-szerte léteznek még pici magyar közösségek, melyek kihalófélben vannak, de azért próbálják, ha szimbolikusan is, őrizni a magyarságukat.

⁵ Brazília közép-keleti régiójában helyezkedik el.

Új lendületet adott ezeknek a külhoni magyar közösségeknek (diaszpórák közösségeinek) a magyar állampolgárságról szóló törvény⁶ módosításával megindult egyszerűsített honosítási eljárás (2010), amely lehetővé tette, hogy a magyar felmenőkkel rendelkező leszármazottak könnyített módon, saját országukban maradvá igényelhessék meg a magyar állampolgárságot. Az egyszerűsített eljárás növelte a magyar nyelv és kultúra státuszát Brazíliában, hiszen lehetővé tette az európai uniós útlevél megszerzését, mely pozitívan befolyásolta a magyar leszármazottak őseik nyelvéhez és kultúrájához való hozzáállását, valamint elősegítette a régi családi dokumentumok és iratok előkutatását és „leporolását”. Több Brazíliában élő magyar dolgozik a São Pauló-i Magyar Konzulátussal együttműködve az állampolgársági eljárás dokumentumainak előkészítésében, a régi hivatalos iratok elektronizálásán és fordításán⁷. A hivatalos dokumentumok mellett számos napló, kézirat, rajzok, családtagok által írt versek, regények kerültek elő⁸, melyek már önmagukban is egy nagyobb elektronikus adatbázist képezhetnek majd – természetesen a dokumentumok tulajdonosainak hozzájárulásával.

A 2010-es év más szempontból is kiemelkedő, hiszen ebben az évben végezte a Brazil Földrajzi és Statisztikai Hivatal (=Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística – IBGE) azt a népszámlálást, amely kimutatta, hogy Brazília valóban egy multikulturális és többnyelvű ország, ahol 274 őshonos nyelvet és 56 bevándorló nyelvet használnak aktívan (melybe a magyar is beletartozik), ezen kívül számos afro-brazil és kreol nyelvet, sőt kétféle jelnyelvet is (Cardoso, 2016). A népszámlálás eredménye gerjesztette a 2010. december 9-i 7387. számú Szövetségi Rendelet⁹ megalkotását, ami létrehozta a *Nyelvi Sokszínűség Nemzeti Gyűjtemény* (=Inventário Nacional da Diversidade Lingüística – INDL)¹⁰, mely azóta is a brazil társadalomban beszélt kisebbségi nyelvek elismerésének hivatalos eszköze. A kisebbségi nyelvek kodifikációs eljárása 2002-ben indult el Brazíliában (Morello, 2012: 33), melynek köszönhetően már 22 nyelv kapta meg a hivatalosan elismert kisebbségi nyelvi státuszt.¹¹

A Nyelvi Sokszínűség Nemzeti Gyűjteménybe való felvételt minden őshonos brazil kisebbség kezdeményezheti, vagy olyan bevándorló

6 1993. évi LV.

7 <https://saopaulo.mfa.gov.hu/bra/page/foriditok-tanarok>

8 A szerző interjú adatai alapján.

9 https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2007-2010/2010/decreto/d7387.htm

10 <http://portal.iphan.gov.br/pagina/detalhes/140>

11 10 településen 13 őshonos indián nyelv és 41 településen 9 bevándorló nyelv kapta meg a hivatalos brazilai kisebbségi nyelv státuszt. (IPOL, 2022)

közösség, ami több mint három generáció óta él Brazília területén, valamint a történelmi folytonossága és jelenleg is aktív nyelvhasználata bizonyítható hangfelvételek, videóanyagok, esetleg írásos anyagok alapján (Silvestrin, 2016a: 26). Az eljárást a Történelmi, Művészeti és Kulturális Örökség Intézete (=Instituto do Patrimônio Histórico Artístico e Cultural – IPHAN)¹² koordinálja, és kétkötetes *Kutatásmódszertani Útmutatóban*¹³ meg is határozta a felvételi eljáráshoz szükséges szociolingvisztikai kutatás lefolytatásának részleteit, valamint az eljárás menetét, melynek eredményeképp a bekerülő nyelvek a Brazil Kulturális Örökség részévé válnak (immateriális javak). A brazíliai magyar kisebbség számára is nyitva áll ez a lehetőség, hiszen a magyar nyelv csaknem 200 éve használatos Brazília területén. Az eljárás megindításához¹⁴ azonban egy antropológusokból, nyelvészekből és történészekből álló kutatócsapat összehangolt munkája szükséges a magyar közösségek aktív közreműködésével, mely egyértelműen kivitelezhetőnek látszik, bár a kutatás lefolytatásához, valamint az eljárás teljes előkészítő munkálataihoz anyagi források felkutatására, és/vagy anyaországi támogatásra is szükség lenne, ami egyelőre még nem megoldott. További pozitívum, hogy a brazíliai magyar nyelvmegőrzéshez kapcsolódó munkálatok támogatásához a dél-brazíliai Nyelvpolitikai Kutató és Fejlesztési Intézetet (IPOL¹⁵ – Instituto de Investigação e Desenvolvimento em Política Linguística) is sikerült megnyerni még a pandémia előtt. Az intézetet 1999-ben alapították Santa Catarina államban, Florianópolisban, és ez volt az a nonprofit szervezet, amely szinte az összes brazíliai kisebbségi nyelv kodifikációs munkálatainál a folyamatot segítő, külső szakértő intézményként vett részt.

A **Brazil–Magyar Adatbázis-építési koncepció** előmunkálatai a 1990-es évek végén indultak egy antropológiai terepkutatás brazíliai anyaggyűjtésével. Az anyagok mennyisége az évek során bővült, majd a 2010-es évek végén egy doktori kutatás kapcsán újabb nagy lendületet kapott a gyűjtőmunka. Ez a brazíliai magyar közösségekre kiterjedő nyelvészeti kutatás 2018 óta folyik intézményes formában a Pannon Egyetem doktori programja keretében (Thomázy–Thomázy, 2020; Thomázy, 2021), együttműködve a **São Pauló-i Állami Egyetem Bölcsészkarán (USP-FFLCH)** 2020-ban létrejött **Hungarológiai Kutatócsoporttal** (=Grupo

12 Az IPHAN végzi a materiális és az immateriális javak védelmét (azonosítás, dokumentálás, elismerés és értékelés).

13 <http://portal.iphan.gov.br/pagina/detalhes/1243>

14 <https://www.gov.br/pt-br/servicos/inventariar-linguas-como-referencia-cultural-brasileira-indl>

15 <http://ipol.org.br/>

de Pesquisa Estudos Húngaros)¹⁶. A kutatás során jelentős mennyiségű fotográfia, magyar, portugál és vegyes nyelvű interjú (mp3 és video anyag) is készült. Azonban az eltérő kutatási fókusza miatt a braziliai nyelvemlék-örzés témakörében végzett doktori kutatás nem az IPHAN által javasolt módszertant követte, de pilot-kutatásként szolgálhat a kodifikációs eljárás munkálataihoz.

Ezen túlmenően számos korábbi történelmi és antropológiai jellegű kutatás is történt a braziliai magyarságra vonatkozóan, sőt jelenleg is folynak történelmi (ELTE) és hungarológiai (USP és PTE) kutatások, illetve az állampolgársági eljáráshoz kapcsolódó anyaggyűjtés is folyamatos, melyek során számos interjú és hangfelvétel, kézzel írt dokumentum és nyomtatott anyag is összegyűlt. Sajnos azonban a különböző forrásból származó és a különböző kutatók által készített empirikus kutatási anyagok vagy összegyűjtött írott és nyomtatott dokumentumok, kötetek nem hozzáférhetők más kutatók számára, ami megnehezíti az újabb kutatók bevonását a feldolgozásba, és ellehetetleníti a már összegyűjtött anyagokra épülő újabb kutatási projektek kidolgozását, vagy duplikált anyaggyűjtést igényelnek.

Ezért fogalmazódott meg annak a szükségessége, hogy a rendelkezésre álló dokumentumok és kutatási adatok rendszerezéséhez, digitalizálásához és a további szisztematikus bővíthetőséghez egy átfogó, funkcionális alapokra épülő koncepciótervet kell kidolgozni, mely egy olyan digitális Adattárház, ami biztosítani tudja mind az anyaggyűjtés, mind az anyagfeldolgozás és kutatás folyamatának interoperabilitását¹⁷. Ez lehetővé teszi az eddig felhalmozott anyagok egyetlen (digitális) adattárházban történő összegyűjtését, illetve a majdani adatbázis gyors és hatékony használatát. Továbbá, az is rendkívül fontos, hogy a különböző braziliai magyar egyesületek, intézmények és más kutatók is bevonhatók legyenek a magyarság anyagainak folyamatos gyűjtésébe, feldolgozásába, az adatbázis bővítésébe, fejlesztésébe, hogy a bilaterális munkálatokhoz anyagi forrásokat is lehessen pályázni. Az így létrejövő gyűjtemény nem csak az interdiszciplináris kutatásokat tudja majd támogatni, de az országokon átnyúló kutatócsoportok létrehozását is.

Ez a publikáció arra törekszik tehát, hogy szűkös terjedelmi kereteit figyelembe véve körvonalazza a Brazil–Magyar Adatbázis-építési koncepció főbb irányvonalait (melynek elsődleges célja egy digitális Adattárház létrehozása), és meghatározza a jövőbeni és a jelenlegi összegyűjtött anyagokkal kapcsolatos teendőket annak érdekében, hogy kidolgozható legyen

¹⁶ <http://dgp.cnpq.br/dgp/espelhogrupo/6595796590760800>

¹⁷ Működési és szabályozási háttere egységes, és támogatja a kontinenseken átnyúló együttműködést. A rendszer folyamatai egymáshoz igazítottak, és egységes fogalomrendszer alapján működnek.

egy részletes koncepcióterv és megvalósítási stratégia, mely megalapozza majd az egységes elektronikus adatbázis létrejöttét. Azon kívül a digitális gyűjtemény koncepciótervével párhuzamosan, vagy azt követően a Brazil–Magyar (fizikai) Gyűjtemény koncepciótervének kidolgozása is elengedhetetlen, természetesen muzeológus kollégák bevonásával, hiszen kulcsfontosságú lesz a folyamatosan bővülő gyűjtemény megfelelő tárolása és katalogizálása (esetleg restaurálása) is, melyhez elengedhetetlen meghatározni, hogy az egyes fizikai részlegekbe (levéltár, könyvtár, muzeális gyűjtemény) kerülő, fizikai formában gyűjtött, illetve a gyűjteménynek ajánlékozott tárgyak, dokumentumok tárolásának mi legyen a rendezési- és rendszerezési elve, melyet természetesen a majdani gyűjteményt befogadó épület sajátosságai is befolyásolnak. Ehhez szükség lesz majd megfelelő ingatlant találni Brazíliában az ottani anyagok tárolására, melynek bővítéséhez, fenntartásához, működtetéséhez finanszírozási források felkutatására is szükség lesz.

Az Adattárház, illetve a Brazil–Magyar Gyűjtemény elkészítésének jelentőségével kapcsolatban fontos megemlítenünk, hogy az utolsó órában vagyunk a brazíliai magyarságot illetően, hiszen jelenleg még élnek néhányan az utolsó nagy bevándorlási hullámból (1956–57), akik a brazíliai magyar közösségek „élő emlékezetét” jelentik. Számukra még mondanak valamit az 1950-es és az 1970-es évek fényképei, még el tudják olvasni a régi iratokat és a rokonok levelezéseit, de az utánuk jövő generációk többnyire sajnos csak korlátozott szintű magyar nyelvű interakcióra (elsősorban beszéd) képesek, vagy sokan már arra sem. Mindez sok esetben azt eredményezte, hogy a régi magyar nyelvű dokumentumok, iratok kikerültek a családi irattárakból, és nem kerültek megőrzésre.

Az is kiemelendő, hogy számos brazíliai magyar közösség történelme máig feltáratlan, és több tucat olyan magyar tudós vagy alkotó élt Brazíliában, akiknek az életéről és tevékenységéről keveset tudunk. Ennek ismeretében a jelenlegi legfontosabb feladat: a) a még fellelhető írott és vizuális dokumentumok összegyűjtése; b) egy többnyelvű, digitalizált Adattárház és archívum létrehozása annak érdekében, hogy megőrizzük a csaknem 200 éves brazíliai magyar jelenlét emlékeit. A kutatások számának bővítésével megőrizhető és feltárható lehetne a brazíliai magyarok történelme és az általuk hagyott kulturális és tudományos hagyatéka, ami pozitívan befolyásolná a negyedik vagy többedik generációs magyarok viszonyát őseik történelméhez, és csökkenteni tudná az olykor felmerülő „gyökértelenségérzést”; lehetővé téve a magyar identitás megerősítését, illetve kialakítását azokban a családokban is, ahol nem maradtak fenn az óhazához kapcsolódó családi történetek.

A tanulmány öt részre tagolódik: (1) bevezetés és elméleti megalapozás a braziliai magyarokhoz kapcsolódó fizikai- és elektronikus anyagok dokumentumtárba rendezéséhez; (2) anyaggyűjtési módszerek, anyagkezelési lépések és eljárások az összegyűjtött anyagok egységes digitális adattárba rendezéséhez; (3) az eddigi gyűjtőmunka eredményei; (4) következtetések a Brazil–Magyar Adattárház (és Fizikai Gyűjtemény) hasznosíthatóságára vonatkozóan; (5) összegzés.

Az írás célja, hogy felhívja a braziliai magyar közösségek tagjainak és a közösségek kutatásával foglalkozó szakembereknek a figyelmét az együttműködésre, az egységes Adattár létrehozásának fontosságára és a közös gondolkodásra. Ebben a tanulmányban nincs lehetőség a téma hosszadalmas és részletekbe menő tárgyalására, tehát az írásnak elsősorban diszkussziót indukáló szerepe van. További célja, hogy rámutasson a braziliai magyar közösségek tagjai és vezetői számára a kodifikáció lehetőségére, hiszen a braziliai Nyelvi Sokszínűség Nemzeti Gyűjteménybe kerülés növelné a magyar nyelv presztízsét és státuszát Braziliában, valamint Soria (2015: 123) kutatásai alapján pozitívan befolyásolná a nyelvmegőrzést is. Ezen túlmenően fel kívánja hívni a figyelmet a családi és magán dokumentumtárakban található magyar vonatkozású tárgyak, anyagok megőrzésének fontosságára. Célja az is, hogy felhívja a magyarországi diaszporapolitikákkal foglalkozó állami szereplők és kutatóintézetek figyelmét a Brazil–Magyar Adattárház, illetve a Brazil–Magyar Gyűjtemény létrehozásának, és a braziliai magyar nyelv kodifikációs eljárásának támogatására, mely a Brazil Kulturális Örökség részévé tenné a csaknem 200 éves múlttal rendelkező magyar nyelvet Braziliában.

2. Módszerek

A Brazil–Magyar Adattár koncepció összeállításához, a rendszerbe foglalandó adat és dokumentum típusok helyének meghatározásához, és a teljes elektronikus rendszer felépítéséhez és működésének modellezéséhez meg kell határozni, hogy: (a) a Brazil–Magyar Gyűjtemény milyen fizikai vagy digitális elemeket foglal magában, azok milyen forrásból származnak, hogyan lehet beszerezni őket, vagy hogyan érkeznek általában az anyagok a gyűjteménybe; (b) milyen jogi, etikai sajátosságok kapcsolódnak hozzájuk.

A későbbi adattár kutatathatósága szempontjából fontos kérdés még, hogy milyen formátumban érhető el az anyagok (már eleve elektronikus vagy pedig fizikai dokumentumok), valamint hol, és hogyan lehet őket tárolni? Kell-e restaurálni az elektronizálás előtt, és ha szükséges, milyen

módszerekkel lehet feldolgozni (pl. fotográfiai reprodukció készítésével, mikrofilm készítésével, lapszkennerrel vagy mobilszkennerrel). Az is fontos kérdés, hogy milyen elektronizálás utáni munkálatokra van szükség az elektronikus dokumentumok hatékony feldolgozásához, illetve a kutathatóság biztosításához. Nézzük, milyen típusú dokumentumok képezik vagy képezhetik a Brazília–Magyar Adattár forrásait, és ezek milyen munkálatokat, eljárásokat igényelnek az elektronikus adatbázisba kerüléshez:

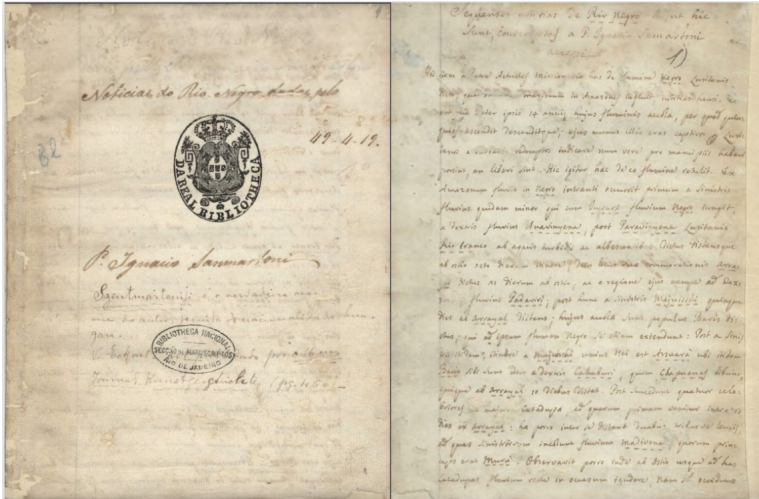
2. ábra: Forrásdokumentum típusok csoportosítása a digitális feldolgozás nehézsége alapján (saját szerk.)

A) *Géppel írott, illetve szöveges anyagok*: Minden olyan papír alapú dokumentum (magán- vagy közokirat) és könyv, kézirat ide sorolható, melyet írógéppel, nyomdagéppel készítettek, de az elektronikusan megszerkesztett és kinyomtatott dokumentumok is, melyek elektronizálás után egyszerűbben olvashatók és feldolgozhatók. A régi dokumentumok, újságok, folyóiratok elektronizálása körültekintést és szakértelmet igényel a sérülékenyséjük miatt. A digitalizálás után, a későbbi szövegrészletek másolhatósága szempontjából pl. idézéshez vagy fordításhoz elengedhetetlen az elektronizált dokumentumok szövegének szoftveres felismertetése, illetve fontos munkafolyamat a szövegfelismerőn átfuttatott anyag manuális lektorálása, hiszen a karakterfelismerés sajnos még mindig nem éri el a 100%-ot. A dokumentumok katalogizálása, majd metaadatokkal történő ellátása is alapvető jelentőséggel bír a későbbi kutathatóság szempontjából.

B) *Kézrel írott dokumentumok, illetve egyéb szöveges anyagok*: Ebbe a kategóriába tartozik minden olyan magán- vagy közokirat, például anyakönyvi, házassági vagy halotti kivonatok, menetlevelek, bizonyítványok, naplók, könyvek vagy feljegyzések, melyeket kézírással készítettek. Erre egyik példa a 3. ábrán látható Szentmártonyi Ignác kézíratos, latin nyelvű kötete az 1700-as évekből, amely elektronizálva is elérhető a Brazília Nemzeti Könyvtárban.

3. ábra: Szentmártonyi Ignác brazíliai kézírata

Szentmártonyi, Ignacije: Sequentes nottias de Rio Negro ut hic sunt (1718-1793)

Ezen felül ide sorolódnak az olyan nyomtatott dokumentumok is, melyeket kézírással töltöttek ki, hiszen az elektronizálás során ezek digitalizálása és feldolgozása hasonló nehézséget jelent, mint egy kézírás-sal készültté. Így, a vegyes technikával készült (nyomtatott és kézírásos) dokumentumok is ebbe a csoportba kerülnek (4. ábra).

4. ábra: Lénárd Sándor, orvos, író, poliglott műfordító grafikus igazolványa

106 REPÚBLICA DOS ESTADOS UNIDOS DO BRASIL 507.299
Ficha Consular de Qualificação

Esta ficha, expedida em duas vias, será entregue à Polícia Marítima e à Imigração e para a Comissão de Seleção para Executar o Acordo Brasil-Itália assinado em 23/2/1961.

Nome por extenso Sandor LENARD

Admitido em território nacional em caráter permanente especial nos termos do art. 10 do Decreto nº 7.967, de 1945.

Lugar e data de nascimento Budapest, Hungaria, 9.3.1910

Nacionalidade indefinida (or. ...) Estado civil casado

Filiação (nome do Pai e da Mãe) Jeno LENARD e Ilona HOMMAN LENARD

Profissão tecnico em química alimentar

Residência no país de origem ou procedência IRO - Bagnoli - Itália

NOME IDADE SEXO
 O nome do filho consta do passaporte materno.

FILHOS MENORES DE 18 ANOS

Cert. IRO Nº 172460 expedido pelas autoridades de Bagnoli - Itália na data 28/11/61.

visado sob nº 1511, grátis de acordo com o art. 3º do Dec. No 7967.

ASSINATURA DO PORTADOR

Sandor Lenard

SELO CONS

Comissão de Seleção de Deslocados na Europa em Bagnoli - Napoles em 30 de novembro de 1961

NOTA-Esta ficha deve ser preenchida à máquina pela autoridade consular, sendo as duas vias em original

Forrás: Wittmann, O Municipio, Blumenau, Brasília 2022

Ennél a csoportnál is az elektronizálás az egyik legfontosabb feladat, mely segíti egyrészt a dokumentumok tartalmának állagmegőrzését (hiszen ezek a dokumentumok gyakran több mint 50–60 évesek, de akár a 1900-as évek végéről is származhatnak, vagy talán még régebbiek), másrészt lehetővé teszi a feldolgozásukat és a kutatásba történő bevonásukat. Fontos megemlíteni, hogy az 50 évnél régebbi dokumentumok elektronizálásához restaurátor, illetve muzeológus szakember bevonása is javasolt, aki megfelelő szakértelemmel bír az antik dokumentumok kezelését és tárolását illetően. A digitalizált szöveg egyes részleteinek másolhatóvá, azaz szerkeszthetővé tételéhez elengedhetetlen olyan szakember alkalmazása, aki magabiztosan tud változatos típusú kézírást olvasni, hogy a dokumentumokat katalogizálni lehessen, és elkészülhessenek hozzá a metaadatok. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy nem csupán magyar nyelvű dokumentumok vannak, így mindenképp érdemes lehet olyan szakembert is bevonni a munkálatokba, aki az adott dokumentum nyelvét is érti. A későbbi kutatások elősegítéséhez a kéziratok és kézzel írt egyéb anyagok további feldolgozási módja a felolvasásos-szövegleírás pl. MS Word, Google, illetve Siri-alapú gépelési szoftverek segítségével, hiszen a szövegfelismerők sajnos a kézírást még nem tudják dekódolni, sőt a mai kor emberénél már a kézírás tudás is háttérbe szorult a digitális írás-olvasással szemben, ezért fontos a kézírást jól dekódoló szakember bevonása a munkálatokba. Természetesen a gépelési folyamat ebben az esetben is manuális lektorálást igényel. Voltak megbeszélések egy esetleges kézírás-felismerő szoftver fejlesztéséről, mely valószínűsítészámítás segítségével tudna néhány lehetséges opciót adni az egyes szavakra, de ez egyelőre csak egy lehetséges fejlesztési koncepció, mely anyagi források függvényében nagyobb teret kaphat.

C) *Hanganyagok*: Ebbe a dokumentumforrás-típusba tartozik minden hangszalagra, lemezre, hangkazettára vagy digitális adathordozóra rögzített hanganyag, mely típusától függően előzetes digitalizálást igényelhet. Az elektronikus adatbázisba kerülő hanganyagok kereshetőségének érdekében katalogizálás után fontos szerepet kap a hanganyag szövegváltozatának (transzkript) elkészítése pl. ELAN szoftver segítségével, mely megkönnyíti az anyagok fordíthatóságát és a metaadatok kereshetőségét. A rögzített beszédhang mellett, énekhang vagy akár rögzített hangszeres zene is lehet a felvételeken. A beszédhang és az interjúk dialektológiai vizsgálatának biztosításához elengedhetetlen a dialektológiában használatos egységes kódrendszer szerinti kódolás, hogy a brazíliai magyar közösség nyelvvaltozatának jellegzetességei vizsgálhatók legyenek. Az utóbbi évtizedben készült anyagok nagy valószínűséggel már digitalizált verzióban kerültek tárolásra, de előfordulhat, hogy a régebben készült anyagok

között találunk kazettás magnetofonnal (hangkazetta), vagy szalagos magnetofonnal, sőt bakelit lemezre készült felvételeket is, melyek digitalizálása után gondoskodni kell a megfelelő minőségjavításról is.

D) *Mozgóképes vizuális dokumentumok*: A magyar rendezők, operatőrök által készített filmes vagy dokumentumfilmes művészeti alkotásokon túl, ide sorolhatók a családi filmfelvételek vagy a brazíliai magyar közösség életéhez kapcsolódó videofelvételek/tévék híradások anyagai, illetve a kutatók által gyűjtött interjúk is. A 8 mm-es filmszalagra vagy HI8-as, esetleg a VHS kazettára készült filmeket digitalizálni, illetve átkódolni szükséges a későbbi egyszerűbb felhasználás céljából (amennyiben a fizikai példányokat is megkapja a Brazil-Magyar Gyűjtemény, úgy a megfelelő tárolásukról és állapotmegőrzésükről is gondoskodni kell). Ezeknél a média anyagoknál is szükséges szövegváltozat (transzkript) készítése. A katalogizáláshoz továbbá szükség van a metaadatok elkészítésére is. A vizuális adatbázis katalogizálásához indokolt egy Time kódos képjegyzék készítése, hogy pl. a személyek, a helyszínek, a városok, az épületek, az intézmények is kereshetők legyenek. A Brazíliában készült mozgóképes anyagok bevonása is indokolt a brazíliai magyar dialektológiai vizsgálatokba. Lásd az 5. ábrán Icsey Rudolf operatőr által készített rövidfilmet, mely Márió Gruberől készült 1966-ban.

5. ábra: Márió Gruber (Icsey Rudolf operatőr rövidfilmje, 1966)

SINOPSE/ENREDO

Vida e obra do pintor e gravador Márió Gruber. O percurso do artista e o embate presente em suas obras, o encontro entre o seu mundo interior e sua época - o preço e o resultado dessa fidelidade.

CÓDIGO: 027223

DATA: 1966

LOCAL: São Paulo / SP / Brasil

DIREÇÃO: Biáfora, Rubem

COMPANHIA PRODUTORA: INCE - Instituto Nacional de Cinema Educativo

FOTOGRAFIA: Icsey, Rudolf

ROTEIRO: Biáfora, Rubem

CROMIA: COR

DURAÇÃO: 11min48seg

GÊNERO: Documentário; Biografia

ASSUNTOS: [Arte](#), [Artes plásticas](#), [Desenho](#), [Pintura](#), [Escultura](#), [Gruber, Márió](#)

IDENTIDADES: [Hatheyer, Pedro Paulo](#)

CATEGORIAS: Curta-metragem / Não-ficção / Nacional / Sonoro

[+ VEJA FILME DE MÁRIO GRUBER](#)

[+ VEJA FICHA COMPLETA DO FILME](#)

Forrás: Cinemateca Brasileira

E) *Művészeti alkotások és egyéb (állóképes) vizuális dokumentumok*: Ide sorolhatók többek között a térképek (pl. a 6. ábrán látható jezsuita térkép), amelyeket magyar származású tudósok, kutatók készítettek, valamint fotográfiák, grafikák, festmények, szobrászati, ipar- és építőművészeti alkotások vagy azokról készült reprodukciók. De, akár a 4. ábrán már bemutatott fényképes igazolvány is, mely írott (géppel/kézzel) készült, és az adott személy vizuális megjelenítését (fotográfia) is tartalmazza.

6. ábra: Brentan Karoly jezsuita térképe 1751-ből

Forrás: John Carter Brown Library

Ideális esetben ezek az anyagok már digitalizált fotográfiák vagy a művészeti alkotásokról készült reprodukciók, amelyeknek már csak a megfelelő tárolásáról és katalogizálásáról kell gondoskodni. A metaadatokkal történő ellátásán túl még fontos dokumentáló elemként kell, hogy megjelenjen a kép szöveges leírása.

A munka legnagyobb részét kitevő feladat azonban, a reprodukcióval még nem rendelkező fizikai alkotásokról történő fotográfia vagy reprodukció készítése, ami lehetővé teszi és biztosítani tudja az alkotások digitalizált verziójának bekerülését a Brazil–Magyar Elektronikus Adattárházba, illetve biztosítja az alkotó munkásságának távolról történő kutatását. Például egy-egy épület vagy köztéri szobor dokumentálásánál fontos a környezet és a környező épületek dokumentálása is, hogy például

az urbanisztikai változások is vizsgálhatóak legyenek. A festményeknél és művészi fotográfiáknál a leírás részét kell, hogy képezze a mű előtörténete vagy életútja (pl. hol, kinek a tulajdonában állt, hol volt kiállítva stb.).

A Határon túli kutatóállomások munkálataihoz hasonlóan (Csernicskó et al, 2005; M. Pintér, 2007; Pintér, 2008) a Brazíliában élő magyarokhoz kapcsolódó dokumentumok digitális adattárba rendezése is kiemelkedő jelentőségű projektnek kínálkozik, ami számos interdiszciplináris és országon átnyúló kutatás lehetőségét rejti magában. Például lehetővé tenné a korpusz alapú, szöveges nyelvi vizsgálatokat, illetve az MNSZ-hez hasonló Monitorokorpusz (Brazíliai Magyarok Szövegtára) kialakítását, mely elengedhetetlen lenne a brazíliai magyar nyelv történeti változásainak kutatásához. Az időrendi alkorpuszok kialakítása az egyes nagyobb bevándorlási hullámokhoz igazítva (Thomázy, 2021: 288) javasolható. Ez felhasználható az írott anyagokat és az élőnyelvi vizsgálatok (interjúk, hangfelvételek) leiratait.

Az 1989-től napjainkig terjedő korpuszrész kialakítását az MNSZ-hez igazodva volna célszerű megtervezni, vagy egy olyan alkorpuszt létrehozni, amely az MNSZ-szel összhangban működik, és egységes szerkezetű írott- és élőnyelvi szövegekből (öt alkorpuszból) áll¹⁸, mely magában foglalja:

a) *tudományos próza*: ide sorolhatók például a Szabadegyetem előadásai (melyek mára már portugálul zajlanak), a dokumentumfilmes interjúk, az USP magyar nyelvű egyetemi előadásainak anyagai;

b) *publicisztikai anyagok*: nehézsége, hogy 1922 és 1941 között 10 folyóirat és napilap működött, manapság pedig 1 (kétnyelvű) havi értesítő jelenik meg;

c) *szépirodalom*: nehézsége, hogy az 1940-es évek után betiltották az idegen nyelvű publikációk megjelenését, így csak portugál nyelvű szépirodalom jelenhetett meg, aminek következtében maximum kézirat formájában fordulhat elő;

d) *hivatalos nyelvi anyagok*: ide sorolhatók az egyesületi, egyházi és iskolaszéki dokumentumok, melyek javarészt csak 1941-ig érhetőek el magyarul.

e) *személyes közlések*: olyan interjúk, melyek több különböző kutatás keretében készültek, ezek állnak legközelebb a spontán élőnyelvi kommunikációhoz.

18 Meg kell jegyeznünk, hogy a MNSZ struktúrájához igazodó öt alkorpusz kialakítására csupán az 1920–1945 közötti időszak anyagai alkalmasak, hiszen a II. világháború Estado Novo időszakában a kisebbségi nyelveket korlátozó, portugálosító nemzetpolitikai intézkedések következtében a brazíliai magyar nyelv használata is korlátozva volt.

A folyamatosan gyarapodó anyagmennyiséget figyelembe véve, érde-
mes a brazíliai magyarsághoz kapcsolódó kutatási projektek kapcsán gyűj-
teni az anyagokat, és folyamatosan elektronizálni és bővíteni a digitális
adattárat az írott, hangzó és video anyagokkal, melyek célirányosabb fel-
dolgozása mindenképpen konkrét finanszírozott, vagy kutatók által ön-
kéntes kutatási projektek kapcsán történhet meg.

3. Eredmények

Ez a fejezet foglalja össze a Brazil–Magyar Adatbázis-építési koncepció és
a Brazil–Magyar Fizikai Gyűjtemény anyaggyűjtési munkálatainak ered-
ményeit. Az alábbi csoportosítás módszertana eltér a módszertani részről
már bemutatott elektronizálási problémára összpontosító forrásdokumen-
tum-típusok osztályozásától. Itt elsősorban a fizikai gyűjtemény rendsze-
rezéséhez kapcsolódó felosztás került alkalmazásra, mely jobban szolgálja
az eddigi eredmények bemutatását, ezen felül az anyagok származási helye
is feltüntetésre kerül.

I. Személyi anyagok: az egyszerűsített állampolgársági eljárás kapcsán
számos családi magángyűjteményből kerültek elő a régi útlevelek, isko-
lai bizonyítványok, oklevelek, gépjárművezetői engedélyek, katonalevelek,
igazolványok, születési/házassági/halotti anyakönyvi kivonatok, kereszt-
levelek, szerződések, munkakönyvek és számos egyéb hivatalos irat vagy
dokumentum. A legtöbb közülük 1–3 oldalas. Az összegyűjtött dokumen-
tumok száma jelenleg több ezerre tehető (de a dokumentumok egységes
katalogizálása és rendszerezése még nem történt meg), folyamatban van
a családoktól és az érintett személyektől is az írásos hozzájárulási enge-
délyek bekérése a dokumentumok elektronikus adatbázisban történő tá-
rolásához és a későbbi kutathatóság engedélyezésének biztosításához. Ez
a dokumentumcsoport az elkövetkező pár évben valószínűsíthetően tete-
mes dokumentumszámot fog elérni, hiszen jelenleg több mint 5 generáció
anyagát foglalja magában, és az egyszerűsített honosítási eljáráson túl, el-
engedhetetlen például a családfakutatásokhoz is.

II. Könyvgyűjtemény: ide sorolhatók 1) a magyar irodalmi alkotások
portugál nyelvre lefordított és Brazíliában kiadott példányai; 2) a brazíliai
magyar írók és műfordítók által írt vagy fordított művek brazil vagy más
országbeli kiadásai – ez számos nyelvet magába foglaló csoport, hiszen
több poliglott magyar alkotó is élt Brazíliában; 3) a magyar vagy magyar
származású brazíliai tudósok által írt szakirodalom – ez is több nyelvet
felölelő csoport; 4) a magyar vagy más nyelven írott magyar szakirodalom
portugál nyelvű brazil példányai.

A kötetek egy része aukciókon, illetve magyarországi, európai vagy más országban található antikváriumokból lettek beszerezve. Braziliában például az Estante Virtual az antikvárium.hu gyűjtőportál megfelelője, ahonnan a kötetek egy része származik. A gyűjtemény jelenleg közel 300 példányt tartalmaz, melyek nagy része még digitalizálásra és katalogizálásra vár. A kollekció anyagi források függvényében vagy könyvfelajánlások segítségével bővíthet.

III. Folyóiratokban megjelenő szépirodalmi vagy tudományos irodalom: ide tartoznak 1) a braziliai magyar alkotók által írt cikkek; 2) a magyar irodalmi vagy tudományos alkotásokról Braziliában megjelent cikkek; 3) prominens braziliai magyar személyiségekről megjelent cikkek, tanulmányok, illetve a braziliai magyar közösségről megjelent tudományos és ismeretterjesztő cikkek. Ez a csoport is többnyelvű szakirodalmat foglal magába, mely nemcsak Braziliában és Magyarországon, hanem a világ több országában megjelent műveket takar. Számos cikk beszerzése köz és magán digitális archívumokból történt, de jelenleg a több ezer publikációt számláló gyűjtemény még nem lett sem katalogizálva, sem számszerűen összesítve.

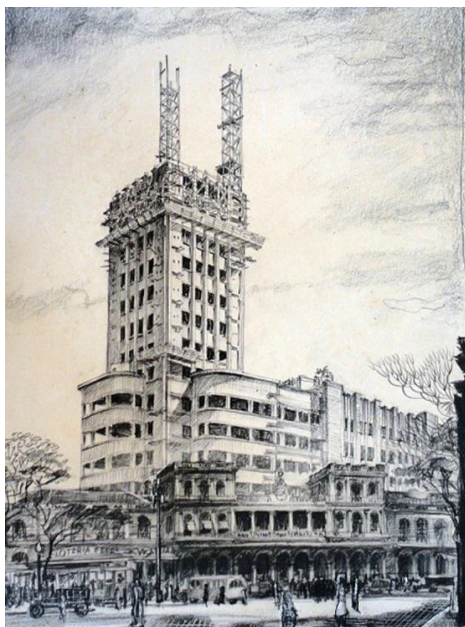
IV. Hanganyagok: ide tartoznak a braziliai magyarsághoz kapcsolódó interjúk (jelenleg több mint 70 órányi digitális hanganyag áll rendelkezésre, és több órányi még digitalizálásra váró archív anyag), de ide sorolhatók a braziliai magyar alkotókkal, tudósokkal, intellektuelekkel készült interjúk, vagy egyéb hangfelvételek, illetve a velük készült rádióműsorok felvételei, például a korábban működő braziliai magyar rádió (vasárnapi Rádio Cultura) műsorának 1939-től működő adásai, melynek műsorvezetője Szedő Miklós volt (Thomázy, 2020: 290). Továbbá a magyar rádió braziliai magyar szerzők műveiből készített rádiójátékai, mint amilyen a Lénárd Sándor *Római Történetek* (Papp, 2020) felvételei, egyéb hangoskönyv felvételek stb. Számos hanganyag detektálása megtörtént a kutatható közgyűjteményi archívumokban, például a Magyar Rádió archívumában vagy a YouTube digitális platformon, illetve az olyan magángyűjteményekben mint amilyen a magyar bencések alapította Szent Imre Kollégium Magyar Gyűjteménye, a São Pauló-i Magyar Ház gyűjteménye, és családi magángyűjtemények stb. Több órányi anyag már lementésre került, de a katalogizálás célszerűen, majd a digitális adatbázis koncepciótervéhez kell, hogy igazodjon.

V. Mozgóképes vizuális dokumentumok: Ebbe a csoportba sorolható minden olyan videóanyag, amelyet Braziliában élő magyar alkotók (rendező, operatőrök, producerek stb.) készítettek, és amelyek lehetnek pl. dokumentum- vagy játékfilmek, illetve a braziliai magyar közösségről szóló, vagy a braziliai magyar emigrációhoz kapcsolódó dokumentumfilmek, videóinterjúk, színházi előadások felvételei. Ezek a dokumentu-

mok ideális esetben már digitalizálva vannak, és más nagy kutatható archívumokban találhatóak, például a Magyar Filmarchívumban vagy a Brazil Filmarchívumban (=Cinemateca Brasileira), de a YouTube-on és egyéb fizetős csatornákon is találhatunk ilyen anyagokat, illetve a Szent Imre Kollégium, vagy a São Pauló-i Magyar Ház gyűjteményében, vagy családi magángyűjteményekben stb. A hanganyagokhoz hasonlóan számos felvétel még lementésre és katalogizálásra vár, mely közarchívumban található, és szabadon felhasználható.

VI. *Művészeti alkotások és egyéb vizuális dokumentumok*: Fotográfíák (családi fotók is ide értendők), plakátok, festmények, grafikák, szobrok, épületek, képes és levelezőlapok, könyvborítók stb. A családi fotókkal kapcsolatban, ha van a családban olyan, aki még ismeri a képeken szereplőket, érdemes videón rögzíteni az általa közölt ismereteket a későbbi pontosabb adatrögzítés és katalóguskészítés, képleírás végett, mely nagyszerű „oral history” anyakként is szolgál. Az épületekkel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy például mind Rióban, mind São Paulóban számos olyan különleges állami és középület található, amelyet magyar tervező készített, és jelenleg is megőrzés alatt állnak. Például 7. ábra, a Heller Géza által tervezett Rió-i Főpályaudvar (1943).

7. ábra: Heller Géza:
Estação Central do Brasil.

A dokumentumok mennyiségének és fellelhetőségének érzékeltetésére a tanulmány néhány konkrét példával is szolgál: az 1500–1700-as években számos magyar tudós, felfedező készített tudományos anyagot latin nyelven (l. 3. és 6. ábra), mely előkerülhet egy-egy aukció elektronikus hirdetésén, vagy egy eldugott archívum anyagában, de a múzeumok digitalizálási projektjeinek köszönhetően sok minden már elektronikus formában is elérhető.

Az első magyar nyelvű irodalmi újság 1968-ban jelent meg *Kossuth* névvel Észak-Brazíliában, Recifében (Horváth, 1943: 159), ahol azt gondolnánk, hogy nem is éltek magyarok, pedig mivel több évig képes volt

működni és fennmaradni az újság, valószínű, hogy ott is számos magyar élhetett közösséget alkotva az 1848-as események után.

A brazíliai magyar közösségek „aranykoráról”, azaz az 1930-as évekről érdemes tudni, hogy számos államban voltak nagyobb és rendkívül aktív közösségek, amelyek magyar nyelvhasználatát csaknem minden nyelvhasználati szintre kiterjedt (kivéve az államigazgatást). Egyértelműen intenzív kisebbségi élet jellemezte a nyelvhasználat szinte minden területén ezeket a közösségeket, így például csak São Paulo államban: 14 magyarok által alapított magyar nyelvű újság és folyóirat működött az „aranykorban”, továbbá magyar tulajdonban lévő brazil kiadók által magyar nyelven kiadott könyvek¹⁹ készültek. Volt magyar rádió²⁰, sport- és szabadidős klubokat alapítottak és üzemeltettek, voltak színházi²¹ előadások is, valamint 12 egyházközség²² (minden magyarok lakta kerületben magyar mise) és Segélyegylet (1926) is működött, de volt munkaközvetítő, találhattunk magyar ügyvédeket, magánegészségügyet és magyar munkakörnyezetet (magyarok által alapított cégek, ahol számos magyart foglalkoztattak), magyar alapítású (kéttannyelvű) iskolákat, zeneiskolát, óvónőképzőt, Magyar Iskolafelügyelő Bizottságot, magyar nyelvű Szabadegyetemet. Mindez az elektronikus Adattárház szemszögéből tekintve egy-egy intézmény több évtized alatt termelődött anyagát jelentheti – feltéve, ha sikerül ezeket a különböző levéltárakból és magán- vagy közgyűjteményekből összegyűjteni a Brazil–Magyar Adattárház Projekt és az ahhoz kapcsolódó fizikai gyűjtemény és a brazíliai magyar kutatások számára, de bizonyára rengeteg megsemmisült vagy elveszett (nem megőrzött) és hiányos anyaggal kell majd számolni. Azonban az elektronikus Adattárház és Fizikai Gyűjtemény Projekthez kapcsolódó kutatás és anyaggyűjtés teljes időtartama alatt, még így is több állam anyagára számíthat a Brazil–Magyar Gyűjtemény, melyet tárolni, folyamatosan karbantartani és menedzselni kell, sőt a dokumentumok feldolgozására is fel kell készíteni (oktatás) a Projektben dolgozó és a projektbe bekapcsolódó kutatókat.

19 Szótárak és grammatikai könyvek, irodalmi és verseskötetek, történelmi és a brazíliai magyarság történetét feltáró könyvek (Magyar, 1938; Kögl, 1992; Boglár, 1996).

20 *Vasárnapi magyar rádió* a Rádio Cultura műsorán, 1939 óta (rádiós bemondó: Nicolaus Szedő [magyarul: Szedő Miklós]).

21 Kabaré tíz önkéntes színtársulat gyakori magyar színdarabokkal, operettekkel, komolyzenei koncertekkel és kóruselőadásokkal az SP-ben (Boglár, 1996: 21).

22 Szent István király katolikus közösség (SP). A Magyar Keresztény Református Egyházközség in: Árpád-telep (SP); Bocskay-telep (PA) és Bethlen-telep (PA); Lapa (SP). Magyar Baptista Gyülekezet Kolozsvár Árpád-kori (SP), Lapa (SP). Magyar Zsidó Egyház (SP).

A braziliai kutatócsoportok közül magyarsággal kapcsolatban jelenleg az USP Bölcsészkarának két részlege foglalkozik:

I) A Magyar Nyelvi Lektorátust is koordináló **Keleti Nyelvek Tanszékének**²³ **Hungarológiai Kutatócsoportja** (2020), amely valójában egy multidiszciplináris virtuális csoport. Az összes olyan kutatót magába foglalja, akinek a kutatási témája a braziliai magyarsággal kapcsolatba hozható. A kutatók nem csoportban dolgoznak, hanem egyénileg, és minimális a kommunikáció a csoporttagok között. A kutatások célirányosabb és összefogottabb tervezéséhez, valamint kutatási finanszírozások pályázásához, azon felül a BA és MA szakos, esetleg doktorandusz hallgatók bevonásához és koordinálásához külön PhD fokozattal rendelkező, minimum magyarul és portugálul (ideális esetben még angolul, azon felül más nyelveken is) akadémiai szinten kommunikálni képes szakemberre lenne szükség, aki tisztában van mind a magyar, mind a brazil oktatási rendszerrel, illetve a pályázási ügymenettel. Mivel sajnos ezek a munkálatok teljes embert igényelnének, a Tanszék humánerőforrásai pedig korlátozottak, így jelenleg a csoport működése és koordinálása is esetleges. Azonban elmondható, hogy számos publikáció megjelenése kapcsolódik a tagok eddigi munkájához.

II.) A **Történettudományi Tanszék LEER Kutatócsapata**, akik a braziliai kulturális sokszínűség és kisebbségek kutatásával foglalkoznak, és a **Travessias**²⁴ kutatási projekt keretében a Brazíliába menekült művészekről, tudósokról és intellektuelekről készítenek több kötetes Enciklopédiát. A tanszéknek van egy igen kicsi magyar csapata is, melynek ezen írás szerzője is tagja. A bevándorlókhoz kapcsolódó kutatások jelenleg 50 magyar személyhez kapcsolódnak. A bevándorlókról 20 oldalas, részletes tanulmány készül az adott művész/tudós/intellektuel családi háttérétől kezdve a Brazíliába kerülésig, illetve a braziliai, vagy esetleg más országhoz kapcsolódó munkásságukig. Tehát, ennek a kutatásnak a keretében minden olyan anyag összegyűjtésre kerül, és a kutatócsoport digitális adattárába (Amazon RDS Platform) kerül, amely az adott személyhez kapcsolódik. A kutatás 2024 utáni folytatásához és az adatbázis bővítéséhez jelenleg bírálat alatt áll egy FAPESP-es pályázati anyag, melynek eredményére még várni kell. A kutatást Maria Luiza Tucci Carneiro professzor asszony koordinálja, aki a BA és MA szakos, valamint PhD hallgatókon túl, brazil és külföldi kutatókat, közgyűjteményi szakembereket is bevont a kutatásba.

²³ <https://letrasorientais.ffch.usp.br/leitorados/hungaro>

²⁴ <http://usp.br/leer/projeto/travessias-dicionario-historico-biografico-brasileiro/?portfolioCats=6>

4. Következtetések: a Brazil–Magyar Adatbázis hasznosíthatósága

A dokumentumok elektronizálása és külön adattárba rendezése lehetővé teszi egy Brazil–Magyar Adattárház létrehozását és a különböző magyar bevándorló közösségekhez kapcsolódó átfogó vizsgálatok elvégzését, melynek egyik legfontosabb lépése a koncepcióterv kidolgozása.

Korábban történtek ugyan történelmi, antropológiai, szociológiai és művészeti kutatások, de azok speciális fókuszúak voltak. Az elkészült publikációk nem az egyes brazíliai magyar közösségek átfogó vizsgálatára irányultak – néhány pozitív példától eltekintve. Így nem születtek összefoglaló művek sem a riói magyarokról, sem a Nova Friburgo-i (RJ) vagy a teresopolisi (RJ), a búziosi (RJ) vagy a curitibai (PR), sem a São Paulo vidéki közösségekről (mint pl. Árpádfalva stb.), vagy a goiániai (GO), a recifei (PE), a fortalezai (CE) vagy a minasi (MG) stb. magyarokról.

A szerző 1998–99 között végzett kultúrantropológiai kutatásokat, illetve a 2018 óta folyó doktori terepkutatása és a *Travessias csoport Enciklopédia projektje* kapcsán számos anyag gyűlt össze a brazíliai magyar közösségekről, valamint az *Egyszerűsített Állampolgárság Projekt* kapcsán közreműködő fordítók és hungarológusok is rengeteg anyagot kaptak a magáncsaládok dokumentumtáraiból, ami lehetőséget ad a brazíliai magyarsághoz kapcsolódó dokumentumtár elkészítésére és az anyagmentésre.

Az adatbázis létrehozása és a kutatások kibővítése tehát, elősegítené az egyes magyar közösségek múltjához és tradícióihoz kapcsolódó ismeretgyűjtést és értékmegőrzést, hiszen a kutatások feltárnák nem csupán a kimagasló eredményeket elért művészek, tudósok, intellektuelek brazíliai alkotótevékenységét, de az egyes családok történetét is, mely elősegíti a bevándorló kisebbség brazíliai és anyaországi gyökereinek megismerését. A Brazil–Magyar Adatbázis Projekt így lehetővé teszi és elősegíti a magyar leszármazottak identitásának erősítését és az óhazához kapcsolódó viszonyának kialakítását, hiszen tisztában lesznek azzal, hogy a szüleik és az ősök kik voltak, mivel foglalkoztak, és miért kellett új hazát választaniuk. Sőt tisztában lesznek azzal is, hogy az egyes családtagok milyen kulturális, tudományos örökséget hagytak maguk után az utazásuk során bejárt országokban: Brazíliában, Magyarországon, vagy egyéb ország(ok)ban is akár.

A Brazil–Magyar Adatbázis materiális anyagai (írott anyagok, hanganyagok és video anyagok) segítséget nyújtanak a kodifikációs eljárás-hoz szükséges adatok előállításához és a magyar nyelv történelmi jelenlétének, és ma is aktív használatának demonstrálására, mely elengedhetetlen a magyar nyelv hivatalos kisebbségi nyelvként történő elismertetési eljárása során. A hivatalos kisebbségi nyelvi státusz megszerzése egyben a magyar

nyelv értékének elismerését is jelentené Brazíliában, ami elősegíthetné a hivatalos nyelvvizsgáztatási helyek megnyitását, a magyar nyelv bevonását az állami oktatásba, a nyelv tovább éléséhez szükséges oktatói képzést. Mindez hozzájárulna és segítené a brazíliai magyar közösségek revitalizálódási folyamatát és a magyar nyelvet beszélők számának növekedését.

5. Összegzés

A Brazil–Magyar Adatbázis Projekt létrehozására azért van szükség, hogy a brazíliai magyar közösségek interdiszciplináris kutatási folyamatába más kutatók is bevonásra kerülhessenek, és mások számára is kutathatóak legyenek az adatok, dokumentumok, ami lehetőséget teremtene a közös gondolkodásra és a komplexebb kutatási projektek kidolgozására, azon túl pedig, a szélesebb körű finanszírozási források kiaknázására, hiszen a több ország kutatóit összekötő pályázatok és a többnyelvű adatfeldolgozást lehetővé tevő kutatások előnyben részesülnek a pályázatok értékelése során.

A kodifikációs eljárásához szükséges kutatócsapat összeállítása és finanszírozási források felkutatása is elengedhetetlen az IPHAN által előírt szociolingvisztikai vizsgálatok lefolytatásához és az anyaggyűjtéshez, ami egyértelműen egy országokon átnyúló projekt megvalósulását feltételezi. A nemzetközi kutatási eredmények szerint pedig, pozitívan befolyásolja a nyelvmegőrzést is, hiszen elnyerése egyértelműen a magyar nyelv státuszának növelésével járna Brazíliában.

A Brazil–Magyar Adatbázis Projekt és a brazíliai magyar nyelv kodifikációs eljárásának kezdeményezése remélhetőleg a magyarországi diaszpórapolitikákkal foglalkozó állami szereplők és kutatóintézetek figyelmét is felkelti majd, és erre a kettős fókuszú projektekre úgy tekintenek majd, mint a külföldi magyar diaszpórák nyelv- és identitás őrző folyamatának egyik újszerű lehetőségére, hiszen ez biztosíthatná a (csaknem 200 éve használatban levő) magyar nyelv számára, hogy a kulturális örökség részévé válhasson Brazíliában. Mindez növelné a magyar közösségek nyelvi tudatosságát és nemcsak a származásnyelv, hanem a magyar kultúra értékének felismerését és megőrzését nemcsak a brazíliai, de más dél-amerikai és külföldi magyar közösségekben is.

Irodalom

Babarczy Dóra (2011): *Magyar jezsuiták Brazíliában a 18. század közepén*.
Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem, Történelemtudományi

- Doktori Iskola. Szeged. (kézirat). DOI: <https://doi.org/10.14232/phd.1439>. [2023. 02. 27.]
- id. Boglár Lajos (1996): *Magyar Világ Brazíliában (a múlt századtól 1942-ig)*. Magánkiadás. Budapest.
- Brentano, Carolo (1751): *Provincia Quitensis Societatis Iesu in America topographice exhibita nec non A.R.P. Ignatio Vicecomiti in comitiis generalibus A. 1751 in praepositum generalem ejusdem societatis electo A.P.P. Carolo Brentano, et Nicolao de la Torre, praefatae provinciae Quitensis procuratoribus humillime dicata postquem iusdem comitis ipsi interfuissent*. Rome: Ioa. Petroschi characteres indicit. <https://jcb.lunaimaging.com/luna/servlet/detail/JCBMAPS~1~1~4325~102388:Provincia-Quitensis-Societatis-Iesu> [2020.02.02]
- Cardoso, Monica (2016): *O Brasil e suas muitas línguas*. Plataforma do Letramento de julho a agosto de 2016. <http://ipol.org.br/plataforma-do-letramento-o-brasil-e-suas-muitas-linguas/> [2023. 08. 07.]
- Csernicskó István – Papp György – Péntek János – Szabómihály Gizella (2005): Különlélek. A szomszédos országok magyarnyelvi kutatóállomásairól. *Magyar Nyelv* 101/1: 105–113. http://real.mtak.hu/24431/1/Magyar_Nyelv_101._evfolyam_2005._1._szam_u.pdf [2023. 02. 27.]
- Csorba Ákos (1865): Magyar tudós Brazíliában. *Hazánk s a Külföld* 1/40: 625–627. https://adt.arcanum.com/hu/view/HazankSAKulfold_1865/?pg=632&layout=s&query=Kornis [2023. 04. 07.]
- Kögl, J. Szeverin (1992): *Magyarok Brazíliában*. A 80 éves Dr. Jordán Emilnek, aki életét a Brazíliai Magyar Kolóniának áldozta. Könyves Kálmán Szabadegyetem Kiadása. São Paulo, SP, Brasil.
- Magyar Lajos (1938): *Brazíliai Magyarok*. Vázlatok a brazíliai magyar élet kialakulásáról a Magyarok II. Világkongresszusára. São Paulo.
- M. Pintér Tibor (2007): „Határtalan” magyar nyelv – az első, határon túli magyar nyelvvaltozatokat tartalmazó strukturált magyar nyelvi korpuszról. *Fórum Társadalomtudományi Szemle: A Szlovákiai Magyar Tudományos Műhelyek Folyóirata* 9/1: 165–182. <http://forumszemle.eu/2007/06/29/m-pinter-tibor-hatartalan-magyar-nyelv-az-elso-hataron-tuli-magyar-nyelvvaltozatokat-tartalmazo-strukturalt-magyar-nyelvi-korpuszrol/> [2023. 02. 27.]
- Morello, Rosângela (2012): Uma política e participativa para as línguas brasileiras: sobre a regulamentação e a implementação do Inventário Nacional da Diversidade Linguística (INDL). *Garagotá*. Niterói 1/32: 31–41. <https://periodicos.uff.br/gragoata/article/view/33030/19017> [2023. 02. 27.]

- Onody, Oliver (1977): Um jurista e historiador húngaro no no Brasil no século passado. *RIHGB – Revista Instituto Histórico Geográfico Brasileiro*. Rio de Janeiro: IHGB, 316/ jul./set.: 283–367.
- Papp Gábor Zsigmond (2020): Lénárd Sándor: *Római Történetek*. Hangjáték 8 részben. Klubrádió. szeptember 05–26., szombat, 14:00. https://www.klubradio.hu/archivum/?musor_id=136&from_date=&till_date=&page=3
- Pintér Tibor (2008): Gondolatok a Kárpát-medencei magyar nyelvi korpusz bővítéséről. A magyar nyelv „határtalanításának” egyik újabb eredménye I. *Magyar Nyelv* 104/1: 81–89. <http://www.c3.hu/~magyar-nyelv/08-1/pintert.pdf> [2023. 02. 27.]
- Pintér Tibor (2008): Gondolatok a Kárpát-medencei magyar nyelvi korpusz bővítéséről. A magyar nyelv „határtalanításának” egyik újabb eredménye II. *Magyar Nyelv* 104/2: 211–218. <http://epa.uz.ua/00000/00032/00037/pdf/pintert.pdf> [2023. 02. 27.]
- Silvestrin, Mônia (2016a): *Guia de pesquisa e documentação inventário nacional da diversidade linguística. Volume 1. Patrimônio cultural e diversidade linguística*. Instituto do Patrimônio Histórico e Artístico Nacional – IPHAN. Brasília-DF. http://portal.iphan.gov.br/uploads/ckfinder/arquivos/INDL_Guia_vol1.pdf [2022. 04. 02.]
- Silvestrin, Mônia (2016b): *Guia de pesquisa e documentação para o INDL inventário nacional da diversidade linguística. Volume 2. Formulário e roteiro de pesquisa*. Instituto do Patrimônio Histórico e Artístico Nacional – IPHAN. Brasília-DF. http://portal.iphan.gov.br/uploads/ckfinder/arquivos/INDL_Guia_vol2.pdf [2022. 04. 02.]
- Soria, Claudia (2015): Assessing the effect of official recognition on the vitality of minority and regional languages: a case study from Italy. In: Jones, Mari C. (ed.): *Policy and Planning for Endangered Languages*. Cambridge University Press, Cambridge. 123–137.
- Szabó László (1982): *Magyar múlt Dél-Amerikában (1519–1900)*. Európa Könyvkiadó. Budapest.
- Szentmártonyi, Ignacije (1793): *Sequentes notitias de Rio Negro ut hic sunt* (kézirat) 1718–1793. <http://acervo.bndigital.bn.br/sophia/index.html> [2020. 02. 02.]
- Thomázy Timea – Thomázy Gabriella (2020): The Impact of Liaison and Support on the Teaching of Hungarian and Language Maintenance in the Diaspora: A Case Study of Brazil and Chile. *LIMES: A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Évkönyve* 7/2: 183–199. <http://dspace.kmf.uz.ua:8080/jspui/handle/123456789/2005> [2023. 02. 27.]

Thomázy Timea (2021): Passado – presente – futuro? A manutenção da língua húngara no Brasil, *Revista de Letras Norte@mentos*. Dossiê Temático: Línguas Minoritárias no Brasil. Estudos Linguísticos e Literários. Sinop. UNEMAT 14/37: 283–304. <https://periodicos.unemat.br/index.php/norteamentos/article/view/7759/7148> [2022. 04. 02.]

Zimmermann, Sándor (szerk.) (1933): *Délamerikai Magyar Hírlap*. DMH. São Paulo. No. 15 de junho.

Források

Brentan Karoly jezsuita térképe. Provincia Quintesence 1751. The John Carter Brown Library, Brown University USA. <https://jcb.lunaimaging.com/luna/servlet/detail/JCBMAPS~1~1~4325~102388:Provincia-Quitensis-Societatis-Iesu?qvq=q:Provincia%20Quitensis%20Societatis%20Iesu%20in%20America%20topographice%20exhibita;lc:JCB~3~3,JCBMAPS~1~1,JCBMAPS~2~2,JCBBOOKS~1~1,JCBMAPS~3~3,JCB~1~1&mi=0&trs=1> [2023. 02. 27.]

Biranyi és Kornis: *Dagerrotípiá Rio de Janeiro 1856*. Biblioteca Nacional Brasil. https://objdigital.bn.br/objdigital2/acervo_digital/div_iconografia/icon1521614/icon1521614.jpg [2023. 02. 27.]

Heller Géza: *Estação Central do Brasil*. 1943. <https://shcu2014.com.br/representa%C3%A7%C3%B5es/235.html> [2023. 09. 30.]

Lénárd Sándor orvos, író, poliglott műfordító, zongoraművész és grafikus. Wittmann, O Município, Blumenau, Brazília 2022. <https://omunicipioblumenau.com.br/quem-foi-alexander-lenard-lenard-sandor/> [2023. 02. 27.]

Márió Gruber. Icese Rudolf operatőr rövidfilmje 1966. Cinemateca Brasileira. <http://www.bcc.org.br/filmes/443477> [2023. 02. 27.]

Szentmártonyi Ignác brazíliai kézírata. http://objdigital.bn.br/objdigital2/acervo_digital/div_manuscritos/mss1450603/mss1450603.html [2023. 02. 27.]

Egyéb internetes források

Magyar Nemzeti Szövegtár. <http://mnsz.nyttud.hu> [2023. 02. 27.]

IPOL – Brazil Nyelvpolitikai és Kutató Intézet: <http://ipol.org.br/direito-linguistico/> [2023. 02. 27.]

IPHAN – Brazil Nemzeti Történelmi és Művészeti Örökségvédelmi Intézet. <http://portal.iphan.gov.br/pagina/detalhes/234> [2023. 02. 27.]

Penteado, Luciano (ed.) (2018): O grupo de dança folclórica Pántlika está celebrando seu 50º aniversário no Museu dos Emigrantes. Notícias. *Jornal da Gazeta Online*. São Paulo, 24 de outubro. <https://www.youtube.com/watch?v=Gq7AMejrKFY> [2019. 08. 24.]

A Rio de Janeiró-i Magyar Társaság története és a magyar bevándorlók tárgyi és írott anyagainak értékméntése

The History of the Hungarian Association of Rio de Janeiro and the Preservation of the Hungarian Immigrants' Possessions and Written Materials

Abstract

Despite the fact that Hungarian families of merchants and intellectuals settled down in Rio as early as the mid-1800s, little is known about the history of the Hungarian colony in Rio and its history has not been revealed or written. In the 1950s and 1960s there was an active Hungarian community of about 30 Hungarian families. Due to the Hungarian Revolution of 1956 the latter expanded; then it was followed by a period of emigration and decline. This was interrupted by the Simplified Citizenship Law of 2010. A growing number of people began to research their Hungarian origins and the need to be involved in the Hungarian community life arose. As a result, the *Hungarian Association of Rio de Janeiro* was founded in 2015 that aims to preserve the values, culture and traditions created by Hungarians and Hungarians in Brazil. The opportunity to acquire citizenship also acted as an incentive to learn Hungarian. Several old family letters, postcards, photographs, etc. were also found, which are important documents of the families and the Hungarian colony in Rio. This is why the implementation of a platform, a database, where these materials can be uploaded is a very important goal. The valuable materials collected in this way would fit perfectly into an officially created database that contains, among other things fiction texts, photographs, digital versions of audio and video material, etc. Through the analysis of these materials, we could also obtain authentic insights into the daily life and traditions of Hungarian families who emigrated to Brazil, in addition to the preservation of the Hungarian language and its changes. It would also be an appropriate repository for the *Hungarian Studies Research Group of*

¹ Szabó Ágnes, alapító tag, tiszteletbeli elnök (2015–2021), Rio de Janeiró-i Magyar Társaság; hungarológus, e-mail: scorpiogatto11@hotmail.com

the São Paulo State University (USP), and its complete digitalization would be necessary to make its contents researchable in the long term.

1. Bevezetés

A magyarság jelenléte Dél-Amerika legnagyobb országában, Brazíliában, pontos történelmi háttérhez köthető. A magyarokat hazájuk tömeges elhagyására három történelmi esemény is kényszerítette: az első és a második világháború, majd az 1956-os forradalom. Családok ezrei olyan országokat kerestek, ahol lehetséges volt a szabad élet. Eszerint három emigráns hullámot különítünk el: az elsőt a brazíliai magyar kolónia „rég Magyaroknak”, a másodikat „új Magyaroknak” hívja, ezen elnevezések alapján az ötvenhatos menekülteket nevezhetnénk „legújabbaknak”. Ma 75–100 ezer főre tehető a magyarok és leszármazottaik száma Brazíliában: Porto Alegreben, Belo Horizontében, Jaraguá do Sulban, Nova Friburgóban és Rio de Janeiróban is találunk még aktív közösségeket.

2. Magyarok Rio de Janeiróban

Az 1950-es, 1960-as évek Riójában a magyar közösség közel 30 magyar családból állt. Amikor sok magyar érkezett az 1956-os forradalom után, az itt tartózkodók segítettek, ahogy tudtak: munkát intéztek, bútorokat adományoztak vagy lakást ajánlottak fel az ide érkezőknek. A családok látogatták egymást, a gyerekek együtt játszottak. *Perl Suzana*, riói adatközlő, a Magyar Társaság tagja erről a következőket mondta:

„Magyar barátok házába mentünk vacsorázni és voltak magyaros ételek néhány brazil hozzávalóval keverve. Ezeken a vacsorákon néhányan megemlékeztek a magyar költészetéről, magyar dalokat énekeltek. A magyar családok gyermekei közül sokan nem beszéltek magyarul. Mások beszéltek, de nem írtak és nem olvastak. Az a kultúra létezett, hogy nehéz volt a nyelv, és csak Magyarországon beszéltek, ezért nem erőlködtek, így a magyar nyelv lassan elveszett. A magyarok szakmái a legkülönfélébbek voltak: voltak tanárok (Clara, Paulo Rónai nővére), orvosok (Dr. Paulo Munk), fogorvosok (dr. Garai), textilipari kisvállalkozók (Soltész), kézitáska gyárosok (Gutman), cipőkészítők, ötvösök, melltartó készítő (Vivan), (Fodor) Todor Éva híres színésznő, Rónai Pál író, továbbá voltak szerviz szolgáltatók, például szakácsok, házvezetőnők, varrónők. A magyarok gyermekei, vagyis a második generáció, nem tartotta fent

*azt a hagyományt, hogy úgy házasodjanak magyarokkal, mint a szü-
leik. Kapcsolatba léptek a brazilokkal, és így elkezdtek integrálódni és
elveszíteni az »otthoni« hagyományok egy részét. Idővel, többek között
munkahelyi okokból adódóan, szétszéledtek.»*

Litsek Clara, aki szintén a Társaság tagja, másodgenerációs riói adat-
közlő:

*„Részt vettünk debütáló bálokon, ahol én is debütáló voltam. A Dömötör
család házában, máskor a mi házunkban tartottunk összejöveteleket,
míg már majdnem nem volt helye ennek a csoportnak. A család később
elhagyta Riót. Egyébként még volt néhány család és továbbra is talál-
koztunk, egyre ritkábban. Idővel ezt a szokásunkat is elvesztettük.»*

2.1. A Rio de Janeiró-i Magyar Társaság alapítása, céljai, tevékenysége

A Magyar Társaság alapításával kapcsolatban meg kell említenünk Jermann Jenő nevét. Jermann Jenő magyar mérnök, 1880-ban született Orosházán. 1905. április 15-én, szinte véletlenszerű döntés alapján érkezett Brazíliába. Mérnökként számos munkát kivitelezett a Rio de Janeiró-i Szövetségi Kormányzattal közreműködve. Üzletemberként is tevékenykedett. Jermann Jenő egyik alapítója tagja volt a **São Pauló-i Magyar Háznak**, a **Kereskedelmi Kamarának**, tiszteletbeli magyar konzul volt, aki az I. világháború során számos Brazíliába érkezett magyaron segített.

Jermann Jenő története nagy hatással volt ükunokájára, Jermann Leonardóra, aki elhatározta, hogy lehetőségeihez mérten segíti a Rio de Janeiró-i magyar közösség újjászervezését, így 2015-ben, 11 fő jelenlétében (köztük jómagam is) megalapította a **Confraria Húngara de Rio de Janeirót** (=Rio de Janeiró-i Magyar Társaságot). A Társaság nincs hivatalosan bejegyezve. Jelenleg 56 fő szerepel a közösségi platform telefonos applikációs csoportjában, de ez nem jelenti azt, hogy ebből mindenki aktív tag.

A Rio de Janeiró-i Magyar Társaság a magyarok és leszármazottaik szervezett csoportja, amely a magyar értékek, a kultúra és hagyományok erősítésére és megőrzésére törekszik. A Társaság felépítéséről elmondható, hogy három vezető tisztségviselője az elnök, az elnökhelyettes és a kincstárnok. Az elnök és az elnökhelyettes feladata megosztott: feladatuk a rendezvények megszervezése és lebonyolítása, valamint a közgyűlések helyszínének biztosítása. A kincstárnok a működéshez a tagok önkéntes pénzbeli hozzájárulását dokumentálja.

A Társaság alaptevékenységét leíró dokumentumban az alábbi célok szerepelnek, a teljesség igénye nélkül.

„A Társaság feladata, hogy:

1. hozzájáruljon a magyar értékek, hagyományok, kultúra és történelem megőrzéséhez és terjesztéséhez;

2. összefogja a riói magyar közösséget, és szövetségeket hozzon létre a Brazíliában működő többi és a világ más magyar egyesületeivel, amelyek célja a kölcsönös együttműködés, a magyar kultúra terjesztése, valamint a magyar közösség megerősítése a magyarországi határon kívüli régiókban;

3. a magyar nyelv tanulásának ösztönzése a magyar származásúak és a kultúránk iránt érdeklődők körében;

4. elősegítse a családok és azok tagjainak hasonló társaságokkal való integrációját kirándulások, társadalmi, szabadidős, kulturális vagy művészeti találkozók révén;

5. együttműködjön a Magyarországon vagy külföldön élő polgárok állampolgársági vagy szociális jellegű problémáinak megoldására szakosodott akár kormányzati vagy nemkormányzati magyar szervezetekkel;

6. a történelem által az utókor számára megörökített érdemi tettek emlékének ápolása, például azoknak a jeles magyaroknak, akik a múltban Magyarországon vagy világszerte hozzájárultak hazánk felemeléséhez.”

A Rio de Janeiro-i Magyar Társaság története, tevékenysége (2015–2021):

2016-ban a Társaság egy kis panzió kerthelyiségében tartotta az összejeveleteket. A panziót egy magyar vállalkozó bérelte. A rendezvényeket átlagosan 20–40 fő látogatta. Mivel Rio de Janeiro város kiterjedése óriási (1 200 km², lakosainak száma 6 748 000 fő), így a távolságok miatt nem mindig tudtak az érdeklődők eljönni a rendezvényekre (sokszor 2 órát is utaztak a távolság és a közlekedési dugók miatt), ezért volt nagyon fontos az állandó helyszín megfelelő földrajzi elhelyezkedése, továbbá a közbiztonsági szempontokat is szem előtt kellett tartanunk.

2016-ban összesen 11 találkozót rendeztünk, ezek közül néhány:

- *Kóbori Sarolta*, az USP (São Pauló-i Egyetem) Magyar Nyelv és Kultúra koordinátora workshopot tartott a magyar nyelvről;
- Részt vettünk *Bíró Zoltán* Rio de Janeiro tiszteletbeli alkonzul hivatalos kinevezésén;
- Júliusban *Konkoly Norbert* nagykövet úr látogatta meg a közösségünket;
- ezt a *Dunaág Táncsoport* vendégszereplése követte, akik magyar táncházat is tartottak;
- Augusztusban volt a legfontosabb, kiemelt jelentőséggel bíró esemény: az *Olimpiai Játékok*.
- *Havas Judit* előadóművész, irodalomtörténész irodalmi estjén mutatta be az 1956-os forradalom drámai napjait.

2017-ben Jermann Leonardo időleges magyarországi távozása után, szavazást követően a Társaság tiszteletbeli elnökévé választottak (ezt megelőzően elnökhelyettesként tevékenykedtem). 2021-ig töltöttem be ezt a pozíciót, önkéntes alapon. Mint elnök, kiemelten fontosnak tartottam három magyar nemzeti ünnep megszervezését és az arról való megemlékezést: március 15; augusztus 20; október 23.

2017-ben 7 találkozót szerveztem, ezek közül a legfontosabbak:

- Levetítettük Henryco Costa: *Origens Húngaras – magyar gyökerek* c. első rövidfilmjét;
- Augusztus 20-án a magyar zászló színeivel megvilágított Megváltó Krisztus szobor megtekintését követően a Luigi's olasz étteremben magyar vacsorát tartottunk;
- Az október 23-ai megemlékezés keretében *Urbán Bálint* az ELTE Portugál Tanszékének adjunktusa tartott előadást.

2018-ból az alábbi néhány programot emelem ki:

- Márciusban indult az év, Társaságunk két fiatal tagja, *Danielle* és *Leonardo Eczetes* Magyarországra utazott a Rákóczi Szövetség Diaszpóra Programjának jóvoltából.
- Júliusban *José Alberto Moreira Cotta* professzor előadást tartott Kertész Imre irodalmi Nobel-díjas magyar íróról, előadásának címe: *Kertész Imre és az emberi száműzetés poétikája* volt. A professzor 2015-ben a következő címmel jelentette meg tanulmányát: *Emberi számkivetettség: Kertész Imre hozzájárulása a jelenkori klinikai gyakorlatához*. Cotta ebben az írásában kifejti az emberi számkivetettség fogalmát, mellyel nem kizárólag a háborúk és/vagy politikai/gazdasági/társadalmi katasztrófák következtében létrejövő migrációra, elvándorlásra, hanem egy sor olyan viselkedéses és érzelmi helyzetre utal, melyet az egyén megél: a kapcsolat hiányát mindazzal, ami emberi, és a hozzátartozás érzésének a hiányát: önmagához, a saját testéhez, a családhoz, a közösséghez, az országhoz és a legszélsőségesebb esetekben, az emberi nemhez.
- Augusztus 20-án a Darcy Ribeiro Filmművészeti Intézetben megnéztük a *Kincsem* című filmet (rendező: Herendi Gábor);
- októberben pedig, az 1956. október 23-ai forradalomra emlékezve a *Szabadság, szerelem* című filmet (rendezte: Goda Krisztina).

A 2019-es évben ezek voltak a legfontosabb programok:

- A március 15-ei megemlékezésen a hazaszeretet fogalmáról beszélgettünk a Társaság tagjaival: kinek, mit jelent, egyáltalán létezik-e az érzés a brazíliai mindennapokban. Ezt követően *Costa Henryco* rendező, színész, forgatókönyvíró bemutatta a Rákóczi Szövetség által szervezett tíznapos magyarországi programról készített rövidfilmjét.

- Áprilisban *Dubécsi Zoltán*, a Magyar Rektori Konferencia főtítkára tartott tájékoztatót a magyarországi egyetemi ösztöndíj és tanulási lehetőségekről, valamint a brazil és magyar egyetemek közötti együttműködésekről.
- Júniusban megtartottam a II. Magyar nyelvről szóló workshopot, közel 20 fő jelenlétében.
- Az augusztus 20-ai megemlékezésünket 30 fő részvételével tartottuk a Társaság egyik tagjának házában, ahol magyar ételeket főztünk, majd levetítettük az *Anyám és más futóbolondok a családból* című Fekete Ibolya-filmet.
- Szeptemberben egy forgatócsoport érkezett Magyarországról Rio de Janeiróba, ez alkalmából egy kis rövidfilm is készült a Társaság néhány tagjáról.
- Szintén szeptemberben a Moreira Salles Intézetben megnéztük Jancsó Miklós *Még kér a nép* című filmjét.
- Ugyancsak szeptemberben a São Pauló-i Magyar Főkonzulátus főkonzulja és konzulja találkozózt szervezett a konzulátuson tanároknak és fordítóknak, akik aktívan részt vesznek az állampolgársági ügyintézés dokumentumainak előkészítésében.
- Az október 23-ai rendezvényre a Hotel Windsor Guanabara egyik termében került sor, ahol *Józsa János*, a Budapesti Műszaki Egyetem (BME) rektora, valamint *Nagy Balázs Vince*, az egyetem rektorhelyettese tartottak előadást az 1956-os eseményekről. Az előadást követően a *Tudomány határok nélkül* elnevezésű, igen sikeres ösztöndíj programot ismertették. Ennek köszönhetően az elmúlt években több száz brazil diák utazhatott Magyarországra.

2020-ban a következő programokat szerveztük:

- Az év első nagyobb szabású rendezvényét a Botafogói Városi Könyvtárba szerveztük. Az ülésen *Thomázy Tímea* kultúrantropológus, a Pannon Egyetem doktorandusza és a PUC-Rio Egyetem magyar állami ösztöndíjasa tartott előadást, aki a doktori kutatásait a magyar nyelv és kultúra megőrzésével kapcsolatban végzi (Rio, São Paulo és Santa Catarina államokban).
- A március 15-ei rendezvényt március végi időponttal hirdetem meg: *Magyarország-Lengyelország baráti találkozó* címmel. A Lengyel Társaság elnökhelyettese – aki ügyvéd és történész is – vállalta az előadás megtartását, amit 2021-ben online tartott meg végül, a Covid-19-világjárvány miatt.

2021 júliusában – még mindig online –, virtuális közgyűlést hívtam össze, ahol bejelentettem, hogy 5 év önkéntes munka után nem vállalom tovább a tisztséget, így szavazással megválasztásra került az új tiszteletbeli

elnök: *Eczetes Leonardo*, aki ígéretet tett a Társaság helyzetének jogi rendezésére.

3. Magyar bevándorlók tárgyi és írott anyagainak értékmentése, a digitális magán adatbázis létrehozása

A magyar állampolgárságról szóló törvény 2010. évi módosítása, amely a rá következő évben bevezette az egyszerűsített honosítást², nagy változást hozott – Brazíliában is. Egyre többen kezdték el kutatni magyar származásukat, igényük lett a magyar közösségi életre. Az állampolgárság megszerzésének lehetősége a magyartanulásra is ösztönzőleg hatott. Számos régi családi levél, képeslap, fénykép stb. is előkerült, melyek a riói családok és a riói magyar kolónia fontos dokumentumai.

Sokan kértek/nek tőlem segítséget az állampolgárság megszerzéséhez szükséges dokumentumok fordításában, mivel a legtöbb magyar származású családban már sajnos elhunytak azok a személyek, akik még beszéltek magyarul, a naplókban, képeslapokon és füzetekben vagy fényképeken szereplő írásokat a leszármazottak nagy része már nem tudja elolvasni, megérteni. Ilyenkor elküldik nekem e-mailben vagy más elektronikus platformon, hogy fordítsam le azokat. Így jutottam hozzá olyan dokumentumokhoz, amelyek láttán úgy döntöttem, hogy létrehozok egy magán adattárat, amelyhez előzetesen megkértem a leszármazottak beleegyezését.

Az írott és képi anyagok értékmentésének jelenlegi állásáról röviden a következőket tudom elmondani: Jelenleg *6 magyar származású család* dokumentumai állnak rendelkezésemre elektronikus formátumban: fényképek (20), képeslapok (3), naplók (ezek egyike többkötetes), versek (füzetekbe rendezve), levelek (12). Ezeket jelenleg a számítógépem adattárában tárolom családok szerint elkülönítve, külön mappában az írott és a képi anyagok, az írott anyagokon belül elkülönítve a kézzel írt és az írógéppel írt levelek. Külön kezelem műfajukat tekintve is a naplókat és a versesköteteket.

Hanganyagok is készültek (dokumentumfilmek, rövidfilmek stb.). Ezek gyűjtése, dokumentálása folyamatos (a brazíliai Hungarológiai Kutatócsoport tagjai végzik a dokumentálást), ám ezek már nem a magángyűjteményem részei. A legutóbb készült dokumentumfilm, amely *Zene és festészet a Geszti családban* címmel, a Médiaklikk.hu *Öt kontinens – egy nemzet 2022. 12. 20-i* adásában került bemutatásra, a Geszti család három tagját mutatta be: Geszti Júliát és Gábort, akik festőművészek, és a közel-

² A 2010. évi XLIV. törvény a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról.

múltban elhunyt zeneszerző Jánost, aki Ian Guestként ismert széleskörben Brazíliában, és a Kodály-módszer elterjesztésében oroszánrészt vállalt. Geszti János tárgyi és írott hagyatéka szintén feldolgozásra vár.

Ezért nagyon fontosnak tartom egy olyan platform, hivatalos adatbázis létrehozását, ahová ezek az anyagok feltölthetőek volnának a közeljövőben. Az így gyűjtött értékes anyagok megfelelően illeszkednének egy olyan adatbázisba, amely többek közt szépirodalmi szövegeket, fotográfiákat, hangzó és video anyagok digitális verzióit stb. tartalmazná. Ezen anyagok elemzése által hiteles bepillantást nyerhetnénk a Brazíliába emigrált magyar családok hétköznapijairól, hagyományőrzésükről, valamint a magyar nyelv megőrzéséről és annak változásairól is. A dokumentumok teljes digitalizálása szükséges volna ahhoz, hogy tartalma hosszú távon kutatható legyen, megnyitva a lehetőséget ezzel más kutatócsoportok számára is. Egy megfelelően, szakértelemmel előkészített koncepciót elengedhetetlennek tartok az értékméréshez.

MAGYARTANÍTÁS DIASZPÓRÁBAN

BAUMANN TÍMEA¹

Kiejtésfejlesztés és kultúráközvetítés: élményalapú hangos olvasás

Pronunciation Development and Transmission of Culture: Experiential Reading Aloud

Abstract

In my study, I would like to present the positive effects and methodological aspects of Hungarian pronunciation teaching connected to the transmission of culture - with special regard to language learners from diaspora communities.

The presentation of Hungarian literature and Hungarian music and singing culture is usually very motivating for language learners, and in diaspora communities, there is an increased interest and demand for cultural knowledge. However, the transmission of culture is made more difficult by the language skills and language level of the recipients. In language classes, it is therefore worth linking the transfer of cultural knowledge to the development of other language competencies. One possible methodological solution is to teach literary and musical works through pronunciation development exercises.

In addition to a review of methodological aspects, my study provides good practices and classroom examples of cultural mediation in pronunciation development.

1. Bevezetés

Tanulmányomban a magyar mint idegen nyelv órákon együtt megvalósított kiejtésfejlesztés és a kultúráközvetítés pozitív hatásait, módszertani

¹ *Baumann Tímea*, a magyar mint idegen nyelv tanára, hungarológus, kulturális antropológus, Pécsi Tudományegyetem Nemzetközi Oktatási Központ, e-mail: timi.baumann@gmail.com

szempontjait szeretném bemutatni – különös tekintettel a diaszpórák-összessegek nyelvtanulóira.

A magyar szépirodalom és a magyar zenei és énekkultúra bemutatása általában nagyon motiváló hatású a nyelvtanulók számára, a diaszpórák-összessegekben pedig fokozott érdeklődés és igény mutatkozik a kulturális ismeretek iránt. Ugyanakkor a kultúrák közvetítést nehezíti a befogadók nyelvtudása, nyelvi szintje. A nyelvórákon tehát érdemes a kulturális ismeretek átadását valamely más nyelvi kompetencia fejlesztéséhez kapcsolni. Az egyik lehetséges módszertani megoldás az irodalmi művek és zenei alkotások kiejtésfejlesztési feladatokon keresztüli átadása. Ebben a tanulmányban az élményközpontú szövegek kiejtésfejlesztő feldolgozását emelem ki, különös tekintettel a hangos olvasás gyakorlására.

Tanulmányom a módszertani szempontok áttekintésén túl jó gyakorlatokat és osztálytermi példákat hoz a kultúrák közvetítés megvalósulására a kiejtésfejlesztésben.

2. A kiejtésfejlesztés mint kompetenciafejlesztés lépései és kihívásai

Az idegen nyelvi kiejtésfejlesztés egy komplex kompetenciafejlesztés, mely hosszú és következetes fejlesztési és tanulási folyamat során valósul meg. Ennek a fejlesztési folyamatnak a módszertana a magyar nyelv esetében elsősorban a magyar mint idegennyelv tanításának módszertanára épül (lásd például Gyöngyösi–Kampó–M. Pintér, 2018; Dóla, 2020; Szende, 2006), másodsorban ugyanakkor a magyar fonetikai és fonológiai kutatások rendkívül gazdag és szerteágazó eredményeit² is jól hasznosíthatja.

A magyar mint idegen nyelv oktatásában általában a kiejtésfejlesztés a beszédhangok és betűmegfeleléseik (a magyar ábécé rendszere) megismertetésével kezdődik. Ebben a fejlesztési szakaszban kezd kialakulni a fonématudatosság (phonemic awareness) – vagyis az egyes beszédhangok és betűmegfelelőik tudatos felismerése az olvasás és az írás során – és a fonológiai tudatosság (phonological awareness) – vagyis a beszédhanghal-

² Lásd például a teljesség lehetősége nélkül: Gósy, 2004; Gósy, 2012; Markó, 2015; Markó, 2002; Bóna, 2017. További nagyszerű betekintést nyújt e tudományterület sokrétű eredményeibe a Bóna Judit által szerkesztett *Fonetikai olvasókönyv* (Bóna, 2016); valamint általában a *Beszédkutatás* című tudományos folyóirat tanulmányai.

lás, a beszédhangok jelentés-megkülönböztető szerepének felismerése az idegen nyelven³.

A kiejtést fejlesztő nyelvtanárnak nem csak a beszédhangok megfelelő képzésének elsajátítását kell tudatosan segítenie, hanem a mondat- és szövegszinten is fejlesztést kell nyújtania: a szupraszegmentális funkciók megfelelő alkalmazásában is. Ha a hangsúlyozás, a szünettartás és az intonáció nem esik ebbe az elfogadható tartományba, akkor a beszédértés nehézségekbe ütközött, türelmet igénylő feladattá válik a hallgató számára. Az anyanyelvi környezetben azt a beszélőt fogadják el kompetens kommunikációs partnerként, akinek a kiejtése eléri az érthetőség, következetesség és elfogadhatóság minimális mértékét (Bárdos 2000: 48).

A szókapcsolatok, a mondatok és a szövegek elfogadható kiejtését egészen B2, de néha C1 szinten is érdemes tovább fejleszteni. A fejlesztés ezen a szinten a mondatintonációnak – különösen a kérdések intonációjának –, valamint mondathangsúlynak a gyakorlását (a fókusz-pozíció hangsúlyozását) jelenti.

Ha a magyar diaszpóráközösségek magyar nyelvi készségei felől közelítünk ehhez a kérdéshez, akkor kiejtésfejlesztő nyelvtanárként több szempontot figyelembe kell vennünk. Egyrészt a nyelvtanuló életkorát, és ennek megfelelően azt, hogy gyermekek esetében a fonéमतudatosság és a fonológiai tudatosság folyamata L1 nyelven hol tart. Másrészt, mivel egy magyar diaszpóráközösség tagjaként tanulja a nyelvtanuló a magyar nyelvet, ezért érdemes azt is megvizsgálni, hogy milyen mértékben rendelkezik már a családon belüli nyelvelsajátítás következtében magyar nyelvi fonéमतudatossággal és a fonológiai tudatossággal. Harmadrészt pedig azt is figyelembe kell vennünk, hogy a nyelvtanuló első nyelve (L1) és származásnyelve (a magyar nyelv) között milyen hasonlóságok és különbségek vannak a kiejtés szempontjából, és ez milyen interferencia-jelenségek kialakulásához vezethet, milyen jellemzői vannak annak a magyar köztesnyelvnek, amelyet (interlanguage) (Selinker, 1972)⁴ a nyelvtanulás adott szintjén használ. Mindezekben túl egy további megfontolandó szempont lehet, hogy az adott diaszpóráközösségben domináns-e a magyar nyelv

3 A fenti fogalmakról és kutatásukról általában az anyanyelvi nevelés és az olvasztanítás területén olvashatunk bővebben, ám ezen kutatások eredményeiből hasznos következtetéseket vonhatunk le az idegennyelv-oktatás, illetve kiejtésfejlesztés számára is. Lásd különösen Gósy, 2010; Metsala–Walley, 1998; Catts–Kamhi, 2005; Csépe–Győri–Ragó, 2008; Csépe, 2006; Lőrík, 2006.

4 Maróti Orsolya is a köztesnyelv használatát javasolja a származásnyelv megnevezés helyett a magyar diaszpóráközösségek magyar nyelvallapotának tudományos és nyelvpedagógiai megközelítésére (Maróti, 2018). A magyar köztesnyelv vizsgálatával továbbá Schmidt Ildikó is foglalkozott (Schmidt, 2012).

valamely magyarországi köznyelvtől eltérő változata, és ennek a nyelvi variánsnak milyen jellemzői vannak a kiejtést illetően.⁵ Ebben az esetben nyelvtenárként követendőnek tartom a Bárdos Jenő által hangsúlyozott alapvető elvet, miszerint az elfogadható, megérthető kiejtés kialakítására kell törekedni a nyelvtanulónál (Bárdos, 2000: 48). Meglátásom szerint a többközpontú magyar nyelv esetében ennek a szabálynak úgy kell érvényesülnie, hogy a nyelvtanuló kiejtése mind saját közösségében (a helyi nyelvi központban) érvényes, érthető és elfogadható legyen, mind pedig Magyarországon is kellően érthető és elfogadható legyen.

3. A kiejtésfejlesztés motivációi a magyar diaszpórában

A diaszpóráközösségek magyar köztesnyelve esetében a kiejtés tudatos fejlesztésének motivációi (Gyöngyösi–Kampó–M. Pintér, 2018: 24–26) is különbözhetnek. Ha a nyelvtanuló saját diaszpóráközösségében tanulja a magyar nyelvet, akkor gyakran feltételezzük a magyar fonématuratosság bizonyos fokú kialakulását, tapasztalhatjuk is, hogy a tanuló tisztábban ejti a magyar szavakat, a hangsúlyozása, az intonációja közelebb áll az anyanyelvi beszélőkhöz. Ezért a tudatos kiejtésfejlesztés gyakrabban szorulhat háttérbe más kompetenciák fejlesztése mellett. Ugyanakkor tudatosítanunk kell azt, hogy a magyar diaszpórából érkező nyelvtanulók között is vannak különbségek a kiejtés minőségében, és sok esetben maguk a nyelvtanulók is fokozottan motiváltak abban, hogy saját megfogalmazásuk szerint „akcentus nélkül” tudják beszélni a magyar köznyelvet. Fontos tisztázni tehát a kiejtésfejlesztés motivációit, és itt egészen világos célokat tűzhetünk a nyelvtanulók elé egyéni érdeklődésüknek megfelelően. Általában legjobb, ha maguk a nyelvtanulók⁶ fogalmazzák meg ezeket a célokat, mint például:

„Szeretnék magyar nyelvű prezentációt tartani úgy, hogy a hallgatóság érdeklődve figyeli a beszédemet.”

„Nem szeretném, ha egy beszélgetésben azonnal felfedeznék az anyanyelvű beszélők, hogy külföldön élek.” „Szeretném szépen elszavalni a kedvenc magyar versemet.”

„Magyarul szeretnék mesét olvasni a gyermekemnek.”

⁵ A magyar nyelv többközpontúságát és nyelvi változatait számos kutatás vizsgálta az elmúlt bő két évtizedben. Ennek legfrissebb összefoglalása olvasható a 21. Élőnyelvi Konferencia kötetében (Benó, 2023).

⁶ A válaszokat néhány magyar diaszpórából érkező nyelvtanulótól kaptam, ám ezek inkább csak illusztrálják a tanulmány állításait, nem tekinthetők szociológiai értelemben érvényes felmérés eredményeinek.

Láthatjuk, hogy ezek a célok általában már a magasabb nyelvi szintekhez köthetők, ugyanakkor az is megmutatkozik bennük, hogy ezeken a szinteken is helye van a kiejtésfejlesztésnek, a beszédtréningnek.

A motiváció kapcsán ugyanakkor egy másik szempontot is szeretnék megvilágítani. A kiejtésfejlesztés egy hosszadalmas, gyakran monoton, sok gyakorlást igénylő folyamat, amely különösen igényli a tartós motivációt. Ezt segítheti, ha más kompetenciák fejlesztésével vagy ismeretek átadásával összekapcsolva végezzük a kiejtés fejlesztését. Nem új meglátás, hogy a kulturális ismeretek átadása és a kiejtésfejlesztés jól párosítható gyakorlat. Ugyanakkor arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy ennek a kézenfekvő párosításnak is megvan az a módszertana, amelyet érdemes követni a valóban eredményes fejlesztés érdekében.

4. A kiejtésfejlesztés egy szegmense: a hangos olvasás fejlesztése

Ha a magyar mint idegennyelvi kiejtésfejlesztés felől közelítünk az olvasásfejlesztés kérdésköréhez, akkor nem a szövegértés kompetenciájáról kell beszélnünk, hanem a felolvasás vagy hangos olvasás fejlesztéséről. Ez a kompetencia más funkciókkal bír, mint a szövegértés. Funkciója elsősorban, hogy a nyelvtanuló a kommunikációs partner számára érthető, követhető, sőt élvezhető, érdekesítő módon tudjon egy szöveget hangosan közvetíteni (felolvasni), legyen az egy olvasott előadás egy konferencián, egy nyilvánosság előtt olvasott rövid beszéd egy ünnepnapon vagy megemlékezésen, egy iskolai prezentáció vagy éppen a gyermekeknek felolvasott mese.

Az anyanyelvi nevelésben a hangos olvasás az olvasástanulás egy fontos részterülete és kidolgozott módszertana van (Adamikné, 2006: 221–262). Idegennyelv-oktatásban, és így a MID-oktatásban ez a kompetenciafejlesztés nem feltétlenül gyermekkorban történik, és az L1 nyelven már elsajátított hangos olvasási kompetenciákra épít. Ugyanakkor a nyelvtanulónak el kell sajátítania a magyar nyelv esetében különböző hangsúlyozási és intonációs szabályokat. Ezentúl idegen nyelven történő olvasásnál fontos a szókincs ismerete, a szavak jelentésének felismerése, mert a felolvasónak tudatosítania kell, mely szavak tartoznak össze, alkotnak együtt egy nagyobb kifejezést.

Legtöbb esetben a nyelvórába építve – például a tankönyvi szöveg felolvasásával – valósul meg ez a fejlesztés. Ugyanakkor ennél komplexebb fejlesztést érdemes megvalósítani, ha a kiejtésfejlesztés a célunk a hangos olvasással. Ebben az esetben kapcsolhatjuk össze hatékonyan a kiejtésfejlesztést és a hangos olvasás fejlesztését a kulturális ismeretek közvetítésé-

vel. Hangsúlyoznunk kell ugyanakkor, hogy a kulturális ismeretek ebben a fejlesztésben alárendelt szerepet játszanak az elsődleges cél, a kiejtés fejlesztéséhez képest. A legtágabb értelemben vett kulturális ismeretek első sorban azt szolgálják, hogy a kiejtés gyakorlása élményalapú tanulási folyamatként valósuljon meg⁷, annak monotonitását oldja az irodalmi és a zenei élmény, a humor, a játékoság eszközeivel, és így az elfogadható kiejtés begyakorlása játékosabb, spontánabb módon történjen meg. Ugyanakkor – ha a kultúrák közvetítés szempontjából tekintünk erre a fejlesztési folyamatra – azt is meg kell jegyeznünk, hogy a kiejtésfókuszú fejlesztés közben könnyedén közvetíthető így a magyar kultúra számos értéke. Ezentúl pedig a nyelvi gyakorlatok a közösségépítést és a magyar nyelvtanulás motíváltóságát is segítik.

5. Egy tantermi példa: „*Kell egy hely*”

A Pécsi Tudományegyetem Nemzetközi Oktatási Központjának számos magyar mint idegennyelvi programja működik, a nyelvórákon pedig mindig helyet kap a kiejtésfejlesztés. Olykor külön beszédtréning óra keretében is. A kiejtéstaniítás egyik legszebb kihívása a PTE Magyar Nyelv és Kultúra Nyári Egyetemének fejlesztő modulja, amely két délutáni foglalkozás keretében nyújt ízelítőt a diákoknak a kiejtésfókuszú nyelvgyakorlatokban. Így példámat egy ilyen kiejtésfejlesztő foglalkozás anyagából hozom, amelyet a 2022-es nyári egyetemen tartottam.

A „*Ritmuskлуб*” névre elkeresztelt foglalkozásnak kettős célja van. Egyrészt cél a teljesen különböző nyelvi szinteken álló diákok kiejtésének fejlesztése. Másrészt a kiejtésfejlesztés keretén belül a magyar kultúra egy-egy szeletének élményalapú átadása is megvalósul. Tehát összességében egy fontos nyelvpedagógiai szempont, hogy a kiejtésfejlesztést egy olyan élményként élhessék meg a résztvevők, amely motiváló számukra, és azt az üzenetet hordozza, hogy valóban kompetensen tudnak jelen lenni a gyakorlatokban, továbbá a gyakorlatsor által valódi fejlődést tapasztalhassanak a kiejtésében, végül, de nem utolsósorban olyan kulturális belemerülésben lehessen részük, amely további motivációt ad számukra a magyar nyelv tanulásához, és megerősíti a közösséget is.

Amint a neve is mutatja, a „*Kell egy hely*” fonetikai gyakorlatsor egy jól megragadható tematika köré épül, amely a hely, a lokalitás, a magyar

⁷ Az élménykínáló szövegek alkalmazását javasolja Nagy József is az anyanyelvi olvasástaniítás esetében. Ezeknek a szövegeknek kettős funkciója van meglátása szerint: egyrészt valóban az (irodalmi/kulturális) élményszerzés, másrészt a játékos spontán tanulás (Nagy, 2004).

helyek megjelenési formái lehetnek. Így a tematikus keret meghatározza a kultúráközvetítés aspektusát, ugyanakkor a kiejtésfejlesztés módszertani lépéseire könnyedén illeszkedik.

A foglalkozás során a kisebb egységektől a nagyobbak felé teszünk lépéseket: a hangok artikulációjától indulunk, majd szavakat, de főként jellemző szókapcsolatokat gyakorlunk. Ezt követik a mondatok felolvasása, és így jutunk el a szövegek szintjéig. Mindeközben a nyelvtanulók fokozatosan találkoznak az egyre nagyobb kihívásokkal, hiszen a mondatok és a szövegek szintjén már a szupraszegmentális elemekre (hangsúlyozás, szünetek, intonáció) is nagy figyelmet kell fordítaniuk. Míg legvégül a dalok esetében már a dallam és a ritmus felé is irányul a figyelmünk.

A „*Ritmuskлуб*” egy vagy két hang artikulációjának gyakorlására ad lehetőséget. Ebben a példában a „h” gégehang és az „ly” szájpaddláh hang gyakorlását láthatjuk, mivel ezek szerepelnek majd a hely tematikához kapcsolódó szavak egy részében is. A gyakorlandó hangok mind szókezdő, szóközepi és szózáró helyzetben is előfordulnak.

1. ábra: A h hang gyakorlását szolgáló dia

A „h” hang a magyar nyelvben

ah – áh – oh – óh – uh – úh

eh – éh – ih – íh

aha – ahá – ohó – uhu

ehe – éhe - ihi

A jelentésnélküli szótagoktól ezután tovább lépünk a szavak felé, és a következő feladatban a nyelvtanulók a hely tematikához kapcsolódó szavak kiejtését gyakorolhatják (*hely – otthon – itthon – haza – hon; honnan – hol – hova; falu – város – település; út – utca – tér; táj – környék – hegy – völgy*). A tematikus keret megkönnyíti a megértést is, de persze illusztrációkkal is segíthetjük az A1-es nyelvi szintű nyelvtanulók csoportját. Fontos, hogy a nyelvtanulók szókapcsolatokban, mondatokban gyakorolják a szavakat, hiszen így a valós nyelvhasználatból kapnak modellt. Ezt szolgálja a következő piramisszerűen építkező feladat:

Szókapcsolatok és mondatok

A te helyed

A kedvenc helyed

Az egyik kedvenc helyed

Melyik a kedvenc helyed?

Melyik a kedvenc helyed **ebben a városban?**

Láthatjuk, hogy a fenti feladatban a rövidebb szókapcsolatoktól indulunk, amelyeknél még a szünet nélküli, egy levegővétellel történő olvasást kell megvalósítani (pl. az egyik kedvenc helyed). A mondat szintjén pedig már el kell különíteniük egymástól a különböző összetartozó egységeket, valamint a kiegészítendő kérdés eső hanglejtésére is ügyelniük kell.

A hangos szövegolvasás esetében több módszertani elvet is figyelembe kell vennünk a fejlesztés sikere érdekében. Először is fontos, hogy a nyelvtanulók általuk már ismert, feldolgozott szövegeken gyakorolják a hangos olvasást.⁸ A kellő megértés hiányában ugyanis nem várható el például többek között az összetartozó szavak együtt olvasása a hangos olvasás alkalmával, a mondathangsúly felismerése vagy a szünetek megfelelő tartása. Így a hangos szövegolvasás feladathoz Szita Szilvia és Pelcz Katalin *MagyarOK A1+ nyelvkönyvéből* már a kezdő nyelvtanulóknak is ismerős szöveget választottam Orfűről. A szöveg előnyei, hogy nem túl hosszú, már a kezdő nyelvtanulóknak is teljesíthető feladatot jelent, ugyanakkor a jól érthető hangos ol-

⁸ Itt egy érdekes különbség mutatkozik meg az anyanyelvi nevelésben alkalmazott hangos olvastatás módszeréhez képest. A vizsgálatok szerint anyanyelvű szöveg hangos felolvasása segíti a megértést, a helyes értelmezést, a hibák kiküszöbölését, és ezért az olvasni tanuló gyermekekkel hangos olvastatnak először, majd csak később engedik meg a néma olvasást (Adamikné, 2006: 240-241). Ezzel szemben idegennyelv esetében a felnőtt nyelvtanuló először néma olvasáson keresztül ismerkedik a szöveggel és a jelentéssel, majd csak ezek után kérhetjük meg a hangos olvasásra (Alderson, 2000), amikor már a megismert jelentés mellett képes kellő figyelmet fordítani az idegen nyelvű szöveg helyes artikulációjára, a hangsúlyok, az intonáció, a szünetek és más szupraszegmentális elemek elfogadható leképezésére, és összességében arra, hogy az olvasott szöveg kellően érthető és élvezhető legyen a befogadóknak.

vasást egy magasabb nyelvi szinten lévő tanuló ugyanúgy tudja gyakorolni vele. Egy következő módszertani szempont, hogy a nyelvtanulók a hangos olvasást megelőzően egy nyelvi modellt kapnak tanári felolvasással vagy a hanganyag meghallgatásával⁹. Érdemes időt hagyni arra, hogy a nyelvtanulók elemezhesék a szöveget, a hallott szöveg segítségével bejelölhessék maguknak a szünetek helyét, az együtt olvasandó szavakat, illetve aláhúzhassák a hangsúlyos mondatrészeket. Ez az elemzés megkönnyíti a későbbi hangos felolvasást. Ezt követően a nyelvtanulók párban vagy kis csoportban gyakorolhatják a szövegek olvasását, majd néhány vállalkozó kedvű nyelvtanuló a teljes csoport és a tanár előtt is felolvashat. Fontos módszertani elv még, hogy a kiejtés javítása ennél a típusú feladatnál nem azonnal történik, hanem az olvasást követően értékeli a tanár.¹⁰

3. ábra: A hangos szövegolvasás feladat diája

Orfű (Szita-Pelcz: MagyarOK A1+)

Hella vagyok. Holland vagyok, de Orfűn élek. Orfű egy kis falu Dél-Magyarországon. Körülbelül kilencszáz ember lakik itt.

Nagyon szép és csendes a környék: vannak hegyek, és van négy tó is. A falu gyorsan fejlődik. Vannak itt hotelek, templomok, gyógyszertár, iskola, rendőrség és posta is. Van két múzeum és négy étterem. Mozi sajnos nincs. Orfűre sok turista jön. De én nem turista vagyok: itt lakom egy szép régi házban.

Az egyszerűbb, tankönyvből ismert szöveg olvasását magyar irodalmi alkotások felolvasása követi, amelynek már kettős funkciója van: a kiejtés gyakorlása élményt kínáló irodalmi szövegekkel, valamint a magyar irodal-

- 9 Tehát a kiejtésfejlesztésben is követjük a Szita Szilvia és Pelcz Katalin által kidolgozott modellalapú oktatás módszertanát (Szita-Pelcz, 2017). Ez a módszertan a kiejtésgyakorlatok esetében különösen lényeges, hiszen a kiejtésben mindig a tanár és/vagy a hanganyag szolgál modellt a tanuló számára. A tanuló feladata legfőképpen abban nyilvánul meg, hogy a tanári modellt kövesse, imitálja és ezen keresztül gyakoroljon.
- 10 A feladat tovább gondolható, elmélyíthető úgy, hogy az olvasott szöveg további variánsait is felkínáljuk a nyelvtanulóknak hangos olvasásra – például Szita Szilvia *Olvasókönyvéből* (Szita, 2022), továbbá a *Hangrend* című fonetikai munkafüzetből (Baumann, 2018).

mi kultúra közvetítése. Természetesen a kiválasztott versek, versrészletek kulcsszavait érdemes tisztázni, hogy értelmezett szöveget olvashassanak fel a tanulók. Az irodalmi szövegeknél különösen fontos, hogy sok nyelvi mintát adjunk (tanári felolvasással, hanganyaggal, zenei feldolgozással). A felolvasás is történhet először közösen, úgy, hogy a tanár előre olvas értelmi egységeket. Az önálló felolvasást felkínálhatjuk a nyelvtanulóknak, de csak, ha motiváltak ebben. Szép pillanata ez mindig a nyári egyetemi kurzusnak, amikor egy vállalkozó kedvű diák önállóan olvas fel egy magyar verset a többiek előtt.

4. ábra: Dia Ady Endre versének felolvasásához

Ady Endre: A föl-földobott kő (részlet)

Föl-földobott kő, földre hullva,

Kicsi országom, újra meg újra

Hazajön a fiad.

Messze tornyokat látogat sorba,

Szédül, elbusong s lehull a porba,

Amelyből vétetett.

5. ábra: Dia Radnóti Miklós versének felolvasásához

Radnóti Miklós: Nem tudhatom (1944, részlet)

Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,
nekem szülőházam itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzeringó gyerekkorom világa.
Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyöngye ága
s remélem, testem is majd e földbe süpped el.
Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel
egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom,
tudom, hogy merre mennek, kik mennek az uton,
s tudom, hogy mit jelenthet egy nyári alkonyon
a házfalokról csorgó, vöröslő fájdalom.

A Ritmusklub foglalkozás utolsó harmadát a zenei élmény határozza meg. Régóta bizonyított tény, hogy a zenének, az éneklésnek jótékony hatása van a kiejtésre¹¹, igaz ez természetesen a magyar nyelvű kiejtés esetében is. Éneklés közben könnyebben elsajátítható a megfelelő intonáció, a szó- és mondathangsúlyozás. A magyar nyelv esetében az is egy nagy előny, hogy az éneklés tisztább artikulációra készíti a nyelvtanulót, így a magánhangzók nyílt ejtését is segíti. Továbbá élményteremtő hatásával segíti a befogadást, a tanulás folyamatát, közösséget teremt a nyelvtanulók között és egyben ismét egy újabb szeletét mutatja meg a magyar kultúrának. A hely tematikához kapcsolódóan például az Illés együttes *Az utcán* című dalát választottam, amely könnyed, jól énekelhető dallama mellett könnyen érthető szövegével is motiváló a nyelvtanulók számára. A musical betétdalok is általában jó választást jelentenek könnyen énekelhetőségük, jól érthető szövegeik miatt, így A Pál utcai fiúk musical *Mi vagyunk a Grund* című betétdalának éneklése szintén nagy élményt jelentett a résztvevők számára.

A magyar diaszpórákból érkező nyelvtanulók ugyanolyan résztvevői ennek a fejlesztő órának. Az ő esetükben különösen motiváló, hogy a kiejtésfejlesztéssel együtt (akárcsak minden más diák) a magyar kultúra kompetens befogadóiként lehetnek jelen a foglalkozáson. A kulturális élmény, a közösségmegerősítő élmény, valamint a fejlődés lehetőségének megtapasztalása mind-mind olyan motivációt jelentenek számukra, amely a további nyelvi fejlődésüket, nyelvtanulásuk folyamatát segíti meg.

6. Összegzés

A fenti példa részletesen bemutatja, hogyan valósulhat meg a kiejtés gyakorlása és a kulturális ismeretek közvetítése mint komplex fejlesztés – különös tekintettel a hangos olvasás gyakorlataira. Zárszóként minden MID-tanár kollégámat szeretnék arra bízgatni, hogy a kiejtésfejlesztés gyakorlatait gazdagon építse be nyelvóráiba, hiszen az elég jó kiejtéssel rendelkező beszélőt kompetensebbnek ismerik el a kommunikációs helyzetekben, élményt és motivációt ad a nyelvtanulónak (és valójában a nyelvtanárnak is), ráadásul kiváló alkalmat nyújt a kulturális belemerülésre.

¹¹ Számos publikációt sorolhatunk fel, amely a nyelvi fejlődés, különösen a kiejtés javítása érdekében az éneklést javasolja, így például Lems, 2001 és Fonseca-Mora, Toscano-Fuentes, Wermke, 2011.

Irodalom

- Adamikné Jászó Anna (2006): *Az olvasás múltja és jelene*. Trezor Kiadó. Budapest.
- Alderson, J. Charles (2000): *Assessing reading*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Bárdos Jenő (2000): *Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Benő Attila (2022): Magyar nyelvváltozatok a Kárpát-medencében. A nyelvi határtalanítás eredményei és további feladatai. In: Karmacsai Zoltán – Márku Anita – Máté Réka (szerk.): *A határ mint konvergáló és divergáló tényező a nyelvben*. Termini Egyesület. Törökbálint. 27–51.
- Bóna Judit (2016) (szerk.): *Fonetikai olvasókönyv*. ELTE Fonetikai Tanszék. Budapest.
- Bóna Judit (2017): A szupraszegmentális hangszerkezet szerepe az akcentus megítélésben. *THL2* 2017/1–2: 217–225
- Catts, Hugh W. – Kamhi, Alan G. (2005): *Language and reading disabilities*. Pearson Education Inc. Boston.
- Csépe Valéria (2006): *Az olvasó agy*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Csépe Valéria – Győri Miklós – Ragó Anett (2008): *Általános pszichológia 3. Nyelv, tudat, gondolkodás*. Osiris Kiadó. Budapest. 155–170.
- Dóla Mónika (2020): *Módszertani útmutató a magyar nyelv tanításához*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Könyvkiadó. Budapest. https://btk.kre.hu/nyelveszet/images/Dola_Monika_modszertani_utmutato.pdf [2023.08.16.]
- Fonseca-Mora, C. – Toscano-Fuentes, C. – Wermke, K. (2011): Melodies that help: the relation between Language Aptitude and Musical Intelligence. *International Journal of English Studies* 22/1: 101–118.
- Gósy, Mária (2004): *Fonetika, a beszéd tudománya*. Osiris. Budapest.
- Gósy Mária (2010): Beszédpercepció zavarok és az olvasás összefüggései. In: Kormos Judit – Cszér Kata (szerk.): *Idegennyelv-elsajátítás és rész-képesség-zavarok*. Eötvös Kiadó. Budapest. 17–34.
- Gósy Mária (2012): *Beszéd, adatbázis, kutatások*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Gyöngyösi Livia – Kampó Ildikó – M. Pintér Tibor (2018): *A magyar kiejtés tanításának elmélete és gyakorlata*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Könyvkiadó. Budapest. https://btk.kre.hu/nyelveszet/images/gyl-ki-mpt_web2.pdf [2023.08.16.]

- Kassai Ilona (2001): Metanyelvi tudatosság és olvasási képesség. In: Csapó Benő (szerk.): *I. Országos Neveléstudományi Konferencia. Tartalmi összefoglalók*. MTA Pedagógiai Bizottság. Budapest.
- Lems, Kristen (2001): *Using Music in the Adult ESL Classroom*. ERIC Digest. Washington.
- Markó Alexandra (2002): A kísérleti fonetika eredményeinek alkalmazási lehetősége a magyar mint idegen nyelv oktatásában. *Beszédkutatás* 171–184.
- Markó Alexandra (2015): *A spontán beszéd prozódiai szerkezete. Időzítés és beszéd dallam*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Maróti Orsolya (2018): A köztesnyelv és a származásnyelv viszonyáról. Származásnyelvi szemlélettel a közösségi oktatás hatékonyságának javításáért. *THL2* 2018/1-2: 36–65.
- Metsala, J. L. – Walley, A. C. (1998): Spoken vocabulary growth and the segmental restructuring of lexical representations: precursors to phonemic awareness and early reading ability. In: Metsala, J. L. – Ehri L. C. (szerk.): *Word recognition in beginning literacy*. Erlbaum. New Jersey. 89–120.
- Lőrík József (2006): A gyermeki fonológiai tudatosság megismeréséről. *Beszédgyógyítás* 17/2: 32–60.
- Nagy József (2004): Olvasástanítás: a megoldás stratégiai kérdései. *Iskolakultúra* 3: 6–26
- Selinker, Larry (1972): Interlanguage. *International Review of Applied Linguistics* 10: 209–31.
- Schmidt Ildikó (2012): Forma és funkció kapcsolata a magyar köztes nyelvben. *Hungarológiai Évkönyv* 13/1: 43–50 https://epa.oszk.hu/02200/02287/00013/pdf/Hungarologiai_Evkonyv_13_043-050.pdf [2023.08.16.]
- Szende Virág (2006): *A kiejtéstanítás elméleti alapjai és gyakorlata, különös tekintettel a magyar mint idegen nyelv tanítására*. PhD disszertáció. Veszprém.
- Szita Szilvia – Pelcz Katalin (2017): Modellalapú nyelvoktatás – Természetes nyelvhasználat a tanteremben és a tantermen kívül. *THL2* 2017/1-2: 262–269.

Tankönyvek

- Baumann Tímea (2018): *Hangrend. Fonetikai munkafüzet*. PTE ÁOK NOK. Pécs.

- Szita Szilvia – Pelcz Katalin (2022): *MagyarOK A1+*. *Magyar nyelvkönyv*.
1. kötet. Negyedik, átdolgozott kiadás. Modellalapú Nyelvoktatás
Intézete. Pécs.
- Szita Szilvia (2022): *Olvasókönyv a MagyarOK A1-es kötetéhez*. Modellalapú
Nyelvoktatás Intézete. Pécs.

Oktatási segédanyagok a bécsi magyar diaszpórában

Teaching Materials in the Hungarian Diaspora in Vienna

Abstract

At the beginning of 2022, 26 172 inhabitants were of Hungarian nationality in Vienna. According to statistics, immigration is increasing. However, there aren't many options for Hungarian language educations at public schools; the afternoon schools continue to handle the majority of this task. One of the largest schools is the Association of Hungarian Teachers in Austria (AMAPED), founded in 2004 and has nearly 300 students who are learning Hungarian in different age groups. Teachers have a high demand for materials that take into account the pupils' diverse linguistic backgrounds, language proficiency levels and heterogeneous language competencies. The book, which was put together by teachers of AMAPED, has that as its goal. The workbook offers a variety of text comprehension activities linked to the tales of Elek Benedek and traditional holidays and festivals like Christmas or Carnival. The fundamental principles of the book are the text-centered approach and playfulness that increase children's learning motivation.

1. Bevezetés: Magyar nyelvi beszélők a bécsi diaszpórában

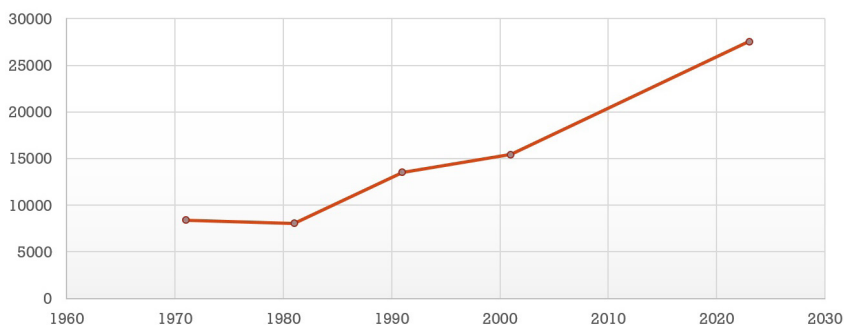
1992-től a magyarok őshonos, autochton kisebbségnek számítanak Ausztriában, a burgenlandi iskolákban ezért biztosított a magyar nyelv oktatása a kisebbségi oktatási törvény alapján (Szoták, 2009). A bécsi magyarság azonban annak ellenére sem rendelkezik ilyen jogokkal, hogy itt is elismert népcsoport, és a burgendlandinál jóval nagyobb létszámú: 2022 elején Bécs közel 2 milliós lakosságából 26 172 fő volt magyar állampolgárságú (Boztepe et al., 2022), ezzel Bécsben a 8. legnagyobb lélekszámú

¹ *Mentsik Szilvia*, elnök, Ausztriai Magyar Pedagógusok Egyesülete és Ausztriai Magyar Szervezetek Kerekasztala, e-mail: szilvia.mentsik@amaped.at
Szabó Veronika, adjunktus, Pécsi Tudományegyetem; óraadó, Bécsi Egyetem; tananyagfejlesztő, Ausztriai Magyar Pedagógusok Egyesülete, e-mail: szabo.veronika@pte.hu

kisebbség a magyar. Egész Ausztriában pedig az 6. legnagyobb kisebbségnek számít több mint 99 ezer fővel². A szegregációs index (vagyis az, amely megmutatja, hogy az adott kisebbség mely területeken él leginkább) a magyaroknál a legkisebb, tehát a magyar ajkú népesség eloszlása a leg-egyenletesebb az országon belül.

A statisztikai adatok alapján nyilvánvaló, hogy a bevándorlás növekvő tendenciát mutat (1. ábra) (Berényi et al., 2013; Csizsár, 2009), sok magyar választja Bécset vagy Alsó-Ausztriát lakóhelyül.

1. ábra: A magyar bevándorlók számának alakulása Ausztriában (saját szerk.)

Ami az Ausztriában tanuló magyar gyermekeket illeti: míg a 2010/2011-es tanévben még csak 2 117 magyar diák járt osztrák közoktatási intézménybe, addig a 2021/2022-es tanévre már 10 648³ főre nőtt a számuk. Csak a tavalyi évben 1 367 új magyar diákot írtak be osztrák intézményekbe, így különösen aktuális téma ezeknek a gyerekeknek a magyar nyelvi fejlesztése.

2. A magyar származásnyelvi oktatás lehetőségei Bécsben

Aki két nyelven is szeretné taníttatni a gyermekét a közoktatásban, annak Bécsben egyetlen lehetősége van: a 2019-től működő kétnyelvű oktatási modellt választhatja a Bunte Schule Währing általános iskolában a 18. kerületben. (Az általános iskola itt az alsó tagozatot jelenti, 1–4. osztályig). Itt az évfolyamonkénti egy magyar–osztrák kétnyelvű osztályban napi 1,

² <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/293019/umfrage/auslaender-in-oesterreich-nach-staatsangehoerigkeit/> [2023.08.13.]

³ https://www.statistik.at/fileadmin/pages/443/5_-_Schueler21_Sprachen_Staaten.ods [2023.08.13.]

heti 5 csak magyar nyelvű tanórán vesznek részt a tanulók, a többi óra elméletileg két nyelven folyik. Tekintettel arra, hogy az osztrák állam tartja fenn az iskolát, az Oktatási Igazgatóság (Bildungsdirektion) fennhatósága alatt működik, így például a gyermekek felvételéről sem az iskola, hanem az Igazgatóság dönt. A kétnyelvű osztályba mind magyar, mind osztrák származású gyermekek kell, hogy kerüljenek a népcsoporttanáccsal kötött megállapodás és a törvények szerint. Így évenként mindössze egy tucatnyi 6 éves magyar gyermeknek van lehetősége elkezdni a magyar nyelv tanulását ebben az oktatási formában.

A gimnáziumi oktatás csak most indul, és még nem világos, pontosan milyen modellben, de biztosan nem tisztán kétnyelvű oktatás kereti között. Érettségizni bár lehet magyarul, de nehezített körülmények között (különösen Burgenlandhoz képest): egy kijelölt iskolában kell előkészítőre járni.

A kétnyelvű oktatás mellett törvény adta lehetőség, hogy a gyermekek heti egy délutáni tanórán saját anyanyelvükön tanulhassanak. Ez elméletileg akkor működik, ha az adott iskolában legalább 12 gyermek szülője kérvényezi az anyanyelvi oktatást, a gyakorlatban azonban csak bizonyos, kijelölt intézményekben van rá lehetőség, amelyekbe aztán a környék többi iskolájából is jöhetnek tanulók. Többek között ezekről a problémákról beszéltek a Bécsi Egyetem Finnugrisztika Tanszéke által szervezett oktatási kerekasztalon a meghívott szakértők és érintettek 2023 januárjában⁴.

Ilyen körülmények között nem véletlen, hogy a délutáni magyar iskolák végzik a magyaroktatás feladatának oroszánrészét Bécsben. Összesen három ilyen szervezet működik: a **Bécsi Magyar Iskola** a Schwedenplatzon, a **Bécsi Magyar Iskolaegyesület** a Collegium Hungaricumban, és az **AMAPED (=Ausztriai Magyar Pedagógusok Egyesülete)** iskolája a Mariahilfer Straße 1/C-ben.

2.1. Az Ausztriai Magyar Pedagógusok Egyesülete⁵

Az itt részletesen bemutatandó tananyagot az AMAPED pedagógusai készítették. Az AMAPED 2004-ben alakult, együttműködésben a Finnugor Tanszék oktatóival. Eleinte a kétnyelvűség kutatásával foglalkozó szakmai grémium volt, amely a 2008/2009-es tanévben egészült ki gyakorlati célokkal: a gyerekekkel való foglalkozás szavalóversenyek és nyári táborok szervezésével kezdődött. Az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetségéből való kilépését követően, 2011-ben indította el saját délutáni iskoláját.

⁴ <https://volksgruppen.orf.at/magyarok/stories/3190918/> [2023.08.13.]

⁵ Az AMAPED honlapja, az említett tananyagokkal együtt itt érhető el: <https://amaped.at/> [2023.08.13.]

A magyaroktatás több helyszínén zajlik Bécsben és környékén: Bécsben a Mariahilfer Straßén homogén életkori csoportokban; Eisenstadtban, Floridsdorfban, Gersthofban, Klosterneuburgban és Parndorfban összevont csoportokban. Az óvodától 8. osztály végéig majdnem 300 gyermek és fiatal jár a kurzusokra. A kurzusok általában heti egyszer késő délután két tanórányi időtartamúak. A tanórák mellett az iskola változatos programokat kínál, amelyek közvetve segítik az anyanyelv és a kultúra átadását: a Ringató foglalkozásokon a legkisebbek ismerkednek magyar gyermekdalokkal és mondókákkal, a Bütykölde foglalkozásokon kézműves tárgyakat készíthetnek az érdeklődők, az ünnepek kapcsán megemlékezéseken vehetnek részt, a táborokban pedig sokoldalúan fejleszthetik kompetenciáikat a gyerekek. Az AMAPED igazi közösséget és kapcsolódási pontot kínál a bécsi magyaroknak és gyermekeiknek, ezáltal segítve a nyelv megtartását. Az AMAPED az Ausztriai Magyar Szervezetek Kerekasztalának tagszervezete, szoros együttműködésben működik más egyesületekkel, szakmai kapcsolatokat ápol a Pécsi és a Szegedi Tudományegyetemmel, és ECL-nyelvvizsgaközpont is. Az itt tanító pedagógusok mind rendelkeznek Magyarországon szerzett pedagógus végzettséggel, tudásukat rendszeresen szakmai továbbképzéseken frissítik. A kollégák közötti szoros szakmai kapcsolatot példázza az itt bemutatott munkatankönyv is, amelyet több éven át készítettek a bécsi magyar gyermekek speciális nyelvi igényeit is figyelembe véve.

3. A magyar származású gyermekek kétnyelvűsége

Csire és Wirker-Dobány (2022) kutatásaiból tudjuk, hogy a bécsi magyar gyerekek nyelvi kompetenciája erősen heterogén. A két kutató a Bunte Schule általános iskola magyar nyelvi osztályába járó gyerekek nyelvi kompetenciáit mérte fel, de megállapításaik az egész bécsi diaszpóra magyarságát jellemzik, így az AMAPED-be járó gyermekeket is. Észérint a különösen az osztrák–magyar vegyes házasságból született gyermekekre jellemző a szimultán nyelvelsajátítás: mind a magyar, mind a német nyelvet egyszerre, születésük óta beszélik. A csak magyar szülőktől származó gyermekek nagyobb része szukcesszív módon sajátítja el a nyelvet, a németet jellemzően a magyar nyelv után, közoktatási intézményben. A születésük óta itt élő gyermekek nagyobb valószínűséggel német domináns kétnyelvűek lesznek iskolás korukban, a magyar domináns kétnyelvűség a később betelepülőket jellemzi. Balansz kétnyelvűek leginkább azok, akiknél a magyarországi kapcsolatok erősek, a szüleiknek fontos a magyartanulás, esetleg délutáni magyaróra is járnak. Egynyelvű gyermekek is akadnak: magyar egynyelvűek a nemrég kitelepültek nagyobb gyerekei, több '56-ban

kitelepült magyar honfitársunk unokáinál, dédunokáinál pedig, már a német az anyanyelv. Ezek a gyerekek a szüleikkel már nem tudnak magyarul beszélgetni: ők a magyart már idegen nyelvként tanulják.

Ezért jellemző, hogy a délutáni magyar iskolák egy része magyar anyanyelvi és magyar mint idegen nyelvi kurzusokat is kínál gyermekek számára.

Az anyanyelvi kurzusok esetén azonban megjegyzendő, hogy pontosabb volna származásnyelvről beszélni, mivel még a magyarul jól tudó tanulókat is jellemzi az alapkészségek fejlettségének aránytalansága (Maróti, 2018). Gördülékeny a nyelvi produkciójuk szóban hétköznapi témák esetén, de az iskolában elsajátított tantárgyi tartalmakkal kapcsolatban már nehezebben fogalmazznak. Szóban jellemző még a német akcentus: az [r] hang uvuláris képzése és a német intonáció; különösen a kérdő mondatok hanglejtésmintáit viszik át a magyarra. Előfordulhatnak túláltalánosítások, grammatikai hibák mind szóban, mind írásban. Írásban sok helyesírási nehézséggel szembesülnek ezek a tanulók, olvasásuk lassú, esetenként szövegértési nehézségeket tapasztalnak a pedagógusok.

4. Tananyag származásnyelvi gyermekeknek: *Benedek Elek meséi 1–2.*

4.1. Benedek Elek meséi 1. (Kis-Bocz et al., 2022): a keletkezés körülményei

A délutáni magyaroktatásra járó gyermekek heterogén nyelvi csoportjait és a származásnyelv jellegzetességeit figyelembe véve az AMAPED pedagógusai úgy tapasztalták, a magyarországi tankönyvek nem használhatók minden esetben. Ugyanakkor a magyart idegen nyelvként tanító könyvek sem felelnek meg a speciális céloknak, még akkor sem, ha kifejezetten az ausztriai magyar gyermekeknek készültek. Ilyenek a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület tankönyvei (*Magyarul tanulunk 14⁶*), amelyek – bár kiválóan teljesítenek abban a környezetben, amelyben használják őket, vagyis a burgenlandi kétnyelvű iskolák nappali tanóráin anyanyelvi és idegen nyelvi tankönyvként –, nem a heti egyszeri délutáni alkalmakra íródtak.

A tapasztalatok alapján úgy látjuk, hogy a származásnyelvi gyerekek-nél viszonylag jó szóbeli teljesítmény esetén főként az írásbeli készségek fejlesztésére kell helyezni a hangsúlyt. Emellett – mivel a szakspecifikus szókincs, ezzel együtt a grammatika metanyelve is hiányzik – a szókincs-fejlesztés is a kiemelt területek közé tartozik. Az osztrák iskolarendszer sajátosságaiából adódóan nemcsak magyar, hanem általános grammatikai ismereteik sincsenek a gyermekeknek, így megfogalmazódhat az igény a

6 <https://bukv.at/hu/tankoenyvek/> [2023.08.13.]

nyelvtani ismeretek bővítésére is. Természetesen kérdéseket vet fel, hogy a nyelv használata szempontjából mi számít alapvető grammatikai ismeretnek. Az bizonyos, hogy semmiképpen nem a magyarországi nyelvtankönyvek anyagának átvételét, inkább olyan nyelvtani jelenségek gyakorlatközpontú tematizálását, amelyek a nyelvi produkció pontosságát segítik.

A pedagógusok részéről tehát erős igény mutatkozott olyan tananyagra, amely figyelembe veszi a diákok nyelvi divergenciáját a Balassi-füzetekhez hasonlóan (Maróti, 2018), ezért többnyire saját gyártású feladatokkal kísérleteztek és kísérleteznek ma is a pedagógusok. Ezt a hiányt igyekszik pótolni az AMAPED munkatársai által összeállított munkatankönyv, amely több éven át készült hat pedagógus közreműködésével. Először csak egy-egy fejezet jelent meg önállóan elektronikus formában, majd egy kötetbe rendezve nyomtatásban egy rövidített változat, végül, 2022 őszén a teljes munkatankönyv nyomtatott változatát kezükbe vehették a diákok (Kis-Bocz et al., 2022); nemcsak az AMAPED-ben, hanem számos olyan országban, ahol származásnyelvi gyerekek élnek: Erdélyben és az Egyesült Államokban is.

4.2. Koncepció és megvalósítás

Az alapötletet az adta, hogy Bardócz Orsolya, Benedek Elek ükunokája megadta az engedélyt arra, hogy felhasználjuk Benedek Elek meséit a feladatokhoz. A népmese mint műfaj több funkciót is betölt a nevelésben: alkalmas a gyermeki gondolkodás fejlődésének elősegítésére, erkölcsi-esztétikai hatása is jelentős, emellett nyelvi mintát ad, és nyelvi kreativitásra nevel (Kapitány – Laczkó, 2017). A népmesék segítségével a magyar népi kultúra szókincse könnyen átadható, erre pedig a diaszpórában igény mutatkozik.

A munkatankönyv másik alaptémája a magyar ünnepekhez kapcsolódik, ez pedig különösen jól illeszkedik az AMAPED-ben folyó munkához is. A délutáni iskola színes programkínálata mindig kötődik a hagyományos évszakos ünnepekhez (ilyen például adventi koszorúkészítés, farsangi mulatság, anyák napi műsor), ezekhez kínálnak nyelvi kontextust a munkatankönyv szövegei és feladatai.

A *Benedek Elek meséi 1.* kötet az őszi-téli ünnepkörhöz kapcsolódik változatos szövegértési és szövegalkotási feladataival, grammatikai és helyesírási ismeretekkel kiegészítve. Elsőként Benedek Elek születésnapját, a népmese napját tematizálja, majd a Márton-nap, a karácsony, végül a farsang témája következik. A felhasznált szövegek gondos válogatás után kerültek a munkatankönyvbe: érdekes, változatos, (a magyarázatok és feladatok segítségével) jól olvasható, az adott témába illő szövegeket választottak a pedagógusok.

Tekintve, hogy a délutáni órákat leginkább az alsó tagozatos korosztály látogatja, de a szövegek kezdő olvasók számára túl komplexek és hosszúak, a feladatokat leginkább 9–13 éveseknek ajánljuk.

A tananyagfejlesztés fő elvei közé tartozott a szövegközpontúság, vagyis a grammatikai-helyesírási feladatok is a szöveghez kapcsolódnak. A nyelvtani témák közül azokat a jelenségeket tárgyalja a tankönyv, amelyek nehézséget okoznak a származásnyelvi gyerekeknek, így például a kétféle igeragozást, a felszólító módot vagy az igekötők és a tagadás témáját. A grammatikai feladatok legtöbbször funkcionálisak, használat közben mutatják be a nyelvi jelenséget, ahogyan az a 2. ábrán is látszik, emellett gyakorolják a több nyelv összehasonlítását kérő, kontrasztív feladatok is.

2. ábra: Szókincsfejlesztő és nyelvtani feladatok a Benedek Elek meséi 1. kötetében⁷

2. Keresd meg a szövegben a következő mondatokat és írd le, hogyan végződnek!

Meglátta ezt egy kis egerecske, s _____
Torkán akadt bizony, mert _____
Szépen bement a folyóba, s _____

3. Pótold a szövegrészletet a hiányzó szavakkal!

A ló _____ sem szólott, csak _____ magában. Ment, _____
szép csendesen a _____ egerecske után. Az meg csak _____
tovább: Szép, szép, ó de szép, én vezetem a _____!

4. Pótold a múlt idő hiányzó –t illetve –tt jelét!

Egyszer egy ló megun__a a gazdáját, s elbujdoso___. Kötőfék vol__a fejében, s
annak a szára vonszolódo__a földön. Meglá__a ezt egy kis egerecske, s hopp, a
szája cskájával megfog__a a kötőfék szárának a végét! Aztán hirtelen a ló elébe
futo__, s men__előtte, mintha ő veze__e volna a lovat.
– Na lám – cincogo__ az egerecske –, milyen erős vagyok! Vezetem a lovat!

A szövegértési feladatok a szöveg különböző szintjeit célozzák (pl. mondatokat, bekezdéseket, a szöveg egészét; lásd Tóth, 2006). A feladatok között vannak hallás utáni értést fejlesztő feladatok, amelyekhez QR-kóddal

⁷ <https://amaped.at/2023/01/09/nepmese-napja/> [2023.08.13.]

beolvasható hanganyagok tartoznak; rajzolós, éneklős feladatok; és izgalmas színfoltjai az olvasmányokat feldolgozó részek végén szereplő játékok. Az oktatás körülményeit (délután óra, sokszor egész napos iskola után hétköznap) is figyelembe véve különösen szükség van ezeken az órákon a figyelem felkeltésére és megtartására, a gyerekek tanulási motivációjának növelésére. Ezek a játékok kiválóan alkalmasak erre a célra (lásd pl. 3. ábra).

3. ábra: Játékok a Benedek Elek meséi 1. kötetében

27. A következő játékok a mese részletesebb feldolgozását szolgálják:

a) Szoborjáték

A mese vagy a történet egy jelenetét mutatják be a gyerekek. Lehet választani rendezőt, aki beállítja a tanulókat, vagyis különféle utasításokat ad: hogyan álljanak, milyen legyen a testtartásuk, a gesztusaik, a mimikájuk, a köztük lévő távolság stb. Ha például azt a jelenetet játsszák el, amikor a ló megleckézteti a folyóparton az egeret, az egér ijedt arcot vág, megfeszülnek arcizmai, a ló pedig türelmes, közben nyugodtan, bölcsen figyel és kedvesen mosolyog.

b) Következményjáték

Ennél a játéknál a mese, a történet továbbgondolása a feladat: mi történhetett másnap, egy hét múlva, öt év múlva? A kitalált folytatást, következményt természetesen el is lehet játszani.

c) Hangaláfestés

A gyerekek, míg olvassuk vagy elmondjuk a mesét, valóságos hanghatásokkal kísérjék a cselekményt! Például utánozzák az erdő hangjait madárciripeléssel, a folyó zúgását morajló hanggal, vagy az egyes állatok hangját hangutánzó szavakkal, stb.! Természetesen különféle hangszereket is felhasználhatnak.

A tankönyv különlegességét az adja, hogy úgy veszi figyelembe a nyelvi különbségeket, hogy a szöveghez eltérő komplexitású feladatokat kapcsol minden feladat mellett szerepel a nehézsége, nyelvi szintje (kezdő, haladó vagy felsőfok). Emellett módszertani segédletként az is szerepel az oldal-margón, hogy az adott feladatot milyen munkaformában ajánljuk elvégezni a tanórán.

4.3. Benedek Elek meséi 2. (Szabó – Szabó, 2023)

Az első kötet folytatásaként – a tematika megtartásával – tavaszi ünnepekhez kapcsolódó témák, a húsvét és a pünkösd kerül feldolgozásra. Ezek közül a húsvéti munkatankönyv készült el elektronikus formában, a pünkösd várhatóan 2023 őszén jelenik meg a húsvéti kötettel együtt nyom-

tatásban is. A második tankönyvet két pedagógus készíti (Szabó – Szabó, 2023). A munkatankönyv megtartja az első könyv erőnyeit, így továbbra is a szöveg, valamint a szövegértés fejlesztése áll a középpontban, a feladatokat különböző nehézségi szintekhez köti, tartalmaz játékos, énekes feladatokat; grammatikai tananyagát kontrasztív, nyelveket és kultúrákat összehasonlító és felfedezettető nyelvtani feladatok alkotják. A grammatikai részbe nyelvtani jelenségek rövid magyarázata is bekerült, semmiképpen nem megtanulandó anyagként, hanem elolvasandó érdekességképp, a tapasztaltak összegzéseként.

4. ábra: Nyelvtani összefoglaló a Benedek Elek meséi 2. kötetében⁸

26. **A nyelvtani múlt idő mellett van nyelvtani jelen idő is. Nyelvtani jelen időben nem találjuk meg a -t/-tt végződést. Hogyan hangzik a fenti igék alakja jelen időben? Írd le a példa alapján!**

megköszörülte/megköszörüli... a baltát

megcsípte/ _____ ...a vadászt

kivágta/ _____ ...a fát

elfogta/ _____ ... az egeret

meaglőtte/ _____ ... a bikát

megitta/ _____ ... a tejet

Érdekesség:

Figyeld meg! A magyarban a nyelvtani jelen időt nem jelöljük, nincs rá külön végződés. A mese a múltban játszódott, de voltak benne jelen és múlt idejű igék is. A nyelvtani múlt és jelen idő nem mindig egyezik az esemény idejével! Jelen idejű igékkel is mesélhetünk tehát múltbeli eseményekről.

Újdonság, hogy a mesék mellett helyet kaptak ismeretterjesztő szövegek is, amelyek a szövegértés minél változatosabb szövegtípusokon való gyakorlását szolgálják. Törekedtünk arra, hogy az ilyen szövegek nagy része is kötődjön Benedek Elek munkásságához, néprajzi kutatásaihoz, így felhasználtuk *A magyar nép múltja és jelene* c. munkáját.

Hangsúlyosan jelenik meg ebben a tankönyvben az olvasási stratégiák fejlesztése (Steklács, 2013): mindig van az olvasás előtt előkészítő feladat, a tananyag a szöveget kis részekre bontva olvastatja, valamint megjelenik a szövegek után az olvasási tevékenységre való reflexió, vagyis a metakogníció fejlesztése is. A szövegek ugyan gyakran archaikusak és összetettek

⁸ <https://amaped.at/2023/07/02/husvet/> [2023.08.13.]

a mai fiataloknak (mint Benedek Elek meséi általában), így valószínűleg magyarországi diákok számára sem könnyen olvashatóak, ezt a komplexitást kompenzálja a szakaszos szövegolvasás stratégiája, valamint a feladatokban elhelyezett nyelvi segítség. Az olvasás előtti és a reflektív feladatok egy része beszéltető feladat, így az első kötethez képest jóval több, kifejezetten a beszédkészség fejlesztésére irányuló gyakorlat található a könyvben arra a felismerésre építve, hogy a jó olvasásnak előfeltétele a beszédprodukciónak megfelelő szintje (Laczkó, 2008). Főként ezekre a feladatokra jellemző, hogy a gördülékény kommunikációt nyelvi minták megadásával is segíti elő.

5. ábra: Nyelvi minták segítik a gördülékény szóbeli kommunikációt a Benedek Elek meséi 2. kötetében

3. Melyik volt a kedvenc meséd? Mondd el, miért! Használhatod a lenti kifejezéseket is.

A kedvenc mesém a..... volt, mert.....

Nekem a mese tetszett, mert.....

A mese nagyon érdekes volt, mert.....

Én a mesét szerettem a legjobban, mert....

A mese áll közel a szívemhez, mert...

Az előző kötethez képest még jobban kiaknázzuk az interaktivitást: lehetőleg minél több csatornán szeretnénk a diákok nyelvi készségeit fejleszteni, így hangzó szövegek, videós anyagok is nagy számban szerepelnek a tananyagban. Ez a tankönyv több feladatot kínál, mint amit egy délutáni iskolában egy téma kapcsán meg lehet tanítani, de ezt szándékosan teszi: mintegy feladatbankként működik, ugyanis – a feladatok sorrendjének betartásával – több feladat kihagyható, ha a célcsoport igényei úgy kívánják.

5. Összegzés

A Magyarországgal szomszédos Ausztria az utóbbi években különösen vonzza a magyarokat, a kitelepülők jó része pedig Bécsset választja lakhelyül. Bár a magyar nyelvi oktatás lehetőségei korlátozottak, a délutáni magyar iskolák mindent megtesznek azért, hogy segítsék a nyelvmegtartást a bécsi magyar diaszpórában, és erősítsék a magyar kultúrához való pozitív viszonyt. Ehhez járulnak hozzá az Ausztriai Magyar Pedagógusok Egyesületének munkatankönyvei is, amelyek főként Benedek Elek meséin keresztül ismertetik meg a származásnyelvi gyerekeket a Magyarországon is fontos ünnepekkel. Az AMAPED munkatársai a két tankönyvvel nem fejezik be a munkát, előkészületben van a magyar ünnepeket (március 15., augusztus 20. és október 23.) feldolgozó harmadik kötet is.

Irodalom

- Berényi-Kiss Hajnalka – Laakso, Johanna – Parfuss, Angelika (2013): *Hungarian in Austria. ELDIA Case – Specific Report Studies in European Language Diversity* 22. Research Consortium. ELDIA. <https://phaidra.univie.ac.at/open/o:308806> [2023.08.13.]
- Boztepe, Kemal – Hadj Abdou, Leila – König, Karin (2022): *Wiener Bevölkerung. Daten und Fakten zu Migration und Integration 2022*. Stadt Wien. Wien. <https://www.digital.wienbibliothek.at/wbrup/download/pdf/4321627?originalFilename=true>
- Csire Márta – Wirker-Dobány Katalin (2022): Német–magyar kétnyelvű kisiskolások nyelvi kompetenciájának mérése. In: Bóna Judit – Murányi Sarolta (szerk.): *A nyelvfejlődés folyamata koragyermekkortól kamaszkorig*. ELTE BTK. Budapest. 185–195. <https://www.eltereader.hu/media/2022/11/Bona-Muranyi-A-nyelvfjlodes-folyamata-web4.pdf> [2023.08.13.]
- Csiszár Rita (2009): *A magyar nyelv és a magyar közösségek Ausztriában. A nyelvcseré és a nyelvmegőrzés vizsgálata a bécsi migráns és az alsóöri őshonos kisebbségek körében*. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nyelvtudományi Doktori Iskola. Pécs. (Doktori disszertáció) <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15329/csiszar-rita-phd-2009.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [2023.08.13.]
- Kapitány Dóra – Laczkó Mária (2017): A mese a gyermekek szövegértési folyamatában diagnosztikus és terápiás szempontból. *Könyv és nevelés*

19/3: 16–31. http://epa.oszk.hu/03300/03300/00011/pdf/EPA03300_konyv_es_nevelés_2017_3_016-031.pdf [2023.08.13.]

Kis-Bocz Erika – Koleszár Ildikó – Mentsek Szilvia – Pintér Szabina – Sági Zsuzsanna – Szabó Veronika (2022): *Benedek Elek meséi 1.* Ausztriai Magyar Pedagógusok Egyesülete. Bécs.

Laczkó Mária (2008): A szövegértési nehézségek hátterében meghúzódó részkészségekről egy vizsgálat tükrében. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 8/1–2: 101–120. http://alkalmazottnyelvtudomany.hu/wordpress/wp-content/uploads/2008_VIII_evfolyam/LACZKO_A-szovegertesi_nehezsegek.pdf [2023.08.13.]

Maróti Orsolya (2018): A köztesnyelv és a származásnyelv viszonyáról. Származásnyelvi szemlélettel a közösségi oktatás hatékonyságának javításáért *THL2* 1–2. szám. http://epa.oszk.hu/01400/01467/00016/pdf/EPA01467_thl2_2018_01-02_036-065.pdf [2023.08.13.]

Steklács János (2013): *Olvadási stratégiák tanítása, tanulása és az olvasásra vonatkozó meggyőződés.* Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó. Budapest.

Szabó Katalin – Szabó Veronika (2023): *Benedek Elek meséi 2.* Ausztriai Magyar Pedagógusok Egyesülete. Bécs. (megjelenés alatt)

Szoták Szilvia (2009): A magyar nyelv Ausztriában. *Korunk* 20/2 <https://epa.oszk.hu/00400/00458/00146/szotak.html> [2023.08.13.]

Tóth Beatrix (2006): A szövegértés fejlesztésének elmélete és gyakorlata. *Magyar Nyelvőr* 130/4: 457–469. <http://epa.oszk.hu/00100/00188/00045/pdf/130406.pdf> [2023.08.13.]

A Story-Based Methodological Tool for the Development of Language Skills and Playful Exploration of Local Heritage²

Mesealapú foglalkozássorozat a nyelvi készségek fejlesztésére és a helyi kulturális örökség játékos felfedezésére

Abstract

The identity of linguistic minorities is shaped in complex ways by language, local environment, and the cultural heritage of the mother country, as well as that of the place of residence, especially in the case of children who grow up far from their mother country, often in multilingual families. In response to this pedagogically challenging situation, experts from several fields (Hungarian as a foreign language, architecture, history of art, museum education, and landscape architecture) have been working together to develop a methodological tool called Silver Bridge, consisting of a series of activities, a board game and a methodological guide for teachers. Based on legends and fairy tales from the Danube region, the tool brings children closer to their built, natural, and intangible heritage through playful outdoor walks, craft activities, and creating their own board game while developing their language skills. The presentation reviews the theoretical considerations behind Silver Bridge, describes the structure of the activities and the competencies developed through each activity, and gives practical examples of how the methodology can be adapted to specific communities, municipalities, and groups of children.

Silver Bridge was created in a collaboration between the kultúrAktív Association, the Department of Urban Planning and Design of the Budapest University of Technology and Economics, and the Contemporary Architecture Center in the framework of the “DANURB+ DANube Urban Brand + Building Regional and Local Resilience through the Valorization of Danube’s Cultural Heritage” INTERREG project.

¹ *Levente Borsos*, Assistant Professor, Hankuk University of Foreign Studies (Seoul, South Korea), e-mail: leventeborsos@hufs.ac.kr

² The publication of this paper was supported by Hankuk University of Foreign Studies.

1. Introduction

The identity of heritage language learners (on the concept of heritage language in the Hungarian context, see Giay, 1998; Maróti, 2021; for the international use of the term, see Wiley, 2014; Leeman, 2015) is dynamically shaped by multiple factors including language use, the local environment, and the cultural heritage of both the country of origin (or the country where the language in question is a majority language) and the place of residence. While language acquisition generally goes hand in hand with getting to know and comprehend the place where one lives – the two processes reinforce each other as well as shape one’s identity – this relationship is not self-evident in minority situations, whether in autochthonous or in diaspora communities.

Starting from the assumption that an adequate level of communicative competence and a positive attitude towards the local environment are essential for the preservation of identity (and thus for the strengthening of local communities), this paper presents a methodological tool based on a multidisciplinary framework that uses experiential activities to help heritage language children explore their local environment, built, natural and intangible heritage, while developing their language skills and shaping their identity.

The first section of the paper discusses general aspects of heritage language, environment, and identity. It then describes the main features of the tool and the context in which it was developed. Finally, it describes how the series of activities is structured and briefly describes the main activities.

2. Heritage language, environment and identity

2.1. Heritage language and identity

Identity (including both individual and group identities) arguably plays a central role in heritage language learning. However, research on language learning and identity has predominantly addressed issues of identity in the context of second language learning (Block, 2009; Norton, 2013), and it is only recently that systematic research on heritage learning identity has begun (Leeman, 2015; Tseng, 2020). While earlier essentialist approaches described identity “in terms of pre-supposed, measurable categories (e.g., age, gender, social class, ethnicity)” (Shin, 2012: 109), poststructuralist and constructivist views conceptualize identities as complex, fluid, and

socially constructed across time and space, emerging from a complex web of relationships surrounding individuals and their environments (Norton, 2023). In line with the latter approach, current research on the identity of heritage language learners emphasizes the existence of “multiple selves/identities, which are situated and contextually negotiated, contested, shaped, and reshaped” (Hornberger – Wang, 2008: 7 cited Seals, 2018: 330), as well as the “conflicts between ascribed and claimed identities, and struggles for legitimacy and authentication” (Leeman, 2015: 105).

In terms of the methodological implications of heritage language learner identity, heritage language researchers – acknowledging the fluid, socially constructed, and contextually determined nature of heritage language learner identities – emphasize the importance of educators in helping students feel valued as heritage language speakers, which ultimately helps them maintain an identity as heritage language speakers (Seals, 2018). Given the heterogeneous identities of heritage language learners, the role of educators may be to guide learners through the stages of becoming aware, embracing, and incorporating their heritage into their identity (c.f., Tse, 1998).

2.2. Heritage language learners and environment

A particular facet of the dynamics of heritage language learners’ identities is the spatiality of the learners’ experiences, i.e., the complex lived experience specific to a given spatial context. Despite their importance, spatial aspects of identity development (including learning environments beyond heritage language classrooms) are rarely addressed in research (Zhou – Liu, 2023). Beyond heritage language studies, however, the relationship between the individual and their environment, including questions of identity and environment, has been the subject of research in several fields, most notably in environmental psychology (Dúll, 2009; Stokols – Altman eds., 1987; Bechtel – Churchman eds., 2002) which takes an interdisciplinary perspective, synthesizing findings from psychology, sociology, architecture, and other disciplines to investigate how the physical environment affects people’s emotions, thoughts, and behavior.

Drawing insights from the findings of environmental psychology, built environment education (Sebestyén – Tóth, 2019) takes a practical approach to strengthening the connection between people and the place where they live. Sebestyén – Tóth (2019) describe a three-step process to shape children’s relationship with their environment, which involves the development of the ability to observe and get to know the environment,

the understanding of the environment, and the processes and phenomena that take place in it, and the development of a sense of responsibility for the environment and the willingness to actively shape it. The activities and methods used in built environment education guide children through these stages, enabling them to see their environment through fresh eyes, relate to it positively, and to become active agents in shaping it.

Accepting the claim of cognitive linguistics that linguistic meaning is conceptualization and “cognition at all levels is both embodied and culturally embedded” (Langacker, 2014: 28), it is arguable that language is central to getting to know and understanding our environment, let alone in the social practices through which we shape it. However, different linguistic socialization settings can influence which language is involved in this process and how. When an individual’s first language matches the language predominantly present in their environment, the processes of getting to know and understanding the environment go hand in hand with language acquisition. These processes mutually support each other and contribute to the formation of the individual’s identity.

Since heritage language learners are more likely to go through this process in the dominant language of their environment, the relationship with the environment should arguably occupy a central place in the teaching of heritage language learners. Enabling learners to communicate their feelings, thoughts, and actions about their environment in the heritage language can help them to relate to their environment with sensitivity and a positive attitude, to feel at home in the place where they live, and to shape their identity and attitude towards the heritage language. Nevertheless, materials for teaching Hungarian as a heritage language (both those for autochthonous communities and for the diaspora) generally give little attention to local identity and local environment (Szende – Takács, 1975; Frittmann, 1977; Somorjai – Szende – Szende, 1989; Ginter ed., 1976; Gordos, 2013, etc.). Presumably driven by the aim of strengthening the learners’ connection with Hungary, the representation of the environment (if any) in the teaching materials is dominated by Hungary’s built and natural heritage (with special attention to its symbolic places), while the language learners’ place of residence and its heritage is hardly ever mentioned or referred to. This approach can be justified from the perspective of strengthening a feeling of attachment to Hungary and communicating the ideal of a unified Hungarian culture, but it can also be argued that awareness of the local environment and heritage can also have a significant motivational force, and place attachment (Dúll, 2009) may be a key factor for the survival of these communities.

3. Main features of the tool³

The tool to be presented below, entitled *Silver Bridge (Ezüsthid)*, was developed with the aim of creating a methodology that combines language learning with learning about local heritage and the local environment. The tool was developed by kultúrAktív Association in 2021–2022 within the framework of the INTERREG project ‘DANURB+ DANube Urban Brand + Building Regional and Local Resilience through the Valorization of Danube’s Cultural Heritage’ with the participation of experts in the field of teaching Hungarian as a foreign language, built environment education, museum education and game design.⁴ Testing was conducted at the Stuttgart Hungarian School Association (*Stuttgarteri Magyar Óvoda Egyesület*, Stuttgart, Germany) and the Education Center of the Hungarian Germans (*Magyarországi Németek Általános Művelődési Központja*, Baja, Hungary).

Main goals	Development of language skills Helping children to get to know and comprehend the local environment and heritage Shaping of local and ethnic identities
Target group	Learners of Hungarian as a heritage language (in the Danube region) From 8 to 10 years
Contents (all available free of charge)	Methodological guidebook and step-by-step guide for a series of workshops consisting of six sessions Printable worksheets and accessories
Development team	kultúrAktív Association, Pécs (Hungary) Contemporary Architecture Center, Budapest (Hungary) Budapest University of Technology and Economics, Budapest (Hungary)
Publication date	2022

Table 1. Main features of *Silver Bridge*.

As mentioned above, the main aim of *Silver Bridge* is to develop language skills in a playful way while helping heritage language learners discover and embrace their local environment and heritage, thus contributing to the shaping of individual and collective identities. The tool includes a thorough methodological guide (Szilágyi-Nagy – Borsos – Sebestyén – de Tricaud – Szentkirályi, 2022) for conducting a six-session series of workshops (a storytelling session, two outdoor walking sessions, two indoor craft

³ The main features of the tool are summarized in Table 1.

⁴ The tool was created in a collaboration between kultúrAktív Association, the Department of Urban Planning and Design of the Budapest University of Technology and Economics, and Contemporary Architecture Center.

sessions, and a board game session), as well as the accompanying materials (worksheets, cards, etc.), all of which are available free of charge.⁵

Sessions	Printable accessories and worksheets
STORYTELLING SESSION Duration: 15-45 minutes Location: outdoors or indoors Pedagogical goals: motivation, raising awareness, introducing the story and characters of the fairy tale, learning about intangible heritage Language skills: development of listening comprehension, introducing the fairy tale genre, typical phrases of fairy tales and related vocabulary	• Story sheet with storytelling tips for educators
WALKING SESSIONS (NATURAL HERITAGE WALK AND BUILT HERITAGE WALK) Duration: 90 minutes each Location: outdoors Pedagogical goals: experiential learning, getting to know the environment, preparing for subsequent tasks, developing social skills while solving tasks together, developing skills related to each task Language skills: expanding and practicing vocabulary related to the walks (sense organs, the five senses and built environment), integrated skills development	• Worksheet for each walking session (“Fairy sheet” and “Fairy Explorers sheet”) • Worksheet on vocabulary and idioms related to sense organs and senses • Name badges by teams
CRAFT SESSIONS (BOARD GAME CREATION – PREPARING THE FAIRY FIGURES AND THE GAME BOARD) Duration: 45-90 minutes each Location: indoors Pedagogical goals: creative application of previously acquired knowledge and observations, strengthening positive attitudes towards local heritage Language skills: acquiring knowledge and skills related to the creative processes, learning linguistic tools of presenting one’s own work to others and reflecting on the creative process	• Worksheet for reflecting on the creative process • Reflection cards for sharing experiences
GAME SESSION Duration: 45-90 minutes Location: indoors Pedagogical goals: playful ending of the sessions recalling memorable moments, application of the acquired knowledge and skills, development of social skills Language skills: review and practice of knowledge acquired during the sessions, development of oral communication skills	• Game rules sheet • Silver Bridge question cards • Star question cards

Table 2. Main features of the workshop sessions.

⁵ The methodological guide and accompanying materials are available for download from the DANUrB International Association website: <https://www.danurb.eu/2023/01/11/methodological-guide-silver-bridge-a-story-based-community-game-for-children-living-along-the-danube/>

Emphasizing the importance of the local environment and the unique characteristics of specific groups of heritage language learners, the methodology is flexible and adaptable to different local situations, needs, and groups of children. Consequently, although it offers a variety of ready-to-use teaching materials, it consists of tools and ideas that can be adapted to specific needs using a detailed methodological guide.

In line with the general objectives of the INTERREG project, *Silver Bridge* has been designed for children living in the Danube region and is primarily aimed at children aged 8 to 10 years who speak Hungarian as a heritage language. However, due to its pedagogical approach and types of activities, the tool can be easily adapted and used in other contexts as well. The methodological guide contains detailed advice and tips on how to adapt the methods and activities to different languages, locations, age groups, language proficiency levels, language socialization situations, and pedagogical settings.

All activities are integrated by a frame story based on authentic Hungarian fairy tales (see section 4.1). The stories introduce children to the intangible heritage of the region and convey values through archetypal images, introducing the abstract concept of heritage in a playful, experiential way that is accessible to the age group. Rather than transferring or expanding (factual) knowledge, the main goal of the tool is to build positive attitudes towards the local environment, the local heritage, and the heritage language, emphasizing the culture-bearing nature of language and its role in collective and individual identity.

The tool is based on the idea that relating to the environment and expressing this relationship through language is a fundamental skill for heritage language speakers to acquire. Activities and tasks are designed to develop various components of communicative competence, enabling children to express concepts, thoughts, feelings, facts, and opinions in both spoken and written language. To compensate for little or no contact with the heritage language in secondary language socialization settings (kindergarten, school), the sessions introduce a variety of genres, text types (fairy tale, report, presentation of artwork, description of people, etc.), registers, and make a targeted effort to expand vocabulary in various related topics (perception, flora and fauna, built environment, phraseology, etc.) as well as to improve children's spelling skills. The activities focus on developing oral communication skills, but written tasks between the activities also provide opportunities to develop written language skills. Integrated skill development is also supported by the worksheets that accompany the sessions.

Silver Bridge also emphasizes the development of intercultural communicative competence (Byram, 1997; Peck – Rot Gabrovec – Čaňková – Lázár – Vief-Schmidt eds., 2007) to help children to reflect on their own cultural background when interacting with others. It aims to foster curiosity for learning about one's own and other's cultures without prejudice, cultural awareness, and critical and analytical attitude towards cultural phenomena.

4. The structure of the series of activities

Silver Bridge consists of six activities in which children explore their local environment and heritage while creating their own board game. Although the activities in each session are self-contained and can be completed independently, the frame story and the tangible outcome (i.e., the board game) make it preferable to complete the entire process. Sessions can be combined flexibly and adapted to local circumstances, but it is preferable that the process be completed in 4 to 6 sessions. The structure of the series of activities and the main features of each session are summarized in Table 2.

4.1. Storytelling session

The series of activities is connected by a frame story about the fairies of the Danube, based on authentic legends from the Csallóköz and Szigetköz regions. In the first session, the children are introduced to this frame story. According to the story (based on authentic material provided by storyteller and researcher Csenge Virág Zalka), fairies and humans once lived in harmony along the Danube. However, the disrespectful behavior of humans and the destruction of the fairies' environment caused the fairies to flee from the human world. However, the fairies can return to our world after 777 years if humans change their behavior and attitude towards their environment. According to the frame story, the 777 years have just come to an end, and children are invited to search for the hidden beauties in their environment and try to lure the fairies back to the human world.

The legend has proved useful in many ways. Imagining the ancient times when humans and fairies lived in harmony with nature helps children learn the value of respecting our environment and heritage, while the escape of the fairies helps them understand the consequences of disharmony between the environment and humans. Besides being accessible and motivating, the frame story provides the basis and framework for the subsequent walks and creative activities, as well as the board game.

Inviting a professional storyteller to the storytelling session may offer many advantages, but it is not always possible. Therefore, the methodological guide provides several tips for educators on how to introduce the frame story to children and create the special atmosphere that allows for the unique altered state of consciousness of “story listening trance” (Stallings, 1988; Boldizsár ed., 2014). Storytelling allows children to use their imagination and create inner images with long and sustained concentration and intense focused attention. These inner images enable an emotional connection to the later perception and observation tasks during the walks in the natural and built environment.

4.2. Walk sessions

The walk sessions aim to get children to discover the natural and built heritage of the place where they live through direct exploration in an experiential way. With the help of a worksheet, the children look for the hidden traces left by the fairies and imagine what the fairies would look like and what their preferences would be for the places they visit. Also based on the frame story, the children are divided into teams and look for different families of fairies. Each family of fairies perceives their environment differently because of their refined senses (i.e., hearing, seeing, looking, smelling, and tasting fairies), and each team discovers natural and urban environments focusing on one of these senses. This approach allows the children to experience their environment from new perspectives, which they can apply in subsequent activities. In terms of linguistic content, the first walk focuses on linguistic expressions related to the five senses, with an exercise sheet containing idioms related to sensory organs, adjectives to describe different sensations and expressions with verbal prefixes related to this topic.

During the second walk, the children discover their built heritage. While thinking about the places where fairies would like to live and how we can restore harmony between humans and nature, without noticing, they express their own opinions and feelings about their environment and on what they can do to make it better. On the other hand, exploring architectural details, materials, qualities, scales, etc. helps them to acquire practical architectural knowledge and vocabulary. From a linguistic point of view, the worksheet for the second walk focuses on vocabulary related to buildings (e.g., different parts of buildings), patterns and decorative motifs. At the end of the walk, the children give small presentations in groups about the beautiful things they have seen and the things they would show the fairies to lure them back to the human world.

4.3. Craft sessions

In the two craft sessions, the children create the accessories for their own board game based on the experiences of the two walks, recalling the path, places, stories, and favorite memories they experienced. In the first session, they make small models of their own imaginary fairy characters using natural materials (leaves, stones, twigs, etc.) collected during the nature walk. These models will later be used as pawns in the board game.

In the second session, the children create a subjective map based on their experiences on the walks, using creative tools to represent the values of their environment. They also create a representation of the Milky Way, where, according to the legend, the fairies settled after leaving our world. This large collage will serve as the game board for the board game. The methodological guide provides educators with advice on the different creative techniques (clay modeling, leaf printing, stamping, glittering, etc.) and on how to prepare the activities, but the techniques can be replaced by other techniques as needed.

In terms of language skills, children practice vocabulary and forms related to creative activities (e.g., names of different tools, materials and actions, giving instructions, etc.). The accompanying worksheet helps children to reflect on the creative process, while at the end of the session, they present their creations in a small exhibition.

4.4. Board game session

Building on the development team's experience with educational board games (Tóth – Szilágyi-Nagy, 2019), *Silver Bridge* presents a methodology that allows children to create their own game instead of playing a ready-made one. This approach allows the children's personal relationship with the environment to become an integral part of the game. The finished game is not only a reflection of the values they consider important for their place of residence, but also a tool to relive and deepen these experiences by playing the game again, alternatively adding new questions or modifying the rules.

The goal of the game is to bring fairies back to the human world by building a bridge between the two worlds. Children work together to complete tasks that require language skills and recalling experiences from previous sessions. Each correct answer adds a piece to the bridge. The game is cooperative, so children are not competing against each other, but working together for a common goal. The guidebook provides a set of cards and questions, but custom question cards can be made to fit local circumstances. At the end of the game, when the bridge is completed, each

child can bring his or her fairy back to the human world by answering a question on one of the ‘Star Cards’.

5. Summary

To summarize, the *Silver Bridge* methodology has been developed by a team of experts from diverse fields, educators, and children, resulting in a tool that is adaptable to specific needs and versatile in its application. Testing has proven its flexibility for use in a variety of settings, including heritage language weekend schools, daycare centers, and camps. Its modular structure allows for the use of individual sessions or tasks, either on their own or as part of reorganized sets. The methodology has shown to work well children with a varying range of language skills and backgrounds as well as groups with homogeneous language proficiency.

Finally, the design of *Silver Bridge* allows all activities to be adapted to the local heritage and environment. Incorporating elements of local heritage into the sessions can effectively raise awareness of the environment and strengthen the local identity of children who speak Hungarian as a heritage language.

References

- Bechtel, Robert B. – Churchman, Arza (eds.) (2002): *Handbook of Environmental Psychology*. New York: Wiley.
- Block, David (2009): *Second language identities*. London: Bloomsbury Academic.
- Boldizsár Ildikó (ed.) (2014): *Meseterápia a gyakorlatban*. Budapest: Magvető Kiadó.
- Byram, Michael (1997): *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Dúll Andrea (2009): *A környezetpszichológia alapkérdései. Helyek, tárgyak, viselkedés*. Budapest: L'Harmattan.
- Frittmann Lászlóné (1977): *Tarka lepke*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Gíay Béla (1998): A magyar mint idegen nyelv fogalma. In: Gíay Béla – Nádor Orsolya (eds.): *Magyar mint idegen nyelv. Hungarológia*. Budapest: Osiris Kiadó. 18–25.
- Ginter Károly (ed.) (1976): *Hogy mondjuk helyesen?* Budapest: Tankönyvkiadó.

- Gordos Katalin (2013): *Kalandra fel!* Budapest: Balassi Intézet.
- Hornberger, Nancy H. – Wang, Shuhan C. (2008): Who are our heritage language learners? Identity and biliteracy in heritage language education in the United States. In: Brinton, Donna M. – Kagan, Olga – Bauckus Susan (eds.): *Heritage language education: A new field emerging*. New York: Routledge. 3–38.
- Langacker, Ronald W. (2014): Culture and Cognition, Lexicon and Grammar. In: Yamaguchi, Masataka – Tay, Dennis – Blount, Benjamin (eds.): *Approaches to Language, Culture, and Cognition*. London: Palgrave Macmillan. 27– 49.
- Leeman, Jennifer (2015): Heritage Language Education and Identity in the United States. *Annual Review of Applied Linguistics* 35: 100–119.
- Maróti, Orsolya (2021): Ismeretlen, de nem idegen nyelv – a származásnyelvi tudásszerkezetről és oktatási helyzetéről. In: Bándli Judit – Pap Andrea – Zajacz Zita (eds.): *MID-körkép. Magyar mint idegen nyelv: Oktatási helyzetek, módszertani tudnivalók*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 129–150.
- Norton, Bonny (2013): *Identity and language learning: Extending the conversation*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Norton, Bonny (2023): Identity and Second Language Acquisition. In: Chappelle, Carol A. (ed.) *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781405198431.wbeal0521.pub2> [2023.09.29.]
- Peck, Christiane – Rot Gabrovec, Veronika – Čaňková, Michaela – Lázár, Ildikó – Vief-Schmidt, Gerlind (2007): Materials and activities to develop intercultural competence. In: Lázár, Ildikó – Huber-Kriegler, Martina – Lussier, Denise – Matei S., Gabriela – Peck, Christiane (eds.): *Developing and assessing intercultural communicative competence*. Strasbourg: Council of Europe. 19–22.
- Seals, Corinne A. (2018): Positive and negative identity practices in heritage language education. *International Journal of Multilingualism* 15/4: 329–348.
- Sebestyén Ágnes – Tóth Eszter (2019): *Épített környezeti nevelés*. Pécs: kultúrAktív Egyesület.
- Shin, Sarah J. (2012): *Bilingualism in Schools and Society. Language, Identity, and Policy*. New York: Routledge.
- Somorjai József – Szende Aladár – Szende Virág (1989): *Aranyhíd*. Budapest: Tankönyvkiadó.

- Stallings, Fran (1988): The Web of Silence. Storytelling's Power to Hypnotize. *The National Storytelling Journal* Spring/Summer: 6–19.
- Stokols, Daniel – Altman, Irwin (eds.) (1987): *Handbook of Environmental Psychology*. New York: Wiley.
- Szende Aladár – Takács Etel (1975): *Magyar szavak világa*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Szilágyi-Nagy Anna – Borsos Levente – Sebestyén Ágnes – de Tricaud, Hajnalka – Szentkirályi Jázmin (2022): *Ezüsthíd. Mesealapú közösségi játék Duna menti gyerekeknek. Módszertani útmutató pedagógusoknak örökségközvetítő foglalkozássorozathoz 8–10 éves gyerekekkel*. Budapest: DANÜrB Nemzetközi Egyesület. <https://www.danurb.eu/wp-content/uploads/2023/05/Ezusthid-modszertan.pdf> [2023. 09. 29.]
- Tóth, Eszter – Szilágyi-Nagy, Anna (2021): Urbanity: Developing children's critical thinking through urban educational game. In: Brković Dodig, Marta – Groat, Linda N. (eds.): *Routledge companion for games in architecture and urban planning: tools for design, teaching, and research*. New York: Routledge. 126–139.
- Tse, L. (1998): Ethnic identity formation and its implications for heritage language development. In: Krashen, Stephen D. – Tse, Lucy – McQuillan, Jeff (eds.): *Heritage language development*. Culver: Language Education Associates. 15–29.
- Tseng, Amelia (2020): Identity in Home-Language Maintenance. In: Schalley, Andrea C. – Eisenclas, Susana A. (eds.): *Handbook of Home Language Maintenance and Development*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton. 109–129.
- Wiley, Terrence G. (2014): The problem of defining heritage and community languages and their speakers: On the utility and limitations of definitional constructs. In: Wiley, Terrence G. – Peyton, Joy Kreeft – Christian, Donna – Moore, Sarah Catherine K. – Liu, Na (eds.) (2014): *Handbook on Heritage, Community, and Native American Language Education in the United States: Research, Policy and Practice*. London: Routledge. 19–26.
- Zhou, Yue – Liu, Yongcan (2023): Theorising the dynamics of heritage language identity development: a narrative inquiry of the life histories of three Chinese heritage speakers. *Language and Education* 37/3: 383–400.

**A magyar nyelv és kultúra oktatása a São Pauló-i
Egyetemen**

**Teaching Hungarian Language and Culture at the
University of São Paulo**

Abstract

In the first part of the presentation, we focus on the commencement and operation of the Hungarian Language and Culture course at the University of São Paulo, one of the most prominent centers for teaching Hungarian as a foreign language in Brazil. We examine the initiation of the course in 2015, its functioning, and the endeavors of both the local Hungarian-origin community and Brazilian university students to acquire proficiency in Hungarian language and culture. We outline the historical background of the Hungarian diaspora in Brazil, present initiatives aimed at disseminating the Hungarian language, and elaborate on the institutional framework and key achievements of teaching Hungarian in Brazil up to 2021.

The second part introduces the mission and operational strategy of the visiting lecturer position established at the University of São Paulo in 2021. We elucidate the transformation of the Hungarian Language and Culture course in alignment with the university's new priorities, notably, strengthening research efforts and activating and expanding the Hungarian Studies research group. We delve into the reasons behind the shift in student recruitment strategy and its outcomes, while also analyzing the course content and requirements. We also address the ways in which we strive to promote the course, attract the best students, and inspire them for rigorous academic work, thereby creating a foundation for a potential comprehensive Hungarian Studies program at the university.

¹ *Demkó Anita*, magyar mint idegen nyelv tanár, hungarológus, São Pauló-i Egyetem, e-mail: demko_anita@yahoo.com
Kocsor Erika, magyar nyelvi lektor, São Pauló-i Egyetem, e-mail: erika.kocsor@gmail.com

1. Magyar nyelvoktatás a São Pauló-i Egyetemen

2015 óta van lehetőségük a magyar nyelv és kultúra megismerésére vágyóknak a **São Pauló-i Egyetem (Universidade de São Paulo – USP)** magyar nyelv és kultúra tanfolyamának képzésében részt venni. Az oktatás eredetileg egy projekt keretén belül indult el, aminek célja a minőségi nyelvoktatás mellett a tudományos és kulturális kapcsolat biztosítása volt Magyarország és Dél-Amerika legnagyobb országa között.

Kezdetben a diákok túlnyomó része a helyi magyar diaszpóra tagja volt, hiszen a magyarokat hazájuk tömeges elhagyására három történelmi esemény is kényszerítette: az első és a második világháború, majd az 1956-os forradalom. A tanfolyam erős hazai intézményi háttérén kívül a diákok nagy számát az is biztosította, hogy a dél-amerikai magyar közösségek több mint kilencven éve ápolják magyar gyökereiket. Közel 100 ezer főre tehető a magyarok és leszármazottaik száma Brazíliában. Porto Alegreben, Belo Horizonte-ban, Jaragua do Sulban és Rio de Janeiróban is találunk még aktív közösségeket, de a São Pauló-i kolónia a város nagysága és munkaerőpiaci vonzása miatt mind lélekszámában, mind intézményi szervezettségé miatt a brazíliai magyarok “fővárosa”. Generációról generációra kopik a magyar nyelvet beszélők száma, ebben több tényező játszik szerepet. A brazil nép könnyen befogadja az idegeneket, a vegyes házasságok révén egyszerűen történik az asszimilálódás, az országba pedig, 1956 óta nem érkeztek tömegesen magyarok. A Magyarországtól való óriási távolság és költséges utazás megnehezíti a világnyelvekhez képest kisebb presztízsű magyar nyelv gyakorlását.

A magyar nyelv elsajátításának lehetősége korábban csupán szűkebb körben tudott megvalósulni. 1990 és 1994 között a **São Pauló-i Egyetemen**, a **Bölcsészettudományi Kar Keleti Nyelvek Tanszékén** a hallgatók magyar nyelvi történelmi-leíró előadásokon vehettek részt. A **São Pauló-i Magyar Ház** magyar iskolája pedig 2002 óta tart nyelvtanfolyamot. Tanáraikat – a diaszpóra lelkes tagjait – az Apáczai Közalapítvány és a Debreceni Tudományegyetem segítségével készítették fel. Mindkét kezdeményezés elsősorban a helyi magyar diaszpóra évtizedes erőfeszítésének volt köszönhető. A **São Pauló-i Egyetem magyar nyelv és kultúra képzése** a magyarság megőrzésére törekvő generációk hagyományát vitte tovább és magyarországi intézményi háttér segítségével egyszerre tudta megerősíteni magyarságukban az itt élő brazil-magyarokat, miközben nem hagyta figyelmen kívül a Magyarországra kíváncsi brazil nemzetiségű érdeklődőket sem. A diaszpóra magyarságtudatának ápolása és Magyarország népszerűsítése Brazíliában – az **USP** tanfolyama és a hozzá szorosan kötődő rendezvények ennek a két fő célnak kívántak eleget tenni

mind az oktatással, mind kulturális, ismeretterjesztő programok szervezésével.

A 2015-ben elindult program intézményi háttere rendhagyó volt, mivel a kezdeményezés a Magyar Rektori Konferenciától indult és a Magyar Nemzeti Bank Pallas Athéné Domus Animae Alapítvány (MNB PADA) anyagi támogatása révén vált megvalósíthatóvá. A szakmai koordinációért a Pécsi Tudományegyetem Ibero-Amerikai Központja, majd 2017-től a PTE Általános Orvostudományi Kar és Oktatási Központ képviselőjében Dr. Pelcz Katalin, a Magyar Program vezetője felelt.

A tanfolyamnak a São Pauló-i Egyetem nem csak infrastruktúrát biztosított, de nagymértékben hozzájárult a képzésről való információk terjesztéséhez, illetve komoly érdeklődést mutatott a magyarság kutatása iránt is. A projekt további sikerének számít a 2020 őszén az egyetemen létrehozott kutatócsoport is, mely akadémiai szinten kívánja a magyar nyelvet és kultúrát vizsgálni, azok braziliai jelenlétét tanulmányozni.

2. Együttműködések más szervezetekkel

A São Pauló-i Egyetemen magyar nyelv és kultúra kurzus szoros együttműködést ápol az alábbi intézményekkel és szervezetekkel: a Pécsi Tudományegyetemmel, a São Pauló-i Egyetem nemzetközi kapcsolatokért felelős szervezetével, a São Pauló-i Magyar Házsal, Magyarországgal São Pauló-i Főkonzulátusával, a Nemzetpolitikai Államtitkársággal (Kőrösi Csoma Sándor Program), a Pécsi Tudományegyetem Diaszpóra Projekt Hálózatával, az ELTE Brazil Kutatások Központjával, a Tempus Közalapítvánnyal, a Petőfi Irodalmi Múzeummal.

A magyar nyelv oktatása, a tanfolyam működése 2015–2021 között

A program alapját képező tanfolyam a kezdetektől nagy népszerűségnek örvendett. 2019 végéig a félévenként átlagosan százötven beiratkozott jelentkező közel 75%-a sikeresen el is végezte a megkezdett félévet. Ezt a számot csak a 2020-as világválság kitörése csökkentette jelentősen.

A hallgatók közül legalább fele arányban voltak a nagyszámú braziliai magyar leszármazotti réteg képviselői. Az ő elsődleges céljuk a gyökerek megismerése mellett a magyarsághoz való közeledés, s ezáltal a magyar nemzeti identitás kialakítása és sok esetben a magyarországi letelepedés. Az új állampolgársági törvény értelmében a magyar állampolgárság elnyerésének feltétele a magyar nyelvtudás és az európai uniós útlevél komoly motivációs tényező. Jól jellemezte az akkori órák hangulatát, hogy a leszármazottak a nagyszülőktől, illetve a gyermekkorból ismert szavak hallatán

elérzékenyültek, míg a nyelvészek, fordítók, bölcsészhallgatók általában a nyelvtani különlegességben csemegéznek. Továbbá megtalálhatók voltak a korábban, különböző ösztöndíjprogramokkal (Pl. Science Without Borders, Stipendium Hungaricum) magyar felsőoktatási intézményben tanult brazil diákok, valamint a magyar nyelv és kultúra iránt érdeklődő brazil állampolgárok is.

A tanfolyam hallgatói számára nyitva állt a lehetőség, hogy évente akár több alkalommal különféle magyar ösztöndíjprogramokra jelentkezzenek, és az USP hivatalos támogató levele révén az esélyes pályázók közé kerüljenek.

3. Brazil fiatalok Magyarországon magyar ösztöndíjjal

A Pécsi Tudományegyetem által felajánlott ösztöndíjprogramban összesen nyolc diákunk utazhatott már Pécsre. A kétszer kéthetes intenzív tanfolyam során nemcsak a hagyományos nyelvórák alatt, hanem a délutáni foglalkozások, hétvégi kirándulások alkalmával is fejlesztik a résztvevők nyelvi szintjét. A Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Karán működő Nemzetközi Oktatási Központ által kidolgozott program a modell- és élményalapú nyelvoktatási módszereket alkalmazza, amelyek a gyakorlati nyelvhasználatra épülnek, hatékonyan közvetítenek hasznos nyelvi tudást.

A Rákóczi Szövetség révén a magyar kolóniák huszonöt év alatti fiataljai magyarországi kiránduláson vehettek részt. Összesen negyven diákunk nyerte el az ösztöndíjat és tölthetett két hetet Magyarországon.

A Külgazdasági és Külügyminisztérium különféle, hosszabb és rövidebb távú ösztöndíjprogramokkal várja a magyar nyelv és kultúra iránt érdeklődő diákokat. A négyhetes Balassi Nyári Egyetemre, valamint a teljes tanévre szóló magyar nyelvi és magyarságismereti képzésre is – melynek célja a magyar nyelv tudásának elmélyítése mellett az, hogy segítse a diaszpórában élő magyar származású fiatalok magyar kötődéseinek, identitásának erősítését – rendszeresen jelentkeztek és nyertek felvételt a tanfolyam diákjai.

A Stipendium Hungaricum ösztöndíj teljes alap- vagy mesterképzést biztosít Magyarországon egyetemeken, elnyerése pedig egész életpályát meghatározó elismerés, amelyet az USP magyar tanfolyamának hallgatói közül is többen kiérdemeltek.

4. A magyar nyelv és kultúra tanfolyam által szervezett, a magyar kultúrát népszerűsítő programok bemutatása

São Paulo, a világ nagyvárosaira jellemzően, híres kulturális sokféleségéről. A nagy számban jelen lévő olasz, portugál, német és ázsiai leszármazottak rendezvényei mellett a kisebb számú kelet-európai közösségek programjai is megtalálhatóak a város kulturális életében. A São Pauló-i Egyetem (USP) magyar nyelv és kultúra tanfolyam szervezői, gyakran lelkes diákokkal együttműködésben, mindent megtettek annak érdekében, hogy a metropolisz kulturális palettáján minél erősebb színben láttassák Magyarországot és annak itt egzotikusnak számító kultúráját.

Szervesen kapcsolódtak az órákhoz a közös programokra való készülődések vagy az azokat követő élménybeszámolók. Óriási közösségformáló erővel bír a tanórákon felül, a hétköznapi estéin vagy hétvégén találkozni az egyetem falain kívül is. Kirándulások a diákokkal, évente ismétlődő rendezvénysorozatok (*Magyar Kultúra Napja, Magyar Nyelv Napja, Költészet Napja*), filmszemlék, népművészeti vásárok, színházi előadások színesítették a tanévet.

Nagy népszerűségnek örvendtek a **Casa Guilherme de Almeida** és a **Casa das Rosas kulturális központokban** szervezett kulturális rendezvények is.

Kiemelkedő, évente megrendezésre kerülő esemény a Nyelvek európai napja rendezvénysorozat, melynek apropójára szerveztük meg a Közép-európai Nyelvek napját az egyetem más nyelveket képviselő oktatóival együtt.

5. Magyarok Brazíliában Konferenciasorozat

A *Magyarok Brazíliában Konferencia* összesen öt alkalommal, 2015-től évente került megrendezésre. A konferenciasorozat Magyarország és Brazília közötti egyre szorosabbra fűződő kapcsolat eredményeként jött létre, mely során a kultúra és oktatás területén, valamint az intézmények közötti együttműködések tekintetében is évről évre nagyobb sikerek születtek, a Magyarország São Pauló-i Főkonzulátusa, a Magyar Rektori Konferencia, a Pécsi Tudományegyetem és a São Pauló-i Egyetem, illetve a **Magyar Segélyegylet** és a São Pauló-i Magyar Ház közös erőfeszítéseinek köszönhetően. A magyar és brazil illusztris vendégeket fogadó konferenciákat a São Pauló-i Egyetem magyar nyelv és kultúra tanfolyamának vezetői szervezték.

A Magyarok Brazíliában Konferenciasorozat témái a következők voltak: *Bevándorlás és Irodalom; Nyelv és megőrzött emlékek; Bevándorlás és komolyzene; Kultúra és Hagyomány – Hidak építése Múlt és Jövő között; Innováció egy globalizált világban – Magyarország– Brazília.*

A São Pauló-i Egyetemen 2015-től működő magyar nyelv és kultúra kurzus magyarországi támogatása sajnos 2021-től megszűnt, 2021 végére pedig részben a pandémia, részben adminisztrációs problémák miatt addigi formájában maga a tanfolyam is kénytelen volt bezárni kapuit.

6. Vendégoktatói állomáshely – A magyar nyelv és kultúra oktatása 2021 óta

Miközben az MNB Alapítványa, a PADME (korábban PADA) sajnálatos módon befejezte a „szabadegyetem” jellegű **Curso de Extensão de Língua e Cultura Húngara** tanfolyam és a hozzá kapcsolódó, egyébként rendkívül eredményes programok támogatását a São Pauló-i Egyetemen, a Külgazdasági és Külügyminisztérium Magyar Nyelvi Képzésekért, Diaszpóra és Balassi Programokért Felelős Főosztálya (KKM MADIB) meghirdetett egy új vendégoktatói helyet.

Az új magyar nyelv és kultúra kurzus, a **Curso de Língua e Cultura Húngara** csakúgy, mint annak elődje, szervezetileg a São Pauló-i Egyetem (USP) Bölcsészettudományi Kar (FFLCH) Keleti Nyelvek Tanszékéhez (DLO) tartozik, és annak vezetője, dr. Anonio Menezes koordinálja. A korábbi időszak gyakorlatához képest azonban történt egy lényeges változás: a 2021-ben indult struktúrában ugyanis a vendégoktatói tanfolyamot az egyetem kizárólag a saját hallgatói számára hirdeti meg, így az nem nyitott külső résztvevők számára. Ennek következtében az immár egyetemi szeminárium formában működő kurzuson már csak ritkán találkozunk magyar származású hallgatókkal. Ezzel a váltással párhuzamosan új prioritások fogalmazódtak meg, amelyek megvalósítása új elveket és rugalmasan változó stratégiát igényel.

7. A lektorátus küldetése és működési stratégiája

Menezes professzor álláspontja szerint az egyetem küldetése az, hogy felfedezze és támogassa azokat a diákokat, akikből a jövő tanárai, kutatói válhatnak. Ezért azt kérte a magyar lektortól, hogy olyan tematikát és követelményrendszert dolgozzon ki, mely kutatói munkára ösztönöz. A koncepció alapja az a feltételezés, hogy akik komolyan veszik a munkát, akik

hajlandóak elköteleződni a magyar nyelv és kultúra tanulmányozása mellett, akikben van ambíció, jó eséllyel előbb-utóbb aktívan bekapcsolódnak a 2020 végén megalakult **Estudos Húngaros** hungarológiai kutatócsoport munkájába, amelyre támaszkodva idővel akár egy komplex hungarológiai program is elindulhat majd az egyetemen.

Milyen tartalommal, milyen módszerekkel lehet ezt a célt elérni? Hogyan tudjuk a magyar felmenőkkel nem rendelkező brazil fiatalokat „megfogni”, magyarságkutatásra ösztönözni egy olyan kultúrában, ahol bár alapvetően nagyon érdeklődőek a diákok, ám gyorsan odébbállnak, ha csak viszonylag lassan térül meg a befektetett energia. Menezes professzor szerint ugyan ez általános jelenség a szabadon választható nyelvi kurzusok esetében, az első két év lemorzsolódási statisztikáinak birtokában mégis úgy határozotunk, egy kicsit átalakítjuk a képzési struktúrát, egyúttal pedig új hallgatóborzástási módszerrel próbálkozunk.

8. Diáktoborzási stratégiaváltás

2021 óta a vendégoktatói magyar nyelv és kultúra órákat szabadon választható tárgyként bármely USP-s diák felveheti, szaktól és évfolyamtól függetlenül. Szemeszterenként két csoport indul maximum 15 fővel. A heti 2 x 2 órás kurzus követelményeinek teljesítéséért hat kreditpontot kapnak a hallgatók. A változás legfontosabb eleme az, hogy idén már mindkét szemeszterben indítottunk kezdő csoportot, tehát nemcsak év elején (márciusban), ahogy korábban. Így ugyanis több új érdeklődővel tudunk találkozni, akik közül, reményeink szerint, többet sikerül hosszabb távon is „kapun belül” tartani. Mivel 2023-ban csak kezdő csoportokat hirdettünk meg (nem indult „Húngaro III” és „V”), a korábbi évek kitaró és elkötelezett diákjainak új opciót kínáltunk: az Estudos Húngaros hungarológiai kutatócsoporthoz való csatlakozás lehetőségét. Az itt végzett tevékenységért ugyan nem jár kredit, cserébe viszont „kutatónak” érezhetik magukat, a vendégoktatóval pedig, szabadon egyeztetethetnek konzultációs időpontokat, társalgási órákat, és természetesen továbbra is megkapnak minden segítséget tanulmányaik sikeres folytatásához, pályázataikhoz.

9. A kurzus tartalma és követelményrendszere

A tartalom kialakításához és a követelmények meghatározásához fontos tudni, kikkel dolgozunk, de a motivációsrendszert is célszerű rájuk szabni, hiszen a diák sikerélménye a hosszútávon is eredményes munka feltétele.

Az eddigi 6 szemeszterben összesen 72 hallgató vette fel a magyar nyelv és kultúra tárgyat, köztük mindössze öt volt magyar származású. A diákok körülbelül kétharmada bölcsész (portugál, angol, koreai, kínai, germanisztika stb. szakos), de időnként fizika, geofizika, geológia, építészet, jog- és nemzetközi kapcsolatok szakos hallgatók is felbukkannak, és ők is szép eredményeket érnek el. (Utóbbi például 2023 szeptemberétől a Pécsi Tudományegyetemen folytatja tanulmányait.) Látható, hogy elég heterogén csoportokkal dolgozunk. Mivel a kurzus közvetítő nyelve az angol, mindenki tud angolul, de nem ritka, hogy még egy, két, akár több másik idegen nyelven is beszélnek a hallgatók. Ezek a diákok tehát többnyelvűek, nagyon okosak és kíváncsiak.²

A szemeszter elején az új jelentkezők kapnak egy önkéntesen kitölthető kérdőívet, amelynek egyik legfontosabb célja az, hogy megtudjuk, miért jelentkeztek a magyar kurzusra, mi az, ami igazán érdekli őket, és hogyan szeretnek tanulni. A csoportra szabott tananyaggal, a jó hangulat, a csoportkohézió erősítésével ugyanis eredményesebben lehet a kezdeti kósza kíváncsiságot valódi érdeklődéssé mélyíteni, a lelkesedést fenntartani, a diákokat kutató munkára ösztönözni. A cél az, hogy a kurzus folyamán újabb és újabb érdekes kérdések merüljenek fel bennük, hogy vágyjanak a magyar kultúra, általa pedig a magyar nyelv megismerésére.

Ez a kérdőív azonban nemcsak az oktató munkáját segíti. Annak a kérdésnek a megválaszolása közben például, hogy hajlandó-e energiát fektetni a magyar nyelv legalább A1-es szinten való elsajátításába, vagy megelégszik némi kulturális jellegű impulzussal, mert valójában semmire másra nincs ideje, a diák őszintén szembenéz önmagával, és máris tett egy apró, de fontos lépést az elköteleződés útján.

Az eredményes munkához persze nem elég a hallgatókat érdeklő kulturális tematika megtervezése és a habitusukhoz illő curriculum kiválasztása, érdemes felkínálni nekik azt a lehetőséget, hogy azzal foglalkozzanak, ami valóban érdekli őket, ezért a kurzus követelményrendszerét is rájuk szabjuk.

A São Pauló-i Egyetem magyar nyelv és kultúra tanfolyamának sikeres teljesítését nem nyelvi teszteken elért százalékpontokhoz kötjük. A diákok munkájának értékelése, talán kissé szokatlan módon, kreatív feladatokon keresztül történik.

Minden hallgató készít legalább egy magyar nyelvű videót³, továbbá érdeklődése szerint választ egy Magyarországgal, a magyar kultúrával

2 Estudantes de Língua e Cultura Húngara na USP FFLCH DLO (2023) <https://youtu.be/2hxFCVsnVYY> [2023. 08. 20.]

3 Língua e cultura húngara na USP: Gustavo családja / Gustavo's Family (2021) <https://youtu.be/KMJ9k1ww8ww> [2023. 08. 20.]

kapcsolatos témát, amelyről diáktársainak angol nyelvű prezentációt tart. Kutatásai alapján és az előadáshoz készített jegyzetei segítségével portugálra fordít egy, korábban portugál nyelven nem elérhető magyar nyelvű *Wikipedia*-szócikket (részben az angol változat segítségével), valamint ír a témáról egy portugál nyelvű esszét az egyetemi lap (*Jornal da USP*) számára.

Készült már prezentáció például a finnugor nyelvek fonológiai hasonlóságairól, a magyar feltalálókról és Nobel-díjasokról, Radnóti Miklós és József Attila költészetéről, *A Pál utcai fiúk* fordításáról, André Kertész és Robert Capa fotóiról, a hungarikumokról, a magyar mitológiáról, Jancsó Miklós és Tarr Béla filmjeiről, a magyar történelmi traumákról. Az egyik diák, aki egyébként a **São Pauló-i Pántlika Néptáncegyüttes** tagja, közben a táncokról és a táncházmozgalomról mesélt, még karikás osztor-bemutatót is tartott, végül pedig mindenkit „táncba vitt”⁴. Néhányan annyira belemerültek a kutatásba, hogy tudományos cikket írnak Keleti Nyelvek Tanszék (DLO) magyar tematikájú különszámába.

10. A tanfolyam népszerűsítése és kapcsolatépítés

2023-ban elindítottuk a kurzus weboldalát az USP honlapján⁵, a diákok projektmunkáiról pedig videókat készítünk a YouTube-ra és a közösségi médiafelületekre⁶. Tudományos és ismeretterjesztő előadásokat szervezünk, amelyek felkerülnek az Estudos Húngaros kutatócsoport lejátszási listára⁷.

A Vendégoktatók a Magyar Kultúráért (VMK) program keretében 2022-ben szervezett koncert sikere⁸ után a brazil Ivan Fritzen Andrade népzenekutató által 2023-ban megalakított **Banda Húngara de São Paulo** különleges magyar nép- és könnyűzenei repertoárral készült a magyar dal napjára São Paulóban.

4 LÍngua e cultura húngara na USP: David teaches Hungarian dances / David magyar táncokat tanít (2022) <https://youtu.be/LCvSs74xxPk> [2023. 08. 20.]

5 USP FFLCH Letras Orientais **Leitorado Húngaro** <https://letrasorientais.ffch.usp.br/leitorados/hungaro> [2023. 08. 20.]

6 LÍngua e cultura húngara na USP. Counting in Hungarian is cool! / Contar em húngaro é top! (2023) <https://www.youtube.com/watch?v=t3cT8jYY6S0> [2023. 08. 20.]

7 DLO Estudos Húngaros USP FFLCH <https://www.youtube.com/playlist?list=PL-A0PPdfxKsycK7ibng9285WnEn51ZDs4> [2023. 08. 20.]

8 LÍngua e cultura húngara na USP: Descubra a cultura húngara / Discover the Hungarian Culture (2023) <https://youtu.be/UAjuqCGw8jY> [2023. 08. 20.]

Ami az intézményen belüli és kívüli kapcsolatok bővítését illeti, a lektorátus a produktív együttműködésekben hisz. Szoros munkakapcsolatban áll például az **Alkalmazott Nyelvészeti és Pedagógiai Tanszék (FE-USP)** professzorával, Aleksandar Jovanovic nyelvész-műfordítóval, aki a lektorátus ösztönzésére fordította le 2023-ban Spiró György *Elsőtétítés*, illetve *Helló, doktor Mengele!* című színdarabjait. A neves brazil műfordítóval, Nelson Ascherrel is lesz egy közös Petőfi-estünk, de folyamatban van egy fordításelméleti workshop előkészítése is Spiry Zsuzsanna műfordító, valamint egy zenei program Ivan Fritzen Andrade népzenekutató vezetésével.

11. Összegzés

Elmondhatjuk, hogy 2015 óta megszakítás nélkül folyik a magyar nyelv és kultúra oktatása a São Pauló-i Egyetemen. A 2021-ig tartó időszakban az MNB alapítványának támogatásával működő program a szélesebb közönség számára is elérhető volt, részben emiatt nagy létszámú csoportokban folyt a munka, a résztvevők túlnyomó többségét pedig a magyar diaszpóra tagjai alkották. A 2021-ben indult, a KKM MADIB vendégoktatói hálózatának égisze alatt működő kurzusra az USP prioritásváltása miatt csak az egyetem hallgatói jelentkezhetnek. A diákok kis létszámú (maximum 15 fős) szemináriumi keretek közt tanulnak magyarul, illetve ismerkednek a magyar kultúrával, és csak elvétve akad köztük magyar származású. Mindkét stratégiának vannak előnyei és hátrányai. Azt azonban mindenképpen szeretnénk kiemelni, hogy a São Pauló-i Egyetem egész Latin-Amerika legnagyobb és egyben legtekintélyesebb egyeteme, ahol tehetséges és szorgalmas diákok tanulnak. Akik itt beleszeretnek a magyar nyelvbe és a magyar kultúrába, a magyar ösztöndíjprogramokon keresztül pedig végül eljutnak Magyarországra, minden bizonnyal jelentős szerepet fognak játszani a két ország közötti kapcsolatok erősítésében.⁹

„Gyere, te is tanulj magyarul!” – lelkesíti az érdeklődőket Ivan Fritzen Andrade immár a hungarológiai kutatócsoport tagjaként ebben a videóban¹⁰, hogy a kurzus belátható időn belül igazi hungarológiai programmá nője ki magát, amelyre támaszkodva, a nem túl távoli jövőben egy új Magyar Tanszék otthona legyen a São Pauló-i Egyetem.

⁹ Lorena Jardim Vicari – Estudante de Língua e Cultura Húngara na USP FFLCH DLO (2022) <https://youtu.be/1cRqRXJsFAo> [2023. 08. 20.]

¹⁰ Ivan Fritzen Andrade – Estudante de Língua e Cultura Húngara na USP FFLCH DLO (2022) <https://youtu.be/RKQwUT4nNz0> [2023. 08. 20.]

Egy eredményes módszer a kultúraátadásra a magyar diaszpórában

An Effective Method for Cultural Transfer in the Hungarian Diaspora

Abstract

The paper presents a Hungarian culture transfer programme named *Vive Tu Cultura Húngara (Live Your Hungarian Culture)*, which pertains that children with Hungarian roots living outside Hungary feel their Hungarianness as natural, and are able in the future to pass it on authentically to their children.

The author has developed a method which makes this possible despite age differences, different family backgrounds and the needs of the diaspora. This unique methodology is based on child-centred pedagogical methods that focus on the harmonious and complex development of children's personality and language.

The key to the success is building up the sessions to ensure continuous maintenance of real intrinsic motivation, with exclusive use of the Hungarian language centered in curricula related to Hungary or Hungarians.

1. Bevezetés

A tanulmány az *Éld Magyar Kultúrádat (=Vive Tu Cultura Húngara)* kultúrákövetítő programot mutatja be, amely arra irányul, hogy a külföldön élő magyar gyökerekkel bíró gyermekek természetesnek érezzék magyarságukat, és azt hitelesen át is tudják adni egyszer saját gyermekeik számára.

A szerző olyan módszert dolgozott ki, amely ezt lehetővé teszi az életkori különbségek, az eltérő családi hátterek és a diaszpóra által megfogalmazott igények ellenére. Az egyedi módszertan gyermekközpontú, és olyan pedagógiai módszereken alapszik, amik a gyermekek harmonikus és komplex személyiség- és nyelvi fejlesztését előtérbe helyezik.

¹ Sterlik Nikolett, egyesületi elnök, vezető oktató, *Asociación Vive Tu Cultura*, Madrid, e-mail: hungaromadrid@vivetucultura.org

A módszer sikerének kulcsa a tényleges belső motiváció folyamatos fenntartását biztosító foglalkozások felépítése, a magyar nyelv kizárólagos használata, és a Magyarországgal vagy magyarsággal kapcsolatos tantervek.

2. A magyar diaszpóra által támasztott igények

A magyarság átadása több ezer kilométer távlatból nagy jelentőséggel bír mind az oktatók, mind a szülők számára. Domináns nem magyar nyelv-környezetben nagyon nehéz feladat következetesnek, teljeskörűnek és kitartónak lenni a kisebbségi magyar nyelv átadását illetően. A szülők legtöbbször örömmel tanítják vagy tanítanák gyerekeiket magyarul, és vinnék őket magyar foglalkozásokra is, de a rendszeres napi elfoglaltságok sokszor nem hagynak időt a magyarság ápolására. A hétvége pedig a pihenés, kikapcsolódás, együttlét és játék ideje a családok életében. Éppen ezért nagyon fontos, hogy a gyerek azon kívül, hogy nyelvi és kulturális ismeretekkel gazdagodik, jól is érezze magát az esetek többségében hétvégén megrendezésre kerülő magyar foglalkozásokon, máskülönben a család számára nem éri meg az erőfeszítés, a szabadnapok egy részének feláldozása. Az oktatók küldetése tehát, hogy olyan foglalkozásokat biztosítsanak, amik vonzóvá teszik mind a szülők, mind a gyerekek számára a magyar foglalkozásokon töltött időt. A magyar nyelvre ezért nem célként, hanem egyfajta eszközként kell tekinteni, amely lehetővé teszi a játékot, a kapcsolatteremtést és a közös tanulást. Ez azt jelenti, hogy alkalomról alkalomra olyan foglalkozásterv összeállítása szükséges, ami felkelti a gyerekek érdeklődését.

Ez a fajta szemléletmód egyezik az oktató-szülő-gyerek háromszög elvárásaival. Fontos, hogy az oktatók olyan formában adják át a Magyarországgal kapcsolatos, de a külföldi oktatásban nem szereplő ismeretanyagot, hogy az teljeskörű legyen, azonban ne legyen megterhelő a gyermekek számára.

3. *Éld Magyar Kultúrádat Egyesület (=Asociación Vive Tu Cultura Húngara)*

A madridi székhelyű Éld Magyar Kultúrádat egyesület érték- és kultúramegőrző gyermekfoglalkozásokat nyújt a spanyolországi magyar diaszpórában élő családoknak azzal a céllal, hogy a magyar gyökerekkel bíró

gyermeknek természetesnek érezzék magyarságukat, és azt hitelesen át is tudják adni egyszer saját gyermekeik számára.

A gyerekek különböző magyar nyelvi szintje, a korosztálybeli különbségek, az eltérő családi hátterek és a diaszpóra által megfogalmazott igények olyan egyedi módszertan kidolgozására és megvalósítására készítette az egyesület oktatóit, mely gyermekközpontú, és a gyermekek harmonikus és komplex személyiség- és nyelvi fejlesztését előtérbe helyező pedagógiai módszereken alapszik.

A magyar foglalkozások megtervezésében és lebonyolításában fontos szempont a magas fokú rugalmasság, az állandó megújulás lehetősége, hogy mindig és minden körülmények között, a lehető legmagasabb színvonalon lehessen megfelelni a gyerekek által támasztott szükségleteknek és igényeknek.

Bár az alkalmazott módszertan kidolgozásának folyamata 9 éve kezdődött, az Éld Magyar Kultúrádat Egyesület és annak hétvégi iskolája 4 éve működik Madridban, kétheti gyakorisággal.

3.1. A gyerekek összetétele

A magyarsággal kapcsolatos témák nagyon széles spektrumát feldolgozó foglalkozások résztvevői bölcsődés, óvodás és kisiskolás korú (2-12 év), teljesen vagy félig magyar gyermekek, és azok magyar vagy más nemzetiiségű családtagjai.

Életkor szempontjából heterogén csoportokban kerülnek megrendezésre a foglalkozások, hiszen így lehet megadni annak esélyét, hogy a viszonylag kis méretű spanyolországi magyar diaszpórához tartozó gyerekek találkozhassanak, együtt játszhassanak és tanulhassanak egymástól. A foglalkozáson résztvevő gyerekek száma az elmúlt évben átlagosan 30 volt.

3.2. Oktatók

Fontos, hogy a programban anyanyelvű, képzett, tapasztalt és kreatív oktatók dolgozzanak, akik kihívásként tekintenek az adott ismeret- és tananyag minél mélyebb, élményszerű átadására. Elvárás, hogy ismerjék, hogy hogyan lehet észrevétlenül átadni a nyelvet, a kultúrát és az ismeretanyagot a gyerekeknek úgy, hogy azok közben csakis a játék oldalát észleljék a tanulásnak. Az ilyen módon átadott ismeretanyag, a szakmai tapasztalaton kívül, alapos felkészülést, nagy kreativitást, elkötelezettséget és önfeláldozó munkát igényel az oktatók részéről. Az oktatók örömeiket lelik abban, hogy átadhatnak magukból valamit, ami nagyon fontos nekik: a magyar gyökereket.

Jelen pillanatban, az oktatás és óratervek megtervezésében, az oktatási eszközök és segédanyagok elkészítésében és beszerzésében, az egyesületi szervező- és adminisztrációs munkák lebonyolításában 2 oktató, 2 önkéntes segítő és 1 KCSP ösztöndíjas vesz részt.

3.3. Helyszín

Az oktatás helyszínéül egy helyi Waldorf iskola kültéri és beltéri létesítményeire esett a választás, melyek térben és minőségben maximálisan kielégítik egy aktív, élménypedagógiát követő hétvégi iskola szükségleteit.

Az otthonos, természetes anyagokkal burkolt, iskolabútorokkal, pedagógiai eszközökkel, amerikai konyhával ellátott termek nagyban megkönnyítik az ismeretanyag magas színvonalon történeti átadását. A hagyományos magyar ételek elkészítésére, illetve konyhai tevékenységet igénylő műhelyek lebonyolítására konyahasználati lehetőség áll rendelkezésre. Az iskola kertje dús növényzettel, kültéri játszótéri eszközökkel, háziállatokkal (nyulak, csirkék) rendelkezik, lehetővé téve az élménydús szabadterei foglalkozásokat.

Az oktatók a helyszín dekorációját az adott évszak hangulatához és az évkörön belüli ünnep jellegzetességéhez igazítják.

Olyan helyszínt próbál az egyesület biztosítani, ahová a családok szívesen visszajárnak.

3.4. Módszertan

3.4.1. Az Éld Magyar Kultúrádat Egyesület foglalkozásai három pilléren alapulnak:

1. Kizárólagos magyar nyelvhasználat

A tapasztalat szerint, a szimultán kétnyelvű gyerekek, az egymás közötti spontán kommunikációban, a domináns nyelvkörnyezet nyelvét választják eszközül. Éppen ezért, az elsődleges cél egy olyan különleges, abszolút magyar környezet megteremtése, amiről a gyerekek úgy gondolják és érzik, hogy Magyarországon tartózkodnak. A nyelv- és kultúraátadás alapja tehát a tisztán magyar környezet (témakör, eszközök, nyelvhasználat, stb.) biztosítása.

2. Magyarországgal vagy a magyarsággal kapcsolatos tananyag

Kiemelten fontos, hogy a gyerekek a magyar nyelven kívül Magyarországot és a magyar kultúrát is sajátjuknak érezzék. A foglalkozásokon a gyerekek az évkör hagyományörző ünnepkörein kívül megismerkedhetnek magyar

vonatkozású történelmi, irodalmi, földrajzi, művészeti, helyismereti témákkal is.

3. A tényleges belső motiváció folyamatos fenntartása

Mi motiválja a gyerekeket leginkább a tanulásban? Ahogy Piaget (1961) annak idején állította és a jelenkori neurotudomány is alátámasztja (Mora, 2021): a játék a gyerek leghatékonyabb eszköze a fejlődésben és a tanulásban. A foglalkozások módszertanának harmadik alappillére a tevékeny részvételen, aktivitáson alapuló együtt játszás és játékos tanulás. Az alkalmazott módszerek multiszenzoriális élményeket biztosító nyelvátadásra épülnek. A játék élménye fejleszti a kognitív képességeket, ami kíváncsiságot éleszt a gyerekekben, motiválva őket újabb tudás megszerzésére, újabb magyarsággal kapcsolatos érzések, élmények átélésére. A gyerekek mindent eljátszhatnak, kipróbálhatnak, megtapasztalhatnak, esetleg megkóstolhatnak.

3.4.2. Irányított játék

Az individuális feladatok és a „munkáltatás” helyett a csoportban történő, interaktív tanulásra való törekvés kerül előtérbe. Az irányított játékok során a játékok és feladatok egyediek, témához illeszkedőek, multiszenzoros élményt nyújtanak. Az esetek nagy részében a való világból hozott, eredeti szemléltető- és játékeszközökről, illetve saját készítésű feladatokról, oktatóanyagokról van szó, tehát az oktatók maguk találják ki és alkotják meg az eszközöket. Ezen kívül a magyar nyelvtan átadásához, feldolgozott formában használják az adott témához illeszkedő, Balassi kiadványokban található feladatokat is.

3.4.3. Szabad játék

A gyermek legfejlesztőbb tevékenysége a szabad játék. Feldolgozza az őt érő külvilágból származó hatásokat és a saját belső benyomásait, és ezekre a számára éppen szükséges, fejlettségi és nyelvi szintjének megfelelő játékkal reagál, gyakorol, fejlődik a saját ritmusában (közel-fejlődési zóna, lásd Vigotsky, 1978). A szabad játék során a gyermek a fantáziáját aktiválva, a saját szükségleteinek és képességeinek mértékében kifejezésre engedí az éppen tanultakat és a meglévő ismereteit, illetve a benne rejlő kétségeket.

3.5. Pedagógiai kihívás

Az iskola elsődleges pedagógiai kihívása a három alappillér együttes, egy időben való megvalósulása: Ez azt jelenti, hogy a gyerekek adott tananyag szerinti témában, magyar nyelven játsszanak együtt kötetlenül, szabadon, felnőtt beavatkozás nélkül.

A foglalkozásokon, mint ahogy a társadalomban is, a különböző életkorok és nyelvi szintek találkoznak, így a sokrétűen komplex információ környezetből minden gyerek a maga fejlettségi és nyelvi szintjének, saját igényének megfelelő ismereteket szűri ki.

Nagyon fontos, hogy nem szabad siettetni a második vagy harmadik nyelven való megszólalást, mint ahogy az anyanyelv elsajátítását sem lehet siettetni az első években. A türelem és következetesség elengedhetetlen követelmény mind a szülő, mind az oktató részéről.

A mai gyerekeket egy felgyorsult világ veszi körül, melynek hatására nagyon agilisak, gyorsan tanulnak, de kevés a türelmük. Éppen ezért, a foglalkozásterv résztvevénységei során bevonódnak a különböző kompetenciaterületek és többszörös intelligenciák, hogy színes, sokrétű, megtapasztaláson alapuló, élménydús feladatok formájában, a gyerekek érdeklődése és figyelme folyamatosan fennmaradjon. A ritmusos, nagymozgásos játékos feladatokat lassabb tempójú, nyugodtabb tevékenységek váltják fel. Nem a leadott ismeretmennyiség maximalizálása a cél, hanem a minőségi, mély oktatásra kell a hangsúlyt fektetni. Minden egyes játék és tevékenység nevelési célzatú.

Megemlítendő, hogy az életkor szerint diverz csoportban, a gyerekek korábban találkozhatnak bizonyos témakörökkel (pl. történelmi témák), mint Magyarországon élő társaik. Mivel a tananyag átadása játékos formában történik és szigorú számonkérés nincs, a gyerekek az adott feladatot játékként, az elhangzott történetet pedig meseként fogják fel. A tapasztalat szerint, ha a gyerekben jó érzések uralkodnak egy adott témával kapcsolatban, akkor a jövőben, a téma ismételt felmerülésekor, ezek a pozitív érzések újból a felszínre kerülnek, és a gyerek készletét érez majd az adott témában való intenzívebb elmélyülésre.

1. ábra: Pedagógiai kihívásötvezésének technikája

3.6. Tancsoportok, és az azokat jellemző kihívások

A hétvégi iskolában két csoportban zajlik az oktatás. A csoportok a nyelvi, illetve családi hátterekben rejlő különbségek miatt nem feltétlenül korosztályok, hanem inkább olvasás-írás fejlettségi szint és egyéni preferenciák szerint kerülnek kialakításra.

3.6.1. Mesevár csoport

A Mesevár foglalkozás időtartama 3 óra. Megszabott korhatár nincs. Különböző korú (2-12 év közötti) gyerekek vesznek részt a foglalkozásokon.

2. ábra: A Mesevár csoport témái

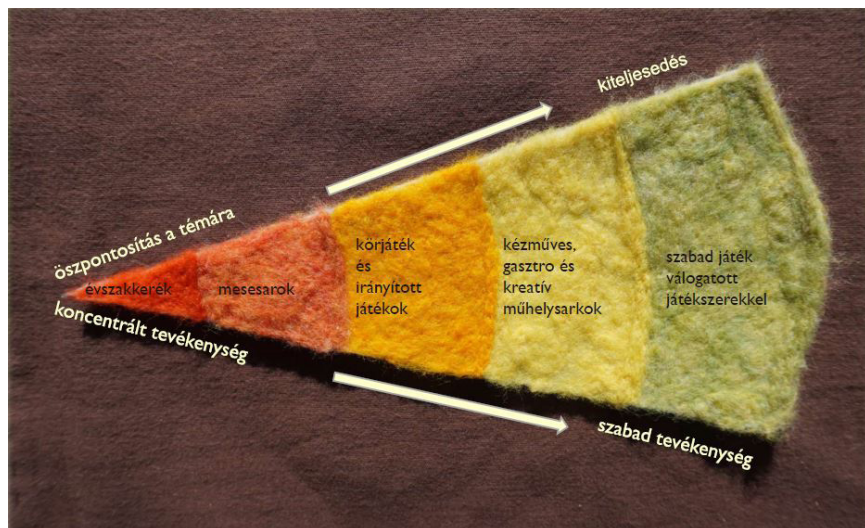

A foglalkozások alaptémáját az ünnepek, szokások adják az évkör mentén haladva. A régi magyar hagyományok ismerete kiemelkedően fontos, mint ahogy azt a Winston Churchilltől származó szállóige is idézi: „Minél messzebb néz az ember hátra, annál távolabbra lát előre.”

Ezen kívül az ünnepek ritmikus ismétlődése örömteljes várakozást, biztonságot, ismétlésen alapuló tanulást jelent egy gyermek számára.

A korábban említett pedagógiai kihívás megoldásaként a Mesevár foglalkozásokon a különböző életkorú és nyelvi szinttel rendelkező gyerekek autodidakta és egymással – kizárólag magyar nyelven – interaktív módon, el tudják sajátítani a tanulási tartalmakat, miközben belső, tényleges motivációjuk folyamatosan fennáll.

3. ábra: A Mesevár foglalkozások módszertani felépítése

Minden foglalkozás egy koncentrált tevékenységgel kezdődik, mely a témára való összpontosítást jelenti. Az ezt követő feladatok, játékok egyre szabadabb tevékenységet jelentenek, míg a foglalkozás végére a gyerek eléri a teljes kiteljesedéshez, az önfelelt szabad játékhoz. A foglalkozás első része tehát irányított tanulás, és a tananyaggal való megismerkedésre szolgál. A második rész gondosan előkészített szabad játékból áll, melynek pedagógiai célja, hogy a gyerekek a kizárólagosan magyar környezet hatására, a saját tanulási igényeiknek megfelelően, magyar nyelven kommunikáljanak egymással (annak ellenére, hogy domináns helyi spanyol környezetben élnek és eltérő nyelvi szinteken beszélnek a magyar nyelvet), miközben rögzülnek a témával kapcsolatos, frissen megszerzett ismereteik is.

A foglalkozások során használt rigmusok, dalok, versek, mesék kiválasztása az adott évszakhoz, ünnepkörhöz igazodik, elsősorban a népi forrásokból táplálkozik.

A Mesevár foglalkozás az úgynevezett évszakkerek megforgatásával indul, melyhez rövid versek, memoriterek elszavalása társul. A ritmizált beszéd és ének hangulatot teremt. Ezzel a gyerekek ráhangolódnak az adott

témára (évszak, aktuális ünnep és az ahhoz kapcsolódó hagyományok). Ezt követően nemezelt gyapjúbábokkal eljátszott mese vagy történet előadása következik. A mesemondás fejleszti a gyerek érzelmi, értelmi és anyanyelvi képességeit. Korai időszakban a gyerekek felől még nem érzékelik ellenállás, ha több nyelven hallgatnak meséket. Elfogadják és megpróbálnak dekódolni minden nyelvi hatást, ami éri őket, és ezt ki kell használni. Így a nyelv zeneisége, hanglejtése berögzül, kiejtésük tökéletesedik, és a második nyelv esetében is kialakulhat az anyanyelvhez hasonlóan kiejthető hangok tárháza. A kézműves bábok, a hangszeres aláfestés és a betétdalocskák – a mese tartalmától függetlenül –, a nagyobbakon kívül, elérnek az egészen kicsi gyerekekhez is. A mese kapcsán a gyerekek egyfajta belső képet alkotnak a tananyag témájáról.

A mese után témához illő, közös énekes-mondókás népi játékok következnek a tananyag mesében hallott tartalmának és szókincsének kiesztezián és ritmikán alapuló, énekes kifejezésére. Mondókákat, verseket, dalokat mozgással kísérve, egy történetbe ágyazva mesél el az oktató, mindig az aktuális évszakhoz, ünnephez igazodva. A ritmikus játék a gyerekek közvetlen utánzóképeségére épül. A gyerekek szabadon kapcsolódnak be és követik az oktatót a játékban. Fontos, hogy mindent átöleljen a tartalmi összefüggés.

A következő foglalkozásrész kreatív, alkotó- és formálókészséget fejlesztő szabadabb tevékenységet jelent a gyerekek számára, a tanultak és belső képek külső projekciójára. A különböző műhelypontokon témához illő kézműves, gasztronómiai vagy kertészeti tevékenységekben vehetnek részt a gyerekek. A műhelyekben való részvétel, vagy annak sorrendje nem kötelező. A tapasztalat szerint, a foglalkozás során, a gyerekek nagy részben kihasználják az összes felkínált tanulási lehetőséget.

A szabad játék nagy előkészülettel jár az oktatók részéről. A játékelemeknek és játéktereknek vonzónak, inspirálónak kell lenni a gyerekek számára. Ez legfőképpen azt jelenti, hogy a játékeszközök valódi tárgyak, vagy azok hiteles másolatai, kicsinyített másai legyenek. Fontos, hogy a játékok, jelmezek és eszközök a tananyag témájához kötődjenek, vagy olyan tárgyak legyenek, amelyek a gyerekek fantáziáját nagy mértékben meg tudják mozgatni.

A kültéri természetközeli helyszínek köszönhetően a gyerekek játék közben rácsodálkoznak a természetre, az évszakok változására.

A gyerekek a szabad játék során önszántukból (belső motivációs erő hatására), az adott témában (a megelőző irányított foglalkozásnak és a témához illő játékeszközöknek köszönhetően) magyarul játszanak egymással (abszolút magyar környezet megvalósulása), életkortól és nyelvi szinttől függetlenül.

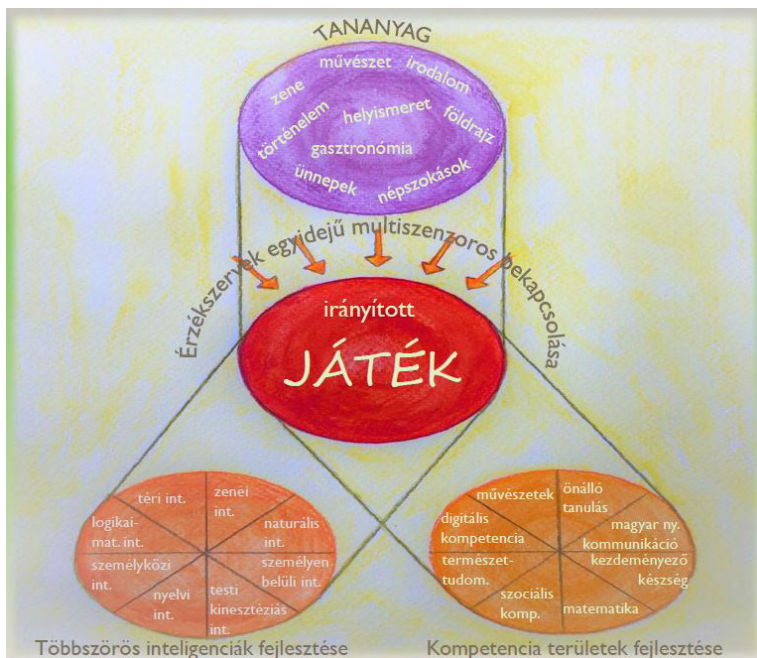
A tapasztalat alapján a kisebb életkorú (2-3 éves), és a nagyobb, de alacsony magyar nyelvi szinttel rendelkező gyerekek habitusai nagyon hasonlóak a szabad játék során. Mindkét esetben „néma” viselkedési formát vesznek fel a gyerekek. Külső szemlélőként, távolságot tartva vannak jelen a játékban. Megfigyelnek, elsajátítják a társaik által használt kulcsszavakat és kifejezéseket, hogy aztán ők is mihamarabb bekapcsolódhassanak a játékba. A játék motivációs ereje olyan nagy mértékű, hogy a gyermek mindent megtesz a játék eszközeül szolgáló nyelv mihamarabb történő elsajátításáért. Az oktató játékba való beavatkozása minimális, szükség esetén indirekt módon, lehetőleg a játékba való bekapcsolódáson keresztül történik.

A szabad játékkal párhuzamosan, a szókincs és témakör még mélyebb elsajátítására, szabadon és igény szerint, tanulójátékokkal is játszhatnak a gyerekek.

3.6.2. Tudásvár csoport

A 90 perces Tudásvár csoportban a gyerekek jobban elmélyülhetnek egy-egy Magyarországgal, vagy a magyarsággal kapcsolatos témakörben. A foglalkozáson való részvételhez egy minimum érettségi és nyelvi szint szükséges, 6 éves kortól ajánlott.

4. ábra: A Tudásvár csoport tanulásmódszertan

A foglalkozás során külön hangsúly kerül a magyar nyelven történő olvasás-írás kompetenciájának elsajátítására és a kifejezőkészség fejlesztésére.

A Tudásvár csoport foglalkozásai specifikusan tematikus jellegűek. Ez azt jelenti, hogy egy-egy magyar irodalommal, történelmi személyiséggel és/vagy eseménnyel, természettudománnyal, gasztronómiával, képzőművészettel, zenével vagy akár sporttal kapcsolatos témakör kerül feldolgozásra.

A Tudásvár foglalkozásokon a tanulásmódszertani eszköz az irányított játék. A játéktevékenységek jellege a figyelemfelkeltés és a testreszabott tanulás érdekében folyamatosan változik. A témák feldolgozása során aktíválódnak a Gardner által meghatározott többszörös intelligenciák (nyelvi, logika-matematikai, téri, zenei, kinezteziás, naturalista, személyen belüli, személyközi intelligenciák), és nagy figyelem irányul a különböző kompetenciaterületek (magyar nyelvű kommunikáció; matematika; természettudományok és technika; digitális kompetencia; szociális és állampolgári kompetencia; kezdeményezőképeség; esztétikai és művészeti tudatosság és kifejezőképeség; hatékony és önálló tanulás) fejlesztésére is. Ezen intelligenciák és kompetenciák együttes vagy elkülönült stimulálásával kapcsolódik be minden gyerek - életkortól és nyelvi szinttől függetlenül - a megtapasztaláson és az öt érzékszerv egyidejű, multiszenzoros aktiválásán alapuló irányított, de maximálisan játékos tanulási folyamatba.

Az alkalmazott oktatási programban a frontális technikák, mint például a magyarázat, beszélgetés, vizuális szemléltetés, kérdésfeltevés is minden esetben kiegészül játékkal (finommotorikai-, asszociációs- és valóság-hű jelmezeket használó szerepjátékok, drámapedagógiai elemek), kutató-felfedező, kooperatív módszerekkel. Úgy lehet átadni a magyar kultúrához tartozó ismeretanyagot, hogy a gyermek beleképze magát az egyes témákba, szituációkba, és az adott témakörrel kapcsolatban sokrétű, érdekes és izgalmas játékok kerülnek megvalósításra.

4. Eredmények

Elmondható, hogy az Éld Magyar Kultúradat egyesület foglalkozásainak legnagyobb vonzerejét a diaszpórában élő, magyar gyökerekkel rendelkező gyerekek magyar nyelvű együtt játszásának lehetősége jelenti.

Ezen kívül, a családokat nagy boldogsággal tölti el, hogy a Mesevár foglalkozásokon a testvérpárok (életkortól függetlenül) együtt vehetnek részt, miközben maguk a szülők is jelen vannak, segítik gyermekeiket a já-

tékos tanulásban, és ezalatt ismerkednek, kapcsolatot építenek más magyar származású családokkal.

Fontos megemlíteni a Tudásvár foglalkozásokon is alkalmazott élménypedagógia, észrevétlen tanulási módszer sikerét is. A családok hála-lásak, amiért gyermekük játszva sajátíthatja el az egyébként gyerekeknek kevésbé érdekes történelmi, irodalmi stb. események fontos tudnivalóit.

Szintén sikernek mondható, hogy világszerte egyre több külföldi magyar iskola érdeklődik az egyesület által alkalmazott pedagógiai módsze-
rek iránt.

Az egyesület alapítója és vezető oktatója, Sterlik Nikolett, a diaszpórá-
ban alkalmazott pedagógiai tevékenységéért 2019-ben *Pro Cultura Hungarica* díjat vehetett át.

Irodalom

Mora, Francisco (2021): *Neuroeducación. Solo se puede aprender aquello que se ama*. Alianza. Madrid.

Piaget, J. (1961): *La formación del símbolo en el niño*. Fondo de Cultura Económica. Mexico.

Vigotsky, Lev (1978): *Mind in Society: The Development of Higher Psychological processes*. Harvard University Press.